www.pertwk.com

سەنتەری لێکۆڵینەوەی عەرەبی- ئەورووپی

تیرۆری نێودەوڵەتی

نووسینی

د. ئەحمەد محەمەد رەفعەت		د. سالّح بەکر ئەلتەیار

وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە

کوێستان جەمال

عنوانی کتێبەکە بەعەرەبی

مرکز الدراسات العربي- الاوروبي
C.E.E.A
91 AV des Champs Elysees
75008 Paris
Tel: 0033153574330
Fax: 0033153574331

الطبعة الاولى
فبرایر/ شباط 1998

www.pertwk.com

وەزارتی رۆشنبیری

بەڕێوەبەرایەتیی خانەی وەرگێڕان

. orgwww.roshnbiri
khanaywargeran@yahoo.com

ناوی کتێب: تیرۆری نێودەوڵەتی

نووسینی: د. ئەحمەد محەمەد رەفعەت د. ساڵح بەکر ئەلتەیار

وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە: کوێستان جەمال

پێداچوونەوەی: ئەحمەد قادر سەعید

تایپ و نەخشەسازیی کۆمپیوتەری: بەهرە عیزەدین – جیهان محەمەد

نەخشەسازیی بەرگ: فەرهاد مەلا حەسەن

زنجیرە: 20

تیراژ: 1000 دانە

ژمارەی سپاردنی (216)ی ساڵی (2003)ی وەزارەتی رۆشنبیریی پێدراوە

چاپ:

چاپی یەکەم: 2003- سلێمانی

www.pertwk.com
تیرۆری نێو دەوڵەتی

پەیڤێکی پێویست

ئەمڕۆ دیاردەی تیرۆر بۆتە یەکێك لەکێشە هەرە گەورەو ترسناکەکان کە رووبەرووی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەبێتەوەو، دەتوانین بڵێین ئەو بۆشاییەی هەرەسهێنانی بلۆکی رۆژهەڵات و کۆتایی هاتنی قۆناغی شەڕی سارد هێنایە ئاراوە، لەلایەن ئەو دیاردە دزێوەوە پڕبۆتەوە.

ئەگەرچی دیاردەی تیرۆر، دوا بەدوای رووداوەکانی 11ی سێبتەمبەری 2001ی نیویۆرکەوە، پێی نایە قۆناغی وەرچەرخانی خۆیەوە، بەحوکمی ئەوەش کە جیهان دوای شەڕی سارد، لەزۆربەی بوارەکاندا بەرەو بەجیهانیبوون دەچێت و گەلێ لەو سنوورانە بەرەو هەرەسهێنان دەچن کە رێگە لەو سیستمە نوێیە دەگرن، گومان لەوەدا نابێت تیرۆریش زیاتر رێچکەی سنووری دەوڵەتان دەشکێنێت و تیرۆری نێودەوڵەتیش، وەکو ئەمری واقیع خۆی دەسەپێنێت، بەڵام پێشتریش و نەك هەر لەدوای کۆتایی قۆناغی جیهانی دوو جەمسەرییەوە بەڵکو بەشێوازی دیکەو سنووردارترەوە، رۆڵی نامرۆڤانەی خۆی بینیوەو گەلێ جار تاوانی تیرۆر تێکەڵ بە تاوانە ئاساییەکان دەکرا. ئێستا وەکو تیرۆری نێودەوڵەتی، سیستمی نێودەوڵەتی و بەرژەوەندیی گەلان و ئاسایشی مرۆڤایەتی و ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکانی تاك رووبەرووی مەترسی دەبنەوە.

گومان لەوەدا نییە، بەهۆی جیاوازیی بەرژەوەندیی سیاسی و بۆچوونی ئایدۆلۆژییەوە، دیاردەی تیرۆرو تێگەیشتنی وەها ئاڵۆزو دژوار دەکرێت، تا بەئاسانی لەتاوانەکانی دیکە جیانەکرێتەوە. بۆیە کارێکی پێویستە کە چەندین پێوەری ورد دابنرێت، بۆ دیاریکردنی سنووری ئەو تاوانە، بۆ ئەوەی بەپێی خواست و بەرژەوەندییە تایبەتیەکان راڤە نەکرێت، بەتایبەتی لەم سەردەمەدا کە بۆتە گەورەترین کێشەی سەردەم و نیگەرانی لەدڵی دانیشتوانی سەرانسەری گۆی زەویدا دروست کردووە.

وەرگێڕانی ئەم کتێبەم، لەعەرەبییەوە بۆ سەر زمانی کوردی، بەئەرکێکی هەنووکەیی زانی کەخۆمی بۆ تەرخان بکەم، تاوەکو خوێنەری کوردیش زانیاریی تەواوی، لەسەر پێناسەو ئامرازەکانی بەگژداچوونەوەو بنبڕکردنی هۆکارەکانی هەبێت. ئەم کتێبە زیاتر جەخت لەسەر لایەنی یاسایی ئەو دیاردەیە دەکات و لەسۆنگەی مامەڵەکردن لەگەڵ دیاردەکە، لەسەر ئاستی یاسادانانی نێودەوڵەتیدا، زانیاریی بەپێز بەدەستەوە دەدات.

وەرگێڕ

بەشی سەرەتا

توندوتیژی و سیاسەت لەبواری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا

توندوتیژی یەکێکە لە راستییەکانی ئەم سەردەمەی کە تیایدا دەژین و، لەهەمان کاتیشدا یەکێکە لەو بنەمایانەی کە تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی و، گرنگترین دیاردە لە دیاردەکانی تاوانی سیاسی پێك دەهێنن. لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی، تیرۆر بۆتە بنەمایەکی کاریگەر، لەکردەی وەرگرتنی بڕیاری سیاسیدا، هەروەها بووە بەئامرازێك، دەوڵەتان بەکاری دێنن بۆ ئەوەی دوژمنەکان ناچار بکەن ملکەچ بن بۆ ئەو بارودۆخە تازەیەی دەیسەپێنن بەسەریاندا لەبواری سیاسیدا، لەلایەکی دیکەوە توندوتیژی بووە بەیەکێك لەئامرازی ململانێی سیاسی لەسەر ئاستی ناوخۆ. توندوتیژی بەلای هەندێکەوە ئامرازێکی پاساودراوو پەسەندکراوە بۆ بەرپەرچدانەوەی ستەم و زۆرداری.

www.pertwk.com

بابەتی یەکەم
فەلسەفەی تاوانی سیاسی

تیرۆری نێودەوڵەتی دیارترین شێوەی توندوتیژی سیاسییە، لەبواری پەیوەندییە مرۆییەکانداو دواتر یەکێکە لەو تاوانە مەترسیدارانەی دژی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ئاراستە دەکرێت. تێڕوانینی جیاجیای زانستی تاوان، دەربارەی توندوتیژی سیاسی هەیە، هەندێك پێیان وایە، توندوتیژی دژی دەوڵەت، بەمەبەستی تێکدانی ئاسایشی ناوخۆی وڵات، یەکسانە بەو توندوتیژییەی ئاراستەی ئاسایشی دەرەکی یان نەتەوەییەکەی دەکرێت، لەرووی مەترسییەوە وەك تاوانی دەستدرێژیی نێودەوڵەتییە. لایەنگرانی ئەم بۆچوونە پێیان وایە، پێویستە لەسەر دەوڵەت رووبەڕووی توندوتیژیی سیاسی ببێتەوە، بەهەمان ئەو هێزو توندییە کە رووبەرووی دوژمنێکی دەرەکی دەبێتەوە کە دەیەوێت خاکەکەی و سەربەخۆیی سیاسی تێکبدات.

واتەپێویستە لەسەر دەوڵەت رووبەرووی تاوانی سیاسی ببێتەوە بەهەمان ئەو هێزەی کە رووبەرووی دوژمنێکی بیانی دەبێتەوە کە ئامانجی وێرانکردنی دامو دەزگا گشتی و تایبەتییەکانیەتی لەکاتی جەنگدا، تەنانەت ئەگەر بووە هۆی بەزاندنی چوارچێوەی دەستوورو پەنابردنە بەر یاسا نا ئاساییەکان. ئەم تێڕوانینە کە تا سەدەی نۆزدەهەم برەوی‌هەبوو، چەند ئەنجامێکی لێکەوتەوە، کە گرنگترینیان لەسێدارەدانی تاوانباری سیاسی، یان ئەنجامدەری کاری تیرۆریستی بوو، بەوەی کە دوژمنی کۆمەڵگەن، لەو سۆنگەیەوە کە دەستدرێژیی کردنە سەری، لەڕاستیدا دەستدرێژی کردنە بۆ سەر خودی کۆمەڵگە[1].

بەڵام تیۆری دووەم، کە لەسەدەی نۆزدەهەمدا، وەك کاردانەوەیەك بۆ تیۆری تاکە کەسی دەرکەوت کە داوای رزگاربوونی دەکرد لەچوارچێوەی یاسا یان سیاسەتدا. لایەنگرانی ئەم بۆچوونە پێیان وایە، پێویستە وا سەیری دەوڵەت نەکرێت کە دەسەڵاتێکی رەهایە، بەڵکو بەوە کە دەسەڵاتێکە ئەرکی پاراستنی مافی تاکەکانی لە ئەستۆدایە تێورەکە سەرنجی بۆ لایەنە نێگەتیڤەکانی دەست تێوەردانی حکومەت لەکاروباری تاکدا راکێشا، تەنها لەکاتێکدا نەبێت کە دەستێوەردان، بۆ بەرگریکردن و پارێزگاریکردنی مافەکانیان پێویست بێت، بە پابەندبوون بە دەقە یاساییەکان. لە ئەنجامەکانی ئەم تیۆرە ئەوەیە کە دەبێت دەسەڵات لەگەلەوە بێت، نەك لەدەستی فەرمانڕەوادا بێت، چونکە فەرمانڕەوا بوونی خۆی لەویستی گەلەوە وەردەگرێت.

ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە بۆچوونی زانستی تاوان، لەمەڕ تاوانی سیاسی پەیدابێت و ئەم جۆرە تاوانە دابنرێت بە دەستدرێژی بۆ سەر کەسی دەسەڵاتدار، نەك بۆ سەر کۆمەڵگەو، دواتر وەکو سەرجەم تاوانەکانی دیکە بە تاوانی ئاسایی دادەنرا[2].

---

(1) بڕوانە کتێبی (الارهاب السياسى والقانون الجنائي) د. عبدالرحيم صدقي 1985، ل 8-9.

(2) دەربارەی تاوانی سیاسی و قورسی دانانی پێناسەیەکی دیاریکراو بۆی، بڕوانە کتێبی ((نظرية الجريمة السياسية في القوانين الوضعية المقارنة وفي الشريعة الاسلامية))، د. نجاتی سيد احمد. و کتێبی ((الاجرام السياسى))، د. ممدوح توفيق. وکتێبی ((محاضرات في الجرائم السياسية))د. محمد فاضل .

بەمەبەستی نزیککردنەوەی ئەو دوو تیۆرەی پێشوو، بۆچوونێکی نوێ دەرکەوت، کە دەبێت هەڵوێست و ئەو هاندەرانە بۆ ئەنجامدانی تاوانەکەی لەبەرچاوبگیرێت کە رەنگە هاندەرەکەی تایبەتی بێت کە بانگەشەی بۆ دەکات لە سستمی دەسەڵاتداردا نایبینێت. لەبەر ئەوە، ئەم بۆچوونە دەستی کرد بە هەوڵدان بۆ کەمکردنەوەو سوککردنی ئەو سزایانەی بەسەر ئەنجامدەرانی تاوانە سیاسییەکاندا دەسەپێنرێت و بەشێوەیەکی تایبەت مامەڵەیان لەتەکدا بکات، بەوەی کەسزادان هەرچۆنێك بێت تاوانباری سیاسی لەکەدار ناکات، لەسۆنگەی پاڵنەرە جوامێرانە نیشتمانییەکانی، کە رەنگە لە تاوانبارێکەوە بیگۆڕێت بۆ پاڵەوانێکی میللی و سەرنجی جەماوەر رابکێشێت و پشتگیریی رای گشتی بەدەست بهێنێت.

ئەمەش بانگهێشتی زۆربەی یاسادانەران و دارێژەرانی دەستووری کرد بە لێبوردنێکی زۆرترو توندوتیژییەکی کەمتر لە مامەڵەکردن لەگەڵ تاوانباری ئاساییدا، مامەڵە لەگەڵ تاوانباری سیاسیدا بکرێت کە لەرووی بارودۆخەوە هەردوکیان یەکسان بن، بەڵام بەبی هاندەری سیاسی، ئەم بۆچوونەش بووە هۆی ئەوەی کە تاوانباری سیاسی چەند دەسکەوتێك بەدەست بهێنێت، لە مامەڵەی یاسادانان و دادگایی و راپەڕاندن لەسەر ئاستی ناوخۆو نێودەوڵەتی بە شێوەیەکی یەکسان[3].

لەدوای جەنگی دووەمی جیهانی‌یەوە، کە زیانێکی گەورەی بەمرۆڤایەتی گەیاند، کۆدەنگی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەسەر تاوانبارکردنی کارگەلێك کە زیان بەسیستمی گشتی نێودەوڵەتی دەگەیەنن گەڵاڵەبوو. لەوانە: تاوانەکانی جەنگ، تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی، تاوانەکانی دژی ئاشتی و تاوانەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

---

(3) هەمان سەرچاوەی پێشوو ((الارهاب السياسى والقانون الجنائي)) ل 10-11.

www.pertwk.com

بابەتی دووەم
بڵاوبوونەوەی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی

لەکۆتایی شەستەکانو سەرەتای حەفتاکان بەدواوە، زاراوەی تیرۆرو تیرۆری سیاسیو تیرۆری ناوخۆو تیرۆری دەوڵەتو تیرۆری نێودەوڵەتی، لە کەناڵە ناوخۆیو جیهانییەکانی راگەیاندندا زیاتر بەکار دەبرێن. هەروەك چۆن لە رۆژنامەکاندا، هەواڵی ترسناكو دڵتەزێن، سەبارەت بە رفاندنی فڕۆکەو وێرانکردنی باڵیۆزخانەکانو ئاگرتێبەردانیانو بەبارمتەگرتنو تەقاندنەوەی ئۆتۆمبیلە بەمین چێنراوەکانو چەند کارێکی وروژاندنو بێزارکردنو هێرشکردنە سەر نێردراوە حکومیو ناحکومییەکانو ناردنی شتومەکی تەقینەوە بۆ کوشتنو تیرۆرکردنی زیاتری قوربانییەکان. دیاردەی تیرۆر تەنها بە رفاندنی فڕۆکەوە نەوەستا، بەڵکو گەیشتە نوێنەرانو دبلۆماتەکانیش، ئەو کارانەی کە لە دژیان دەکرا، بوونە جێی گرنگی پێدان، تا رووداوی رفاندنو بەبارمتەگرتنو گوشتن زیادی دەکرد، ئەگەر حکومەتەکان خواستو داواکانیان دەستەبەر نەکردایە.

لە 1969/12/3دا نزیکەی 40 جولەکە دەستیان گرت بەسەر بارەگای نوێنەرایەتی سوریا لە نەتەوە یەکگرتووەکاندا. لە 1971/3/3دا، بۆمبێکی مۆلۆتۆف فڕی درایە ناو نووسینگەی نوێنەرایەتی عیراق لە نەتەوە یەکگرتووەکان. لە 10/20ی هەمان ساڵدا، یەکێك لە ئەندامانی رێکخراوی بەرگریکردن لە جولەکە، لەسەربانێکی بەرامبەرەوە بەتفەنگێکی دوور هاوێژ تەقەی لە بارەگای شاندی سۆڤیەت، لە نەتەوە یەکگرتووەکان کرد لە نیویۆرك[4].

لەساڵی حەفتادا، کردەی رفاندنی چەند دپلۆماتێکی ئەمریکی لە ئەمریکای لاتینو وڵاتانی دیکە ئەنجامدرا. لە 3/6دا بەرپرسی کاروباری کرێکاران لە باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە گواتیمالا رفێنراو، لە 23ی هەمان مانگیشدا نوێنەری هێڵی ئاسمانی ئەمریکا لە دۆمینیکان رفێنراو، هەروەها لە 3/24دا، باڵیۆزی ئەمریکا لە پاراگوای رفێنراو، لە 4/5دا هەوڵی رفاندنی ئاڵیۆزی ئەمریکا لە بەرازیل دراو، لە 6/7دا باڵیۆزی ئەمریکا لە ئوردن رفێنراو لە 6/10دا نوێنەری سەربازیی ئەمریکی لە ئوردن تیرۆرکراو لە 7/21دا، راوێژکارێکی ئەمریکی لە پاراگوای رفێنراو، لەئابی ساڵی 1970دا، باڵیۆزی ئەمریکی لەئۆرگوای رفێنرا[5]. لە 1971/1/8دا، رێکخراوی توبا ماروس، باڵیۆزی بەریتانیای لە ئۆرگوای رفاندو بۆ ماوەی زیاتر لە هەشت مانگ بەدەست بەسەرا گیراوی هێشتییەوەو لە بەرامبەر ئازادکردنی ناوبراودا، داوای ئازادکردنی 150 ئەندامی رێکخراوەکەیان دەکرد کە لە بەندیخانەی ئۆرگوایدا

---

[4] بڕوانە: *Blishchenko, I, and Zhdanov, N., 'Terrorism and International Low', Progress Publishers, (Moscow, 1984), P.5.*

[5] بڕوانە کتێبی (مکافحە الارهاب)، د. احمد جلال عزالدین، ل14-15.

زیندانی کرابوون، لە رۆژی 1971/9/9دا دوای سی رۆژ لە ئازادکردنی 106 ئەندامی رێکخراوەکە باڵیۆزی ناوبراو ئازاد کرا[6].

سەرەڕای ئەوەش، تەنها نوێنەری وڵاتانو حکومەتەکان ئامانجی کارە تیرۆریستییەکان نەبوون، بەڵکو کار گەیشتە ئەوەی لە کۆتایی ساڵی 1972دا، سکوتلاندیارد ناچاربوو، بۆ یەکەم جارو دوای جەنگی دووەمی جیهانی رێوشوێنی ئەمنی تایبەتو توند لەسەر نووسینگەی پۆستەی لەندەن دابنێت، لەئەنجامی زنجیرەیەك تەقینەوە کە لەبیناکەدا روویان دا، لەئاکامی ناردنی شتومەکی (پۆستەداو) کە مادەی تەقینەوەیان تێدابوو. لەئەنجامی چەندین رووداوی هاوشێوەو، باهوجونا (Bahuguna)ی وەزیری گەیاندنی هندستان بەیاننامەیەکی تایبەتی لە پارلەمانی وڵاتەکەیدا راگەیاند، سەبارەت بە دۆزینەوەی 50 ئامێری تەقینەوە کە بەهۆی پۆستەی ئاسمانییەوە نێردرابوون بۆ نووسینگەی پۆستەی (نیودەلهی)و توانرابوو پووچەڵ بکرێتەوە. وەزیرەکەی هندستان لە لێدوانەکەیدا ئاماژەی بۆ ئەوە کرد کە هەندێك لەو شتومەکانە ئامێری ئەلەکترۆنی ئاڵۆزیان لەنێودا بووەو دوای پشکێنینی لەلایەن پسپۆرانەوە، دەرکەوتووە کە پێکهاتەی ئەو ئامێرانە لە هندستانو هیچ کام لە وڵاتە عەرەبییەکاندا دروست نەکراون.

جگە لە چەندین راپۆرتی جۆراوجۆر، لەمەڕ چالاکی تیرۆریستیی رێکخراوی ئوستاشیز کە رێکخراوێکی نیشتمانیی جوداخوازە لە کرواتیا کە لە ساڵی 1929دا، دامەزراوەو کارەکانیان لەدژی شاندە دپلۆماتییەکانی یوگسلافی ئەنجام دەدەنو لەساڵی 1972دا، هەستاوە بە رفاندنی فڕۆکەیەکی سویدی کە 90 سەرنشینی هەڵگرتبوو.

لە تشرینی یەکەمی ساڵی 1972دا، چەند ئەندامێکی دەزگای موخابەراتی ئیسرائیلی (موساد)، کتێبخانەی پیاوێکی فەلەستینیو ماڵی مەحمود ئەلهەمشری نوێنەری رێکخراوی رزگاریخوازی فەلەستینیان لە پاریس تەقاندەوە. لە 14ی ئابی 1973یشدا، وەزارەتی دەرەوەی نەرویج دبلۆماتێکی ئیسرائیلی بەناوی (Yigal Eyal) دەرکرد، بەبیانوی تێوەگلانی لە رووداوی تیرۆرکردنی ئەحمەد بوشیکی بەرەگەز مەغریبی لە شاری لیلیهامر (Lillehammer)، لەکاتی رووداوەکە دوو ئیسرائیلی لە 1973/7/23دا دەستگیرکرانو لە 1974/9/10دا، ئۆتومبیلێکی بەمین چێنراو لە بۆینس ئایرس تەقییەوەو بووە هۆی کوژرانی جەنڕاڵ کارلۆس براتسو هاوسەرەکەی کە لە چیللییەوە کۆچیان کردبوو[7].

لەساڵی 1974دا، توانرا بۆمبێکی کۆنتڕۆڵکراو لەناو فڕۆکەیەکی سەر بە کۆمپانیای هێڵی ئاسمانیی فەنزویلا لە قوبرس پوچەڵ بکرێتەوەو (95) سەرنشینی فڕۆکەکە رزگار کران. لە 1975/10/6دا، چەند چەکدارێك بەچەکی ئۆتۆماتیکی تەقەیان لە برنارد لیتۆن کرد، کە یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی پارتی دیموکراتی چیلیو لە ئاکامی ئەو رووداوەدا هاوسەری ناوبراو تووشی ئیفلیجی بوو.

لە 1976/9/21دا، بۆمبێکی مۆلۆتۆف، لە گۆڕەپانی شیریدان لە واشنتۆن تەقییەوەو بووە هۆی کوشتنی ئورلاندو لیتلیر (Orlando Letelier)ی وەزیری دەرەوەی پێشووتری چیللی لە حکومەتەکەی ئەلیندی (Allende)، ئەو کارە تیرۆریستییەش لەلایەن ژمارەیەك پۆلیسی بەکرێگیراوی نهێنیی چیللییەوە رێکخرابوو[8].

---

[6] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ت18.

[7] بڕوانە: *Blishchenko, and Zhdano, Terrorism and International Low", op. Cit,p5.*

[8] لەوتەیەکی ئیزابیل لیتلێری هاوسەرەکەی ئورلاندۆ لیتلیێردا بۆ گۆڤاری نیو تایمزدا هاتووە:

"This is a case of state terror directed against a great many people in both Chile and other countries…This terrorism is practised not merely by gangs of Killers, but by the state machinery of chile and some other Latin American Countries"

www.pertwk.com

لە ئەیلولی ساڵی 1977دا، ژمارەیەك لە ئەندامانی ڕێکخراوی بادر ماینهۆف هێرشیان کردە سەر بازرگانێکی ئەڵمانی بەناوی هانز مارتن شلایر (Hans Martin Schleyer)و لە ئەنجامدا شۆفێرەکەی و سێ پاسەوانی تایبەتی ناوبراو کوژران و خۆشیان ڕفاندو لە بەرامبەر ئازادکردنیدا، داوای بەردانی (11) زیندانی ئەندامانی ڕێکخراوەکەیان کرد، لەگەڵ پێدانی 50 هەزار دۆلار بەهەر یەکێکیان و هەروەها ڕێگەشیان پێبدرێت کە سەفەر بۆ ئەو وڵاتە بکەن کە خۆیان دیاری دەکەن، بەڵام دەسەڵاتدارانی ئەڵمانیا ملیان بە داواکاری ڕفێنەرەکان نەدا، بۆیە بەکوشتنی شلایر کۆتایی هات.

لە تشرینی یەکەمی ساڵی 1977دا، حکومەتی ژاپۆن ناچاربوو داواکاریی ئەو تیرۆریستانە قبوڵ بکات کە سەر بەڕێکخراوی سیکیجین (Sekigun)ی ژاپۆنی بوون، کە فڕۆکەیەکی کۆمپانیای هێڵی ئاسمانی ژاپۆنییان بەسەرجەم سەرنشینەکانەوە ڕفاندبوو، لەمیانەی گەشتێکیدا لە تۆکیۆوە بۆ پاریس، ڕفێنەرەکان داوای بڕی شەش ملیۆن دۆلارو ئازادکردنی (9) ئەندامی ڕێکخراوەکەیان دەکرد کە لە بەندیخانەکانی ژاپۆندا زیندانی کرابوون، هەڕەشەی کوشتنی سەرنشینەکان و ستافی فڕۆکەکەیان دەکرد، ئەگەر داواکەیان جێبەجێ نەکرێت و. پاش جێبەجێکردنی داواکەیان فڕۆکەکە لە جەزائیر نیشتەوەو سەرنشینەکانی خۆیان دا بەدەست دەسەڵاتدارانی جەزائیرەوە. فۆکۆدای سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتەی ژاپۆن ڕایگەیاند کە سەرجەم هەوڵ و کۆششەکانی دەخاتەگەڕ، لەپێناوی پێشخستنی هاوکاریی نێودەوڵەتی، لە بواری قەدەغەکردنی تیرۆرو ڕفاندنی فڕۆکەدا[9].

لە 13ەی تشرینی یەکەمی ساڵی 1977دا، ژمارەیەك لەبەرەی میللی ڕزگاریخوازی فەلەستینی، فڕۆکەی لۆفتهانزایان لە فڕۆکەخانەی مەقادیشۆ بە (79) سەرنشینەوە ڕفاند، داوای ئازادکردنی چەندین ئەندامی ڕێکخراوەکەیان کرد کە لەبەندیخانەی ئەڵمانیادا زیندانی کرابوون و هەروەها داوای بڕی 18 ملیۆن دۆلاریشیان کرد، لەو کاری ڕفاندنەی فڕۆکەخانەی مەقادیشۆدا، هێزەکانی قەلاچۆکردنی کاری تیرۆری ئەڵمانی توانیان دەست بەسەر فڕۆکەکەدا بگرن و بارمتە گیراوەکان ڕزگار بکەن[10].

لە 4ی تشرینی دووەمی ساڵی 1979دا، ژمارەیەك خوێندکاری توندڕەو دەستیان گرت بەسەر بارەگای باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە تاران، دوای ئەوەی لەلایەن ژمارەیەك لە پاسەوانانی شۆڕشی ئەو وڵاتەوە ڕێگەیان پێدرا بچنە ژوورەوە توانیان دەست بەسەر کۆمەڵێك بەڵگەنامەی باڵیۆزخانەکەدا بگرن و ئەندامانی باڵیۆزخانەکەشیان بە بارمتەگرت، دوای ئەوەی هەموو ئەو هەوڵانە شکستیان هێنا کە درابوون بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە، خوێندکارەکان ڕایانگەیاند بارمتە گیراوەکان ڕزگار ناکەن، تا ئەوکاتەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا شای ئێران بدات بەدەستی حکومەتی تارانەوە، بەمەبەستی سزادانی بەرامبەر بەو تاوانانەی کە لەسەردەمی دەسەڵاتیدا ئەنجامی دابوون. لە 22ی تشرینی دووەمدا، خوێندکارەکان بەیاننامەیەکیان دەرکردو تیایدا هەڕەشەی کوشتنی بارمتە گیراوەکان و سووتاندنی باڵیۆزخانەکەیان کرد، ئەگەر ئەمریکا هەوڵی بەکارهێنانی هێز، بۆ ڕزگارکردنی بارمتە گیراوەکان بدات[11].

لە مانگی مایسی ساڵی 1980دا، ڕۆژنامەی دەیلی میل (Daily Mail) لە بابەتێکیدا جەختی لەسەر تێوەگلانی موخابەراتی بەریتانی دەکردەوە، لە ئامادەکردنی ژمارەیەك تیرۆریست، بۆ کوشتنی سەرکردەکانی بەرەی ڕزگاریخوازی زیمبابۆی، ڕۆژنامەکە باسی لەوەش کردبوو، ئەو ڕاهێنراوانە جلوبەرگی سەربازیی زیمبابۆیان لە لوساکا لەبەر کردبوو وهەوڵیانکوتابووە سەر بارەگای نوێنەرانی

New Tims, No. 11, March 1979, p.28.

[9] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل6-7

[10] بڕوانە کتێبی(مکافحە الارهاب) د. احمد جلال عزالدین، ل20، پەراوێزی(1).

[11] بڕوانە کتێبی ((سلطات الامن والحصانات والامتیازات الدبلوماسیة في الواقع النظری مقارناً بالشریعة الاسلامیة)) فاوی الملاح، 1981، ل633-634.

بەرەی ڕزگاریخوازی زیمبابۆی لە لۆساکاو، جواشوا نۆکۆمای(Joshua Nokona) سەرکردەی بەرەی ناوبراو، بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر لەمردن ڕزگاری بوو، کاتێك توانی لەدوا ساتەکاندا هەڵبێت. لە شوباتی هەمانساڵدا، هەوڵی کوشتنی ڕۆبەرت مۆگابی سەرۆك وەزیرانی ئێستا درا، لەکاتی هەڵبژاردن لە ڕۆدیسیادا، کە بۆمبێکی چێنراو لەسەر ڕێگەکەی دانرابوو کە لێوەی دەچوو بۆ کۆشکی ڤیکتۆریا، بەمەبەستی کۆبوونەوەیەکی تایبەت بەهەڵبژاردن. سێیەم پیاویش لە لیستی تیرۆر کراوەکاندا، جۆسیە تۆنۆگارای(josiah Tongogara) سەرۆکی باڵی سەربازیی ڕێکخراوی زانۆ (Zanu) بوو، کە لەئەنجامی ڕووداوی پێکادانی ئوتومبیلدا لە ڕودیسیا، بەر لەبەستنی کۆنگرەی لەندەن لەکۆتایی ساڵی 1979دا.

لە 1980/7/22دا، توانرا تاقمێك لە سوپای ژاپۆنی کۆنترۆڵ بکرێن کە بەنیازبوون فڕۆکەیەکی کۆمپانیای فڕۆکەوانی ژاپۆنی، لەنێو دەلهی پایتەختی هندستان بفڕێنن[12].

لە 1982/1/11دا، تاقمێکی سەر بەڕێکخراوێك کەناوی سوپای ڕزگاریخوازی تایلەندییان لەخۆیان نابوو، بەر لەوێرانکدرنی باڵیۆزخانەی ئەمریکی لە بانکۆك دەستگیرکران.

لە 1985/10/6دا، کەشتی نەفەرهەڵگری ئەشیل لۆرۆی ئیتاڵی ڕفێنرا کە 780 سەرنشینی هەڵگرتبو، جگە لەستافی کەشتییەکە خۆی، لەمیانەی گەشتێکدا، لەنێو بەندەرەکانی دەریای سپی ناوەڕاستدا، نزیك کەنارەکانی پۆرسەعید، ئەوکارەش لە لایەن چوار فەلەستینییەوە ئەنجامدرا کە داوای ئازادکردنی 50 فەلەستینییان دەکرد، لەنێو بەندیخانەکانی ئیسرائیلداو، ڕفێنەرەکان هەڕەشەی کوشتنی ئەمریکی و بەریتانییەکانی ناو کەشتییەکەیان دەکرد، ئەگەر داواکانیان جێبەجێ نەکەن. لە ئەنجامدا ڕفێنەرەکان لیون کلینجهوفەری ئەمریکی بەڕەچەڵەك جولەکەیان گوشت کە یەکێك بوو لەسەرنشینەکانی ناو کەشتییەکەو تەمەنی 69 ساڵ بوو. لەکۆتاییداو پاش زنجیرەیەك دانوستان، ڕفێنەرەکان خۆیان تەسلیم بەدەسەڵاتدارانی میسری کرد، لە ڕۆژی (89ی تشرینی یەکەمداو بەوجۆرە کۆتایی بەکردەی ڕفاندنەکە هات کە 44 سەعاتی خایاندو، سەرنجی جیهانی بەلای خۆیدا ڕاکێشاو، بووە هۆی ئەوەی کە ئستولی چوار دەوڵەتیش لەئاوی دەریای سپی ناوەڕاستدا لە جوڵەدابن، بۆ چاودێریی هێڵی ڕۆشتنی کەشتییە ڕفێنراوەکە[13].

لە 29ی تشرینی دووەمی ساڵی 1987دا، فڕۆکەیەکی نەفەر هەڵگری سەر بەکۆمپانیای فڕۆکەوانی کۆریا، بە 115 سەرنشینەوە بێسەروشوێن بوو، سەرجەم هەوڵەکانیش بۆ دۆزینەوەی پارچەی فڕۆکەکە شکستی هێناو پێدەچوو فڕۆکەکە لەئەنجامی تەقینەوەیدا لەئاسمان، لە یەکێك لە ناوچەکانی دەوڵەتی بۆرمادا کەوتبێتە خوارەوە.

لە 11ی کانونی یەکەمی 1987دا، لە فڕۆکەخانەی نێودەوڵەتی بەحرێندا، دوو کەس دەستگیرکران کە پاسپۆرتی ژاپۆنیان هەڵگرتبو، یەکێکیان پیاوێکی تەمەن حەفتا ساڵ و ئەوی دیکەشیان ژنێکی تەمەن بیست و هەشت ساڵ بوو، کاتێك کە لێپرسراوانی فڕۆکە خانەکە زانییان پاسپۆرتەکانیان ساختەیەو ڕووبەڕووی لێپێچینەوە یان کردن، ئەو دوو کەسە هەوڵی خۆکوشتنیان دا، هەر دەسبەجێ پیاوەکە گیانی لەدەستدا، بەڵام توانرا گیانی ژنەکە ڕزگار بکرێت. لەئەنجامی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەگەڵیدا کرا، دەرکەوت کە ئەو ژن و پیاوە پێشتر لەنێو ئەو فڕۆکە کۆرییەدا بوون کەبێ سەروشوێن بوو لە گەشتێکدا لە بەغداوە بۆ ئەبوزەبی و ئەوێیان بەجێهێشتبوو تا سواری فڕۆکەی کۆمپانیای (خەلیج)ببن بەرەو بەحرێن و. لەکاتی دەستگیرکردنیان، بەنیازی دەرچوون بوون بۆ دەرەوەی وڵات. لەئاکامی لێپێچینەوەکاندا دەرکەوت پەیوەنییان هەبووە بەبێ سەرو شوێن کردنی فڕۆکە کۆریایەکەوە،

[12] بڕوانە کتێبی(مکافحە الارهاب)، د. احمد جلال عزالدین کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، ل42، پەراوێزی (2).

[13] بڕوانە کتێبی(الارهاب والعنف السیاسی)، د. احمد جلال عزالدین، ژمارە (10) قاهرە، 1981، ل204-208.

www.pertwk.com

بۆ کۆریای باکوور کاریان کردووەو، بەر لەهەڵسانی فڕۆکەکە لە فڕۆکەخانەی ئەبوزەبیدا، بۆمبێکی مۆلۆتۆفیان تیادا دانابوو.

لە 5ی نیسانی ساڵی 1988دا، کەسێکی چەکدار دەمانچەی خستە سەر سەری فڕۆکەوانی کۆمپانیای هێڵی ئاسمانیی کوێت کە لەبانکۆکەوە بەرەو کوێت دەڕۆیشت، داوای لە فڕۆکەوانەکە کرد، بەرەو فڕۆکەخانەی مەشهەد لەئێران بڕوات‌و. لەهەمان کاتدا ژمارەیەکی دیکەی هاوکاری ئەو کەسە، لەنێو فڕۆکەکەدا کە دەمانچەو بۆمبی دەستییان پێبوو، هەستان بەکۆکردنەوەو بەستنەوەی سەرنشینەکان. رفێنەرەکان داوای بەردانی 17 زیندانییان دەکرد کە لەکوێت زیندانی کرابوون‌و هەڕەشەی کوشتنی بارمتەگیراوەکانیان کرد، ئەگەر داواکەیان جێبەجێ نەکرێت. پاش ئەوەی فڕۆکەکە لە فڕۆکەخانەی مەشهەد سووتەمەنی وەرگرت، لەسەر داوای رفێنەرەکان فڕۆکەکە لەگەشتەکەیدا بەرەو بەیروت چوو، بەڵام دەسەڵاتدارانی لوبنان رێگەیان پێنەدا لە خاکەکەیاندا بنیشێتەوە، بۆیە ناچاربوو لەگەشتەکەیدا بەردەوام بێت، تا لەفڕۆکەخانەی لارناکای قوبرس نیشتەوە، لە ئەنجامی شکست هێنانی‌و تووێژرەکان، بۆ بەردانی ئەو زیندانییانەی لە کوێت گیرابوون، رفێنەرەکان هەڕەشەی خۆیان جێبەجێکردو یەکێك لە کوێتییە بارمتە گیراوەکانیان کوشت‌و تەرمەکەیان فڕێ دایە سەر زەوی فڕۆکەخانەکە. جارێکی دیکە خانمێکی کوێتی بارمتەگیراویان کوشت‌و بەشێوەیەکی دڕندانە تەرمەکەیان فڕێدایە خوارەوە، بەمەبەستی ترساندن‌و تۆقاندنیان، بەتایبەتی دوای ئەوەی کە دەسەڵاتدارانی قوبرس ئامادە نەبوون سووتەمەنی بدەن بەفڕۆکەکە. پاشان فڕۆکەکە گەشتەکەی بۆ جەزائیر دەستپێکرد، دوای ۆەزامەندیی ئەو وڵاتە بەڕێکەوتن لەگەڵ حکومەتی کوێتدا، بەمەبەستی دانوستان لەگەڵ رفێنەراندا، ماوەی ئەو کاری رفاندنە 16 رۆژی خایاند، دوای ئەوە رفێنەرەکان خۆیان تەسلیم بە دەسەڵاتدارانی جەزائیر کرد، بەمەش درێژترین کاری رفاندن کۆتایی هات کە ویژدانی ملیۆنەها کەسی لەسەرانسەری جیهاندا هەژاند[14]

لە 21ی کانونی یەکەمی ساڵی 1988دا، فڕۆکەیەکی نەفەر هەڵگری سەر بە کۆمپانیای پان ئەمریکان (PAN AM) ، لەگەشتی ژمارە 103یدا، لە سەر گوندی لۆکەربی لە ئۆسکۆتلاندا تەقییەوە، لەئەنجامدا 270 کەس کوژران‌و. لە 19ی ئەلولی 1989دا فڕۆکەیەکی دیکەی جۆری (دی.سی 10)ی نەفەرهەڵگری، سەر بەکۆمپانیای یوتی ئەی (UTA) فەڕەنسی، لەگەشتی ژمارە 772یدا، لەسەر نەیجەر تەقییەوەو لەئەنجامدا 171 کەس کوژران، هەر لەکاتی تەقینەوەی ئەو دوو فڕۆکەیەوە، پەنجەی تۆمەتباری بۆ چەند لایەنێك درێژ کرا بەوەی بەرپرسن لەوکارە تیرۆریستییەدا، بەبێ ئەوەی بەڵگەی سەلمێنەریان بەدەستەوە بێت کە جەخت لەسەر ئەوە بکاتەوەو. رۆژی 20ی کانونی یەکەمی ساڵی 1991، نامەیەك لەلایەن نوێنەرانی هەمیشەیی فەڕەنساو بەریتانیاو ئەمریکاوە ئاراستەی سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان کراو راگەیاندنێکی سێ قۆڵیان، سەبارەت بەو کارە تیرۆریستییە دەرکرد، لەبارەی ئەنجامی لێکۆڵینەوەی تەقینەوەی هەردوو فڕۆکەی (پان ئەمریکانی-103)و(یو.تی.ئەی-772). بەگوێرەی ناوەڕۆکی راگەیاندنەکە، بەرپرسیارێتی رووداوەکانیان خستە ئەستۆی لیبیاو، داوایان لێکرد وەڵامی داواکاریی هەرسێ وڵاتەکە بداتەوە، دەربارەی گرتنەبەری رێوشوێنی دادگایی کردنی تاوان باران هەروەها داوایان لێکرد، بەشێوەیەکی بەرچاوو یەکجارەکی، سەرجەم جۆرەکانی کاری تیرۆریستی رابگرێت‌و کۆمەك‌و هاوکاری کردنی ئەو گروپانەی خەریکی لەو جۆرەشن بوەستێنێت، لەگەڵ وەرگرتنی رێوشوێنی بڕوا پێکراوو دیار، کە بیسەلمێنێت دەست بەرداری کاری تیرۆر بووە[15]

---

[14] رۆژنامەی قەبەسی کوێتی، 5728، شەممە 23/نیسانی/1988، ل30.

[15] بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە لەلایەن کۆمەڵەی گشتی‌و ئەنجومەنی ئاسایشەوە، لە خولی (46)ە میدا، لە رۆژی 31ی کانونی یەکەمی 1991 دەرچوو (A/46/898;S/23309).

لە ئەنجامی ئەوەی لەپێشەوە باسمان کرد، بۆمان روون بووەوە کە لەسەر گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا، کار گەیشتۆتە چی، بەجۆرێك کە کاروبارەکان ئاڵۆزبوون‌و گرنگی خۆیان وەرگرتووەو مەترسییەکانیش روو لە زیادبوونەو سەرجەم بەڵگەنامەو رێوڕەسمی نێودەوڵەتی‌و مافەکانی مرۆڤ‌و ئازادییە بنەڕەتییەکانی لەڕێگەی شەپۆلی ستەم‌و زۆرداریی‌و کاری تیرۆریستییەوە پێشێل دەکرێن، کە زیان بەگیانی مرۆڤایەتی دەگەیەنێت‌و هەڕەشەیە بۆ سەر گیانیان. بەڵام ئەوەی جێی مەترسیی زیاترە، شکستی دەوڵەتانە لە چارەسەرکردنی هۆیە شاراوەکانی پشت تیرۆرەوەو هەڵوێستی سلبی نەتەوە یەکگرتووەکانە، لە رووبەروو بوونەوەی ئەو دیاردە مەترسیدارەو لاوازی‌و بێ توانای لەوەرگرتنی رێوشوێنی یەکالاکەرەوە، بەرامبەر بە ئەنجامدەرانی ئەو کارەتاوانبارییانەو تەیارکردن‌و کۆکردنەوەی رای گشتی جیهان لەدژی. کە دەبێتە هۆی ئەوەی پەلو پۆ بۆ سەرانسەری جیهان بهاوێت.

بابەتی سێیەم

رەهەندە سیاسییەکانی کیشەی تیرۆر

وێڕای قورسیی بەدەستهێنانی ئاماری هەموو حاڵەتەکانی تیرۆر، لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا، بەڵام بەتێڕوانینێکی خێراو هەمەلایەنە لە رووداوەکاندا، دەردەکەوێت کە نیوەی کارە تیرۆریستییەکان لە ساڵانی حەفتاکاندا، لە ئەوروپاو 21٪ی لەئەمریکای لاتین‌و 14٪ی لە ئەمریکای باکوورو 11٪شی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست‌و باکووری ئەفریقادا ئەنجام دراون.

لەساڵی 1970دا، ژمارەی کارە تیرۆریستییەکان لە ئەمریکای لاتیندا بووە بەدوو هێندە، هەروەکو ئەوەی لە ئەوروپادا هەبوو. بەڵام لەساڵی 1978دا، گۆڕانکاریی دیارو تێبینیکراو لەو بارەیەوە رووی‌دا، بەجۆرێك رۆژهەڵاتی ناوەڕاست‌و باکووری ئەفریقا پەرەسەندنێکی فراوانی لە کارە تیرۆریستییەکاندا بەخۆوە بینی[16]

لە ساڵانی 1970-1978دا، تێچووی رێوشوێنی ئەمنی پێویست‌و کاری دڵنیاکردنەوە لە دژی رووداوە تیرۆریستییەکان بەرز بووەوە، بۆ ژمارەیەکی خەیاڵی کە بەچەندین ملیار مەزەندە دەکرێت، بەڵام ئەو بڕە پارانەی کە رفێنەرەکان، لە بەرامبەر ئازادکردنی بارمتە گیراوەکاندا داوایان دەکرد ئەوەی راگەیاندراوە بەنزیکەی 145 ملیۆن دۆلار مەزەندە دەکرێت[17]

---

[16] سەبارەت بە تەشەنەکردنی کردەی تیرۆری نێودەوڵەتی لەماوەی 1973-1982، بڕوانە کتێبی (الارهاب والعنف السیاسی)، د. احمد جلال عزالدین، ل118-124و، بابەتی (انتشار الارهاب الدولی)، خضر الدهراوی لە گۆڤاری (السیاسة الدولیة) ژمارە (77)، 1984، ل143-146.

[17] هەمان سەرچاوەی پێشووی (الدهراوی)، ل143-146.

www.pertwk.com

هەندێ پێیان وایە کە ئەو بارودۆخە ناهەموارەی جیهان پێی گەیشت لەسایەی تیرۆردا، ئەو دیاردەیە دەکات بە فاکتەرێکی نوێی پەیوەندیی نێودەوڵەتی و هۆکارێکی بنەڕەتی بنەماکانی ئەو پەیوەندییە[18].

ئەو شەپۆلە تیرۆرەی کە لەم ساڵانەی دواییدا بە جیهاندا بڵاوبوەوە، بووە هۆی جیاوازیی بیرو بۆچوونەکان و کۆششەکان کە پەیوەستن بەو هۆیانەی دەتوانرێت لە ڕێگەیانەوە، ئەو تاوانە قەڵاچۆ بکرێت و کۆتایی بەو دیاردە مەترسیدارە بهێنرێت و لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیش ئیدانە بکرێت کە دەبێتە هۆی تێکدانی ئاسایشی ناوخۆو لەمپەرخستنە بەردەم گەشەکردنی سروشتی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و کارەکانی توندوتیژی کە دەبێتە هۆی کوشتن و لەناوبردنی گیانی سەدان کەسی بێتاوان و وێرانکردن و ڕووخاندنی دام و دەزگاکان و دەست بەسەراگرتنی، هەموو ئەوانەپێویستییان بە وەئاگا هێنانەوەی ویژدانی مرۆڤایەتی و گرنگی پێدانی جیهانەو پێویستە دەسبەجێ و بەشێوەی جدی کار بکرێت، لەپێناو گەیشتن بەو ئامرازو ڕێگە چارانەی کە دەتوانرێت لەڕێگەیانەوە، کۆتایی بەو تاوانە مەترسیدارە بهێنرێت کە قاڵبێکی نێودەوڵەتی وەرگرتووە.

ئەوەی جێی ئاماژە بۆکردنە، لەئەنجامی شیکردنەوەی هەندێ کاری تیرۆریستییەوە، چەند ئەنجامێکی گرنگمان دەست دەکەوێت، لەوانە بوونی پەیوەندیی توندو تۆڵ، لەنێوان تیرۆرو هێزە توند ڕەوەکاندا کە هەوڵ دەدەن بۆ لەباربردنی پشتگیریکردنی سەقامگیری و قەدەغەکردنی پیادەکردنی ئەو سیاسەتانەی ، کە ئامانجی کەمکردنەوەی بشێوی جیهانەو، کەڵەکە بوونی ململانێی چەکداری و زیان گەیاندنە بە بزوتنەوە دیموکراسییەکان، لەچەند وڵاتێکی جیهاندا.

لەنێو مێژووی تیرۆرو مێژووی توندو تیژیدا (بە هەموو جۆرەکانیەوە)، پەیوەندییەکی توندو تۆڵ هەیە، نەشونماکردنی دیاردەی توندو تیژی لەقۆناغە جیاجیاکان، هاوکات بووە لەگەڵ دەرکەوتنی ناکۆکییە کۆمەڵایەتیەکاندا[19]، بەشێوەیەکی بنەڕەتی بۆ زاڵبوون بەسەر هەر جۆرێك لە جۆرەکانی توندوتیژیدا، پێویستە بەسەر ئەو ناکۆکییانەدا زاڵ بین و، دەتوانرێت ناکۆکی ئابووری و سیاسی و تەنانەت ئایدیۆلۆژی، بەو هۆیانە دابنرێن کە دەبنە مایەی سەرهەڵدانی توندو تیژی و هەر ئەو هۆیانەش دەکرێن بەبیانوو پاساو بۆ توندو تیژی.

ڕەنگە توندوتیژی یەکێك لەم دوو شێوەیە وەربگرێت:–

1ـ کاری ڕاستەوخۆ، بە مەبەستی لەناوبردن و قەڵاچۆکردنی سەرچاوەی توندوتیژی پرۆسە جەنگییەکان، کارەکانی تۆڵەسەندنەوە، ئەو سزایانەی کەسستمی یاسای نێودەوڵەتی بڕیاری لەسەر دەدات و بەکارهێنانی هێز لەسەر ئاستی تاك

2. زەبری سیاسی و ئابووری کە هیچ شتێك نییە ببێتە پاساو بۆی لەدەقی یاساکانی کارگێڕی و مەدەنی و تاوانکاریدا بەجیا، بەڵام دەکرێت لەنێو ئەو سیستەمە سیاسییەی ئەو وڵاتەدا کە پەیڕەو

---

[18] جینکن لەم بارەیەوە دەڵێت:

"Terrorism appears to have increased markedly in the past few Years. Political and Criminal extremists in Various parts of the World have attacked Passengers in airline terminals and railway stations; planted bombs in govermment buildings, The offices of multinational coporations, Pubs, and theares; hijacked airliners and ships, even ferry boatsin Singaport; held hundreds of Passengers hostages; Seized embassies; and kidnapped government official, diplomats, and business executives. We read of new incidents a lmost daily..Terrorism has become a new element in international relations." Jenkin Brian M.,"International Terrorism-A New Mode of Conflict" International Terrorism and world security, ed, by David Carlton and Carlo Schaerg, Croom Helm, (London, 1975), P.B.

[19] بڕوانە کتێبی (الارهاب في القانون الجنائی) د.محمد مؤنس.

دەکرێت، یان شێوازە ئابوورییەکەی یان کۆمەڵایەتییەکەی، تێهەڵکێش کرابێت وەکو دەسەڵاتە فاشییەکان، یان دەسەڵاتە ڕەگەز پەرستەکان.

بەردەوامبوونی دیاردەی توندوتیژی، بەدرێژایی مێژووی مرۆڤایەتی، بەبوونی ئەو ناکۆکییانە دیاری دەکرێت کە مەحاڵە لە ڕێگەی ڕێککەوتن و قایلبوونی نێوان سەرچاوەی ئەو ناکۆکییانە چارەسەر بکرێت کە ئەوانیش دەوڵەتان، یان چینەکان، یان تاکەکان دەگرێتەوە، جگە لەوەی ڕەنگە پێکهاتەی ئەو ناکۆکییانە، لەڕووی بابەت و ئەو بنەمایەوە کە لەسەری دامەزراوە، جیاوازیی بنەڕەتییان هەبێت. ڕەنگە ئەو ناکۆکییانە، لەنێوان دەوڵەت و تاك، یان دەوڵەت و چینێکی دەست نیشانکراو، یان چینی دەسەڵاتدار یان چەوساوەکان، جگە لە توێژەکانی دیکەی کۆمەڵگا یان تاك و چینی دەست نیشانکراو یان چینەکانی دیکەدابێت، بەمەرجێك هیچ کامیان لەپێگەی دەسەڵات، یان تاکدا نەبن[20].

بەهۆی بوونی وەها ناکۆکی گەلێك، لە هەموو کۆمەڵگە ناوخۆیی و نێودەوڵەتییەکاندا، وای لە هەندێ شارەزایانی زانستە سیاسییەکان کرد، بەمەبەستی هەوڵدان بۆ شیکاری و بنبڕکردنی دیاردەی تیرۆر، چەندین شێوازی تیرۆر، بەم جۆرەی خوارەوە بخەنەڕوو[21]:

(تیرۆری شۆڕشگێڕانە– ناوخۆیی–ناڕەسمی) (تیرۆری شۆڕشگێڕانە– ناوخۆیی– ڕەسمی) (تیرۆری شۆڕشگێڕانە– نێودەوڵەتی– نارەسمی) (تیرۆری شۆڕشگێڕانەی نێودەوڵەتی– ڕەسمی) ((تیرۆری دژ بە شۆڕش–ناوخۆیی– ڕەسمی) (تیرۆری دژ بە شۆڕش– نێودەوڵەتی– ناڕەسمی) (تیرۆری دژ بە شۆڕش–نێودەوڵەتی– ڕەسمی).

ڕەنگە ئەم لیستە، ئەوە ڕوون بکاتەوە کە ئاسان نییە پێناسەیەك بۆ ئەم زاراوەیە دابنرێت کە چەندین لایەن لەسەر هەموو ئاستە حکومی و سیاسی و میدیاکانەوە بەکاری دەبەن، تەنانەت لەسەر ئاستی تاکە کەسی ئاسایشدا، تیرۆر لە ڕوانگەی توێژەری زانستی کۆمەڵایەتیدا، جیاوازیی هەیە لەگەڵ بۆچوونی شارەزا لەبواری سیاسەت، فەلسەفە، ئابووری یان زانستەکانی تاوان، کە بێگومان لەگەڵ بۆچوونی شارەزایانی یاسای نێودەوڵەتیشدا، جیاوازە[22].

ڕێبازی توێژینەوەکە :

لەسۆنگەی دەرککردنی ئاسان نەبوونی پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی، هەوڵ دەدەین بەتوخمە پێکهێنەرەکانی تاوانی تیرۆر بگەین، وەکو ڕێبازێك بۆ بەکۆیلەکردن، نەك بۆ ڕووتکردنەوە، بەمەبەستی گەیشتن بە پێناسەیەکی دیاریکراوی بیرۆکەی تیرۆر، لەسۆنگەی یاسای نێودەوڵەتییەوەو لەم

---

[20] بۆ شارەزایی لەمەڕ هۆکارو پاڵنەرانی لەپشت تەشەنەکردن و هەڵکشاندنی کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتییدا، بڕوانە کتێبی(المقاومة الشعبية المسلحةفي قانون الدولي)د. صلاح الدين عامر، 1977، ل489–491.

[21] بڕوانە کتێبی (الارهاب الدولی ومشکلات التحریر والثورة في العالم الثالث)د. اسامة الغزالي، 1986–ل17.

[22] هەندی لە مێژووناسان زاراوەی تیرۆر لە ڕووی مێژووییەوە دەگێڕنەوە بۆ شۆڕشی فەڕەنسی کە لەساڵی 1789دا، بەسەرنگومکردنی لویسی شانزەیەم و لەناوبردنی سستمی دەرەبەگایەتی دەستی پێکردو. هەندێك پێیان وایە کە تیرۆر ماکێکی سیاسی بەخۆوە گرتووەو. تیرۆر Terror وشەیەکی ئینگلیزییەو بە ڕەچەڵەك دەگەڕێتەوە بۆ زمانی لاتینی و، ڕەگوڕیشەی قوڵی هەیە لە ڕۆمانییەکاندا. دواتر گۆڕانی بەسەردا هاتووەو تێکەڵ بەزمانەکانی تری ئەوروپا بووە، تیرۆریزم State Terrorism, Act of Terrorism, Terrorism کە ئێستا بەکار دەبرێن لە زمانی یاسایی نێودەوڵەتی و سیاسەتی نێودەوڵەتیداو، وەزارەتی(کارە تیرۆریستییەکان)و(تیرۆری نێودەوڵەتی) ئێستا لەکەناڵە ناوخۆیی و جیهانییەکاندا بەکار دەبرێن.

بۆ شارەزایی لە مێژووی تیرۆرو تیرۆری نێودەوڵەتیدا، بڕوانە کتێبی: (الارهاب الدولی وفقا لقواعد القانون الدولی العام)ی د. نبیل احمد حلمی، 1988، ل7و لاپەڕەکانی دواترو، کتێبی (الارهاب السیاسی والقانون الجنائی)ی د. عبدالرحیم صدقی، ل81و دواتر، وکتێبی (الارهاب الدولی)ی د. عبدالعزیز مخیمرو بڕوانە ئەم سەرچاوە ئنگلیزییە:

The Encyclopaedia Americana Vol-26, New York–chicago, 1944, P.449; Encyclopaedia International, Focus, Vol.lv. Paris, 1958, P.3576; Wilken son paul, " Three Question on Terrorism", in Government and opposition, Vol 8, No.3, Summer 1973, London, P.299.

www.pertwk.com

چوارچێوەیەدا، باس لەو تاوانانە دەکەین کە لەیاسای نێودەوڵەتیدا ناوزەدکراون، بەراڤەکردن و تاوتوێکردن و رەگو ریشەکانی، دواتر ئەو کردەوانەی لێ دوور دەخەینەوە کەپێکی دەهێنن، لە چوارچێوەی پێناسە خوازراوەکەدا، تا بگەین بەبنەماکانی تاوانی تیرۆر کە یاسادانەری نێودەوڵەتی، لە لیستی تاوانە نێودەوڵەتییە بە یاسابووەکاندا، ئاماژەی پێ ناکات و. پێمان وایە ئەم رێبازە، دەرفەت بۆ خوێنەرو توێژەر دەرەخسێنێت، تا شارەزایی لەسەر هەموو ئەو تاوانانە کە دژی سستمی گشتیی نێودەوڵەتی ئاراستە دەکرێن و لێکچوون و دواتر جیاوازییان و دەستەبەرکردنی دەرئەنجامەکان هەبێت، بە مەبەستی گەیشتن بەو جیاوازییە بنەڕەتییانە، لەنێوان ئەو تاوانانەو ئەم تاوانەی کە ئێستا پێی دەڵێین تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

دابەشکردن

پشت بەست بە باسەکانی پێشوومان، توێژینەوەکەمان بەم شێوەیەی خوارەوە دەکەین بە (7) بەشەوە:

بەشی یەکەم: ئەو تاوانانەی دژ بەسستمی گشتیی نێودەوڵەتی ئاراستە دەکرێن.

بەشی دووەم: بەڵگەنامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان، بەبنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی.

بەشی سێیەم: خەباتی چەکدارانەی پەیوەندیدار، بەمافی دیاریکردنی چارەنووس و تیرۆری نێودەوڵەتی.

بەشی چوارەم: هەوڵەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ بنبڕکردنی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی.

بەشی پێنجەم: لایەنە یاساییەکانی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

بەشی شەشەم: بەرپرسیی لەکارە تیرۆرییە نێودەوڵەتییەکان.

بەشی حەوتەم: هاوکاری نێودەوڵەتی بۆ بنەبڕکردنی تیرۆر.

بەشی یەکەم:

تاوانە ئاراستەکراوەکانی دژ بە سستمی گشتیی نێودەوڵەتی. سەرەڕای ئەو بەرەوپێشچوونەی کە کۆمەڵەی گەلان، لەمیانەی پەیمانە بڕیار لەسەردراوەکانەوە یەدەستی هێنا، دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، بۆ پاراستنی مافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانی، ئەم هەولانە بەهۆی کەش و هەوای تیرۆریستییەوە، لەئەنجامی دەرکەوتنی فاشیزمەوەو، دەسەلاتە تۆتالیتارییەکانی ترەوە، لەبەر یەك هەڵوەشانەوە، سەرەڕای ئەو وێرانکاریی و کاولکارییانەی کە بەهۆی جەنگی دووەمی جیهانییەوە سنووری مرۆڤایەتی بەزاندو بەها مرۆییەکانی پێشێل کردو. لەئەنجامی کارەساتەکانی جەنگ و شوێنەوارە وێرانکارییەکانی، پارێزگاریکردن لەمافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانی بووە گرنگترین ئامانجەکانی ئاشتی ولاتە زلهێزو سەرکەوتووەکانی ئەو جەنگەو، بوو بەیەکێك لەو تەوەرە بنەڕەتییانەی کە ولاتان، بە مەبەستی دامەزراندنی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان رەچاویان کرد.

لەکۆتایی ئەو جەنگەدا، ولاتانی زلهێزی وەکو بەریتانیاو ئەمریکاو فەڕەنساو یەکێتی سۆڤیەتی سۆسیالیستی، هەستان بە پێکهێنانی دادگای نێودەوڵەتیی سەربازی، بۆ دادگایکردنی گەورە تاوانبارانی جەنگ، لەسەرکردەکانی ئەڵمانیاو ژاپۆن و، سستمی دادگا ئەرکی دادگایکردنی تاوانەکانی دژ بە ئاشتی و تاوانەکانی جەنگی لەئەستۆگرت، هەروەها تایبەت بوو بەدادگایکردنی تاوانەکانی دژی

مرۆڤایەتی کە لەبەرامبەر خەڵکی مەدەنیدا ئەنجامدرابوون، چ ئەنجامدانی پێچەوانەی یاساکانی ئەو دەوڵەتە بووبێت کە کارەکەی تێدا ئەنجامدرا بێت یان نا[23].

سستمی دادگا کە بڕیاریدا کە بەرپرسییەکە لەسەر شانی ئەنجامدەرانی کردەکەیە، جا ئەگەر بۆ جێبەجێکردنی فەرمانی حکومەتەکانیان ئەنجامیان دابێت، یان گوێڕایەڵی کردن بووبێت، بۆ فەرمانی سەرکردە باڵاکانیان. سەرچاوەی بەرپرسیارێتی تاوانکارییەکە بریتییە، لە ئەنجامدانی ئەو تاوانە وەحشیگەرییەو، بەتاوانی دژ بەمرۆڤایەتی دادەنرێت[24]. هەرچەندە دادگاکە لەساڵی 1945–1946 لەنۆرمبێرگدا کۆبووەوە، چەند پێوەرێکی بۆ تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی جێبەجێ کرد کە ئەڵمانییەکان لەدژی هاوولاتییان ئەنجامیان دابوو، بەتاوانباری جەنگیش دانران، بەلام مامەڵە کردنی دەوڵەت لەگەڵ هاوولاتییەکانیدا، بووە بابەتێك بۆ لێپرسینەوەی تاوانکاری، دادگاکە کۆبووەوە، بەوەی کە لیژنەیەکی نوێنەرایەتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکات، لەئەرکی بەرگریکردن لە مرۆڤایەتی، کە تووشی کارەسات و نەهامەتییەکانی جەنگ و شوێنەوارە وێرانکراوەکانی بووەوە[25].

پێناسەی تیرۆری نێودەوڵەتی و کورتەی بنچینە یاساییە پێکهێنەرەکانی وادەخوازێت کە بەکورتی هەریەك لەتاوانە ئاراستەکراوەکانی دژی سستمی گشتیی نێودەوڵەتی بخەینەروو، تا بتوانین پێناسەیەك بۆ تیرۆر دابڕێژین کە دووربێت، لە تێکەل بوونی لەگەڵ تاوانە نێودەوڵەتییە جیاجیاکانی دیکە.

تاوانەکانی دژی سستمی گشتیی نێودەوڵەتی دەکرێت بەسێ بەشەوە:–

یەکەم: تاوانەکانی جەنگ.

دووەم: تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی.

سێیەم: تاوانەکانی دژی ئاشتی و ئاسایشی مرۆڤایەتی.

---

[23] بۆ یەکەم جار ئاماژە بۆ ئەو دادگایانە کرا لە راگەیاندنێکی مۆسکۆدا بوو لە (1)ی تشرینی دووەمی ساڵی 1943دا دەڵێت:

"Those German officers: and men and members of the Naziparty who have been responsibl for, or have taken a consenting part in the above atrocities, Massacres and executions , will be sent back to the countries hn which their a bominable deeds were donh in order that they may be gudged and punished a ccording to the law of these liberated cauntries and of these free government which will be created therein.. The abovedec laration is with out prejudice to the Case of the major criminals, whose offences have no particular geographical location and who will be punished by the goit decision of the fovernments of the Allies". Text in 38 A.J.I.L.(1944),supple.,p.3.

[24] بۆ شارەزایی لەسەر بەرپرسیی نێودەوڵەتی تاوانکاریی ئەنجامدەرانی تاوانی دەستدرێژی بڕوانە:

Rafaat, Ahemed M. " International Aggression- A study of the legal Concept: H.S Development and Definition in International Law", (Stokholm, 1979), PP.137 Seq.

[25] سەبارەت بەدادگایکردنەکانی نۆرمبێرگ و تۆکیۆ بڕوانە:

Rafaat, ibid, PP. 143 Seq.

www.pertwk.com

بەشی یەکەم
تاوانەکانی جەنگ

تاوانەکانی جەنگ ئەو تاوانانەن کە لەدژی یاساکان و نەریتەکانی جەنگ ئەنجام دەدرێن، کە رەچەڵەکەکەی لە نەریتی نێودەوڵەتی و رێککەوتنامەکانی لاهای ساڵی 1907، 1899و لەچوار رێکەوتننامەکەی جنێڤدایە کە لەرۆژی 12ی ئابی ساڵی 1949دا ئیمزا کراوە[26]، ئەمەش چوار رێکەوتننامەکەیە[27]:–

[26] بڕوانە د. حامد سلطان (الحرب في نطاق القانون الدولى)، المجلة المصرية للقانون الدولى، 1969، ل18و بەدواوە.

[27] لەمەڕ دەقەکانی رێکەوتننامەکانی جنێڤ، بڕوانە:

The Geneva Conventions of August 12, 1946. International Committee of the Red Gross.(Geneva, 1983).

1ـ رێکەوتننامەی جنێف، سەبارەت بەچاککردنی باری بریندارو نەخۆش و خنکاوانی هێزە چەکدارەکان لە گۆڕەپانی جەنگدا.

2. رێکەوتننامەی جنێف، سەبارەت بەباری بریندارانو نەخۆش و خنکاوەکانی هێزە چەکدارەکان لە دەریاکاندا.

3. رێکەوتننامەی جنێف، سەبارەت بە مامەڵەکردنی دیلەکانی جەنگ.

4. رێکەوتننامەی جنێف، سەبارەت بەپاراستنی کەسانی مەدەنی، لەکاتی جەنگدا.

بۆ یەکەم جار ئەو چوار رێکەوتننامەیە، تاوانە مەترسیدارەکان (پێشێلکارییە گەورەکان)ی لەخۆگرت و ئەو دەوڵەتانەی رێکەوتننامەکانیشیان ئیمزا کردووە پابەند دەبن بە تاوانبارکردنی و بەڵێنیان داوە کە سزای گونجاو لەبواری یاسادانانیاندا بۆ ئەو مەسەلەیە دابنێن. ئەو تاوانە مەترسیدارانەی لەهەردوو مادەی 50و53 لە رێکەوتننامەی یەکەمداو هەردوو مادەی 44و 51 لە رێکەوتننامەی دووەمداو مادەی 130 لەرێکەوتننامەی سێیەمو مادەی 147 لەرێکەوتننامەی چوارەم بڕیاریان لەسەر دراوە[28]. رێکەوتننامەی جنێف دەربارەی پاراستنی خەڵکی مەدەنی لەکاتی جەنگدا،

[28] ئەو تاوانانە کە لە هەردوو مادەی 50و53 لەرێکەوتننامەی یەکەمو هەردوو مادەی 44و51 لەرێکەوتننامەی دووەمو مادەی 30 لە رێکەوتننامەی سێیەمو مادەی 147 لەرێکەوتننامەی چوارەمدا هاتووە، بەم جۆرە پۆلێن کراون:

1. کوشتنی بەئەنقەست.

2. ئەشکەنجەدان.

3. تاقیکردنەوە بایلۆژییەکان

4. ئازارگەیاندنی گەورەو مەبەستدار

5. ئەشکەنجەدانی پڕ مەترسی جەستەیی و تەندروستی

6. مامەڵەکردنی نامرۆڤانە

7ـ وێرانکردنی سامانو بوون بەخاوەنی، بەشێوەیەك کە پێداویستییە سەربازییەکان پاساویان بۆی نەبێت کە بەپێوەرێکی نارەواو بێ بەزەییانە جێبەجێ دەکرێن.

8. راپێچکردنی کەسێك بۆ خزمەتی سەربازی، لەهێزە چەکدارەکانی دەوڵەتی.

9ـ بێبەشکردنی کەسێکی پارێزراو لەمافی خۆی، لەدادگایکردنی یاسایی و بێلایەندا، بەو شێوەی کە رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان دەیسەپێنن.

10. راگواستنو گواستنەوەی کەسان، بەشێوەیەکی ناڕەوا لە شوێنی خۆیاندا.

11. گرتنی ناڕەوا.

12. بە بارمتەگرتن.

13. خراپ بەکارهێنانی ئالآی خاچی سوور یان ئارمەکەیان یان ئالآ هاوشێوەکانی دیکە.

لەپرۆتۆکۆڵی یەکەمدا لە هەردوو مادەی 11و8دا، ئەو کردانە پۆلێن کراون کە بەتاوانی مەترسیدار دەژمێردرێن، یان پێشلکاریی گەورەیە کە دەخرێنە سەر (13) پێشلکارییەکانی دیکە کە لەرێکەوتننامەکانی جنێڤی ساڵی 1949دا هاتوون، ئەگەر بەئەنقەستو بووە هۆی مردن یان ئازاردانی جەستەیی یان تەندروستی، کە ئەوانیش:–

1. ئەگەر کەسی مەدەنی کردە ئامانجی هێرشەکەی.

2. هێرشی هەڕەمەکی کە تیایدا خەڵکی مەدەنیو دەزگا مەدەنییەکان رووبەڕووی مەترسی ببنەوە.

3. هێرشکردنە سەر دامەزراوەو کۆمپانیا ئەندازیارییەکان کە وزەی مەترسیداری تێدا بێت.

4. هێرشکردنە سەر ئەو شوێنو پێگەیانەی کە ئامرازی بەرگریکردنیان تیادا نییە، یان لەچەك دامالراون.

5. هێرشکردن بەئامانجی کوشتنی کەسێك، دوای دڵنیابوون لەوەی ئەو کەسە توانای شەڕکردنی نییە.

6ـ دەوڵەتی داگیرکەر هەستێت بەگواستنەوەی ژمارەیەك لەدانیشتوانەکەی، بۆ ئەو خاکەی داگیریکردوە، یان راگواستنو گوێزانەوەی هەموویان بەشێك لەدانیشتوانی خاکە داگیرکراوەکە، لەنێو چوارچێوەی ئەو خاکەدا.

7. هەموو جۆرە دواخستنی گێڕانەوەی دیلەکانی جەنگ یان هاوولاتیان بۆ وڵاتەکانیان، بەبێ هیچ پاساوێك.

8. پەیڕەویکردنی سیاسەتی جیاوازیی رەگەزی (ئەپارتاید)و هەموو ئەو سیاسەتانەی کە لەسەر بنەمای جیاوازیی رەگەزیو دژی مرۆڤایەتیو سووکایەتی بەشکۆمەندیی مرۆڤ دارێژراون.

www.pertwk.com

ڕێگەی بە بەدەستەوەدانی ئەو کەسانەی‌دا کە ئەو کارانە ئەنجام دەدەن کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد، بۆ وڵاتێك یان بۆ ئەو وڵاتانەی ئیمزای ڕێکەوتننامەکەیان کردووە، بۆ دادگایکردن بەمەرجێ بەڵگەی تەواویان لەدژی ئەو کەسانە بەدەستەوە بێت. ئەگەر ئەو دەوڵەتانە ئەوەیان بەگونجاو زانی، بەپێی بڕگەکانی یاساو ڕێساکانی خۆیان.

لە (10)ی کانونی دووەمی ساڵی 1977دا، بەئامادەبوونی نوێنەرانی 109 دەوڵەت، دوو پرۆتۆکۆڵی دیکە، بۆ ڕێکەوتننامەی جنێڤی ساڵی 1949 زیاد کرا، کە تایبەت بوون بە پاراستنی هاووڵاتییان لەکاتی جەنگدا. بەمەبەستی گەشەکردن‌و پێشخستنی بنەماکانی یاسای مرۆیی نێودەوڵەتی کە لەکاتی ململانێ چەکدارییەکاندا جێبەجێ دەکرێت[29] پرۆتۆکۆڵی یەکەم(پاشکۆ) کە بۆ ڕێکەوتننامەی جنێف زیادکراوە (پاراستنی قوربانیانی ململانێ چەکدارییە نێودەوڵەتییەکان)، کە لە 102 ماددەو دوو پاشکۆ پێك هاتووەو بەتواوکەری چوار ڕێکەوتننامەکەی جنێف دادەنرێت. پرۆتۆکۆڵی دووەمیش(پاشکۆ) "پاراستنی قوربانیانی ململانێ چەکدارییە نادەوڵەتییەکان دەگرێتەوە" لە 28 مادە پێك هاتووەو بە تواوکەری دەقی ماددەی(3) هاوبەشیی نێوان چوار ڕێکەوتننامەکەی جنێف دادەنرێت کە پەیوەندییان بە بڕگەکانی پاراستنی، تایبەت بە ململانێ نادەوڵەتیەکانەوە هەیە[30].

پرۆتۆکۆڵی یەکەم لەدوو مادەی 11و85دا، پۆلێنێکی بۆ ئەو کارانە لەخۆگرتووە کە بە تاوانە مەترسیدارو پێشێلکارییە گەورەکان دەژمێردرێن‌و خراونەتە سەر ئەو (13) پێشێلکارییەی لەرێکەوتننامەی جنێفی ساڵی 1949دا هاتوون، کە بەئەنقەست ئەنجام بدرێت، ببێتە هۆی مردنی کەسەکە یان ئازاردانی زۆری جەستەو زیان بەتەندروستی بگەیەنێت[31] کە ئەمانەن:

1. کەسانی مەدەنی بکرێن ئامانج‌و هێرش بکرێتە سەریان[32].

2. هێرش بردنی هەڕەمەکی کە دانیشتوانی مەدەنی‌و شوێنە مەدەنییەکانی پێوەبێت.

3ـ هێرشکردنە سەر شوێن‌و پێگەکانی ئەندازیاری، یان ئەو دامەزراوانەی هێزی ترسناك پێکدەهێنن.

4. هێرشکردنە سەر ئەو شوێنانەی کە ئامرازی بەرگریکردن لەخۆیانیان نەبێت، یان ئەو ناوچانەی لەچەك داماڵراون.

5. هێرشکردنە سەر کەسێك کە بزانرێت توانای شەڕی نییە.

هەروەها هەندێ دەستدرێژیی گەورەی تریش خرایە سەریان، کە ئەگەر بەئەنقەست سەرپێچی لەرێکەوتننامەکان یان پرۆتۆکۆڵی یەکەم کرا، کە ئەمانەن:

9. هێرشکردنە سەر شوێنەوارە دێرین‌و پیرۆزەکان‌و کارە هونەرییەکان، کە بەئاشکرا دەکرێ بناسرێنەوە کە خۆی لە کەلتورو کەلەپوری فەرهەنگی‌و ڕۆحی ئەو گەلەدا دەبینێتەوە، کە وێرانکاریی زۆربەی لێدەکەوێتەوە، لەکاتێکدا ئەو جێگایانە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ نزیك نەبن لەئامانجە سەربازییەکانەوە. بەمانەوە، تاوانە مەترسیدارەکانی لەتاوانی جەنگ، بوون بە (22) تاوان (13) یان لەچوار ڕێکەوتننامەکەی جنێفداو، نۆیان لەپرۆتۆکولی یەکەمی پاشکۆی ئەو ڕێکەوتنامانەدا هاتوون.

بڕوانە: کتێبی (تأریخ القانون الدولی الانسانی وطبیعتە)، د. محمد عزیز شکری، 1982، ل26–27.

[29] بڕوانە: د. حامد سلطان، د. عائشة راتب، د, صلاح الدین عامر (القانون الدولی العام)، دار النهضة العربیة، چاپی یەکەم، 1978، ل768و بەدواوە.

[30] لەدەقی پرۆتۆکۆڵی جنێف، بڕوانە:–

Protocols addetional to the Geneva Coventions of 12 August 1949, International Committee of the red Cross (Ceneva, 1977).

[31] بڕوانە کتێبی ((تأریخ القانون الدولي الانساني وطبیعتە)) سەرچاوەی ئاماژەپێکراوی پێشوو، ل27–28.

[32] لە نموونە زەقەکانی ئەو تاوانە ڕووداوەکانی (سەبراو شاتێلا) کە لە ئەیلولی ساڵی 1983دا ئەنجامدرا.

6. دەوڵەتی داگیرکەر هەندێ لەدانیشتوانی مەدەنی بۆ ئەو خاکە بگوێزرێتەوە کە داگیری کردووە، یان هەندێ یا هەموو دانیشتوانی خاکە داگیرکراوەکە رابگوێزێت، لەناو چوارچێوەی ئەو ئەڵەمڕەوەدا[33].

7ـ هەر دواخستنێکی بێ هۆ، بۆ گێڕانەوەی دیلەکانی جەنگ، یان مەدەنییەکان بۆ نیشتمانی خۆیان.

8ـ بەکارهێنانی جیاوازیی ڕەگەزی (ئاپارتاید)و شێوازەکانی تر کە لەسەر بنەماکانی جیاوازیی ڕەگەزی دانرابن کە دژ بەمرۆڤایەتین‌و شکۆمەدەنی کەسایەتی پێشێل دەکەن.

9ـ هێرشکردنە سەر شوێنەوارە مێژووییەکان‌و شوێنە ئایینی‌و کارە هونەرییەکان کە بەڕوونی دەکرێت بناسرێنەوەو کلتوورو فەرهەنگی گەلان پێکدەهێنن کە دەبێتە هۆی ڕووخاندن‌و وێرانکردنی ئەو شوێنانە، لەکاتێکدا ئەو شوێنەوارو شوێنە ئاینییانە، دووربن لەشوێنە سەربازییەکانەوە.

بەمەوە ژمارەی سەرپێچییەکان دەبێتە (22) تاوانی ترسناکی تاوانەکانی جەنگ، (13) یان لەچوار ڕێکەوتننامەکانی جنێفداو، (9) یان لەپرۆتۆکۆڵی یەکەمی ئەم ڕێکەوتنامانەدا هاتوون.

بەڵام پرۆتۆکۆڵی دووەم، گرنگی بەململانێ چەکدارییە نادەوڵەتییەکان دەدات‌و بەتایبەتی شەڕی ناوخۆو ململانێی نادەوڵەتی، بەگوێرەی ماددەی یەکەم لەم پرۆتۆکۆڵە، هەموو ململانێیەك دەگرێتەوە کە مەرجی ململانێی نێودەوڵەتی بەسەردا جێبەجێ ناکرێت کە لەمادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەمدا هاتووە، کە قەڵەمڕەوی یەکێك لەو لایەنانە بگرێتەوە کە پەیمانەکەی مۆرکردووەو، لەژێر سەرکردایەتییەکی بەرپرس، لەبەشێك لە قەڵەمڕەوەکەی، بەجۆرێ دەسەڵات پراکتیزە بکات کە بتوانێت کردەی سەربازی بەردەوامو بەچی ئەنجام بدات‌و، بتوانێت پرۆتۆکۆڵی دووەم جێبەجێ بکات، بۆیە کارە تاکە کەسییەکان بەتەواوی دوور دەخاتەوە، لە کەوتنە ژێر ڕکێفی ئەم پرۆتۆکۆڵەوە. بەپێی ئەم مادەیە پرۆتۆکۆڵی دووەم لەحاڵەتی بشێویی‌و ئاژاوەی ناوخۆی، وەکو گێرەشێوێنی‌و کاری توندڕەوی لاوەکی‌و هەرکارێکی تری لێکچوویاندا جێبەجێ ناکرێت.

بەشی دووەم

تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی

[33] ئەم تاوانە بەتایبەت خرایە سەر تاوانەکانی‌تر، بۆ بەرنگاربوونەوەی هەڵسوکەوتی دەسەڵاتی داگیرکاری ئیسرائیلی لەسەر زەمینی داگیرکراو، بەهۆی دەستدرێژیی حوزەیرانی 1967.

www.pertwk.com

تاوانەکانی دژ بە مرۆڤایەتی، ئەو کردانە لەخۆ دەگرێت کە لەسەر ئاکاری دوژمنانەی زەق، دژی کەسێك یان ئاراستەی کۆمەڵێك مرۆڤی دەست نیشان کراو دەکرێت[34]، کە ئەوانیش لەپرەنسیبی شەشەم لەپرەنسیپەکانی نۆرمبێرگدا[35] دیاری کراون کە بریتیین لە:

کوشتن، لەناوبردنو بەکۆیلەکردنو دوورخستنەوەو هەروەها هەموو کردەیەکی دیکەی نامرۆڤانە کە لەدژی دانیشتوانی مەدەنی کە لەپێش یان لەکاتی جەنگدا ئەنجام دەدرێت، دیسانەوە کردەی ستەمکاری کە لەسەر بنەمای سیاسی، رەگەزی یان ئایینی بێت، هەر کاتێك ئەو کردانە کە ئەنجام دەدرێن، لەچوارچێوەی تاوانەکانی دژی ئاشتی یان پەیوەندییەکی پێوە هەبێت، تەنانەت ئەگەر ئەو کارانەی ئەنجام دراون لەگەڵ یاسای ئەو وڵاتەدا، یەکنەگرێتەوە کە تیایدا ئەنجام دراوە کە تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتیو جینۆسایدو جیاوازییرەگەزی، بەهەموو شێوەکانیەوەو جیاکاری رەگەزیش دەگرێتەوە.

لەچوارچێوەی بنبڕکردنی تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی، کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان سێ رێکەوتننامەی داناوە، یەکەمیان بۆ قەڵاچۆکردنی تاوانی جینۆسایدو سزادان لەسەری ساڵی 1948و دووەمیان ساڵی 1965 بۆ کۆتایی هێنان بەجیاوازیی رەگەزی بەهەموو شێوەکانیەوەو، سێیەمیان ساڵی 1973 بۆ بنبڕکردنی تاوانی جیاکاریی رەگەزیو سزادان لەسەری بەکورتی باسی گرنگترین ناوەڕۆكو بڕگەکانی ئەو رێکەوتننامانە دەکەین:

یەکەم: رێکەوتننامەی قەڵاچۆکردنی تاوانی جینۆسایدو سزادان لەسەری ساڵی 1948.[36]

بیرۆکەی جینۆساید پەیوەندییەکی بەهێزی هەیە، بەو پرەنسیپانەی کە لەدوای جەنگی دووەمی جیهانییەوە جێبەجێکراون، ئەویش بەهۆی دادگای سەربازیی نێودەوڵەتییەوە کە لەنۆرمبێرگ بەسترا، بۆ دادگایکردنی گەورەی تاوانبارانی جەنگی ئەڵمان، دەربارەی ئەو تاوانانەی لەدژی ئاشتیو تاوانەکانی جەنگو تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی ئەنجام دراون.

لەکۆنگرەی قەڵاچۆکردنی تاوانی جینۆسایدی ساڵی 1948، لایەنە بەشداربووەکان رێکەوتنو جەختیان لەسەر ئەوە کردەوە کە هەرکارێك جینۆسایدی لێبکەوێتەوە، جا لەکاتی ئاشتی یان جەنگدا بێت، ئەوا لەسۆنگەی یاسای نێودەوڵەتییەوە، بەتاوان دەژمێردرێن، سەرجەم ئەو لایەنانەی ئەو رێکەوتننامەیان مۆرکرد، بەڵێنیان دا رێوشوێنی گونجاو بگرنە بەر، بۆ قەدەغەکردنی ئەنجامدانی ئەو تاوانانەو سزادان لەسەری[37].

تاوانی جینۆساید بەوە پێناسە دەکرێت کە هەرکردەیەك لەوکردانەی کە بەمەبەستی کۆتایی هێنان بە بەشێك یان تەواوی کۆمەڵە مرۆڤێك ئەنجام دەدرێت، بە لەبەرچاوگرتنی ئاکارە نیشتمانیو رەگەزیو ئاینییەکان.

کردەکانیش ئەمانەن[38]:

1. کوشتنی ئەندامانی ئەو کۆمەڵەیە.
2. دەستدرێژیی کردنە سەر ئەندامانی ئەو کۆمەڵەیە، لەڕووی جەستەییو دەروونییەوە.

[34] بڕوانە کتێبی ((الجريمة الدولية: دراسة تحليلية تطبيقية))، د. حسنين ابراهيم عبيد، دار النهضة العربية، 1979، ل203و بەدەواوە، د. محمد عبدالمنعم عبدالخالق (الجرائم الدولية: دراسة تأصيلية للجرائم ضد الانسانية والسلام وجرائم الحرب)، القاهرة، 1989، ل341-342.

[35] لەدەقی پرەنسیپەکانی نۆرمبێرگ، بڕوانە

U.N.T.S., 22:279

[36] کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە 1948/12/9دا بڕیاری لەسەر ئەو رێکەوتننامەیە داو لە 1951/1/12دا چووە بواری جێبەجێکردنەوە بڕوانە (الكتاب السنوي للأُمم المتحدة عام (1948) (محمد وفيق ابواتلة)

[37] مادەی یەکەمی رێکەوتننامەکە.

[38] مادەی دووەمی رێکەوتننامەکە

3. ناچارکردنو ملکەچکردنی کۆمەڵێك بەئەنقەست، بۆ بارودۆخێکی گوزەرانی ئەوتۆ، بەمەبەستی کۆتایی هێنان پێیان، لە رووی مادییەوە(بەتەواوی یان بەشێك).
4. گرتنەبەری ئەو رێوشوێنانەی کەدەبنە هۆی ناتەبایی، لەناو ئەو کۆمەڵەیەدا.
5. گواستنەوەی منداڵان، بەشێوەیەکی زۆرەملێ، لە کۆمەڵێکەوە بۆ کۆمەڵێکی دیکە.

هەروەها رێکەوتننامەکە بڕیاری سزادانی تاوانی جینۆسایدی داو سزادانەکە پەلیکێشا بۆ رێکەوتن یان دەست پێکردن یان بەشداریکردن لەتاوانی جینۆسایدو، رێکەوتننامەکە ئەم کردانەی دیکەشی تاوانبار کرد[39].

1. جینۆساید.
2. پیلان گێڕان بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید.
3. هاندانی راستەوخۆو ئاشکرا، بۆ ئەنجامدانی جینۆساید.
4. دەستپێکردن بەئەنجامدانی تاوانی جینۆساید.
5. بەشداریکردن لە تاوانی جینۆسایددا.

لە گرنگترین ئەوانەی کە رێکەوتننامەکە بڕیاری لەسەر داوە، سزادانی هەموو ئەوانەی ئەو تاوانە ئەنجام دەدەن، یان هەر کردەیەك لەو کردانەی بڕیاری لەسەر دراوە، جا ئەگەر تاوانبار لەدەسەڵاتداران بێت یان کارمەندێکی لێپرسراوبێت لە دەوڵەتدا، یان هەرکەسێك بێت[40]. بەمەش مەسەلەی تاوان تەنها نەبووە مایەی گرنگی پێدانو خستنە نێو پسپۆریی یاسادانانی نیشتمانییەوە، بەڵکو شێوازێکی نێودەوڵەتی وەرگرت.

ئەگەر هەر حکومەتێك لە حکومەتەکان، لەقەڵەمڕەوەکەی خۆیدا، دژی هاوڵاتییەکانی خۆی ئەنجامی‌دا، ئەوا ئەو کارە تەنها کێشەیەکی ناوخۆی نییەو لەژێر دەستی دەسەڵاتدارانی دەوڵەتو یاسادانانی نیشتمانیدا نابێت، بەڵکو کارێکی نێودەوڵەتییەو، دەچێتە بواری یاسای نێودەوڵەتییەوەو پاراستنی نێودەوڵەتی دەیگرێتەوە[41].

رێکەوتننامەکە پێشنیازی ئەوە دەکات، ئەو کەسانەی تاوانی جینۆسایدو هەر تاوانێك کە پەیوەندیی بەوەوە هەبێت ئەنجام دەدەن، رەوانەی دادگای تایبەتمەندی ئەو دەوڵەتە بکرێت، کە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدەدرێت، یان رەوانەی دادگای نێودەوڵەتی تاوانکاریی تایبەت بەو بوارە بکرێت، دەربارەی ئەو لایەنە بەشدارانەی کە ئەم جۆرە پسپۆرییە پەسەند دەکەنو[42]پارێزگاریی نێودەوڵەتی بۆ دابینکردنی جێبەجێکردنی ناوەڕۆکی رێکەوتننامەکە لەوەدایە کە لەلایەنەکان پەنا بۆ دامو دەزگاکانی نەتەوەیەکگرتووەکان ببەن، تا رێوشوێنی گونجاو رەچاو بکرێت، بەپێی بڕگەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ پارێزگاریی لەو کردەوانەی کە رێکەوتننامەکە قەدەغەیان دەکات، یان سزادان لەسەریان[43].

[39] مادەی سێیەمی رێکەوتننامەکە

[40] ماددەی چوارەمی رێکەوتننامەکە.

[41] میسر لە رۆژی (31)ی کانونی یەکەمی 1950دا ئەو رێکەوتننامەیەی مۆرکرد.

[42] ماددەی شەشەمی رێکەوتننامەکە.

[43] ماددەی هەشتەمی رێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

دووەم: ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتی ساڵی 1965، بۆ کۆتایی هێنان بە هەموو جۆرەکانی جیاوازیی ڕەگەزی[44].

ڕێکەوتننامەکە بەم جۆرە، جیاوازیی ڕەگەزی پێناسە دەکات: جیاوازی ڕەگەزی بریتییە لە هەموو جیاوازیکردن، کاری نائاسایی، گۆڕین یان بە باشتر زانین، لەسەر بنەمای ڕەگەز، ڕەنگ، ڕەچەڵەکی نەتەوەیی یان ڕەگەزی، بەئامانجی دواخستن و لەمپەر دانان، بۆ داننان بەمافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکان، یان چێژ وەرگرتن لێیان و پیادەکردنی لەسەر ئاستی یەکسانیخوازی، لەبواری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، یان هەر بوارێکی دیکە، لەبوارەکانی گشتیی ژیاندا[45].

ئەم ڕێکەوتننامەیە جیاوازە لە هەردوو ڕێکەوتننامەکانی تری پێش خۆی کە لەساڵانی 1958و 1960دا مۆرکران، کە مەودایەکی زیاتری بەخشی‌یە چوارچێوەی جیاوازیکردن، لەرووی ڕەگەزو ئاین و بیروبۆچوونی سیاسییەوەو لایەنی گرنگی ئەم ڕێکەوتننامەیە، ئەوەیە کە گشتگیرترە لەهەردوو ڕێکەوتننامەکەی پێش خۆی و، خۆی بەهیچ بوارێکی دیاریکراوەوە نەبەستۆتەوە، وەکو بەکارهێنان و فێرکردن، بەلام ئەو جیاوازییانە قەدەغە دەکات کە پەیوەندیی بەمافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانەوە هەیە، لەسەرجەم بوارە گشتییەکانی ژیان، لەرووی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەوە[46].

دەقەکانی ئەم ڕێکەوتتنامەیە درێژخایەنن, بە گوێرەی ئەوە دەوڵەتانی هاوبەش نیگەرانی خۆیان, بەرامبەر بە جیاوازیی ڕەگەزی ڕاگەیاند, بەڵێنیاندا بەهەموو شێوازێکی گونجاو, بەبێ دواخستن و دەسبەجێ, ڕێوشوێنی کۆتایی هێنان بە جیاوازیی ڕەگەزی بهێنن, بەهەموو شێوەکانیەوەو هەوڵی چاککردن و پتەوکردنی لە یەکگەیشتن بدەن, لەنێوان هەموو ڕەگەزەکاندا. لە پێناو چەسپاندنی ئەو کارەشدا, دەوڵەتانی لایەنگر بڕیاریاندا, پەنا بۆ هیچ کارێکی ئەوتۆ نەبەن, یان ئەنجامی هەر جۆرە جیاوازییەکی ڕەگەزی, دژی کەسان و گروپ و دامەزراوە گشتییەکان نەدەن, و پابەندبوونی سەرجەم دەسەڵاتە گشتی و دامەزراوە گشتییەکان و نەتەوەیی و ناوخۆییەکان دابین بکەن. هەروەك چۆن بەڵێنیان دا کە چاودێریی گرتنەبەری ڕێوشوێنی کاریگەرو گونجاو بکەن, بۆ چاو خشاندنەوە بە سیاسەتی حکومەتە نەتەوەیی و ناوخۆییەکاندا, ڕاستکردنەوەو ڕەتکردنەوەو پووچەڵکردنەوەی هەر یاسایەك یان سستمێك کە هەوڵی دروستکردن و سەرهەڵدانی جیاوازیی ڕەگەزی, یان بەردەوامبوونی دەدات لەهەر شوێنێکدا کە هەبێت[47]. هەروەها دەوڵەتانی لایەنگر یان ئەندام نیگەرانن, لەمەڕ جیاکاری و جیاوازیی ڕەگەزی و بەڵێن دەدەن بەقەدەغەکردن و نەهێشتنی هەموو کارێکی لەوجۆرە لە قەڵەمڕەوەکانیاندا[48].

---

[44] کۆمەڵەی گشتی بەپێی ئەو ڕێکەوتننامەیەو بەگوێرەی بڕیاری ژمارە 2106ی کانونی یەکەمی1965دا، خستییە خانەی جێبەجێکردنەوە، لە (4)ی کانونی دووەمی 1969دا، لەدەقی ڕێکەوتننامەکە، بڕوانە:

الکتاب السنوی للامم المتحده عام 1965، گۆڤارێکی مانگانەی نەتەوەیەکگرتووەکانە ژمارەی کانوونی یەکەمی 1965 محمد وفیق ابواتلە، موسوعە حقوق الانسان) لەسەرچاوەی پێشوو ئاماژەی پێکرا، ، ل354و بەدواوە.

هەروەها بڕوانە:

Resolution 210 ,A(XX) of the General Assembly, 21 December, 1965. GAOR, (XX) supple. No. 14(A/6014), pp.47-51.

[45] مادەی یەکەم لە ڕێکەوتننامەکە.

[46] ئەو دوو ڕێکەوتننامەیەش: یەکەمیان ڕێکەوتننامەی تایبەت بەقەدەغەکردنی جیاوازیکردن لە گۆڕەپانی بەکارهێنان و پیشەدا، کە لەکۆنگرەی گشتیی ڕێکخراوی کاری نێودەوڵەتی، لە 25ی حوزەیرانی 1958دا بڕیاری لەسەر دراوە. دووەمیان ڕێکەوتننامەی تایبەت بەقەدەغەکردنی جیاوازیکردن لەخوێندندا، کە لەکۆنگرەی گشتیی یونسکۆی ساڵی 1960دا بڕیاری لەسەر دراوە. بڕوانە د. احمد محمد رفعت، "مقدمة لدراسة القانون الدولي لحقوق الانسان"، دار النهضة العربية، 1985،ل65–67.

[47] مادەی دووەم لەڕێکەوتننامەکە.

[48] ماددەی سێیەم لە ڕێکەوتننامەکە.

ڕێککەوتنامەکە بڵاوکردنەوەی هەموو بیروبۆچوونێك کە لەسەر برەودانی ڕەگەزپەرستی, یان سەپاندنی ڕەگەزپەرستی و هەموو هاندانێك بۆ جیاوازیی ڕەگەزیی و, هەموو کارێك لە کارەکانی توندوتیژی, یان هاندان بۆ ئەو کارانە کە لەدژی کۆمەڵێکی ڕەگەزی, یان کۆمەڵێك لەهەر ڕەنگ و ڕەچەڵەکێك و, هەروەها یارمەتیدانی چالاکییە ڕەگەزپەستیەکان, تەنانەت لەڕووی کۆمەکیشەوە بە تاوانی دادەنێت و یاسا سزای لەسەر دەدات. هەروەها ئەو دەوڵەتانە نایاسایی ئەو ڕێکخراوانەو چالاکییە پروپاگەندەییەکانی ئەو ڕێکخراوو هەموو پروپاگەندەیەکی دیکەشیان ڕاگەیاند, کە هەڵدەسن بە پتەوکردنی جیاوازیی ڕەگەزی, یان هاندان بۆی, ئەو ڕێکخراوو چالاکییانەی قەدەغەکردەوەو هەر بەشداریکردنێکیش لەگەڵ هەریەك لەوانە بەتاوان دادەنرێت و یاسا سزای لەسەر داناوە, لەگەڵ ڕێگەنەدان بەدەسەڵات و دامەزراوە گشتی و نەتەوەیی و ناوخۆییەکان بە پەرەپێدانی جیاوازیی ڕەگەزی و هاندان بۆی[49].

جێی ئاماژە بۆ کردنە, هەندێ جار ئەو دەقانە, کێشەو ئاڵۆزیی دەستووری, بۆ هەندێ دەوڵەت دروست دەکەن, بەهۆی سنووردارکردنی هەندێ لە مافەکانی, وەکو ئازادیی ڕادەبڕین و ئازادیی کۆبوونەوەکە دەستووری ئەم وڵاتانە دایانناوە.

بەپێی ئەو ڕێکەوتننامەیە, لیژنەیەك دروستکرا کە بە(لیژنەی کۆتایی هێنان بە جیاوازیی ڕەگەزی) ناسسراوە, لە 18 شارەزا پێکهاتووە, دەوڵەتانی لایەن, لەنێو هاووڵاتیانی خۆیاندا, هەڵیان دەبژێرن و ئەندامێتییان وەکو کەس, نەك وەکو نوێنەری دەوڵەتەکانیان. پسپۆریی ئەو لیژنەیە, هاوشێوەی تایبەتمەندیی لیژنەی مافی مرۆڤە کە بەپێی ڕێکەوتننامەی نێو دەوڵەتی مافە مەدەنی و سیاسییەکان پێکهاتووە[50] ,تەنها بە چوونە نێو ئەو ڕێکەوتننامەیەوە, هەریەك لە دەوڵەتانی ئەندام یان لایەنی ڕێکەوتننامەکە, بۆی هەیە سەرنجی‌لیژنەکە ڕابکێشێت, بۆ هەر پێشێلکارییەك کە لەهەر دەوڵەتێك لەو دەوڵەتانەدا ببینرێت کە ڕێکەوتننامەکەیان ئیمزا کردوە[51].

هەروەها ڕێکەوتننامەکە(لیژنەی ڕێکخستن)ی تایبەتی دەست نیشان کرد, دەسەڵاتی لێکچووی دەسەڵاتی ئەو لیژنەیە دەبێت کە بەپێی ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکەی مافە مەدەنی و سیاسییەکان, ڕێگەبە پێکهێنانی دراوە[52]. هەر ململانێیەك لەنێوان دوو دەوڵەت یان زیاتر, یان لە نێوان دوو لایەن, یان ئەندامی ڕێکەوتننامەکەدا سەری هەڵدا سەبارەت بەراڤەکردن, یان جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە, چارەسەرکردنی ئەو ململانێیە, لە ڕێگەی ئەو وتووێژو ڕێوشوێنانەوە دەبێت کە ڕێکەوتننامەکە دیاریکردوە, ڕێکەوتننامەکە بڕیاری داوە بە ڕەوانەکردنی ئەو ململانێیە, لەسەر خواستی لایەنێك لە لایەنەکان, بۆ دادگای دادوەریی نێودەوڵەتی, ئەگەر لایەنە ململانێکارەکان, لەسەر هیچ ڕێگە چارەیەك ڕێك نەکەوتن[53].

هەروەها هەریەکێك لە دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە دەتوانێت کە لە هەر کاتێکدا بێت, ڕەزامەندیی خۆی ڕابگەیەنێت, لەسەر تایبەتمەندی و پسپۆڕیی لیژنەکە, لە چاوخشاندنەوە بەو نامەو ئەو ڕاگەیاندنانەی کە لەلایەن تاك و کۆمەڵە ناوخۆییەکانی ئەو قەڵەمڕەوانەدا پێشکەشکراون وتیایدا ئەوە ڕادەگەیەنن کە هەر پێشێلکارییەك لەلایەنیەوە, بۆ هەر مافێکی دیاریکراو لەو ڕێکەوتنامەیەدا, بەو مەرجانەی ڕێکەوتننامەکە دیاریکردووە[54].

---

[49] ماددەی چوارەم لە ڕێکەوتننامەکە.

[50] ماددەکانی 8–10ی ڕێکەوتننامەکە.

[51] ماددەی 11ی ڕێکەوتننامەکە.

[52] ماددەی 12ی ڕێکەوتنامەکە.

[53] ماددەی 22ی ڕێکەوتننامەکە.

[54] ماددەی (14) لەڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

لەدەقێکی تایبەت و کۆتاییدا, کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان بەپێی ئەم ڕێکەوتننامەیە, داوای لە لیژنەیەکی تایبەتی کرد کە ئەرکی جێبەجێکردنی جاڕنامەی بەخشینی سەربەخۆیی بە وڵاتان و گەلانی داگیرکراو لەئەستۆ بگرێت[55]. هەموو دامودەزگاکانی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان کە ڕێگەیان پێدراوە داواکارییەکانی گەلانی وڵاتانی داگیرکراو وەربگرن و تاوتوێیان بکەن, بۆیان هەیە کۆپیەك لەو داواکارییانە ڕەوانەی لیژنەی نەهێشتنی جیاوازیی ڕەگەزی بکەن, لە کاتی دیاریکراویان لەسەر داوای خۆی, تاوەکو لیژنەی ناوبراو تێبینی و ئامۆژگاریەکانی خۆی لەسەر دەرببڕێت, بەمەرجێ ئەو لیژنانە لە ڕاپۆرتی ساڵانەیاندا بۆ کۆمەڵەی گشتی, کورتەیەك لەو ڕێوشوێنانە هاوپێچی بکەن کە گرتویەتیە بەر بۆ جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە[56].

سێیەم: ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتی ساڵی 1973, بۆ بنبڕکردنی تاوانی جیاکاریی ڕەگەزی و سزادان لەسەری[57]:

کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان پشتگیریی ئەو ڕێکەوتننامەیەی کرد لە بڕیاری 33069(د-28) لە تشرینی دووەمی 1973 [58]. دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە ڕاگەیاند: کە جیاکاریی ڕەگەزی بەتاوانی دژی مرۆڤایەتی دادەنرێت, ئەو کاروکردانەی کە لە -سیاسەت و ئەنجامدانی ڕەگەزپەرستییەوە سەرهەڵبدات, یان هەر کارێکی هاوشێوەی ئەوان لەڕەگەزپەرستی, بەو تاوانانە دادەنرێت, پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی پێشێل دەکات, واتە پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان, هەروەها بەهەڕەشەیەکی خەتەرناك لەدژی ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی دادەنرێت[59].

لەڕێکەوتننامەکەدا تاوانی جیاکاریی ڕەگەزی, هەموو سیاسەتێك و کردەیەکی گۆشەگیرکردن و جیاوازیکردنی ڕەگەزی دەگرێتەوە, وەکو ئەوەی کە لە ئەفریقای باشوور ئەنجام دەدرێت, لەسەر ئەو کردە نامرۆڤانانەیەی کە بە مەبەستی جێگیرکردن و بەردەوامبوونی زاڵ بوونی کۆمەڵێکی ڕەگەزیی مرۆڤ, بەسەر کۆمەڵێکی ڕەگەزیی دیکەو ستەملێکردنی بەشێوەیەکی دیارو ئاشکرا ئەنجام دەدرێت ئەو کارانەش وەکو[60]:

1-بێبەشکردنی ئەندامێك لە ئەندامانی کۆمەڵەیەك یان کۆمەڵە ڕەگەزییەکان, لەمافەکانی ژیان و ئازادیی تاکەکەسی.

أ-گرتنی ئەندامانی کۆمەڵەیەك یان کۆمەڵە ڕەگەزییەکان.

ب- زیان گەیاندنی ترسناك بەجەستەو عەقڵی ئەندامانی کۆمەڵەیەکی ڕەگەزی, یان بە دەستدرێژکردنە سەر ئازادی و کەرامەتیان, یان ئەشکەنجەدان و مامەڵەکردنی خراپ لەگەڵیانداو سزادانی توندو نامرۆڤانە یان هەر کارێکی ئابڕوو بەرانە.

ج-بەزۆرداری گرتن و بەندکردنی ئەندامانی کۆمەڵەیەك و زیندانی کردنیان بەشێوەیەکی نایاسایی.

2-دروستکردنی بەئەنقەستی بارودۆخێکی بژێوی, بە مەبەستی نابوتکردنیان لەڕووی جەستەوە.

[55] بڕوانە: د. احمد محمد رفعت"الامم المتحدة- دراسة قانونية تحليلية للجانب العضوي والوظيفي و التطبيقي للمنظمة العللمية" دار العربية, 1985, ص361- 363.

[56] گرنگترین ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتی کە لەمەڕ قەڵاچۆکردنی تاوانەکانی جیاوازیی ڕەگەزیی بەستران, بڕوانە: د. نبيل احمد حلمى"الارهاب الدولى وفقاً لقواعد القانون الدولى" دار النهظة العربية, 1988, ص86-90

[57] سەبارەت بەدەقی ڕێکەوتننامەکە, بڕوانە:

A/ RES/ 30 68 (XXVLLL).

[58] ڕێکەوتننامەکە لە 18ی/1976/7وە, بەپێی بڕگەکانی ماددەی(15) کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە.

[59] ماددەی(1)ی ڕێکەوتننامەکە.

[60] ماددەی (2)ی ڕێکەوتننامەکە.

3-گرتنەبەری ڕێوشوێنی یاسایی و نایاسایی, بەمەبەستی قەدەغەکردنی تاقمێك یان چەند تاقمێکی ڕەگەزپەرست, بۆ بەشداریکردنیان لەژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و فەرهەنگی وڵاتەکە. لەپێناو گەشەنەکردنی تەواوی ئەو کۆمەڵەیە, بەتایبەتی بێبەشکردنی ئەندامانی کۆمەڵەیەك یان کۆمەڵە ڕەگەزییەکان لە ئازادییەکان و مافی بنەڕەتیەکان, هەروەها بە مافی کارکردنیشەوە, مافی پێکهێنانی سەندیکای بڕواپێکراو, مافی خوێندن و, بەجێهێشتنی وڵات و گەڕانەوە بۆی و, مافی پێدانی ڕەگەزنامەو مافی ئازادیی هاتووچۆکردن و جێگیربوون و, مافی ئازادیی ڕادەربڕین و گوزارشت کردن و, مافی ئازادیی کۆبوونەوەو پێکهێنانی کۆمەڵە بەشێوەیەکی ئاشتیخوازانە.

4-گرتنەبەری هەر ڕێوشوێنێك, بەڕێوشوێنی یاساییشەوە, بەمەبەستی دابەشکردنی دانیشتوان, بەپێی پێوەری ڕەگەزی بەدروستکردنی جیاکردنەوەو دابڕانی ئەندامانی تاقمێك یان چەند تاقمێکی ڕەگەزپەرستەوەو قەدەغەکردنی ژنهێنان لە نێوان ئەو کەسانەی کەسەر بەو تاقمە ڕەگەزپەرستانەن و لێسەندنەوەی مافی موڵکایەتی و خانوبەرە بۆ توێژێك چەندێك توێژی ڕەگەزپەرست, یان چەند کەسێکیان.

5-قۆستنەوەی کاری ئەندامانی توێژێك یان چەند توێژێکی ڕەگەزپەرست, بەتایبەتی سەپاندنی کاری زۆرەملێ بەسەریاندا.

6-چەوساندنەوەی ڕێکخراوو کەسەکان, بەبێ بەڕێکردنیان لەمافەکانیان و ئازادییە بنەڕەتییەکان, بەهۆی بەرهەڵستییان لەبەرامبەر جیاکاریی ڕەگەزیدا.

جێی ئاماژە بۆکردنە, دەوڵەتانی ئەندام لەو ڕێکەوتننامەیەدا, تاوانبارکردنی ئەو ڕێکخراوو دامەزراوەو کەسانەیان ڕاگەیاندووە, کە تاوانی جیاکاری ڕەگەزی[61] ئەنجام دەدەن و بەرپرسیارێتی تاوانی نێودەوڵەتییان دەخەنە ئەستۆ, بەهەر پاساوو پاڵنەرێکەوە ئەنجام درابێت, جا ئەگەر لە قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتە دابن کە تاوانەی تیا ئەنجام دراوە, یان لە قەڵەمڕەوی دەوڵەتێکی تردابن:

أ-ئەگەر هەستان بەئەنجامدانی هەر کردەیەك کەلەسەر بنەمای ماددەی دووەمی ئەم ڕێکەوتننامەیە داڕێژراوە, یان بە بەشداریکردن تیایدا, یان لە هاندانی ڕاستەوخۆ, یان بەشێوەی نهێنی پیلانیان بۆ دانابێت.

ب-ئەگەر بەشێوەی ڕاستەوخۆ هەستان بە هاندان, بۆ ئەنجامدانی تاوانی جیاکاریی ڕەگەزی, یان یارمەتی و پشتگیریکردن بۆ ئەنجامدانی وڵاتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە, بەڵێنییان داوە کە ڕێوشوێنی یاسایی و نایاسایی پێویست بگرنەبەر, بۆ دەمکوتکردن و کپ کردنی هەر هاندانێك, بۆ ئەنجامدانی تاوانی جیاکاریی ڕەگەزی و سیاسەتی گۆشەگیرکردن و هاوشێوەکانی, سزادانی ئەو کەسانەی هەڵدەستن بە ئەنجامدانی تاوانەکە[62], هەروەك چۆن بەڵێنییان داوە بە گرتنەبەری ڕێوشوێنی یاسایی و دادگایی و ئیداری, تا بەپێی دەسەڵاتی قەزایی خۆیان, هەستن بەراونان و شوێن کەوتن و دادگایکردن و سزادانی ئەو کەسانەی کە بەرپرسن بەرامبەر بە ئەنجامدانی ئەو کارانە کە بەگوێرەی ڕێکەوتننامەکە, تاوانی جیاکاریی ڕەگەزیی لێ‌پێکهاتووە. یان تاوانبارن بە ئەنجامدانیان, ئەگەر ئەوانە هاووڵاتیی ئەو دەوڵەتەبن, یان هاووڵاتیی دەوڵەتێکی دیکەبن, یان ڕەگەزنامەیەکی دیاریکراویان نەبێت[63], دەتوانرێت تاوانباران دادگاییبکرێن بە ئەنجامدانی ئەو کردانەی, لە مادەی دووەمی ڕێکەوتنامەکەدا هاتووەو, لەبەردەم دادگایەکی پسپۆڕ یان تایبەتی, هەر دەوڵەتێکی ئەندامی ڕێکەوتنامەکە, کە ڕەنگە دەسەڵاتیان بەسەر ئەو تاوانبارانەدا هەبێت, یان لەلایەن دادگایەکی نێودەوڵەتیی تاوانە کە دەسەڵاتی

[61] ماددەی 2/1ی ڕێکەوتننامەکە.

[62] ماددەی 4/أی ڕێکەوتننامەکە.

[63] ماددەی 4-ب ی ڕێکەوتننامەکە

www.pertwk.com

دادگایی هەبێت, بۆ رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئەو دەوڵەتە ئەندامانەدا کە دەسەلاتی ئەو دادگایە یان پەسەند کردووە[64].

لە ماددەی هەشتەمی رێکەوتنامەکەدا, رێگە بەهەر یەکێك لەو دەوڵەتانە دەدرێت کە داوا لە هەر لیژنەیەکی تایبەت و پسپۆڕ لەو لیژنانەی نەتەوەیەکگرتووەکانبکات, بەپێی بڕگەکانی ئەو بەڵگەنامەیە, رێوشوێنی گونجاو بگرنەبەر, بۆقەدەغەکردنی تاوانی جیاکاریی رەگەزی و بنبڕکردنی, دەسەلاتی هەندێ کاریشی پێ سپاردون, لەوانەش ئامادەکردنی لیستێك بەناوی ئەو کەس و رێکخراوو دامەزراوەو نوێنەرانی دەوڵەتانەوە کە بەرپرسیارن, بەرامبەر ئەنجامدانی ئەو کارانە کە تاوانی جیاوازیی رەگەزی لێدەکەوێتەوە, بەپێی ماددەی دووەمی ئەو رێکەوتنامەیە[65].

بەمەبەستی تەسلیمکردنی تاوانباران, رێکەوتنامەکە وای داناوە کە ئەو کارانەی لە ماددەی دووەمدا باسکران و تاوانی جیاکاریی رەگەزی لێپێکدێت, بە تاوانی سیاسی دادەنرێت[66] و ئەو دەوڵەتانەی رێکەوتنامەکەیان مۆرکردووە, بەڵێنیان داوە بە بەدەستەوەدانی ئەو تاوانبارانە, لەو حاڵەتانەی کە باسکران, بەپێی یاساکانیان و پەیماننامە کارپێکراوەکان[67].

---

(64) ماددەی (5)ی رێکەوتننامەکە.

(65) ماددەی 10ی رێکەوتننامەکە.

(66) ماددەی 1/11 ی رێکەوتننامەکە.

(67) ماددەی 2/11ی رێکەوتننامەکە.

بابەتی سێیەم

تاوانەکانی دژی ئاشتی و ئاسایشی مرۆڤایەتی

کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان داوای لە لیژنەی یاسای نێودەوڵەتی کرد کە پرۆژەیەك ئامادە بکات, بۆ ئەو تاوانانەی زیان بە ئاشتی و ئاسایشی مرۆڤایەتی دەگەیەنێت. و لیژنەکە یەکەم پرۆژەی لەساڵی 1951دا و, دووەمیشیان لە ساڵی 1954دا پێشکەشکرد[68].

هیچ کام لەو دوو پرۆژەیە بڕیاریان لەسەرنەدرا بەوەی تەواوی کێشەکە پەیوەندیی بە کێشەی پێناسەی دەستدرێژییەوە هەیە کە هێشتا کۆمەڵەی گشتی نەگەیشتۆتەتە رێکەوتنێکی کۆتایی بۆ ئەو مەسەلەیە. و هەر بۆیە چاو خشاندنەوە بەو پرۆژەیەدا دواخرا, تا کاتی گەیشتن بە پێناسەیەك بۆ دەستدرێژیی و پەلاماردان.

ئەو کارانەی کە پرۆژە تۆمارکراوەکە لەخۆی گرتووە بریتین لە: پەلاماردان و بەکارهێنانی هێز بەشێوەی ناڕەواو, هەڕەشەکردن بەهۆی بەکارهێنانی هێزەوە, دەست تێوەردان لە کاروباری ناوخۆی دەوڵەتان, یان بەکارهێنانی ئامرازی نایاسایی و, تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی ئەنجام دەدرێت.

ئەوەی جێی سەرنجە, لە پرۆژە تۆمارکراوەکەدا, داننانە بە پرەنسیپی بەرپرسێتی تاوانکارییانەی تاك. ئەو تاکانەی بە جۆری هەڵسوکەوت دەکەن کە داردەستی دەوڵەتن, دەبێ بە ملکەچی ئەرکی دەوڵەتییان دابنێین, بەپێی بڕگەکانی یاسای نێودەوڵەتی, هەروەها پرۆژەکە باسی مەسەلەی بەشداریکردن و سازشکردن لە ئەنجامدانی ئەو تاوانانەو بایەخیشی پێدراوە. ئەگەر یەکێك لەو ولاتانە چەند کەسێکی بەکارهێنا بۆ ئەنجامدانی تاوانی نێودەوڵەتی, وەکو ئەوەی بەکرێ گیراو بەکارببات بۆ داگیرکردنی خاکی ولاتێکی تر, لەو حاڵەتەدا بەرپرسێتی دەوڵەت بەشێوەیەکی گشتی لەمەڕ تاوانی دەستدرێژی بڕیاری لەسەر دەدرێت, بەوەی کە ئەو بەکرێ گیراوانە بە بەرپرس دابنرێن, لەبەرامبەر تاوانێکی سەربەخۆدا کە هەمان بنەمای یاسایی تاوانەکەی نەبێت کە دەسەلاتدارانی ئەو ولاتە ئەنجامی بدەن کە بە کرێیان گرتوون

پرۆژە تۆمارکراوەکە ئەو کردانەی کە تاوانی دژی ئاشتی و ئاسایشی مرۆڤایەتی لێپێك دێت دەردەخات, لەنێو ئەو تاوانانەشدا[69]:

"(68) لیژنەی یاسای نێودەوڵەتی لە 28ی تەمووزی 1954 ئەم پرۆژەیەی داڕشت, بەناونیشانی،

Draft *Code of offences Against peace and secretary of Mankind", UNGAOR. IX Supple, 9(A/ 2693) pp. 11- 12.*

www.pertwk.com

1. ڕێکخستنی گرووپی چەکدار لەلایەن دەسەڵاتدارانی دەوڵەتەوە, بۆ هێرشکردنەسەر هەرێمێکی تر, یان ڕێگەدان بە ڕکخستنو هاندان بۆی, هەروەها بۆ ڕێگەدانی دەسەڵاتدارانی دەوڵەت بە گروپە چەکدارەکان, بە بەکارهێنانی خاکەکەیان وەکو بنکەیەك بۆ ئەو پرۆسەیە, یان وەکو خاڵی مۆڵگەیەك بۆ هێرشکردنە سەر وڵاتێکی ترو, هەروەها بۆ هاوبەشی ڕاستەخۆیان یارمەتیدانی مادی بۆ هێرشکردن.

2. ئەنجامدانی چالاکیی ڕێکخراوی تیرۆریستانە لە وڵاتێکی تردا, لەلایەن دەسەڵاتدارانی دەوڵەتەوە یان هاندان بۆی, یان ڕێگەدان بەدەسەڵاتدارانی دەوڵەت بە چالاکی ڕێکخستن بە مەبەستی جێبەجێکردنی کردە تیرۆرییەکان لە دەوڵەتێکی تردا.

3. ئەنجامدانی کاری پێچەوانەی پەیماننامەکان, لەلایەن دەسەڵاتدارانی دەوڵەتەوە کە ئەو پەیماننامانە لەسەر بنەمای زامن کردنی ئاشتیو ئاسایشی نێودەوڵەتی دامەزراوە

تاوانەکانی دژی ئاشتیو ئاسایش, تاوانی جەنگی دوژمنکارانەو چەتە گەڕیو بەسیج کردنی بەکرێ گیراوان دەگرێتەوە, کە هەر یەکەیان بەکورتی باس دەکەین:

یەکەم- تاوانی جەنگی دوژمنکارانە

جەنگی دوژمنکارانە یەکێکە لە ترسناکترین تاوانە ئاراستەکراوەکانی دژی ئاشتی, بەپێی چەمکی کۆن, یاسای گشتیی نێودەوڵەتی باس لە دوو تاوانی جەنگی دوژمنکارانە دەکات بە دیاریکردنو گێڕانەوەی بۆ ڕەچەڵەکەکەیو کۆمەڵێك بنەمای ئەو کردانەی تاوانبار کردووە, بەڵکو ئەو بنەمایانە لە ڕێکخستن بۆ جەنگەوە گۆڕا بۆ ئامرازێك بۆ بەدیهێنانی سیاسەتە نیشتیمانییەکان, پاشان دوورتریش گوێزرایەوە, بۆ قەدەغکردنی بەکارهێنانی هێز, یان هەڕەشەکردنی بەکارهێنانی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا. و هەوڵو کۆششی زۆر دراوە لە ماوەی شەست ساڵی پێشوودا, بۆ پێناسەکردنی دەستدرێژی بە بنەما پێکهێنەرەکانییەوەو, ئامرازەکانیو ڕێگەکانی قەدەغەکردنو بنبڕکردنیو, لە چوارچێوەی ئەو کۆششانەوە, جیاوازی بیرو بۆچوونو لە نێوان دەوڵەتاندا, سەبارەت بەو مەسەلەیە سەری هەڵدا, بەڵام گەلێ لەو لایەنە گرنگانەی روون کردەوە کە بیرۆکەی پێناسەی دەستدرێژیکردن لەخۆدەگرێت[70].

وێڕای شکستی کۆمەڵەی گەلان لە دانانی پێناسەیەکی دیاریکراو بۆ دوژمنکاری, بەڵام کۆمەڵەی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان لە ساڵی 1950وە دەستی دایە لێکۆڵینەوەی پێکهاتەکانی دوژمنکاریو چەند بڕیارێکی لەوبارەوە دەرکردو چەند لایەنێکی بابەتەکی روون کردەوەو چەند هەنگاوێکی بۆ گەیشتن بەپێناسەی دوژمنکاری گرتەبەر کە زۆرینەی دەوڵەتان پەسەندی بکەن. کۆمەڵە بابەتەکەی ڕەوانەی لیژنەی یاسایی نێودەوڵەتی کردو داوای لە سکرتێری گشتییو ڕێکخراوەکە کرد, ڕاپۆرتێکی

(69) ماددەی دووەم لە پرۆژەی بەیاسایکردنی تاوانەکانی دژی ئاشتیو ئاسایشی مرۆڤایەتی.

ئەوەی جێی ئاماژە بۆ کردنە, پرەنسیپی شەشەم لە پرەنسیپەکانی تۆرمبێرگ, هەندێ لە تاوانەکانی دژی ئاشتیو ئاسایش لەخۆ دەگرێت, لەنێو چوارچێوەی لیستی ئەو تاوانە دژ بە مرۆڤایەتییە, ئەو تاوانەش بریتیین لە:1-گرتنەبەری هەر ڕێوشوێنو ئامادەکارییو دەستدانە جەنگی دەستدرێژکاییانە یان بۆ جەنگێك کە دژی بڕگەکانی پەیماننامەوبەڵگەنامەکانو ڕێکەوتننامەنێودەوڵەتییەکان ئەنجام دەدرێت. 2- هەموو هاوبەشیکردنێك لەپلانی گشتی یان پیلان گێڕان بۆ ئەنجامدانی یەکێك لەو کردانەی پێشتر.

(70) لە کۆششەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ پێناسەی دەستدرێژی. بڕوانە: (العدوان المسلح في القانون الدولي), د. ویصا صالح, قاهرة, 1975, ل733و دواتر هەروەها بڕوانە: (توصل الامم المتحدة الى تعريف العدوان) , د. حسين عبدالخاق حسونە, 1976, ل51 دواترو, بڕوانە: (تعريف العدوان), د. سمعات بطرس فرج الله, 1968, ل205دواترو, بڕوانە(المظمات الدولية), د. محمد حافظ غانم, ل103/ 113. و(بعض الجوانب القانونية للنزاع العربي الاسرائيلي), د. عائيشە راتب, 1969, ل57/ 58. و کتێبی(الجرائم الدولية) د. محمد عبدالمنعم عبدالخاق, و کتێبی (الامن الجماعي الدولي), د. نشأت عثمان الهلالي, 1985, ل66/ 73. و کتێبی (الامن القومي و الامن الجماعي), د. ممحدوح شوقى كامل, 1985 ل196و دواتر.

تێرۆ تەسەل لەو بارەیەوە ئامادە بکات, پاشان چەندین لیژنەی پێکهێنا, بۆ تاوتوێکردنی بابەتەکە لە ساڵانی 1953و 1956و 1959و 1968 تا ساڵی 1974 درێژەی کێشا. لەساڵی 1974دا, کۆمەڵەی گشتی گەیشتە پێناسەیەك بۆ دوژمنکاری[71] بەوەی: کە بەکارهێنانی هێزی چەکداری لەلایەن دەوڵەتێکەوە, دژی سەروەرییو یەکپارچەیی خاکی ئیقلیمی, یان سەربەخۆیی سیاسی دەوڵەتێکی تر, یان بەهەر ڕێگەیەك بێت کە لەگەڵ بەڵگەنامەی نەتەوەیەگرتووەکاندا یەك نەگرێتەوە[72]. هەروەکو ئاشکرایە ئەو پێناسەیەی کۆمەڵەی گشتی دایڕشتووە, تاڕادەیەکی زۆر لە دەقی ماددەی 4/2ی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان دەچێت, هەرچەندە کە ئەوەش مانای وایە, بنەماکانی تاوانی دوژمنکارانە تەنها لە حاڵەتی بەکارهێنانی هێزی چەکداری, لەلایەن دەوڵەتێکەوە دژی دەوڵەتێکی تر تەواو دەبێت, لەبەر ئەوە هەڕەشەکارییو بێزارکردنو ڕاگەیاندنی جەنگ ناگاتە پلەی پەلاماردان. لەلایەکی ترەوە ڕەنگە سوود لەو پێناسەیە وەربگیرێت کە سەرجەم فشارو دەستتێوەردانی سیاسیو ئابوورییو فەرهەنگیو مەزهەبی کە هێزی چەکدارییان تیادا بەکارنایەت, ناگاتە پلەی پەلامارданو دەستدرێژی[73].

ماددەی یەکەم پاشکۆیەکی بۆ دانراوەو, دەڵێت: مانای(دەوڵەت) کە لەم مادەیەداو لە پێناسەکەدا هاتووە, بەشێوەیەکی گشتی ئەم خاڵانە دەگرێتەوە.

1-دەوڵەت دانی پێدانرابێت یا دانی پێدانەنرابێت مادامێك بنەماکانی پێکهێنانی بە پێی یاسای نێودەوڵەتی کامڵو پوختە بوون. هەروەها ئەم زاراوەیە هەموو ئەو دەوڵەتانەی ئەندام لە نەتەوەیەکگرتووەکانو دەوڵەتانی نا ئەندامیش دەگرێتەوە. واتە لە هەمان کاتدا, ئەم پێناسەیە بە شێوەیەکی گشتی ڕێکخراوو کۆمەڵە سیاسییەکان ناگرێتەوە کە بەمانای یاسایی دەوڵەت پێکناهێنن.

2-زاراوەی دەوڵەت, دەوڵەتێك یان کۆمەڵی دەوڵەت دەگرێتەوە لەو حاڵەتانەدا کە پەلامارданو دەستدرێژی بە هاوکاریی بێت, یان زیاتر لە دەوڵەتێك بەشداری تێدا بکات. دواتر پێناسەکە نموونە دێنێتەوە, لەسەر هەندێ لەو کارانەی بە پەلامارданو دەستدرێژی دادەنرێت لەوانە[74]:

1-داگیرکردنی یان پەلاماردانی خاکی دەوڵەتێکی تر, لەلایەن هێزی چەکداری دەوڵەتێکەوە, یان هەر داگیرکردنێکی سەربازی- ئەگەر کاتیش بێت- بەهۆی ئەم داگیرکردن یان هێرشکردنەوە, یان هەر پێوەلکاندنێکی خاکی وڵاتێکی تر, یان بە شێك لە خاکەکەی, لە ڕێگەی بەکارهێنانی هێزەوە.

2-تۆپبارانکردنێکی خاکی وڵاتێکی تر, لەلایەن هێزی چەکداری وڵاتێکەوە, یان بەکارهێنانی هەر جۆرە چەکێك دژی خاکی وڵاتێکی تر.

3-گەمارۆدانی بەندەر یان کەنارەکانی دەوڵەتێك لەڕێگەی بەکارهێنانی هێزەوە.

4-هێرشکردنە سەرهێزی زەمینی, دەریایی یان کەشتی جەنگیو ئاسمانی وڵاتێکی تر. لەلایەن هێزی چەکداری وڵاتێکەوە.

(71)*UN* / بڕواە بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان ژمارە 3314, خولی 29ی 14ی کانوونی یەکەمی *ساڵی 1974*.
GAOR, 20 the Session, supple.
(A/ 9619 and Cart.l)

(72) ماددەی یەکەم لە پێناسەی دەستدرێژیو پەلاماردان.

(73) بۆ روونبوونەوەی بیرۆکەی پەلاماردانی نێودەوڵەتی گەشەکردنو پێناسەکەی, بڕوانە:

Riffat, Ahmed Mohamed, “International Aggression, Astudy of the Legal Conept: Its Development and Ddfinition in International Low”, (Stokholm, 1979), pp. 267 seq: Blix, Hans, “sovereigenty, Aggression and Neutraity”, The Day Hammars Kjold Found ation. (Uppsala- Sweden, 1970), pp. 26-28.

(74) ماددەی سێهەم لە پێناسەی دەستدرێژی.

5–بەکارهێنانی هێزی چەکداریی وڵاتێك کە بەپێی ڕێکەوتن لەگەڵ وڵاتی خانە خۆیدا لە خاکەکەیدایە, بەشێوەیەك مەرجەکانی ڕێکەوتننامەی نێوان دوو دەوڵەتەکە پێشێل بکات یان هەر درێژکردنەوەیەکی مانەوەی ئەو هێزانە لەسەر خاکی خانە خۆیدا, دوای کۆتایی ئەو ڕێکەوتننامەیە.

6–ڕێگەدانی دەوڵەتێك بە بەکارهێنانی ئەو خاکەی دەوڵەتێکی تر خستویەتیە ژێر دەستییەوە, بۆ ئەنجامدانی کاری پەلاماردان و دەستدرێژی, لە دژی دەوڵەتی سێیەم

7–ناردنی گروپی چەکدار یان هێزو سەرباز یان بەکرێ گیراوان بۆ ئەنجامدانی کاری چەکدارانە دژی دەوڵەتێکی دیکە, کە مەترسی لەوە کەمتر نەبێ کە ئاماژەمان پێکرد, یان بەشداریکردنی فیعلی ئەو دەوڵەتانە لەو کارانەدا.

لەو پێناسەیەی کە پێشتر باسی لێوەکرا, ئەو کارانەی لەخۆی گرتوون وەکو کاری دوژمنکارانە دەژمێردرێن, دەتوانین بڕیاری ئەوە بدەین کە ئەوەی ئێستا پێی دەوترێت تیرۆری دەوڵەت, لە برگەی حەوتەمی ماددەی سێیەمی پێناسەکەدا هەیە کە ناتوانرێت دەوڵەت بە تیرۆریست دابنرێت, بەڵام دەتوانرێت بە دەوڵەتێکی دەستدرێژیکەر دابنرێت. تاوانی پەلاماردان و دەستدرێژی ترسناکترە لە تاوانی تیرۆر, چونکە بەشی حەوتەمی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان تەرخان کراوە, بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بارەکانی پەلاماردان و دەستدرێژیدا, تەنها لەکاتی بەرپابوونیدا, ئەنجومەنی ئاسایش دەتوانێت ڕێوشوێنی سەربازی و ناسەربازی, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی پەلاماردان و دەستدرێژی و گێڕانەوەی ئاشتی بۆ بنەڕەتەکەی دەگرێتەبەر[75].

دووەم: چەتەگەریی دەریایی و ئاسمانی

پرەنسیپی گشتی تایبەت بە ئازادیی کەشتیوانی لە دەریاکاندا, بۆ هەموو وڵاتان ئەوەیە کە هێمنی و ئاسایش هەبێت لە دەریا گەورەکاندا. و پاراستنی ئاسایش پێویستی بەدەسەڵاتێك هەیە, ئەو ئەرکە لە ئەستۆ بگرێت و جڵەوی پێشێلکاران بگرێت و دادگاییان بکات و سزا بەسەر ئەوانەدا بسەپێنێت کە تاوانیان بەسەردا ساغ دەبێتەوە. و لەبەرئەوەی دەریا گەورەکان ناکەونە ژێر دەسەڵاتی هیچ دەوڵەتێکەوە, بۆیە ڕێوو ڕەسمی نێودەوڵەتی وایە کە هەر وڵاتێك لەلایەن خۆیەوە پارێزگاریی لە ئاسایشیان بکات, لەڕێگەی پێدانی دەسەڵاتەوە, بۆ کۆنترۆڵکردنی تاوانباران و دادگایکردنیان و سزادانیان[76]

زاراوەی چەتەگەری, هەموو کارێکی تاوانباری دەگرێتەوە کە کاریگەری, لەسەر ئەوانی تر هەبێت بەجۆرێ کە پرەنسیپی ئازادیی کەشتیوانی بخاتە مەترسییەوە, سەرەڕای ئەوەی کە جیاوازیی لە پێناسەکردنی چەتەگەریی دەریاییدا هەیە, بەڵام کۆ دەنگییەك هەیە لە یاسای نێودەوڵەتیدا, لەسەر ئەوەی کە هەر کارێك ئەم توخمانەی خوارەوەی تێدا بێت بە"چەتەگەری" دادەنرێت[77]:

1. تاوانکاری بێت
2. بەکارهێنانی توندوتیژی تێدا بێت, دژی کەسەکان یان دژی سامانەکانیان.
3. بەمەبەستی بەدەست هێنانی داهاتێکی کەسی, یان بەمەبەستی تایبەتی ئەنجام بدرێت.
4. ئەگەر لەدەریا گەورەکاندا ئەنجام بدرێت.

ڕێکەوتننامەی جێف بۆ دەریا گەورەکان, پێناسەیەکی دیاریکراوی بۆ چەتەگەڕیی تێدانییە, بەڵکو ئاماژە بە چەند کردەیەك دەکات کە بەپێی ناوەڕۆکەکانیان, بەتاوانی چەتەگەریی دەریایی دادەنرێن. مادەی(15) لەڕێکەوتننامەکە ئەم کارانەی خوارەوە بەکاری چەتەگەریی دادەنێت:

[75] بڕوانە کتێبی(المنظمات الدولية), د. مفيد شهاب, دار النهضة العربية, 1985, ل385– 388.

[76] بڕوانە د. حامد سلطان, د. عائيشة راتب, د. صلاح الدين عامر(القانون الدولي العالم), 1978, ل591.

[77] هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل592.

1–هەر کارێکی نایاسایی لە ڕێگەی توندو تیژی, بە بارمتەگرتن, یان زەوتکردن کە بۆ ئامانجی تایبەت ئەنجام بدرێن[78] و ستافی کەشتییەکی تایبەت یان سەرنشینەکانی ئەنجامی بدەن, یان ستافی فڕۆکەیەکی تایبەتی یان سەرنشینانی پێی هەستن بەرامبەر بە:(أ) دژی کەشتییەك یان فڕۆکەیەکی تر لە دەریا گەورەکاندا, یان دژی کەسەکان و سامانەکانیان لە هەمان کەشتیی, یان هەمان فڕۆکەدا, (ب) دژی کەشتی, یان فرۆکە, یان کەسەکان, یان سامانەکانیان بێت کە لە دەرەوەی دەسەڵاتی وڵاتاندا بێت.

2–هەر کارێك کە بە هاوبەشییەکی ئارەزوومەندانە دابنرێت, لە بەڕێوەبەردنی کەشتی یان فڕۆکەکەدا, لە کاتێکدا کەشتییەکە, یان فڕۆکەکە خۆی کاری چەتەگەری ئەنجام بدات.

3–هەر کارێکی هاندان, یان ئاسانکاریی بە ئەنقەست, بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانەی لە خاڵی یەکەم و دووەمدا هاتوون.

هەروەها ماددەی 16و17 لە ڕێکەوتننامەی جنێف, بۆ دەریا گەورەکان(قووڵەکان) دوو خاڵەتی تریان خستەسەر:

1– کاری چەتەگەری= ئەو کارانەی لە ماددەی 15دا هاتوون– کە لەڕێگەی کەشتی جەنگییەوە, یان کەشتی حکومی, یان فڕۆکەی حکومییەوە ئەنجام دەدرێن کە ستافەکانیان یاخی دەبن و دەسەڵات دەگرن بەسەریدا, لەم حاڵەتەدا ئەم کارانە وا حیسابیان بۆ دەکرێت کە لە کەشتییەکی تایبەتەوە دەرچووبن.

2– کەشتی یان فرۆکە, بە کەشتی و فرۆکەی چەتەگەریی دادەنرێن, ئەگەر ئەو کەسانەی دەستییان بەسەریدا گرتووە بیانەوێت, بە کاری بهێنن بۆ ئەنجامدانی یەکێك لەو کارانەی لە ماددەی(15)دا هاتوون. و هەمان شت پەیڕەوی دەکرێت, ئەگەر کەشتی یان فڕۆکەکە بەکاربرا بۆ ئەنجامدانی هەر یەکێك لەو کارانە مادامێك لەژێر کۆنترۆڵی ئەو کەسە تاوانبارانەدا بمێنێتەوە.

سەبارەت بە بنبڕکردنی چەتەگەری, ماددەی 14ی ڕێکەوتننامەکە, داوای پابەند بوونی"هەموو وڵاتان دەکات, بۆ ئەوەی هاوکاری تەواو بکەن, بۆ نەهێشتنی چەتەگەری لە دەریا قووڵەکان, یان هەر شوێنێکی تر کە لە دەرەوەی قەڵەمڕەوی دەسەڵاتی هەر وڵاتێکدا بێت", هەروەها لە ماددەی 19دا هاتووە"لە دەریا قووڵەکاندا, یان لە هەر شوێنێکی تردا کە بەدەر لە دەسەڵاتی دادگایی هەر وڵاتێکدا بێت هەر دەوڵەتێك بۆی هەیە دەست بگرێت بەسەر کەشتی, یان فڕۆکەی چەتەگەری, یان هەر کەشتی و فڕۆکەیەك کە لەڕێگەی چەتەگەرییەوە دەست بەسەریدا گیراوەو کەسەکان دەستگیر بکات و هەرچی شتومەکی ناو کەشتی, یان فڕۆکەکەیە دەستی بەسەردا بگرن و, دادگاکانی ئەو دەوڵەتەی کە کارەکە ئەنجام دەدات, بۆی هەیە سزاکان دیاری بکات و بۆی هەیە هەر بڕیارێك بدات, یەبارەت بە کەشتیەکە یان فڕۆکەکە یان کەلوپەلەکان, لەگەڵ ڕەچاوکردنی مافی لایەنی سێهەم کە بەنییەتی پاکەوە ڕەفتاریان کردبێت[79].

[78] مەبەست لە ئامانجی تایبەت, ئەوەیە چەند کارێك نەگرێتەوە کە بە مەبەستی هێنانەدی سوودێکی تایبەت ئەنجام نادرێن, سەرەڕای ئەوەی تاوانکارین وەکو ئەو کارانەی بە مەبەستی سیاسی دەکرێن. هەموو ڕووداوی دەست بەسەراگرتنی کەشتی(کونجی) لە ساڵی 1923و کەشتی(سانتاماریا) لە ساڵی 1961, بە کاری چەتەگەریی دەریایی دانەنرێت, چونکە بۆ مەبەستی هێنانەدی ئامانجی سیاسی کران.

بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو, ل594, جیرهاردمان جلان(القانون بين الامم), 1970, ل67.

[79] تێبینی دەکرێت کە دەستگیرکردن, یان زەوتکردن بەهۆی چەتەگەرییەوە, نابێ دەوڵەت پێی هەستێت, تەنیا لەڕێگەی کەشتییە جەنگییەکانیەوە یان فڕۆکە سەربازییەکانیەوە نەبێت, یان لەڕێگەی کەشتی و فڕۆکەی حکومی تر کە دەوڵەت ئەو ئەرکەی بۆ دیاری دەکات. (ماددەی 19و 20لە ڕێکەوتننامەکە). هەروەها لە ماددەی(20)ی ڕێکەوتننامەکەدا هاتووە کە ئەگەر هۆکاری تەواو لەبەر دەستدا نەبێت بۆ کاری گرتن و زەوتکردن, بەهۆی ئەو کارانەی کە بە کاری چەتەگەری دادەنرێن, ئەوا ئەو دەوڵەتەی کە کەشتییە

www.pertwk.com

لەبەر ڕۆشنایی بابەتی سەرەوە, دەكرێ بەو ئاكامە بگەین كە بەڵێنی دەوڵەتان, بۆ هاوكاریی تەواو بۆ نەهێشتنی چەتەگەری, پابەندبوونێكە لە هەندێ حاڵەتدا یەكسانە بەئەركی دەستگیركردنی چەتەكان, و لەگەڵ ئەوەشدا, ڕەنگە دادگا نێودەوڵەتییەكان– لەڕووی زانستییەوە– دوو دڵ بن لەبەرپرسكردنی دەوڵەتێك لە ئەنجامدانی ئەو تاوانەدا, چونكە ئەو بڕیارە تەومومژاوییەی لە ماددەی 14دا هاتووە, وا لەو دەوڵەتە دەكات كە بتوانێت پاساوی پەسەند بهێنێتەوە كە چەتەكانی دەستگیرنەكردبێت ئەگەرچی ئەو مادانەی تایبەتن بە چەتە گەرییەوە لە ڕێكەوتننامەی جنێف بۆ دەریا قووڵەكان بە ڕاشكاوی ئەوە ناگەیەنێت كە چەتەگەری,

تاوانێكی نێودوڵەتی بێت, بەڵام ئاشكرایە كە هەردوو ماددەی 14و 19 لەڕێكەوتننامەكە, چەتەگەرییان بەكارێكی قەدەغەكراو, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی دانا. و بڕگەكانی یاسای نێودەوڵەتی كە چەتەگەری قەدەغە دەكەن, ڕەفتاری كەسانی ڕەشۆك‌و ئاسایی ڕێكدەخەن‌و, پابەندیان دەكەن, بۆ ئەوەی دەست نەدەنە كاری چەتەگەری. لەگەڵ ئەوەشدا یاسای نێودەوڵەتی بڕیاری لەسەر بەرپرسێتی تاوانی نێودەوڵەتی بۆ تاكەكان نەداوە, سەبارەت بە ئەنجامدانی كاری چەتەگەری, بۆیە ناكرێت دادگایی بكرێن لەبەردەم دادگا نێودەوڵەتییەكاندا, بەڵكو لەبەردەم دادگا ناوخۆییەكانی تاوان, لەو دەوڵەتەی كە هەڵدەستێت بەدەستگیركردنی چەتەكان, دەوڵەتان لە حاڵەتی چەتەگەریدا, دەسەڵاتی دادگای نا ئاسایی دەبێت, لەناو دەریادا, سەبارەت بەو كەسانەی هاووڵاتیی خۆی نین.

سێیەم: بەسیج كردنی بەكرێ گیراوان

بەكرێ گیراوان‌و بەكارهێنانیان‌و كۆمەك كردنیان‌و ڕاهێنانیان لەو كارە مەترسیدارانەن كە زیان بەیەك پارچەیی خاك‌و سەربەخۆیی سیاسی گەلێ لەو دەوڵەتانە دەگەیەنێت كە تازە سەربەخۆییان بەدەست هێناوە, جگە لەوەی هەڕەشەیە بۆ سەر ئاشتی‌و ئاسایشی نێودەوڵەتی ئەو وڵاتانە, بەلەبەر چاوگرتنی بڵاوبوونەوەی ئەو دیاردەیە لە كیشوەری ئەفریقا, دژی بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتیمانییەكان, بە ئامانجی لەباربردنی خەباتی ڕەوایان, دژی دەسەڵاتی داگیركەرو داگیركردنی بیانی, لە پێناوی بەدەست هێنانی سەربەخۆیی‌و دیاریكردنی چارەنووسدا– نەیجیریا پێشنیازی دانانی بەندی خشتەی كاری كۆمەڵەی گشتی, سەبارەت بە داڕشتنی ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی بۆ قەدەغەكردنی بەكرێ گیراوو بەكارهێنانیان‌و كۆمەك كردنیان‌و ڕاهێنانیانی كرد.

لیژنەی شەشەم دەستی كرد بە تاوتوێكردنی ئەو بابەتەو گەیشتە هێڵە گشتییەكانی ئەو ڕێكەوتننامەیەو بڕگەسیاسییە پەیوەندیدارەكانی بە بەرەنگاربوونەوەی بەسیج كردنی بەكرێ گرتەو بەكارهێنانیان. لە ساڵی 1989دا, لیژنەی شەشەم لەسەر داواكاری لیژنەی پسپۆڕو تایبەتمەند بۆ داڕشتنی ڕێكەوتننامەكە, بڕیاری پێكهێنانی تیمێكی كاركردنی دا كە ئەركی ڕێكخستنی مەسەلەكان‌و بابەتە هەڵپەسێردراوەكانی پەیوەست بەو مەسەلەیەوە لە ئەستۆ بگرێ.

بەرهەمی كۆبوونەوەكانی ئەو تیمە كارگێڕە بۆ, گەیشتن بوو بە ڕێكەوتنێكی گشتی, لەسەر داڕشتنی دەقی ڕێكەوتننامەكە, كە یەكخستنی بیروبۆچوونی لەنێوان سەرجەم كۆمەڵەكاندا دەستەبەركرد, پاشان پرۆژەی ڕێكەوتننامەكە ڕەوانەی لیژنەی شەشەم كرا, بەمەبەستی بڕیاردان لەسەری وەك سەرەتایەك‌و ڕەوانەكردنی بۆ كۆمەڵەی گشتی بەشێوەیەكی كۆتایی[80].

گشتییەكانی هەستان بەو كارانە, لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دەوڵەتەی كە كەشتی یان فڕۆكە تاوانبارەكە هی ئەو بێت, دەبێ قەرەبووی ئەو زیان‌و قوربانیانە بكاتەوە كە كردەی دەستگیركردن‌و زەوتكردن بوونە هۆی ڕوودانیان.

[80] لە ڕاپۆرتێكی لیژنەكەدا تەرخان كرابوو, بۆ مەسەلەی داڕشتنی ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی, بۆ بەرەنگاربوونەوەی بەكرێ گرتەو بەكارهێنانیان‌و كۆمەك كردنیان‌و ڕاهێنانیان(ڕاپۆرتی تیمی كارگێڕ), بەپێی بەندی 144 لە خشتەی كاری كۆمەڵەی گشتی لە خولی 44دا بڕوانە:

لە دانیشتنی ڕۆژی 21ی تشرینی دووەمی 1989دا, لیژنەكە پشتگیری پرۆژەی ڕێكەوتننامەكەی كرد بەبێ دەنگدان[81]. لە دانیتنی حەفتاو دووەمی كۆمەڵەی گشتیدا, لە ڕۆژی 4ی كانوونی یەكەمی 1989دا, بە تەواوی پشت بە پرۆژەی ڕێكەوتننامە نێودەوڵەتیەكە بەسترا, بۆ بەرەنگابوونەوەی بەكرێ گیراو بەكارهێنانیان‌و كۆمەك كردنیان‌و ڕاهێنانیان بە گوێرەی بڕیاری 33/44.

1– چوارچێوەی جێبەجێكردنی ڕێكەوتننامەكە:

لە مادەی یەكەمی ڕێكەوتننامەكەدا, بەكرێ گیراو كەسێكە كە[82]:

أ– بەتایبەتی بە سیج بكرێت, چ بۆ ناوخۆ بێت یان بۆ دەرەوە, بۆ مەبەستی بەشداریكردن لە ململانێی چەكدارییەكاندا.

ب– ڕەنگە پاڵنەری سەرەكی لەبەشداریكردنەكەیدا لەو كارە دەستدرێژییانەدا, بۆ دەستەربەكردنی دەستكەوتی تایبەتی خۆی بێت, ئەویش بە وەرگرتنی بڕێك پارە, یان بەخشیش لە یەكێك لە لایەنە ململانێكارەكانەوە بەوەی بڕێكی زیاتر لەو بەڵێنانەی بەو جەنگاوەرانە درابێت كە خاوەنی هەمان پۆست‌و پلە بن لە هێزە چەكدارەكاندا بۆ ئەولایەنە.

ج– ڕەنگە هاووڵاتیی لایەنێك لە ململانێكارییەكەدا نەبێت‌و نیشتەجێی ئەو هەرێمەش نەبێت كە دەكەوێتە ژێر كۆنتڕۆڵی لایەنێكی ئەو ململانێكارییەوە

د– سەر بەهێزە چەكدارەكانی لایەنێكی كێشەكە نەبێت.

هـ– دەوڵەتێك كە لایەن نەبێت لە كێشەكەدا, بە ئەركێكی ڕەسمی نەیناردبێت, بەوەی كەسێكە سەر بەهێزە چەكدارەكانی خۆی.

هەروەها لە بڕگەی دووەمی مادەی یەكەمدا هاتووە كە لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا كەسێك بە بەكرێ گرتە دادەنرێت:

أ–بە تایبەتی بەسیج بكرێت بۆ ناوخۆ یان بۆ دەرەوە, بۆ بەشداریی لە كارێكی نەخشە كێشراودا, بۆ كاری توندو تیژی بەمەبەستی:

1–ڕووخاندنی حكومەتێك, یان لەبەر یەك هەڵوەشاندنەوەی سیستمی دەستووری دەوڵەتێك بەهەر ڕێگەیەك بێت, یان

2–شێواندنی ئاشتی ئیقلیمی دەوڵەتێك.

ب–ڕەنگە پاڵنەرە سەرەكییەكەی بریتیی بێت, لە چەسپاندنی خواستی تایبەتی خۆی‌و كەسانی دیكەش هانی بدەن, بە بەڵێن پێدانی بەخشیشی مادی‌و خەڵاتكردن.

ج–سەربەو دەوڵەتە نەبێت كە ئەم كارەی ئاراستە دەكرێت‌و نیشتەجێشی نەبێت.

د–دەوڵەت بە ئەركێكی ڕەسمی نەینارد بێت.

هـ–سەر بە هێزە چەكدارەكان نەبێت كە ئەم كردەیە لە قەڵەمڕەوەكەیدا ئەنجام دەدرێت.

هەر كەسێك هەستێت بە بەسیج كردنی بەكرێ گیراوان, بەكارهێنان یان كۆمەك كردن‌و ڕاهێنانیان, بە پێی ئەو پێناسەیەو بە گوێرەی حوكمی ڕێكەوتننامەكە[83] بە تاوانبار دادەنرێت‌و, هەروەها ئەگەر هاوبەشی كەسێكی كرد كە كاری لەو جۆرە ئەنجام دەدات یان دەست پێدەكات[84].

A/ C. 6/44/ L. g , B November 1989.

[81] لە دەقی ڕێكەوتننامەكە بڕوانە :

A/ C. 6 /44/ L. 10. 15 November 1989

[82] ماددەی 1/1 لە ڕێكەوتننامەكە.

[83] ماددەی 2ی ڕێكەوتننامەكە.

[84] ماددەی 4ی ڕێكەوتننامەكە.

www.pertwk.com

هەروەها نابێت دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە هەڵسن بە، بە سیج کردنی بەکرێ گرتەو بەکارهێنانیان و تەمویلکردنیان و ڕاهێنانیان و پێویستە ئەو چالاکیانە قەدەغە بکەن[85]. هەروەك چۆن نابێت دەوڵەتانی لایەنی ڕێکەوتننامەکە هەڵسن بە بەسیج کردنی بەکرێ گرتە، بۆ مەبەستی بەرەنگاربوونەوەی جموجۆڵی ڕەوای مافی گەلان، بۆ دیاریکردنی چارەنووس بە پێی یاسای نێودەوڵەتی و، پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانە کە ڕێوشوێنی گونجاو بگرنەبەر، بۆ ڕێگەنەدان بە بەسیج کردن، بەکارهێنان، تەمویلکردن یان ڕاهێنانی بەکرێ گرتە[86]. و سزادانی ئەو تاوانەی لە ڕێکەوتننامەکاندا هاتوون، بەسزا گەلێ کە گونجاوبن لەگەڵ ماکی ترسناکی ئەم تاوانانە[87].

دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە هاوکاری یەکتری دەکەن، بۆ قەدەغەکردنی ئەو تاوانانەو گرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو لە قەڵەمڕەوەکانیاندا، بۆ قەدەغەکردنی ئامادەکاری بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانانە لە نێو قەڵەمڕەوەکانیاندا یان دەرەوە، بەهەموو ئەو چالاکییە نا یاساییانەی کە کەسان و کۆمەڵەو ڕێکخراوەکان، بۆ هاندانی ئەو تاوانانەو ڕێکخستنی، یان بەشداریکردن بۆ ئەنجامدانی، دەیگرنەبەر[88].

–دەسەڵاتی دادوەری:

مادەی نۆیەمی ڕێکەوتننامەکە دەسەڵاتی دادگایی بۆ دەوڵەتان لە خۆدەگرێت، کە هەموو دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە پابەند دەکات، بەوەرگرتنی ڕێوشوێنی گونجاو بۆ بەرپاکردنی دەسەڵاتی دادوەری خۆی، لەسەر ئەو تاوانانەی کە لە ڕێکەوتننامەکەدا بڕیاری لەسەردراوە کە تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا، یان لەسەر کەشتییەکی یان فڕۆکەیەکی وڵاتەکەی ئەنجام دراوە. ئەگەر تاوانەکە یەکێك لە هاووڵاتیانی ئەنجامی دابێت[89]، یان کەسێك هەڵگری ڕەگەزنامە نەبێت و ئەو قەڵەمڕەوەیان کردبێت بە شوێنی دانیشتنی خۆیان[90]، پێویستە بە پێی یاساکانی دەستگیری بکات، یان ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر بۆ زامنکردنی مانەوەی لە ماوەیەکی پێویستدا، بۆ جێبەجێکردنی تاوانکاری یان بەدەستەوەدانی و، لێکۆڵینەوەیەکی سەرەتایی سەبارەت بەڕووداوەکە پەیوەندییان بە تاوانەکەوە هەیە[91]. پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کە تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجام دراوە، مامەڵەیەکی عادیلانە لە هەموو ئەو قۆناغ و ڕێوشوێنانە بکات و چاودێریی سەرجەم مافەکان و گەرەنتییەکانی بکات کە بڕیاری لەسەر دراوە لە یاسای نیشتیمانی دەوڵەتەکەدا. و هەروەها چاودێریی بنەما یاساییە نێودەوڵەتییەکان لەو بوارەدا بکات[92].

مادەی چواردەهەمی ڕێکەوتننامەکە، ئەو دەوڵەتە ناچار دەکات کە کەسی تاوانباری تیادا دادگایی دەکرێت، سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، لە ئەنجامی کۆتایی ڕێوشوێنی دادگاییەکە بەپێی یاسا جێبەجێکراوەکانی ئەو قەڵەمڕەوە، لێی ئاگادار بکرێتەوە، پێویستە ئەویش ئەو زانیارییانە ڕەوانەی وڵاتانی تری پەیوەندیدار بکات

3- بەدەستەوەدان:

(85) ماددەی 1/5ی ڕێکەوتننامەکە.
(86) ماددەی 2/5ی ڕێکەوتننامەکە.
(87) ماددەی 3/5ی ڕێکەوتننامەکە.
(88) ماددەی(6) لە ڕێکەوتننامەکە.
(89) ماددەی(9) لەسەر (1)– أ– ی ڕێکەوتننامەکە
(90) ماددەی 1/9ب ی ڕێکەوتننامەکە.
(91) ماددەی 10ی ڕێکەوتننامەکە.
(92) ماددەی 11ی ڕێکەوتننامەکە.

مادەی پانزەیەم هەموو ئەو تاوانانەی لە ڕێکەوتننامەکەدا هاتوون، بەو تاوانانە دادەنێت کە پێویستە تاوانبارەکانیان بەدەستەوە بدرێن. وڵاتانی پەیوەندیدار دەبێ ئەو تاوانانە تۆمار بکەن، بەوەی تاوان گەلێکن دەبێ تاوانباران بەدەستەوە بدرێن، لەهەر ڕێکەوتننامەیەك بۆ بەدەستەوەدانی تاوانباران کە لە نێوانیاندا مۆر دەکرێت[93]. بەڵام ئەگەر ڕێکەوتننامەیەك لەم بوارەدا، لە نێوان وڵاتە پەیوەندیدارەکان، نەبوو، ئەوا بۆیان هەیە ئەگەر بیانەوێت، ئەم ڕێکەوتننامەیە بە بنەمایەکی یاسایی دابنێن، بۆ بەدەستەوەدان سەبارەت بەو تاوانانە[94].

پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانەی لایەنن لە ڕێکەوتننامەکەدا کە بەدەستەوەدانی تاوانباران نەبەستنەوە بە بوونی ڕێکەوتننامەیەك کە ئەو تاوانانە بەو تاوانانە دابنێت کە دەخوازێت، لە نێوان خۆیاندا تاوانبار بدەنبەدەستەوە، لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو مەرجانەی کە یاسای ئەو دەوڵەتە دیاری دەکات کە داخوازییەکەی پێشکەش دەکرێت[95]. و بەشێوەیەك مامەڵە لەگەڵ تاوانەکاندا دەکرێت، بەمەبەستی بەدەستەوەدانی تاوانباران، لە نێوان وڵاتانی ڕێکەوتننامەکە، وەکو ئەوەی ئەنجام درابن، نەك لەو شوێنەی تیایدا ڕووی دابێت و بەس، بەڵکو لە قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتانەشدا کە داوایان لێدەکرێت بە پێی مادەی(9) لەم ڕێکەوتننامەیە. دەسەڵاتی دادوەریی خۆیان پیادە بکەن[96].

لە 1990/12/31دا، دەرگای ئیمزاکردنی ڕێکەوتننامەکە، لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان لەنیۆیۆرکدا ئاوەڵاکراو، بەڵگەنامە ئیمزاکراوەکان سپێردرا بە سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان[97]. و ڕێکەوتننامەکە لە 30 ڕۆژ دوای سپاردنی دەست بەجێ بەجێ کردنی دەکرێت، چوونە ریزی بیست و دووەمینەوە، لەلایەن سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە[98].

بەشی دووەم:

بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بە قەڵاچۆکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی. تیرۆری نێودەوڵەتی یەکێکە لە تاوانە مەترسیدارە ئاراستەکراوەکان دژی سستەمی گشتیی نێودەوڵەتی، یەکێکە لە جەنگە وێرانکەرو وەحشیگەرە ڕانەگەیەنراوەکانی نێوان مرۆڤو مرۆڤو، نێوان تاك و دەوڵەتدا، هەڕەشە لە ئاشتی دەکات و بنەماکانی لەبەر یەك هەڵدەوەشێنێتەوە. بە لەبەرچاوگرتنی مەترسی کارە تیرۆرییەکان و،زۆربەی لایەنەکانی و جۆراوجۆریی قوربانییەکانی و، پەیوەندیی بە چەندین تاوانی دیکەوە، هەوڵە نێودەوڵەتییەکان چڕبوونەوە، بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی و چارەسەرکردنی هۆیەکانی سەرهەڵدانی و، تاوانبارکردنی ئەو کارانەی پێکهێنەری ئەو تاوانە مەترسیدارەن، و سزادانی ئەنجامدەرانی، لە پێناو کەمکردنەوەی کاریگەری و شوێنەواری گەورەی لەسەر مرۆڤایەتی، پتەوکردنی هەلەکانی ئاشتی و پشتگیریکردنی لە نێوان گەلاندا.

لە کۆنگرەی یەکەمدا، بۆ یەکخستنی یاسای سزاکان کە لە وارشۆ لە ساڵی 1927دا بەسترا، تیرۆری سیاسی خرایە نێو تاوانەکانی یاسای گەلانەوە لە کۆنگرەی سێیەم کە لە ساڵی 1930 لە برۆکسلدا بەسترا، جەخت لەسەر ئەوە کرایەوە کە تیرۆری سیاسی خۆی لەو تاوانانەدا دەبینێتەوە کە لەگەڵ ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی هەموو وڵاتانی جیهان یەکناگرێتەوەو، لە کۆنگرەی چوارەمی ساڵی 1931دا کە لە پاریس بەسترا، تاوانی تەقینەوەی بۆمب و ئامێرەکانی دیکەی هاوشێوەی کە ڕەنگە زیانی

(93) ماددەی 1/15ی لە ڕێکەوتننامەکە.
(94) ماددەی 2/15ی لە ڕێکەوتننامەکە.
(95) ماددەی 3/15ی لە ڕێکەوتننامەکە.
(96) ماددەی 4/15ی لە ڕێکەوتننامەکە.
(97) ماددەی 2,1/18 لە ڕێکەوتننامەکە.
(98) ماددەی 1/19 لە ڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

گەورەی لێبکەوێتەوە, خرایە ریزی کارە تیرۆرییەکانەوە کە بە پێچەوانەی بەکارهێنانی توندو تیژییەوە, بە مەبەستی وێرانکردنی دامەزراوە سیاسیەکان لە کۆمەڵگەدا ئەنجام دەدرێن. لە کۆنگرەی پێنجەمدا کە لە ساڵی 1933 لە مەدریدا بەسترا, کارەکانی تالآن کردن و وێرانکردن و بەکارهێنانی توندو تیژی لە ریژی تاوانی تیرۆری سیاسیدا پۆلین کرا, لە راستیدا نووسینگەی نێودەوڵەتی, بۆ یەکخستنی یاسای سزادانی تیرۆری سیاسی بەو شێوەیە وەسف کرد کە تیرۆری سیاسی, تەنها مەترسییەکی گشتی نییە, بەڵکو ئامانجەکەی بریتییە لە نیگەران کردنی گەل, لەسەر ماڵ و سامان و گیانیان[99].

لەوەوە بۆمان روون دەبێتەوە کە تاوانی تیرۆر پشت بە ترس و تۆقاندن و دڵەڕاوکێ دەبەستێت, بەوەی کەنەك هەریەك لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی کردەی تیرۆر, بەڵکو دیارترین کۆڵەکەی یاساییەتی. هەندێکیش چەمکی هێزو زۆرداریشیان خستە سەر چەمکەکانی تر, بەوەی ئامرازێکی تیرۆرە بۆ تۆقاندن و ترساندن. لە کۆنگرەی کۆبنهاگنی ساڵی 1935دا کە بۆ یەکخستنی یاسای تاوان بەسترا, خاڵێکی تر خرایە سەر پێکهاتەکانی تیرۆری سیاسی کە ئەویش بەکارهێنانی ئامرازی دیاریکراوە کە رەنگە بێتە هۆی هێنانەدی چەند مەترسییەکی نادیارە[100] لێرەوە رێکەوتننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان بە قەدەغەکردن و سزادانی تیرۆری نێودەوڵەتی بە هەموو شێوەکانیەوە دەخەینەڕوو. ئەوەی کە سەرجەم ئەو رێکەوتننامەنە کۆدەکاتەوە بریتییە لە کۆمەڵێك کاری پێکهێنەری تیرۆر"Corpus Delict" کە ئەو تاوانانە پێکدەهێنن کە بەپێی دەقەکانیان سزایان بۆ دانراوە. هەروەها ئەو رێکەوتننامانە سروشت و شێوەی تاوانی تیرۆر, لە سۆنگەی یاسای نێودەوڵەتیەوە روون دەکەنەوە, لەگەڵ دەست نیشانکردنی شوێنی ئەو تاوانانەو رێوشوێنە دادگاییەکان و رێوشوێنی تاوانکاری کە وڵاتانی ئەندام لەو رێکەوتننامەیەدا لەسەریانە کە روو بەڕووی دادگایان بکەنەوە, بەهۆی ئەو دیاردە تاوانکارییە مەترسیدارانەو سزادانی ئەنجامدەرانیان.

بابەتی یەکەم
رێکەوتننامەکانی قەدەغەکردن و بنبڕکردنی کارە تیرۆرییە ئاراستەکراوەکانی دژی دەوڵەت

کارە تیرۆرییەکان شێوەی جۆراوجۆر وەردەگرن, لە نێوانیاندا وێرانکردنی دامەزراوە گشتییەکان کە لەڕووی ئابوورییەوە گرنگەو, تیرۆرکردنی کەسایەتی سیاسی ناسراو کە کاریگەرییان لەسەر رای گشتی دەبێت, بۆ تێکدانی قەوارەی ئەو دەوڵەتەو لەبەریەك هەڵوەشاندنەوەی سەقامگیری و وروژاندنی ترس و تۆقین لە نێو هاووڵاتییانیدا, بە ئامانجی گۆڕینی سستمی سیاسی, یان روخاندن و لەناوبردنی ئەو دەسەلآتەی تیایدایە.

دەوڵەتان بایەخیان بەو جۆرە تیرۆرەداو, چەندین رێکەوتننامەی نێودەوڵەتییان, بۆ قەدەغەکردن و سزادانی کردە تیرۆرییەکانی ئاراستەکراو دژی دەوڵەت مۆرکرد. لەو رێکەوتننامانەش:

[99] بڕوانە کتێبی:"الارهاب السیاسي و القانون الجنائي" سەرچاوەی پێشوو ئاماژەی بۆکرا ل89- 91.

[100] سەرچاوەی پێشوو ل92.

1-رێکەتننامەی جنێف بۆ قەدەغەکردن و سزادانی تیرۆر, کە لە 16ی تشرینی دووەمی 1937 لە جنێفدا ئیمزاکراوە.

2-رێکەوتننامەی ئەورووپا بۆ بنبڕکردنی تیرۆر, کە لە 27ی کانوونی دووەمی 1977 لە ستراسبۆرگ ئیمزاکراوە.

هەریەك لەم رێکەوتننامانە بە جیاو بە تێرو تەسەلی روون دەکەینەوە:

یەکەم:رێکەوتننامەی جنێف بۆ قەدەغەکردن و سزادانی تیرۆری ساڵی 1937[101]:

لە 9ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1934دا, ئەلکسەندەری یەکەمی پاشای یوگوسلافیاو لویس بارتۆ(Louis Barthau)ی سەرۆك وەزیرانی فەڕەنسی لە مرسیلیا تیرۆرکران, لە کاتی سەردانێکی رەسمی ئەلکسەندەردا بۆ فەڕەنسا. کە ئەو رووداوە کاردانەوەی توندی لە ئەورووپادا لێکەوتەوەو حکومەتی یوگوسلافیاش نارازیبوونی خۆی ئاراستەی ئەنجومەنی کۆمەڵەی نەتەوەکان کردو تیایدا حکومەتی ئەڵمانیای نازیی بە تێوەگلان لەو رووداوەدا تاوانبارکردو داوای لێکۆڵینەوەی دەسبەجێی لە مەسەلەکە کرد, بەپێی بڕگەی دووەم لە مادەی دووەم لە پەیمانی کۆمەڵەی نەتەوەکان. لە(9)ی کانوونی دووەمی ساڵی 1934دا, حکومەتی فەڕەنسی یاداشتێکی پێشکەش بە ئەنجومەنی کۆمەڵەی گەلان کرد, کە پرەنسیپە سەرەکییەکانی لەخۆگرتبوو, دەکرێت لەبەر رۆشناییدا رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی تاوانەکان دابڕێژێت و, بۆ بنبڕکردنی ئەو تاوانانەی بە مەبەستی بەدەستهێنانی ئامانجە سیاسییەکان, یان تیرۆرییەکان ئەنجام دەدرێن[102].

لە 10ی کانوونی ساڵی 1934دا, ئەنجومەنی رێکخراوی کۆمەڵەی نەتەوەکان, بە تێکڕایی رازیبوون لەسەر بڕیاری پێکهێنانی لیژنەیەك لە پسپۆڕان, بۆ داڕشتنی پرۆژەی رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی, لە پێناو لەباربردنی هەر پلانێکی تیرۆری و قەلاچۆکردنی تاوانکاری و گرتنی ئەنجامدەرانی, لە پێناو کۆتایی هێنان بە دیاردەی تیرۆری سیاسی. لە 10ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1936داو, دوای چاوخشاندنەوە بە پرۆژە پێشکەشکراوەکان, بۆ داڕشتنی رێکەوتننامەی قەدەغەکردن و سزادانی تیرۆر کۆمەڵەی گشتی نەتەوەکان, بڕیارێکی دەرکرد کە تیایدا ئەو پرەنسیپانەی دیاریکرد کە رێکەوتننامە پێشنیاکراوەکەی لەسەر دادەڕێژرێت و لە ژیانی سیاسی دەوڵەتێکی تردا کرد.

لە جنێفی پایتەختی سویسرا, کۆنگرەیەکی نێودەوڵەتی لە ماوەی 1-16ی تشرینی دووەمی ساڵی 1937دا بەسترا, بە مەبەستی گەیشتن بە رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی, بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی. لەراستیدا, کۆنگرەکە سەرجەم ئەو پڕۆژە پێشکەشکراوانەی تاوتوێکرد, لە کۆتاییدا گەشتنە دوو رێکەوتننامە: یەکەم بۆ قەدەغەکردن و سزادانی تیرۆری نێودەوڵەتی, دووەم بۆ پێکهێنانی دادگایەکی تاوانی نێودەوڵەتی.

رێکەوتننامەی جنێف بۆ بنبڕکردنی و سزادانی تیرۆر لە پێشەکییەك و(29) ماددە پێکهاتووە, لە پێشەکییەکەدا هانی ئەولایەنانە دەدات کە رێکەوتننامەکەیان مۆرکردووە, رێوشوێنی کاریگەر بگرنەبەر بۆ بنبڕکردن و سزادانی تاوانی تیرۆر کە مۆرکی نێودەوڵەتی پێوە دیارە. لە مادەی یەکەمی ئەو رێکەوتننامەیەدا, لایەنەکان بەڵێنیان داوەکە رێگە لە هەموو کارێك بگرن کە هانی چالاکیی تیرۆری دەدات و کاری تیرۆری ئاراستەکراو بۆ هەر دەوڵەتێکی دیکە قەدەغە دەکەن و سزای ئەنجامدەرانی

[101] رێکەوتننامەکە لە 16ی تشرینی دووەمی 1937دا ئیمزاکرد, ئەو دەوڵەتانەش کە ئیمزایان کرد: ئەلبانیا, ئەرجەنتین, بەلجیکا, بولگاریا, کوبا چیك و سلۆفاکیا, کۆماری دۆمینیکان, ئیکوادۆر, میسر, ئستونیا, فەڕەنسا, یۆنان, هایتی, هندستان, شانشینی مۆناکۆ, هۆڵەندا, نەرویج, پیرۆ, ئیسپانیا, تورکیا, یەکێتی سۆڤیەت, فەنزویلا, یوگسلافیا.

لەمەڕ دەقی رێکەوتننامەکە, بڕوانە:

L. N. O. J., January 1938: 23

[102] *بڕوانە:*

League of Nations official Journal, 1934,. P. 1839

دەدەن, بۆ چەسپاندنی ئەوەش, دەبێت هاوکاری لە نێوانیاندا هەبێت. لەبڕگەی دووەمی هەمان مادەدا, هاتووە کە مەبەست لە کاری تیرۆر, ئەو تاوانە ئاراستەکراوانەیە دژی هەر دەوڵەتێك, بە مەبەستی دروستکردنی حاڵەتی ترس‌و تۆقینە, لەلای کۆمەڵە کەسێکی دەست نیشانکراو, یان هەر کۆمەڵە کەسێك یان هەموو خەڵکی[103].

لەوەی کە باسکرا, روون دەبێتەوە کە پێویستە, بەپێی بڕگەکانی ڕێکەوتننامەکە, چەند مەرجێك هەبێت لە کاری تیرۆریدا, تا ئەو بڕگانەی کە لە ڕێکەوتننامەکەی جنێفدایە بیگرێتەوە, بەسەریدا لەو مەرجانەش کە کارە تیرۆرییەکە لەو جۆرەبێت کە دەچێتە ریزی ئەو کردە تاوانکارییانەی کە لە ڕێکەوتننامەکەو یاسادانانی سزای نیشتیمانیدا هاتووە, کە کارەکە بە ڕێگەی راستەوخۆ, یان ناراستەوخۆ ئاراستەی دەوڵەت بکرێت, چونکە کارە ئاراستەکراوەکانی دژی تاك, ناچنە چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکەوە, کە ئامانج لە ئەنجامدانی بۆ بەرپاکردنی باری ترس‌و تۆقاندن‌و دڵەڕاوکێ بێت, لە نێو کەسایەتیە دەست نیشان کراوەکاندا, یان کۆمەڵێکی دیاریکراو لە خەڵك, یان خەڵك بە گشتی‌و, کاری تیرۆری بچێتە ریزی ئەو کارانەی کە لە ماددەی دووەمی ڕێکەوتننامەکەدا هاتوون‌و کارەکە مۆرکێکی نێودەوڵەتی بەخۆوە بگرێت[104].

1- چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامە:

ڕێکەوتننامەکە لە ماددەی دووەمیدا ئاماژە بە چەند نموونەیەك لەو کردانە دەکات کە بە کردەی تیرۆریی دەژمێردرێن کە مۆرکێکی نێودەوڵەتییان پێوە بێت, بە پێی ئەو ماددەیەش, بڕگەکانی ڕێکەوتننامەی جنێف بەسەر ئەمانەی خوارەوەدا جێبەجێدەکرێت:

1–هەر کردەیەکی بە ئەنقەست کە دەبێتە هۆی مردن یان زیانی گەورەی جەستەیی یان پێشێلکردنی ئازادیی هەریەك لە:

أ–سەرۆکی دەوڵەتان‌و جێگیرەکانیان‌و ئەوانەی هەڵدەستن بە کارەکانیان, یان ئەوانەی جێیان دەگرنەوە.

ب–ژنان یان پیاوانی ئەو کەسانەی لەسەرەوە ئاماژەیان پێکرا.

ج–ئەوکەسانەی کە لێپرسراویەتی گشتییان لە ئەستۆدایە, یان ئەوانەی پۆستی گشتییان بەدەستەوەیە, ئەگەر ئەو تاوانەیان بەرامبەرکرا بەهۆی پلەو پایەکانیانەوە.

2–وێرانکردن‌و تێکدانی بە ئەنقەست, یان زیانگەیاندن بە سامان‌و شتومەکی گشتی یان ئەو کەل‌و پەلانەی کە بۆ مەبەستی گشتی دیاریکراون‌و یان دەگەڕێنەوە بۆ دەسەڵاتی وڵاتێکی تر لە وڵاتانی پەیماننامەکە.

3–هەر کردەیەکی بە ئەنقەست کە ژیانی گشتی رووبەڕووی مەترسی بکاتەوە.

4–هەر هەوڵدانێك بۆ سەرپێچیکاری لە چوارچێوەی ئەو کردانەی پێشتردا.

5–دروست کردن, بەدەست هێنان, لەدەست دابوون, پێدانی چەك‌و ئامرازی تەقینەوە, یان هەر ماددەیەکی دیکەی زیان بەخش, بەمەبەستی ئەنجامدانی هەر کردەیەکی لەو جۆرە لەهەر دەوڵەتێکدا بێت, کە دەچێتە چوارچێوەی ئەو کارە قەدەغەکراوانەی لە پێشەوە ئاماژەیان پێکرا.

لەماوەی سێیەمدا بڕیاردراوە کە هەموو ئەو دەوڵەتانەی کە ڕێکەوتننامەکەیان مۆرکردوە, بەڵێن دەدەن بە مامەڵەکردن لەگەڵ هەر کردەیەك کە لە قەڵەمڕەوی هەر دەوڵەتێکدا ئەنجام دەدرێت‌و

(103) پێناسەی تیرۆر لە مادەی 2/1ی ڕێکەوتننامەکە بەم شێوەیە هاتووە:

"Criminal acts directed against a state and intended or Create a state of terror in the minds of Particular Person or a group of persons or the general Pudlic"

(104) بڕوانە:الارهاب الدولي– مع دراسة للاتفاقيات الدولية و القرارات الصادرة عن المنظمات الدولية), د. عبدالعزيز مخيمر عبدالهادي, 1986, ل169– 170.

تیرۆری نێو دەوڵەتی

پەیوەندیی بەو تاوانانەوە هەیە کە لە مادەی دووەمی ڕێکەوتننامەکەدا هاتووەو, دژی یەکێك لەو دەوڵەتانە ئاراستە بکرێت, هەر دەوڵەتێك کە کارە تیرۆرییەکە لە قەڵمڕەوەکەیدا ئەنجامدرابێت, بە یەکێك لەو تاوانە دادەنرێت کە سزای بۆ دیاریکراوەو, لە کارانە:

1–پیلان گێڕان بۆ ئەنجامدانی هەر یەکێك لەو کردانە.

2–هاندان بۆ ئەنجامدانی هەر کردەیەکی تیرۆریستی, لە کاتی سەرکەوتنی ئەنجامدەرەکە لەتەواوکردنی تاوانەکەیدا.

3–هاندانی ئاشکراو راستەوخۆ, بۆ ئەنجامدانی هەر کردەیەك کە لە بڕگەکانی 1و2و3ی ماددەی دووەمدا هاتووە, جا ئەگەر ئەو هاندانە ببێتە هۆی تەواوکردنی تاوانەکە یان نەبێت.

4–هاوبەشی کردن بەمەبەست لە یەکێك لەو کارانەدا

5–پێشکەشکردنی یارمەتی‌و کۆمەك, بە ئاگادارییەوە بۆ کار ئاسانی لە ئەنجامدانی ئەو کردانە.

لەراستیدا, ڕێکەوتننامەکە چارەسەریهەندێ کردەی کرد کە لە خۆیاندا بە تاوانی تیرۆری دانانرێن, بەڵکو پەیوەندییەکی توندو تۆڵیان بەو تاوانانەوە هەیە, لەوانەش پاسپۆرتی گەشت‌و پێناسی کەسیەتی‌و.. هتد بەمەبەستی شاردنەوەی پێناسی جێبەجێکاری کردە تیرۆرییەکان, یان دابینکردنی گەیاندنی ئەو کەسە بۆ شوێنی ئەنجامدانی تاوانەکە, یان ئاسانکاریی بۆ دەربازکردنیان لە گۆڕەپانی رووداوەکان, لە دوای ئەنجامدانی تاوانەکە. هەر چەندە ئەم تاوانانە بەکاری تیرۆر دانانرێت, ئەگەر بە شێوەی تاکەکەسی ئەنجام دران, بەڵام ئەو تایبەتمەندییە بەخۆوە دەگرێت ئەگەر پەیوەندیی هەبوو بە یەکێك لەو تاوانانەی کە لە ماددەی دووەمی ڕێکەوتننامەکەدا, هاتووە[105].

2-دەسەڵاتی دادوەری:

هەموو ئەو دەوڵەتانە پابەند دەبن, بەوەی پەیوەندیی بە چالاکییە تیرۆرییەکانەوە هەیە, بە پرەنسیپی بە جیهانی بوونی بنبڕکردنی کردە تیرۆرییەکانی, بەپێ ڕەچاوکردنی ڕەگەزنامەی ئەنجامدەری کارەکە, یان شوێنی ئەنجامدانی تاوانەکە. ڕێکەوتننامەکە هەموو ئەو دەوڵەتانە پابەند دەکات بەدادگایکردنی ئەنجامدەری کارەکەو سزادانی, کە دەچێتە سنورەکەیەوەو لە سنووری دەوڵەتێکی دیکەدا کارەکەی ئەنجام داوە[106]. وەکو ئەوەی کە لەو وڵاتەدا کارە تیرۆرییەکەی کردبێت, ئەوە کاتێ جێبەجێدەکرێت ئەگەر ئەم مەرجانەی تێدا بێت:

أ–ئەو وڵاتەی تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدرا, داوای بەدەستەوەدانی تاوانبارەکەی کردبێت. و داواکردنەکەی ڕەتکرابێتەوە, لەبەر چەند هۆیەك کە پەیوەندییان بەو تاوانانەوە نەبێت.

ب–کە یاسای ئەو وڵاتەی ئەنجامدەری کاری تیرۆریستی پەنای بۆ بردبێت, دان بە دەسەڵاتی دادگاکانیدا بنێت, لەڕووی ئەو تاوانانەی کە لە دەرەوەی قەڵمڕەوی ئەو دەوڵەتەدا ئەنجام دەدرێن, لەلایەن کەسانێکەوە کە ڕەگەزنامەی ئەو وڵاتەیان نیە.

ج–یاسای ئەو دەوڵەتەی کە تاوانبارەکە هەڵگری ڕەگەزنامەیەتی, دان بە دەسەڵاتی دادگاکانیدا بنێت, لەرووی ئەو تاوانانەی کە هاووڵاتییانی ئەو دەوڵەتە, لە دەرەوەدا ئەنجامی دەدەن هەروەها ڕێکەوتننامەکە بڕیاریداوە کە سزادان لەم حاڵەتانەدا, پێویستە کە ئەو دوا ئاستە تێنەپەڕێنێت کە یاسای دەوڵەتە کە بڕیاری لەسەر دەدات کە تاوانەکەی لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە, تەنانەت ئەگەر یاسای ئەو دەوڵەتەی کە تاوانبارەکەی لەبەردەم دادگا پێ سزا دەدرێت, بڕیاری توند بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانە دیاریکردبێت[107].

(105) ماددەی 14ی ڕێکەوتننامەکە.

(106) ماددەی 15ی ڕێکەوتننامەکە.

(107) ماددەی(11)ی لە ڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

سـەرجەم دەوڵـەتانی لایـەنی ڕێکەوتننامەکـە, پابەنـد دەکـرێن بـە پرەنسـیپەکانی یارمەتیـدانی ئاڵوگۆڕکراوە, لە بواری بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان, ئەویش بە هۆی هاوکاریکردنی نێوان دەزگاکانی پـۆلیس و دەسـەڵاتی دادوەری و یاسـادانانی سـەربەو دەوڵەتانـەو, هـە روەك چـۆن پابەنـد دەبـن بـە قەدەغەکردنی کردەی تیرۆرییانـە کـە مۆرکی نێودەوڵـەتییان هـەبێت, پێویسـتە ڕێوشـوێنی گونجاو بۆ چاودێریکردنی ئەو کەسانە بگرنەبەر کە گومانی ئەنجامدانی ئەو کارانەیان لێدەکرێت.

3-بەدەستەوەدان:

ماددەی هەشتەمی ڕێکەوتننامە کە ئەو کردانـەی لـە ماددەی دووەم و سێیەمدا هاتووە, بە تـاوانی ئاسایی دادەنێت و ئەنجامدەرەکانی ناچار دەکرێن بە خۆبەدەستەوەدان تەنانـەت ئەگـەر مەبەسـتێك یـان پاڵنەری سیاسیشیان لە پشتەوە بێت. ئەو کردانەش دەچنە ریزی حاڵەتەکانی بەدەستەوەدان کە لـە نێو وڵاتانی لایەنگردا کاریان پێدەکرێت, یان کە لە داهاتوودا بڕیاری لەسەر دەدرێت.

ڕێکەوتننامەی جنێف بەوە جیادەکرێتەوە کە کۆمەڵێك کردەی دیاری کراوی پێکهاتـەی بـۆ تیـرۆر لـە خۆگرتـووە کـە ئـەو تاوانـە سـزای لەسـەر دەدرێـت, بـە گـوێرەی دەقـەکانیان, هـەروەها ڕێکەوتننامەکـە سروشـت و شـێوەی تاوانـە تیرۆرییـەکان, لـە سـۆنگەی یاسـای نێودەوڵەتییـەوە روون دەکاتـەوە, لەگـەڵ دیاریکردنی شوێنی ئـەو تاوانـەو, ئـەو ڕێوشـوێنانەی پارێزگـاریکردن و هەڵسوڕاوە تاوانکارییانـەی کـە دەوڵەتان پابەند دەکات, بۆ ئەنجامدانیان بۆ قەدەغەکردنی تیرۆر سزادانی ئەنجامدەرانی .

ڕێکەوتننامـەی جنێـف نەچۆوتە لایـەنی جێبەجێکردنـەوە, بەهۆی بڕیارنـەدان لەسـەری لەلایـەن ئـەو دەوڵەتانـەی ئیمزایـان کـردووە, تـەنها یـەك دەوڵـەت نـەبێت کـە بڕیـاری لەسـەر داوە ئـەویش هندسـتانە[108], لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕێکەوتننامەکـە بەیەکـەمین هـەوڵ دادەنرێـت, بـۆ چارەسـەرکردنی دیاردەی تیرۆر, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا. تەنها رەخنەیەك ئاراستەی ڕێکەوتننامەکە کراوە کە تـەنها یـەك شـێوەی لـە تـیرۆر رەچـاوکردووە کـە ئـەویش تـیرۆری شۆڕشـگێڕانەیە, دەسـتدرێژیکردنە سـەر دەسـەڵاتداران لـە دەوڵەتـدا– وێـڕای کەمتەرخـەمی لـەو لایەنـەی–, بـەڵام گوزارشـت لـە بـڕوای دەوڵـەتان دەکات, بۆ هاوکاریکردنی نێودەوڵـەتی, بۆ بنبڕکردنـی تیرۆر, قەڵاچۆکردن و نەهێشتنی توندو تیـژیی سیاسی, بەجۆرێ کە سەروەریی دەوڵەتان و ڕێزگرتن لـە سیستمە دەستوورییەکانی دابین بکات. گەلێ لـەو ڕێکەوتنامانـەی پەیوەنـدییان بـەکاری قەڵاچـۆکردنی تـیرۆری نێودەوڵەتییـەوە هەیـە, کـە دواتـر بڕیاریان لەسەردراوە, سوودیان لەو ڕێگە چارانە وەرگرتووە کە لە ڕێکەوتننامەی جنێفدا هاتوون.

دووەم: ڕێکەوتننامەی ساڵی 1977ی ئەوروپا بۆ بنبڕکردنی تیرۆر[109]:

لـە 27ی کـانوونی دووەمـی سـاڵی 1977دا, ڕێکەوتننامـەی بنبڕکردنـی تـیرۆر لـە ستراسـبۆرگ ئیمزاکـرا, لـە چوارچـێوەی دەوڵـەتانی ئەنجومـەنی ئـەوروپادا, بـۆ کۆتـایی هێنـان بـە دیـاردەی تـیرۆری نێودەوڵـەتی کـە وڵاتـانی ئـەوروپای لـە سـەرەتای حەفتاکانـدا گرتـەوە. ئامـانجی ڕێکەوتننامەکـە بـە شێوەیەکی سەرەکی بۆ هاوبەشی کردنە, لە بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان کە دەبێتە دەستدرێژیی بۆ سەر ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکانی کەسەکان و, ڕێکەوتننامەکە هەمان ئەو پرەنسیپانەی لە خۆگرتووە

[108] لە 1ی کانوونی دووەمی ساڵی 1941دا هندستان ڕێکەوتننامەکەی مۆرکردووە.

[109] لەدەقی ڕێکەوتننامەکەدا, بڕوانە:

"Earopen Convention on the Suppression of Terrorism: Gouncil of Europe- European Treaty Series, No. 90, P. 2; 15 I.L M., November, 1977.

کە بڕیاری ئەنجومەنی ئەوروپا بانگەشەیان بۆ کردووە, لەمەڕ تیرۆریزمی نێودەوڵەتی لەساڵی 1974دا, سەرەڕای ئەوەی یەکەمیان جیاوازە بەوەی پەیماننامەیەکی نێودەوڵەتی تەوزیمیە بۆ ئەندامانی[110].

ڕێکەوتننامەکە لە پێشەکییەك و شانزە مادە پێکهاتووە. لـە پێشـەکیەکەدا هـاتووە کـە ئامـانجی ئـەو ڕێکەوتننامەیـە, بریتییـە لـە گرتنەبـەری ڕێوشـوێنی کاریگـەر, بـۆ دڵنیـابوون لـە دەربازنـەبوونی ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان لە مسۆگەرکردنی ئامادەبوونیان بۆ دادگایکردن و سەپاندنی سزای توندوتیژ دژیان.

1-چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە:

مادەی یەکەمی ڕێکەوتننامەکە کردە پێکهێنەرەکانی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی دیـاری دەکـات, کـە پێویسـتە لەسـەر دەوڵـەتانی لایـەنی نێـو ڕێکەوتننامەکـە وەکـو تـاوانی سیاسـی یـان ئـەو کردانـەی پەیوەنـدییان بـەو تاوانانـەوە هەیـە کـە پاڵنـەری سیاسـیان هەیـە, مامەڵـەیان لەگەڵـدا نەکـەن, تـا ئـەو دەوڵەتانە بتوانن ئەنجامدەرەکان بدەن بەدەستی ئەو دەوڵەتەوە کە کارە تیرۆرییەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە, بۆ دادگایکردنیان و سەپاندنی سزای پێویست بە سەریاندا. و ئـەو تاوانانـەی کـە مـادەی یەکەم دەست نیشانی کردوون لە ڕێکەوتننامەکەدا, بریتین لە:

1–ئەو تاوانانەی کە لە دەقی ڕێکەوتننامەی بنبڕکردنی زەوتکردنی نارەوای فڕۆکەکان کە لـە لاهـای ساڵی 1970 مۆرکرا.

2–ئـەو تاوانانـەی کـە لـە ڕێکەوتننامـەی بنبڕکردنـی تـاوانی دەسـتدرێژی کردنـە سـەر ئاسایشـی فڕۆکەوانیی مەدەنی کە لە مۆنتریال لە ساڵی 1971دا ئیمزاکراوە.

3–ئەو تاوانە مەترسیدارانەی کە بەدەستدرێژی کردنە سەر ژیان و گیان و ئازادیی ئەو کەسانەی کە لەژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتیدان وەکو نوێنەرە دبلۆماتەکان.

4–تاوانەکانی وەکو رفاندن و بە بارمتەگرتن, یان دەستەبەرکردنی تاکەکەس[111].

5–ئـەو تاوانانـەی کـە بـەکارهێنانی بـۆمبی دەستی و چەکە گڕدارەکـان یـان نامـەی بـەمین چێنراو, ئەگەر هاتوو ئەو بەکارهێنانە هەڕەشە بن بۆ سەر ژیانی کەسەکان.

6–دەسـتپێکردن بـە ئەنجامـدانی هەریـەك لـەو تاوانانـەی باسمـان کـرد, یـان بەشـداریکردن لەگـەڵ کەسێکدا کە تاوانەکە ئەنجام دەدات, یان هەوڵی ئەنجامدانی دەدات.

ماددەی دووەمی ڕێکەوتننامەکە, ڕێگە بەو دەوڵەتانە دەدات کەڕێکەوتننامەکەیان ئیمزا کردووە, بە فراوانکردنی چوارچێوەی تاوانەکان کە بەتاوانی سیاسی دانانرێت یان پەیوەندیی بە تـاوانی هانـدانی سیاسیەوە هەیە, دوای دیـاریکردنی ئـەو کۆمەڵە تاوانە دیاریکراوەی لە مادەی یەکەمدا دیـاریکراوەو دواتر ناچارکردنی بۆخۆ بەدەستەوەدان, لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا:

1–هـەر کردەیـەك لـە کـردە تونـدو تیژییـە مەترسـیدارەکان کـە لـە دژی ژیـانی کەسـان و سـەلامەتی جەستەیی و ئازادییان ئاراستە دەکرێت.

2–هـەر کردەیـەکی توندوتیـژی ئاراستەکراو دژی ئـتومەك, ئەگـەر دروسـتکردنی مەترسـی بـۆ سـەر کۆمەڵی لێبکەوێتەوە.

[110] ئـەو ڕێکەوتننامەیـە هەریـەك لـە وڵاتـانی: نەمسـا,بـەلجیکا, قـوبرس,دانیمـارك, یۆنـان, فەڕەنسـا, ئایسـلەندا, ئیتاڵیـا, لۆکسمبۆرگ, هۆڵەندا, نەرویج, پۆرتوگال, سوید, سویسرا, تورکیاو ئەڵمانیای رۆژئاوا, ڕێکەوتنامەکـەیان ئیمزاکردووە, لـە 4ی ئابی 1974دا, چۆتە خانەی جێبەجێکردنەوە.

[111] ئەو کردانە ئاماژەکردنێکی ئاشکران, بۆ ئەو تاوانانەی لە ڕێکەوتننامەی بنبڕکردن و سزادانی ئەو تاوانانەدا هـاتووە کـە دژی ئەو کەسانە ئاراستەدەکرێت کە لەژێر پارێزگـاریی نێودەوڵەتیـدان, بـەو نوێنـەرە دبلۆماتانـەوە کـە لـە 14ی کانوونی یەکەمی 1973دا مۆرکراوە.

www.pertwk.com

لیستی ئەو کردارانەی کە ڕێکەوتننامەکە لە خۆی دەگرێت, مەودای ئەو گشتگیریو ئەبستراکتە روون دەکاتەوە کە گرتییەبەر, لە کاتی دیاریکردنی تاوانکارییەکان بەپێی ناوەرۆکیان کە دەروازەیەك لەبەردەم ژمارەی راڤەکردنەکان لە کاتی دەستکردن بە جێبەجێکردنی ئەم دەقە[112]. هەروەها ئەوەی دەچێتە سەر ئاڵوزیی پێوەر(ئەنجامدانی کردەیەك لە کردەکانی توندوتیژی ترسناك) کە لە ماددەی دووەمدا هاتووە. لەبەرئەوە هەموو توندوتیژییەك بەمەترسیدار لێکدەدرێتەوە, بەڵام تیرۆر هەموو شێوەکانی توندوتیژی ناگرێتەوە, بەڵکو ئەو کردانەی توندوتیژی دەگرێتەوە کە بۆ ئامانجی سیاسی ئەنجامدەدرێتو تیایدا ئاستێك لە ترسو تۆقاندن دابین دەکات, ئەمەش دەروازەیەك بۆ ئەندازە گیری توندوتیژی لەلایەن دەوڵەتانەوە ئاوەڵادەکات بۆ دیاریکردنی ئەوەی بە تیرۆر ئەژمار دەکرێت[113]. لەگەڵ ئەوەشدا لە مادەی دووەمدا, خواستی داڕێژەرانی ڕێکەوتننامەکە روون دەبێتەوە, بۆ لابردنی کۆسپو تەگەرەیەکی یاسایی کە دەبێتە هۆی بەدەستەوە نەدانی ئەنجامدەرانی ئەو کردانەی کە لە مادەی یەکەمو دووەمدا هاتوون, بە هۆی مۆرکی سیاسی ئەو تاوانانەی کە ئەنجامیان داوە. چونکە مادەی یەکەمو دووەم کۆمەڵێك لە تاوانو کردەی تیرۆری دەست نیشان کردووە کە پێویستە بە تاوانە مادییەکان دابنرێنو ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان پیادەبکرێت, بەبێ تاوتوێکردنی هاندەرەکانی یان سروشتیە سیاسییەکانی.

2-دەسەڵاتی دادەوەری:

بنبڕکردنی کردە تیرۆرییەکان پێویستە" یان بەدەستەوەدانی تاوانبارانی ئەنجامدەرانی کارەکە, یان دادیکردنیان بێت, لەراستیدا ڕێکەوتننامەی ئەوروپا ئەولەویەتی داوە بەمەسەلەی ڕێوشوێنی بەدەستەوەدانەکە. هەروەها ڕێکەوتننامەکە ئەوەشی بە هەند وەرگرت کە دەوڵەتی پەیوەندیدار بە قەدەغەکردن یان ڕێگەنەدانی بەدەستەوەدانی ئەنجامدەری کارە تیرۆرییەکە, لەبەر هۆی تایبەت, وەك ئەوەی یەکێکە لە هاوولاتیەکانی یان لەبەر هۆی تری دەستوریی و یاساییەوە. لەو بارەدا, پێویستە ڕێوشوێنی گونجاو و پێویست بگرێتەبەر, بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتی پسپۆڕیی, لە بواری دادگاو رەوانەکردنی دۆسیەی کێشەکە بۆ دادگاکەی, بۆ تاوتوێکردنی دۆسیەی تاوانکاریی دژی تاوانبارەکە, بە دەستەوەنەدانی تاوانبار, بە مانای پاشگەزبوونەوەی دەوڵەت نابێت لەو پابەندبوونە, بەڵکو دادگایکردنی تاوانبارەکە دەسەپێنرێتو بەدانانی سزای گونجاو لەسەری[114].

ئەوەی جێی ئاماژە بۆ کردنە, ڕێکەوتننامەکە ئازادیی سەرپشك بوون لە نێوان بەدەستەوەدانو دادگاییکردنی پێ نابەخشێت, هەمیشە ئەولەویەت بۆ بەدەستەوەدانەو, دەسەڵاتی دادگایی بۆ دادگای دەوڵەتێکی دەست نیشانکراو نابەسترێت, تەنها لەو بارانەدا نەبێ کە مەحاڵە تاوانبار بدرێتە دەست ئەو دەوڵەتەی کە کردە تیرۆرییەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە. هەردوو مادەی شەشەمو حەوتەم لە ڕێکەوتننامەکە دەوڵەتی پابەند بەرەوانەکردنی تاوانبار بۆ دەسەڵاتداری دادگایی تایبەت, بۆ دەستپێکردنی ڕێوشوێنی تاوانکاری دژی, لە حاڵەتی ئەوەی کە دەوڵەتەکە بەدەستەوەدانی تاوانبارەکە رەتبکاتەوە. ڕێکەوتننامەکە پێی باشە ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان, لە بەردەم ئەو دەوڵەتەی کە تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە, بەوەی کە خاوەنی تایبەتمەندییەتی سروشتییە, بۆ چاوخشاندنەوە بەو جۆرە تاوانانەداو, کە دەکرێت لە ڕێگەیەوە بەرژەوەندیی

[112] بەشێوەیەکی گشتی مادەی(1)ی ڕێکەوتننامەکە ئاماژە بۆ چۆنیەتی خراپ بە کارهێنانی بەندەکانی وەك لەناوبردنی نەیارە سیاسیەکان دەکات, بۆ ئەمەش بڕوانە:

Salmon, Jean, "La Convention Europeene pour la Repression du Terrorisme. Un wwai pasen arrier, Jourrnal des Ttribunaux, September, 24,1977.99+

[113] بڕوانە کتێبی:"الارهاب الدولي" , و. عبدالعزیز مخیمر عبدالهادی, سەرچاوەی ئاماژە پێکراوی پێشوو.

[114] بڕوانە مادەی 6و7ی ڕێکەوتننامەکە.

هەردوولا(سکاڵاکەر)و دەوڵەتی پەیوەست بەدی بێتو راگرتنی سەنگی دادوەری بە شێوەیەکی گشتی لێبکەوێتەوە.

3-بەدەستەوەدان

ڕێکەوتننامەی ئەوروپا بە شێوەیەکی تایبەتی, جەخت لەسەر گرنگی پرەنسیپی بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان دەکاتەوەو, وەك یەکێك لە توخمە سەرەکییەکانی, بۆ دابین کردنی کارایی ڕێکەوتننامەکەو بەدیهێنانی بۆ ئەنجامو ئامانجە خوازیارەکانی. ڕێکەوتننامەکە ئەولەویەتی دا بەڕێوشوێنی بەدەستەوەدانو داوای تێپەڕاندنی کۆسپو لە مپەرەکانی یاساییە کۆنباوەکانی کرد کە ڕێگە لە جێبەجێکردنی دەگرنو کە گرنگترینیان ئەوەیە کە ئەو کردانە تاوانی سیاسی پێك نایەنن, یان پاڵنەری سیاسی لە پشتەوە بێت, یان ئەو کردەیە پەیوەندیی بە یەکێك لە تاوانە سیاسییەکانەوە هەبوو بێت. لەبەر ئەوە دەبینین ڕێکەوتننامەکە کاتێك لە مادەی یەکەمو دووەمیدا, ژمارەیەك تاوانو کردەی تیرۆری دیاری دەکات, بڕیاریدا لەسەر ئەوە کە پێویستە بە تاوانی سروشتی دابنرێتو ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان بگرێتەوەو هیچ هەلێك بۆ لێکۆڵینەوەی پاڵنەرەکەی یان سروشتە سیاسیەکەی نەهێڵرێتەوە.

ڕێکەوتننامەکە داوای لەو دەوڵەتانە کردووە کە ڕێکەوتننامەکەیان ئیمزایان کردووە, پێویستە چاو بە دیسپلینی کارپێکراوی نێوانیاندا بخشێنرێتەوەو, پەیماننامەو ڕێکەوتنامە بەرپاکانی نێوانیان، سەبارەت بە بەدەستەوەدانی تاوانبارانو یارمەتییدانی دادگایی راست بکەنەوە، بۆ ئەوەی ڕێکبکەوێت لەگەڵ بڕگەکانی ڕێکەوتننامەی ئەوروپادا، بۆ بنبڕکردنی تیرۆر، بەشێوەیەکی تایبەت ڕێکەوتننامەی ئەوروپا، بۆ بەدەستەوەدان کە لە 13ی کانونی یەکەمی 1957دا ئیمزا کراوەو، ڕێکەوتننامەی ئەوروپا، سەبارەت بەیارمەتیدانی دادوەری، لەمەسەلە تاوانکارییەکان کە لە 2ی نیسانی 1959دا ئیمزا کراوە، ئەوەش بەئامانجی نەهێشتنی لەمپەرەکان لەبارەکانی بەدەستەوەدان، یان یارمەتییدانی دادگایی لەبارەی ئەوکەسانەی کە تاوانبارن، یان حوکمی ئەنجامدانی کردەی تیرۆرییان بەسەردا دراوە[115].

بەڵام لەمادەی پێنجەمی ڕێکەوتننامەکەدا هاتووە، کەنابێت هیچ کام لە دەقەکانی ڕێکەوتنامەکە وا راڤە بکرێت، کە پابەندبوون لەسەر ئەو دەوڵەتانەی ڕێکەوتننامەکەیان ئیمزا کردووە پێکدەهێنێتو بەدەستەوەدانی هەرکەسێك لەئەنجامدەرانی ئەو کردانەی، لەمادەی یەکەمی ڕێکەوتنامەکەدا هاتووە، ئەگەر هاتوو شتێك لەئارادابێت وا لەو دەوڵەتە بکات کەدەبێ کاری بەدەستەوەدانەکە ئەنجام بدات، بگاتە ئەو بڕوایەی چەند هاندەرێکی ئیدانە کردن یان سزادانی هەرکەسێکی لەپشتەوە بێت کە بەدەستەوەدانی داواکراوە، بەهۆی رەگەز، ئایین، رەگەزنامەیان ئایدیای سیاسییەوە، رەنگە هەڵوێستی ئەوکەسەی داواکراوە بەدەستەوە بدرێت، بەیەکێك لەم هۆیانە، کاری لێبکات. ئەمەش مانای ئەوەیە کە ڕێوشوێنی بەدەستەوەدانەکە، بەپێی مادەی (5)ی ڕێکەوتنامەکە، بەجێهێڵرا بۆ بۆچوونی ئەو دەوڵەتانە بەجیا، بەگوێرەی ئەو بارودۆخەی پەیوەندیی بەباری پێشنیارکراوەکەوە، بۆ لێکۆڵینەوەیان بەکەسی تاوانبارکراوەوە هەیە کە بەدەستەوەدانی داواکراوە.

[115] ماددەی سێهەم لەڕێکەوتننامەی ئەوروپا، بۆ بنبڕکردنی تیرۆر. لەسەر دەقی مادەی سێهەم هەریەك لەوڵاتانی: ئەڵمانیای رۆژئاواو، بەریتانیا، نەمسا، ئیسپانیا رازیبوون، بەڵام هەریەك لەدانیمارك، سوید، نەرویج، ئایسلەنداو قوبرس موحافیزانە روانیانە دەقەکە، وئێرلەنداش ئیمزاکردنی ئەو ڕێکەوتنامەیەی رەتکردەوە، بەهۆی یەکنەگرتنەوەی ڕێکەوتننامەکە لەگەڵ پرەنسیپە نێودەوڵەتییە باوەڕپێکراوەکاندا.

بڕوانە ئەو راپۆرتەی جۆن کیلی کە لەکۆنگرەی (بەرگریی لەدیموکراسییەت، دژی تیرۆری نێودەوڵەتیو ناونیشانەکەی:

"Problems of Estabishing a European Judicial Area", Report by John Kelly, Conference on "Defence of Democracy a gainst Terrorism in Europe: Tasks and Problem", (Stras bourg, 1980).

www.pertwk.com

بۆیە مادەی حەوتەم هاتووە، بۆ بڕیاردان لەسەر پرەنسیپی بەدەستەوەدان، یان ئیدانەکردن. ئەمەش مانای وایە کە بەدەستەوەدان لێرەدا ناتەوزیمییە، بەپێی بارودۆخی هەر دەوڵەتێك و واقیعی پەیوەندیدار بەهەموو حاڵەتێکەوە بەجیا، بە لەبەر چاوگرتنی ئەوەی لەکاتی رەتکردنەوەی داوای بەدەستەوەدان، بەهەر هۆیەك بێت کە ئەو دەوڵەتە دەیبینێت، داوای لێکراوە بەدەستەوەی بدات، لەبەرئەوە پێویستە ئەنجامدەری کارەکە دادگایی بکرێت و سزا بدرێت بەگوێرەی یاساکانی تاوانکاری، وەکو ئەڵتەرناتیڤێك بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە. ئەم دەقە لەمادەی هەشتی رێکەوتننامەکە داوای پابەندبوونی ئەو دەوڵەتانە دەکات کە رێکەوتننامەکەیان مۆرکردووە، بۆ هاوکاریی و یارمەتییدانی یەکتری، لەبواری کاروباری تاوانکاریداو گرتنەبەری رێوشوێنی پەیوەندییدار بەو تاوانانەی رێکەوتننامەکە کە دەیانگرێتەوە، تەنانەت ئەگەر ئەو تاوانانە مۆرکی سیاسییان پێوەبێت[116].

سەرەڕای ئەوەی کە رێککەوتننامەی ئەوروپا، بۆ بنبڕکردنی تیرۆر ئەولەویەت دەدات بە بەدەستەوەدانی تاوانبار، بەتۆمەتی ئەنجامدانی تیرۆر بۆ ئەو دەوڵەتەی کە کردەکە لەقەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە، ئەم رێکەوتننامەیە بەرێکەوتننامەی بەدەستەوەدان هەژمار نەکرێت، چونکە ئەو تایبەتمەندییەی نییە، تەنها بەسیفەتێکی لاوەکی نەبێت. لەبەرئەوەی دەقی رێکەوتننامەکە بەروونی دەوڵەتان پابەند ناکات، بۆ بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی ئەو کردانە کە بەپێی دەقەکان سزایان لەسەر دەدرێت. بنەمای یاسایی بۆ بەدەستەوەدان لە هەموو حاڵەتێکدا، تەنها بەپەیماننامەی بەدەستەوەدان دەمێنێتەوە یان هەر بەڵگەنامەیەکی یاسایی دیکەی بەرپایە، لەبارەی ئەو کێشەیەی جێی لێکۆڵینەوەیە.

هەروەك چۆن رێکەوتنامەکە بوار بەهەر دەوڵەتێك دەدات کە بەدەستەوەدانی هەرکەسێکی ئەنجامدەری کردە تیرۆرییەکە رەتبکاتەوە، بەهۆی بوونی گومانی هاندەری سیاسی لەپشت ئەنجامدانی تاوانەکەیەوە، کە ئەوەش کاراکردنی رێکەوتننامەکە لاواز دەکات، وەکو ئامرازێکی یاسایی، بۆ قەڵاچۆکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی. هەروەها رێکەوتننامەکە جیاوازیی، لەنێوان تیرۆری نێودەوڵەتی و تیرۆری ناوخۆدا ناکات، ئەوەش وایکردوە کە هاوکاریی نێودەوڵەتی لەو بوارەدا، کارێکی قورس بێت. چونکە رێکەوتننامەکە تەنها یەك لایەنی لەتیرۆر چارەسەرکردوە، کە ئەویش تیرۆری سیاسیی ئاراستەکراوی دژی دەوڵەتانە، کە تیرۆری تاکەکەسی ناگرێتەوە کە، بەئامانجی ناسیاسی ئەنجام دەدرێت، یان ئەو تیرۆرەی کە دەوڵەتان پراکتیزەی دەکەن. رێکەوتننامەکە بەشێوەیەکی بنەڕەتی، چەق لەسەر ئەو کردە تیرۆرییانە دەبەستێت کە مۆرکی سیاسییان لەخۆگرتووە، کە ئەنجامدەرەکانی روو دەکەنە دەوڵەتێکی‌تر کە کارە تیرۆرییەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجام نەدراوە، بەئامانجی هەڵاتن لەدادگاو سزا. هەروەها بوونی چەندین یاسای تاوانکاریی ناوخۆ، لەگەڵ جیاوازیی ئەو یاسایانە بۆ چارەسەرکردنی یەك تاوان و بوونی چەندین رێوشوێن کە یاسایەك بڕیاری لەسەر دەدات و جیاوازیی لەشێوازی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو تاوانانەدا، کە لەراستیدا دەبێتە هۆی تێکدان و لەبەریەك هەڵوەشاندنەوەی هەموو هەوڵدانێك، بۆ هاوکاریکردنی نێودەوڵەتی لەرووبەروو بوونەوەی کردەی تیرۆرییدا. لەبەر ئەوە ناتوانین بەئاسانی بڵێین کە رێکەوتنامەی ئەوروپا هەنگاوێکە بەرەو هاوکاریی

[116] ئەمەش لەدەقی ماددەی 3ی پەیماننامەکەدا هاتووە، کەرانەهاتن لەگەڵ مۆرکی سیاسی تاوانەکە، وەك هۆیەك بۆ بەدەستەوەنەدان بێبەری نەبوو، لەرەخنە لەلایەن هەندێك لەنوێنەرانی حکومی و ئەندامان و زانایانی یاسایی بەوەی کەپشت گوێ خستنی پاڵنەرە سیاسییەکان، تەنیا بەمەبەستی سووککردنی زیادە رەوی تاوانەکانەو ئەو هۆکارانەی لەپشتییەوەن، وەك ناکۆکی سیاسی کەبوونیان بۆتە هۆی تەشەنەسەندنی ئەو دیاردەیە کە بووبێتە هاندەرێك بۆ ئەنجامدانی ئەم تاوانانە. بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە: ئەو کۆمەڵە توێژینەوانەی پێشکەش کراون، بەگوێرەی (الدفاع عن الديمقراطية ضد الارهاب في اوروبا)و لەوانە:
Linke, R.T, “Internationale Co-operation in the fight against Terroreism, (strasborg, 1980), p.p4-5; Wilkinson, P.C, “Problems of Establishing European Judicial Area”, (Strasborg, 1980), p.p 4-5; Bonifacio, F.P. “Limitation of Individual Rights in the Fight against Terrorism”, (Strasbourg, 1980), P.P. 13-14.

نێودەوڵەتی، لەبواری قەڵاچۆکردنی ئەو تاوانە تیرۆرییانەدا کە مۆرکی نێودەوڵەتییان پێوەیە، چونکە شتێکی ئەوتۆی تێدا نییە کە یەکگرتنی یاسادانانی تاوانکاریی ناوخۆیی، تایبەت بەقەڵاچۆکردنی تیرۆر بگرێتەوە، بۆ دەوڵەتانی ئەندام تیایدا، وەکو هەنگاوێك بەرەو هەڵوێستی یاسایی یەکگرتوویان، بەرەو بنبڕکردنی تیرۆرو کۆتایی هاتن بە دیاردەی توندوتیژیی سیاسی و سزادانی ئەنجامدەرانی. وێڕای چەندین رەخنە کە رووبەرووی رێکەوتنامەی ئەوروپابووەوە بۆ بنبڕکردنی تیرۆر، بەڵام بەیەکێك لەهەوڵە گرنگەکان دادەنرێت، بەرەو بنبڕکردنی کردە تیرۆرییەکان، لە ناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراودا، لەکیشوەری ئەوروپاو، دەتوانین بڵێین هاندەر لەپشت بڕیار، لەسەردانی ئەو رێکەوتننامەیە، ئەو گۆڕانکارییەی کیشوەری ئەوروپا بووە، تاببێتە گۆڕەپانێك بۆ چەندین کردەی تیرۆری، کە لەبەر چەندهۆیەك و هاندەرێکی سیاسی ئەنجام دەدرێت، لەگەڵ شکستی کۆمەڵەی ئەوروپادا، لەسەر رێکەوتن لەسەر پێناسەیەك، بۆ کردە تیرۆرییەکان و دانانی سستمێکی کارا بۆ بنبڕکردن و قەدەغەکردنی تاوانە تیرۆرییەکان. لەلایەکی دیکەوە تەبایی نێوان دەوڵەتانی ئەندام لەئەنجومەنی ئەوروپاداو نزیکبوونەوی سستمە سیاسی و یاسایی و کۆمەڵایەتییەکان، بۆ بەدیهێنانی ئەو ئاستە، لە هاوکاری لەدەقەکانی رێکەوتننامەکەدا بەرجەستەبوون[117].

[117] سەرچاوەی پێشوو، ل181، لە یاسادانانی ناوخۆ بۆ قەلاچۆکردنی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی، بڕوانە: د. محمود ابو الفتح الغنام، ((الارهاب وتشريعات المكافحة في الدول الديمقراطية))، 1991.

www.pertwk.com

بابەتی دووەم

بەڵگەنامە تایبەتەکان بۆ قەدەغەکردن و سزادانی ئەو کارە تیرۆرییانەی دژی تاکەکان ئاراستەکراوەو ئەو کەسانەی لەژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتیدان

دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی، تەنها لەئاستی کارە ئاراستەکراوەکانی دژی دەوڵەتدا نەوەستا، بەڵکو توندوتیژی پەلی کێشا تارفاندنی بێ تاوان و دەست بەسەراگرتن وەك بارمتە، لە پێناوی داوای قەرەبووکردنەوە، یان گوشار خستنە سەر حکومەت، بۆ جێبەجێکردنی داوکاریی سیاسی. هەروەك چۆن دەیاردەی رفاندنی نوێنەرە دبلۆماسییەکان و دەستدرێژیی کردنە سەریان بڵاو بوەوە، ئەوەیش بوو هۆی جێی بایەخ و گرنگی پێدان، هەروەها دیاردەی رفاندن و بەبارمتەگرتن و لەسێدارەدانیان زیادی کرد، ئەگەر هاتوو ئەو حکومەتەی شاندەکەی ناردووەو ئەو حکومەتەشی میوانداریی دەکات، هەڵنەستان بەجێبەجێکردنی داوکاریی رفێنەرەکان. ئاساییە کەیاسای نێودەوڵەتی بڕیاری پارێزگاریی تایبەتی، بۆ نوێنەرە دبلۆماسییەکان بدات، هەروەها ئەو کردانەی کەرووبەڕوویان دەکرێتەوە، بەتاوان هەژمار دەکرێت و یاسای نیشتمانی لەهەموو دەوڵەتاندا سزای بۆ داناوە.

لەم ساڵانەی دواییدا، تێکۆشانێکی نێودەوڵەتی ئاشکرا بەدیکرا، بەئامانجی قەڵاچۆکردنی ئەو تاوانانەو توندکردنی سزا لەسەر ئەنجامدەرانی، لەو بارەیەوە سێ رێککەوتننامەی نێودەوڵەتی ئیمزا کرا:

1ـ رێککەوتننامەی قەدەکردن و سزادانی کارە تیرۆرییەکان کەشێوەی تاوانەکانی دژی خەڵك وەردەگرێت و، کردەی وەڕسکردنی پەیوەندیدار پێیەوە کەلەخویداگرنگی نێودەوڵەتی هەیە، کە لە 2ی شوباتی ساڵی 1971دا، لەواشنتۆن ئیمزاکرا.

2ـ رێککەوتننامەی قەدەغەکردن و سزادانی تاوانە ئاراستەکراوەکان، دژی ئەو کەسانەی کەلەژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتییدان، بەوانەوە کەنوێنەری دبلۆماسین، لە14ی کانوونی یەکەمی ساڵی 1973دا، لەواشنتۆن مۆرکرا.

3. رێککەوتننامەی نێودەوڵەتی، بۆ بەرەنگاربوونەوەی بەبارمتەگرتن، کەلە 17ی کانوونی یەکەمی ساڵی 1979دا، لەنیۆیۆرك ئیمزا کرا.

هەریەك لەو رێککەوتننامانە، بەدرێژی باس دەکەین:

یەکەم: رێککەوتنامەی قەدەغەکردن و سزادانی کاری تیرۆر کەشێوەی تاوانی دژی کەسەکان لەخۆ دەگرێت و کاری وەڕسکردن کە بایەخی نێودەوڵەتی هەبێت، لەواشنتۆن لەشوباتی 1971دا ئیمزا کرا[118].

بەهۆی زیادبوونی کردە تیرۆرییەکان لەکیشوەری ئەمریکای لاتینداو زیادبوونی حاڵەتەکانی توندوتیژیی سیاسی و دەست درێژی کردنە سەر باڵیۆزخانەکان و رفاندنی کەسانی دبلۆماسی، کۆمەڵەی گشتیی رێکخراوی دەوڵەتانی ئەمریکا، لەخولی سێیەمی نائاسایی کۆمەڵەکە، لە واشنتۆن

[118] بڕوانە:

“ The 1971 Convention to prevent and punish the Acts of Terrorism Taking the Form of Crimes against persons Related Extortion that are of International Significance,” Organization of American States G.A, Third Special Session.

بەسترا، لەماوەی 25ی کانونی دووەم بۆ 2ی شوباتی ساڵی 1971، رازیبوو لەسەر رێکەوتننامەی قەدەغەکردن و سزادانی کردە تیرۆرییەکان کە لەدژی کەس و مرۆڤەکان ئەنجام دەدرێت و، ئەوکارە وەڕسکەرانەی بایەخی نێودەوڵەتی وەردەگرن[119]. رێکەوتننامەکە لە پێشەکییەك و 13 مادده پێك دێت، کە ئامانجی پاراستنی ئەو کەسانەیە کە بەپێی بنەمای یاسای نێودەوڵەتی، بەشێوەیەکی تایبەتی ئەندامانی شاندە دبلۆماسییەکان مافی پاراستنی تایبەتییان هەیە[120].

1ـ چوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتننامەکە:

بەپێی مادەی یەکەمی رێکەوتنامەکە، ئەو دەوڵەتانەی رێکەوتننامەکەیان مۆرکردوە، هاوکاریی یەکتر دەکەن، بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی کاریگەرو کارا، بەگوێرەی بواری یاساو یاسادانانی تاوانکاری، لەگەڵ گرنگی پێدانی تایبەتی بەوەی کە لە رێکەوتننامەکەدا هاتووە، بۆ قەدەغەکردن و بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان، بەتایبەتی رفاندن و کوشتن و دەستدرێژییەکانی دیکەش کە لەدژی ژیان و گیانی کەسەکان ئاراستەیان دەکرێت. بەگوێرەی یاسای نێودەوڵەتی، دەوڵەتەکە پابەند دەکات بە دەستەبەرکردنی پاراستنی تایبەتی بۆیان و هەروەها دژی کردە وەڕسکارییەکانی کە پەیوەندییان بەو تاوانانەوە هەیە، وەك چۆن ئەو دەوڵەتانە ئەو تاوانانەیان خستۆتە نێو یاساکانی سزادانی خۆیانەوە.

وێڕای ئەوەی کە لەمادەی یەکەمدا، ئەوە راسپێردراوە کە سەرجەم کردە تیرۆرییەکانی دژی ئەو کەسانەی باسکران، بڕگەکانی ئەو رێکەوتننامەیە دەیانگرێتەوە، بەڵام مادەی دووەم لەچوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتننامەکە دیاریکراوە، لەهەندێ کردەی تیرۆریی ئاراستەکراو دژی ژیان و ئاسایشی ئەو کەسانە، بەرفاندن و کوشتن و کاری گاڵتەجاڕییەوە، ئەو تاوانانەو گرنگی پێدانی نێودەوڵەتی بەو تاوانانە، بەبێ رەچاوکردنی ئەو هاندەرانەی کە بوونەتە هۆی ئەنجامدانی، یان هۆکارە شاراوەکانی پشتەوەی.

2ـ دەسەڵاتی دادوەری:

لەمادەی پێنجەمی رێکەوتننامەکەدا، بڕیار لەسەر ئەوە دراوە کە ئەگەر ئەو دەوڵەتانەی رێکەوتننامەکەیان ئیمزا کردوە، رێوشوێنی بەدەستەوەدان رەتدەکەنەوە، لەبەر ئەوەی تاوانبار بەئەنجامدانی تاوانەکەی کە لەمادەی دووەمدا بڕیاری لەسەر دراوە هەڵگری رەگەزنامەی خۆیەتی، یان لەبەر هەر هۆیەکی یاسایی، یان دەستووری دیکەبێت، دەبێت ئەو دەوڵەتە پابەند بێت بەڕەوانەکردنی کێشەکە بۆ دەسەڵاتە پسپۆرییەکان، بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی گونجاو، بۆ دادگایکردنی تاوانبارەکە، هەروەك ئەوەی تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجام درابێت. پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کە تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدایەو بەدەستەوەدانی رەتدەکاتەوە، لەبەر هەر هۆیەك بێت هەستێت بە ئاگادارکردنی دەوڵەتەکەی کە داوای بەدەستەوەدان دەکات، بەگرتنە بەری رێوشوێنی گونجاو، بۆ سزادانی ئەنجامدەرانی تاوانبارییەکە، بەپێی بنەمای یاساو رێسا کارپێکراوەکانی.

لەپێناو پشتگیریکردنی هاوکاریی نێوان دەوڵەتان، بۆ قەدەغەکردن و سزادانی ئەو تاوانانەی بڕیاریان لەسەردراوە لە رێکەوتننامەکەدا، مادەی هەشتەم بڕیاری لەسەر پابەندبوونی ئەو دەوڵەتانە

[119] ئەم رێکەوتننامەیە لەلایەن هەریەك لە: کۆڵۆمبیا، کۆستاریکا، کۆماری دۆمینیکان، جامایکا، هندۆراس، مەکسیك، نیکاراگوا، پەنەما، سلڤادۆر، ترینیدادو تۆباگۆ، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، ئۆرگوای و فەنزویلا ئیمزا کراوە. رێکەوتننامەکە لە 8ی مارسی 1973دا، چووە خانەی جێبەجێکردنەوە. لەدەقی رێکەوتننامەکە بڕوانە:

UN General Assembly A/C.6/418, Suppl. No. 5.pp.l-4; A.J.I.L., Vol. ،5, 1971, P.P.898-901.

[120] ئامادەکردنی ئەم رێکەوتنامەیە لەرێگەی لیژنەی یاسایی ئەمریکی سەر بەرێکخراوی دەوڵەتانی ئەمریکا(OAS)تەواوکراو لەسەر داوای کۆمەڵەی گشتیی ئەو رێکخراوە، بەپێی بڕیارێك کە لە 30ی کانونی دووەمی ساڵی 1973دا دەرچوو، بڕوانە:

Resolution AG/Res. 4(1/70). Rev. 1 OAS (official Records) ser. P.

www.pertwk.com

داوە، بەگرتنەبەری سەرجەم ڕێوشوێنی گونجاو، بۆ قەدەغەکردنی ئامادەکاری ئەو تاوانانە، لە قەڵەمڕەوەکانی سەر بەوانداو، ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریو تاوتوێکردنی ڕێوشوێنە کارگێڕییەکان بکەن کە تایبەتن، بەپاراستنی کارای ئەوکەسانەی ئاماژەیان پێکراوە لە ماددەی دووەمداو، تاوانبارکردنی ئەو کردانە لەیاسادانانی نیشتمانیدا، ووەڵامدانەوەی داواکارییەکانی بەدەستەوەدان لە نزیکترین کاتدا[121].

3ـ بەدەستەوەدان:

مادەی سێیەمی ڕێکەوتننامەکە، ڕێگە دەدات بە بەدەستەوەدانی کەسانی تاوانبار کە ئەنجامدانی هەر تاوانێك کە لەمادەی دووەمدا بڕیاری لەسەر دراوە، ئەویش بەپێی دەقەکانی پەیماننامەکانی بەدەستەوەدان کە لەنێوان ئەو دەوڵەتانەو، یان بەپێی یاساو ڕێسا ناوخۆییەکانیان بەرپایە.

هەرچەندە ڕێکەوتننامەکە، لەچوارچێوەی ڕێکخراوی دەوڵەتانی ئەورووپادا بڕیاری لەسەر دراوە، بەڵام بوار دەدات بەهەموو دەوڵەتانی ئەندامی نەتەوەیەکگرتووەکانو ڕێکخراوە تایبەتەکانی سەربە دەوڵەتانی ئەندام لەپەیڕەو پرۆگرامی دادگای نێودەوڵەتیدان، یان هەر دەوڵەتێك کە کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان بانگهێشتی بکات بۆ ئیمزا کردنی ڕێکەتننامەکە[122].

تێبینی دەکرێت ڕێکەوتننامەکە، ئەو کۆمەڵە کردەیەی لەخۆنەگرتووە، کە تاوانەکانی لێ پێك دێت، بەپێی دەقەکانی(Corpa Delecti)و، هەروەها لەمادەی دووەمدا، وشەی پاراستنی تایبەتی(Special Protection) هاتووە، بەبێ ئەوەی مەبەست لەپاراستنی تایبەت، یان ئەوکەسانە کێن کەمافی ئەو پاراستنەیان هەیە روون بکاتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕێکەوتننامەکە، بەهەنگاوێکی ئیجابی هەژمار دەکرێت، بەرەو تاوانبارکردنی ئەو کردە تیرۆرییانەی کەجێی گرنگی پێدانی نێودەوڵەتیو، ڕێکخستنی هاوکاریکردنی نێودەوڵەتیو سزادانی ئەو تاوانانەن.

دووەم: ڕێکەوتننامەی ڕێگەگرتنو سزادانی ئەو تاوانانەی ئاراستەی ئەوکەسانە دەکرێن کە لەژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتیدان، بەکەسانی دبلۆماسییەوە، کە لە نیویۆرك لە 14ی کانونی یەکەمی 1973دا مۆرکراوە[123].

[121] هاوکاریکردنی ئەو دەوڵەتانەی ڕێکەوتنامەکەیان ئیمزا کردوە، کە لەمادەی(8)دا بڕیاری لەسەر دراوە، بۆ قەدەغەکردنو سزادانی کردە تیرۆرییەکان کە لەمادەی دووەمی ڕێکەوتننامەکەدا ئاماژەی پێکراوە، ئەم ڕێوشوێنانە دەگرێتەوە:

1. گرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو لەدەسەڵاتی هەموو دەوڵەتێك، لەچوارچێوەی یاسادانانی نیشتمانیدا.

2. ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریو ڕێوشوێنە کارگێڕییەکان کە بەئامانجی پاراستنی ئەو کەسانەی ئاماژەیان بۆکراوە، لەمادەی دووەمی ڕێکەوتننامەکەدا وەرگیراوە.

3. پێویستە ولاتانی پەیماننامەکە مافی تەواوی ئەوکەسە دابین بکات کە ئازادیی سنووردار دەکات، بەهۆی جێبەجێکردنی ئەم ڕێکەوتننامەیە، بۆ ئەوەی بتوانێت داکۆکی لەمافی خۆی بکات.

4. ئەو تاوانانەی لەڕێکەوتننامەکەدا هاتوون، بخرێنە نێو یاسادانانی تاوانکاریی وڵاتانی ڕێکەوتننامەکەوە.

5. خێرایی لەوەڵامدانەوەی داواکارییەکانی بەدەستەوەدانی، تایبەت بەوتاوانانەی لەرێکەوتننامەکەدا هاتوون.

[122] مادەی (9) لە ڕێکەوتننامەکە.

[123] بڕوانە:

Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally protected persons, including Diplomatic Agents.

بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە:

A/RES/3166(XXVILL)

ئەم ڕێکەوتننامەیە پەسەندکرا لە 14ی کانونی یەکەمی 1973و. لە 20ی شوباتی 1977دا جێبەجێکراو ژمارەی ئەو وڵاتانەی بڕیاریان لەسەردا یان چوونە ریزییەوە، تا 16ی حوزەیرانی 1991و لە 25ی کانوونی دوەمی 1986دا میسر، چووە ریزی ئەم ڕێکەوتننامەیەوە. لەدەقی ڕێکەوتننامەکە، بڕوانە:

لەگەڵ زیادبوونی کارەکانی توندوتیژی دژی ئەندامانی کونسوڵگەرییەکانو، رووبەرووبوونەوەیان بۆ کردەی تیرۆری، لەشوێنە جیاجیاکانی جیهاندا، ژمارەیەك لەو دەوڵەتانەی ئەندامن لەرێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، پێشنیاریان پێشکەشکردوە، بە مەبەستی چڕکردنەوەو زیاتر پابەندبوونی دەوڵەتان، لەبواری پاراستنی کەسانی دبلۆماسی.

لەسێی کانوونی یەکەمی ساڵی 1971دا، کۆمەڵەی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان رازیبوو لە سەر بڕیاری ژمارە 2780 کە بەوپێیە داوا لە لیژنەی یاسای نێودەوڵەتی سەربە کۆمەڵەکە کرا، بۆ ئامادەکردنی پرۆژەی ڕێکەوتننامەیەك، سەبارەت بەپتەوکردنی ڕێگەکانی پاراستنو بەرگریکردن لەوانەی مافی پاراستنی تایبەتییان هەیە، بەپێی یاسای نێودەوڵەتی، بەمەرجێ لەخولی داهاتوودا پێشکەش بەکۆمەڵە بکرێت.[124]

لیژنەی یاسای نێودەوڵەتی، لەخولی 27ی کۆمەڵەکەدا، پرۆژەی ڕێککەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی، بۆ پاراستنی ئەو کەسانە خستەڕوو کە لەژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتیدان، بەڵام رەزامەندیی کۆمەڵەی گشتیی بەدەست نەهێنا،و خرایە خولی داهاتوو. هەندێ راستکردنەوە لەپرۆژەی ڕێککەوتننامەکەدا کرا، و لیژنەکە لەخولی 28مدا، پێشکەشی بە کۆمەڵەکە کردەوەو بەپێی بڕیاری ژمارە 3166ی 14ی کانوونی یەکەمی 1973 رەزامەندی لەسەردا، ڕێککەوتننامەکە لەپێشەکییەكو 20 مادە پێکهاتووە.

1ـ چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێککەوتنامەکە:

ڕێککەوتنامەکە لەمادەی یەکەمدا، مەبەستی لەو کەسانەی کەمافی پاراستنی نێودەوڵەتیان هەیە دیاریکردوە، بەم شێوەیەی خوارەوە:

أ. سەرۆکی دەوڵەتان،و هەر ئەندامێك لەلیژنەیەکدا بەپێی دەستووری ئەو وڵاتە، ئەرکی سەرۆکی دەوڵەتو، هەموو سەرۆکی حکومەت یان وەزیرانی دەرەوەی بیانی بەڕێوە دەبات، کاتێك کە یەکێك لەوانە لە دەوڵەتێکی بیانیدا بنو، هەروەها ئەندامانی خێزانەکانیان کە لەگەڵیاندا بێت.

بـ هەموو نوێنەر یان کارمەندێك، یان کەسێك کە کاری رەسمی دەکات بۆ دەوڵەت، یان هەرکەسێکیتر کە نوێنەری ڕێکخراوێکی حکومی بێت، بەپێی یاسای نێودەوڵەتی مافی پاراستنی نێودەوڵەتی دەبێت، لەکاتو شوێنی ئەنجامدانی تاوان دژی خودی ئەو، یان دژی بارەگا رەسمییەکان، یان شوێنی تایبەتی نیشتەجێبوونی، یان دژی هۆیەکانی گواستنەوەی، بەپارێزگارییەکی تایبەتی دژی دەستدرێژی کردنە سەر کەسەکە، یان ئازادییەکانی، یان شکۆمەندیی کەسەکەو، هەروەها دژی ئەندامانی خێزانەکەی.

مادەی دووەم/ ئەو دەست درێژییانە دیاری دەکات کە بڕگەکانی ڕێکەوتننامەکە دەیگرێتەوە، ئەویش دەستدرێژی کردنی بەئەنقەست، کە بەپێی یاسادانانی ناوخۆی دەوڵەتانی ئەندامانی ڕێکەوتنامەکە، تاوانەکانی لێپێك دێتو، ئەمانە دەگرێتەوە:

ا. کوشتنی کەسێك کە مافی پاراستنی نێودەوڵەتی هەبێت، یان رفاندنی، یان هەر دەست درێژی کردنێکیتر لەدژی کەسەکەو ئازادییەکانی.

بـ. هەر دەستدرێژیکردنێکی توندوتیژ، بۆسەر بارەگای کاری رەسمی ئەوکەسەی کە مافی پاراستنی نێودەوڵەتی هەیە، یا شوێنی نیشتەجێبوونی، یان بۆسەر هۆیەکانی گواستنەوەی کە کەسەکەو ئازادییەکانی رووبەرووی مەترسی دەکاتەوە.

جـ. هەڕەشەکردن بە مەبەستی ئەنجامدانی هەر دەستدرێژییەکی لەوجۆرە.

د. هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی هەر دەستدرێژییەکی لەو جۆرە.

U.N.T.S., Vol. 1035, No. 154/0.

[124] بڕوانە:

UN General Assembly Resolution 2780 (XXVI), 3 December, 1971

هـ. هەر ڕێك كە بەشداریكردن لەو دەست درێژییانە دادەنرێت.

2ـ دەسەڵاتی دادوەری:

مادەی سێیەمی ڕێكەوتننامەكە، هەموو دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەكات، بەگرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست، بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتی دادوەری، بەو تاوانانەی لە مادەی دووەمدا بڕیاری لەسەر دراوەو، هەروەها ئەگەر كەسێك تاوانێك ئەنجام بدات لەسەر فڕۆكە یان كەشتییەك كە ئاڵاكەی بەرزكردبێتەوە[125] یان تاوانبارە بەئەنجامدانی تاوانەكە كە هەڵگری ڕەگەزنامەی ئەو دەوڵەتەیە[126]، یان كاتێك تاوانێك دژی ئەو كەسانە ئەنجام دەدرێت كە مافی پارێزگاریی نێودەوڵەتییان هەیە، لەكاتی ئەنجامدانی ئەركەكانیان بەناوی ئەو دەوڵەتەوە[127]، یان كاتێك كەسێكی تاوانبار، بە ئەنجامدانی تاوان لەقەڵەمڕەوەكەیدا، بێت و لەبەر هەر هۆیەك بێت نەیەوێت بیدات بەدەستی ئەو دەوڵەتەی كە داوای دەكات[128].

ڕێكەوتننامەكە بڕیاری بۆ ئەو سزا دیاریكراوانە لەخۆنەگرتووە كە بەسەر ئەنجامدەرانی ئەو تاوانكارییانەی كە لەمادەی دووەمدا هاتوون، تەنها بەوەوە وەستاوەتەوە كە كارەكە ڕەوانەی یاساكانی دەوڵەتی پەیوەندیدار بكات، لەگەڵ پابەندكردنی، بەپێویستی سەپاندنی سزای توند، بەسەر ئەنجامدەرانی ئەو كردانە بەجۆرێ كە لەگەڵ مەترسی تاوانەكەدا بگونجێن. هەروەها ڕێكەوتننامەكە دەوڵەتانی ئەندامی پابەندكرد، بەگرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو، بۆ بنبڕكردنی ئەنجامدانی ئەو تاوانانەی لە ڕێكەوتننامەكەدا بڕیاریان لەسەردراوە لەو قەڵەمڕەوەی كە لە ژێر دەسەڵاتی خۆیدایە، چ ئەو تاوانانە لەناوخۆیان لە دەرەوەی ئەو قەڵەمڕەوەدا ئەنجام درابن، لەگەڵ هاوكاریكردنی لەقەڵاچۆكردنی ئەو تاوانانە، لەڕێگەی ئاڵوگۆڕكردنی زانیارییەكانی پەیوەندیدار بەكردە تیرۆریستییەكان و ئەنجامدەرانی و هاوئاهەنگی ڕێوشوێنی یاسادانان و كارگێڕی و هونەری بۆ بنبڕكردنی.

3ـ بەدەستەوەدان:

مادەی حەوتەمی پەیماننامەكە ئاماژە دەكات، بۆ ئەوەی ئەگەر بێت و لەحاڵەتێكدا هیچ كام لەو دەوڵەتانە، تاوانبارانیان بەدەستەوە نەدەن، بەپێی دەقی ڕێكەوتننامەكە كە لەبەر هەر هۆیەك بێت، ئەوكاتە پێویستە لەسەری لەلایەن خۆیەوە بەخێرایی ڕەوانەی دەسەڵاتە تایبەتمەندەكانی خۆی، بۆ لێكۆڵینەوە لەگەڵیاندا بكات، بەپێی ئەو ڕێوشوێنانەی لەیاسای نیشتمانی خۆیدا هاتووە.

سێیەم: ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی بۆ بەگژداچوونەوەی بەبارمتەگرتن كە لە نیویۆرك لە 17ی كانونی یەكەمی 1979دا مۆركرا[129].

دیاردەی ڕفاندن و بەبارمتەگرتن بلاوبووەوەو، بەكارهێنانیان وەكو ئامرازێك بۆ گوشارو وەرسكردنی دەوڵەتان و حكومەتەكان، لەپێناوی جێبەجێكردنی داواكاریی ڕفێنەرەكاندا، ئەم دیاردە تاوانكارییانە لەم ساڵانەی دواییدا، توندوتیژی و بێ بەزەیی و فەرامۆشكردنی بەهاو هەستە

---

[125] مادەی 3/ب ی ڕێكەوتننامەی نیویۆرك.

[126] مادەی 3/ج لە ڕێكەوتننامەی نیویۆرك.

[127] مادەی 2/3 لە ڕێكەوتننامەی نیویۆرك.

[128] مادەی 2/3 لە ڕێكەوتننامەكە.

[129] ئەم ڕێكەوتننامەیە لە 3ی كانونی دووەمی ساڵی 1983دا چووە خانەی جێبەجێكردنەوەو، ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی كە مۆریان كرد، یان چوونە ریزییەوە تا 16ی حوزەیرانی 1991، گەیشتە 65 دەوڵەت و، وەمیسریش لە 18ی كانوونی یەكەمی 1980دا ئیمزای كردو لە 2ی ئەیلولی ساڵی 1980دا بڕیاریان لەسەردا. سەبارەت بە دەقی ڕێكەوتننامەكەن بڕوانە:

GA RES. 34/146, Annex, 17 December 1979; YUN 1979, P.1144.

مرۆییەكانی پێوەدیارە، كە كۆمەڵێكی زۆر لەمرۆڤ بوونە قوربانی[130] و. تاوانی ڕفاندن و بەبارمتەگرتن بەكردەی تیرۆر هەژمار دەكرێت و، دەچێتە چوارچێوەی سزا سەپاندن بەسەریدا، لە یاسا نیشتمانییەكانی هەر دەوڵەتێكی پەیوەندیدارو، دەچێتە چوارچێوەی زۆربەی ڕێكەوتننامە نێودەوڵەتییەكانی پەیوەندیدار بەقەدەغەكردن و سزادانی تاوانی تیرۆریی نێودەوڵەتییەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، حكومەتی یەكگرتووی ئەڵمانیا، لەئەنجامدانی داگیركردنی باڵیۆزخانەی ئەڵمانیا لە ستۆكهۆڵم، لە 24ی نیسانی ساڵی 1975، لەلایەن ڕێكخراوی هۆلگەرمینز (Holger)، داوای دانانی بابەتی داڕشتنی ڕێكەوتننامەیەك بۆ بەگژداچوونەوەی دیاردەی ڕفاندنی كرد، لەخشتەی كارەكانی نەتەوە یەكگرتووەكاندا، لەخولی 31ی ساڵی 1976دا[131]. حكومەتی ئەڵمانیا پرۆژەی ڕێكەوتننامەیەكی نێودەوڵەتی، بۆ بنبڕكردنی كردە تیرۆرییەكان خستەڕوو، بۆ مەسەلەی بەبارمتەگرتن، تا ببێتە بنەمایەك بۆ وتوێژكردن سەبارەت بەو مەسەلەیە.

كۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەكگرتووەكان، بەپێی بڕیاری 103/31ی 15ی كانونی یەكەمی ساڵی 1976 ڕازیبوو لەسەر پێكهێنانی لیژنەیەكی تایبەت، بۆ دانانی پرۆژەی ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی، بۆ بەرەنگاربوونەوەی بەبارمتەگرتن، كە لەخولی دووهەمی كۆمەڵەكەدا بخرێتە ڕوو[132].

لیژنەكە لەماوەی 1–19ی مانگی تەمموزی ساڵی 1977دا كۆبووەوە، بۆ تاوتوێكردنی پرۆژەی ئەو ڕێكەوتننامەیەی كە ئەڵمانیا پێشكەشی كردو هەندێ پێشنیاری دیكە كە دەوڵەتان، سەبارەت بەمەسەلەكە پێشكەشیان كردبوو. وێڕای ئەو كۆسپ و لەمپەرانەی هاتە بەردەم لیژنەكە، بەهۆی جیاوازیی هەڵوێستی دەوڵەتانەوە، سەبارەت بەپێناسەی بەبارمتەگرتن و چوارچێوەی جێبەجێكردنی و، تێكۆشان نێودەوڵەتی بڕیاری كۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەكگرتووەكانی، بۆ ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی، تایبەت بە بەرەنگاربوونەوەی بەبارمتەگرتنی 17ی ی كانونی یەكەمی ساڵی 1977ی لێكەوتەوە[133].

1ـ چوارچێوەی جێبەجێكردنی ڕێكەوتننامەكە:

مادەی یەكەمی ڕێكەتنامەكە، تاوانی بەبارمتەگرتن بەوە پێناسە دەكات كە كەسێك هەستێت بەگرتنی كەسێكی ترو بەندكردنی و دەست بەسەركردنی و یان هەڕەشەی كوشتنی لێبكات، یان لەڕووی جەستەییەوە، ئازارو ئەشكەنجەی بدات، یان بەردەوام بێت لەسەر دەست بەسەركردنی، بەمەبەستی ناچاركردنی لایەنی سێیەم، چ دەوڵەت بێت یان ڕێكخراوی حكومی نێودەوڵەتی، یان كەسێكی ئاسایی یان ئیعتیبار بۆكراو، یان كۆمەڵە كەسێك، تا هەستێت بەكارێكی دیاریكراو، وەكو

---

[130] دیارترین پرۆسەكانی ڕفاندن و بەبارمتەگرتنی ئەندامانی شاندی وەرزشی ئیسرائیلی، لە خولی ئۆڵۆمپیی لە (میونیخ)ی ئەڵمانیای ڕۆژئاوا، لە ساڵی 1972دا، بەهۆی گروپێك لە ئەندامانی سەر بەڕێكخراوی ئەیلولی ڕەش و، بەبارمتەگرتنی ژمارەیەك لە دبلۆماتەكان، لە باڵیۆزخانەی سعودیە لەخەرتووم لەساڵی 1973داو دەست بەسەركردنی وەزیرەكانی پترۆڵی ڕێكخراوی ئۆپیك، وەكو بارمتە لەكاتی كۆبوونەوەیاندا لە ڤییەنا ساڵی 1975و گواستنەوەیان بەفڕۆكەیەك بۆ جەزائیر، لەسەر داوای ڕفێنەرەكان و، ڕفاندنی ئەلدومۆرۆی سیاسەتمەداری ئیتالی، لەڕێگەی گروپێكی سەر بەڕێكخراوی (الألویة الحمراء) پاش ئەوەش كوشتنی و. ڕفاندنی هانز چیللەری ئەڵمانی و تیرۆركردنی لەلایەن كۆمەڵەی بادر– ماینهۆفی تیرۆریستییەوە.

بڕوانە كتێبی(الارهاب الدولي)، د. عبد العزیز مخیمر عبدالهادی، سەرچاوەی ئاماژەپێكراوی پێشوو، پەراوێز 189.

[131] بڕوانە:

A/ 31/242.

[132] لیژنەكە لە 35 نوێنەری دەوڵەتانی ئەندامی نەتەوە یەكگرتووەكان پێك هاتووە، ئەوانیش:

جەزائیر، باربادۆس، ڕوسیای سپی، كەنەدا، چیللی، لیبیا، مەكسیك، نەیجیریا، دانیمارك، میسر، فەڕەنسا، بەریتانیا، ئێران، ئیتالیا، یابان، ئەردەن، كینیا، لیسیۆتۆ، یەمەن، فلیپین، پۆڵەندا، سوریا، سومال، سوید، هۆڵەندا، نیكاراگوای، ویلایەتە یەكگرتووەكان، یەكێتی سۆڤیەت، تەنزانیا، فەنزوەیلا، ئەڵمانیای ڕۆژئاوا، یۆگۆسلافیاو بولگاریا.

[133] لەقۆناغەكانی داڕشتنی ڕێكەوتننامەی نێودەوڵەتی بۆ بەگژداچوونەوەی بەبارمتەگرتن، بڕوانە:

(تقریر اللجنة السادسة)، 13ی كانونی یەكەم لە بەڵگەنامەی نەتەوە یەكگرتووەكان ژمارە A/4/819.

www.pertwk.com

مەرجێکی ئاشکرا یان شاراوە، بۆ ڕزگارکردنی ئەو کەسە بارمتەیە.[134] هەروەها ئەو کەسەش بەئەنجامدەری تاوانی دەست بەسەرکردن هەژمار دەکرێت کە دەست دەکات بەئەنجامدانی هەر کردەیەك لەکردەکانی بەبارمتەگرتن، یان هاوبەشیی لەو کردانەدا دەکات بەسیفەتی بەشداریکردن یان دەستتێیێکردنی، لەگەڵ هەرکەسێك کە تاوانەکە ئەنجام دەدات[135] بەپێی مادەی دووەمی ڕێکەوتننامەکە، دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەکرێن، بەدانانی ئەو تاوانانەی لە مادەی یەکەمدا لەیاسا نیشتمانییەکانیداو، سزادانی بەجۆرێك کە لەگەڵ مەترسی تاوانەکەدا بگونجێ[136].

بڕگەکانی ڕێکەوتننامەکە تەنها بەسەر تاوانی دەست بەسەرکردندا جێبەجێدەکرێت کە مۆرکێکی نێودەوڵەتییان هەیە، واتە کە ڕەگەزێکی دەرەکی یان نێودەوڵەتی لەخۆبگرن‌و. ئەو تاوانەی کە لەنێو قەڵەمڕەوی یەك دەوڵەتدا دەبێت، لەچوارچێوەی ڕێکەوتننامەکە دەردەچێت‌و دەکەوێتە ژێر باری یاسادانانی نیشتمانی ئەو دەوڵەتەوە. ئەگەر تاوانەکە بەتەواوی لەنێو قەڵەمڕەوی یەك دەوڵەتدا ئەنجامدراو، ئەنجامدەرەکەو دەست بەسەرکراوەکە، هاووڵاتیی ئەو دەوڵەتە بوون‌و، تاوانبار نەیتوانی لەسنووری دەوڵەتەکەیەوە هەڵبێت بۆ دەوڵەتێکی تر، ئەوا لەو بارەدا تاوانەکە بەتاوانی ناوخۆیی هەژمار دەکرێت‌و دەکەوێتە ژێر باری یاسادانانی نیشتمانی دەوڵەتەکە خۆیەوە، دادگای ئەو دەوڵەتە لە لێپێچینەوەیدا دەسەڵاتی دەبێت[137].

ڕەنگە گرنگترین ئەو مەسەلانەی کە ڕێکەوتننامەکە لەخۆی دەگرێت، چارەسەرکردنی مەسەلەی بەبارمتەگرتن، لەکاتی ململانێی چەکدارییدا بێت کە ڕێکەوتننامەی جنێڤی ساڵی 1949و هەروەها لەپرۆتۆکۆڵەکانی دیکەدا چارەسەر کراوە. پرۆسەکانی بەبارمتەگرتن کە لەسەرو بەندی ئەو ململانێ چەکدارییانەی کە مۆرکی نێودەوڵەتییان پێوەیە، دوور خراوەتەوە، لەچوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە، ئەو ململانێ چەکدارییانە، دەچنە چوارچێوەی بڕگەی چوارەمی مادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەمی ساڵی 1977 کە پەیوەندیی بەکردەی خەباتی چەکدارییەوە هەیە کە گەلان بەرپای دەکەن، لەدژی دەسەڵاتی داگیرکەرو داگیرکردنی بیانی‌و سستمی حوکمرانی ڕەگەزپەرستی فەرمانڕەوا، بۆ پراکتیزەکردنی مافی چارەنووسیان، هەروەکو چۆن بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان‌و جارنامەی پرەنسیپی یاسای نێودەوڵەتی، پەیوەست بەپەیوەندیی‌و تەبایی‌و هاوکاری، لەنێوان دەوڵەتاندا بەرجەستە دەکات، بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان[138]. ڕێکەوتننامەکە لەم بارەیەوە، جەخت لەسەر ڕەوابوونی خەباتی چەکداریی پەیوەندیدار، بەمافی دیاریکردنی چارەنووسەوە دەکاتەوەو، دانەنانی ئەو پرۆسانەی کە ڕێکخراوە سەربەخۆیی خوازە نیشتمانیەکان پێی هەڵدەسن، لە چوارچێوەی کردە تیرۆریستییەکاندا، ئەمەش بۆتە هۆی وروژاندنی وتووێژ لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتییدا، بەهۆی جیاوازیی بیرو بۆچوونە سیاسییەکان، لەنێوان دەوڵەتان بەشێوەیەکی تایبەتی لەم مەسەلەیەدا.

2ـ دەسەڵاتی دادوەری:

[134] مادەی 1/1 لە ڕێکەوتننامەکە.

[135] مادەی ½ لە ڕێکەوتننامەکە.

[136] مادەی دووەمی ڕێکەوتننامەکە بڕیاری لەسەر ئەوە داوە: کە دەبێت هەموو دەوڵەتانی ئەندام، ئەو سزایانەی لەمادەی یەکەمدا دیاریکراون، بەتاوانگەلێك دابنێن کە سزای گونجاوی بۆ دیاری بکرێت بەرەچاوکردنی ماکی ترسناکی ئەو تاوانانە.

[137] مادەی 13ی ڕێکەوتننامەکە.

[138] مادەی 1/8 لە ڕێکەوتننامەکە.

ڕێکەوتننامەکە پرەنسیپی بەدەستەوەدان، یان دادگایکردن دەگرێتەبەر، لە چوارچێوەی بنبڕکردن‌و نەهێشتنی تاوانی دەست بەسەراگرتنی بەبارمتە گیراوەکان. هەردەوڵەتێکی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، پابەند دەکرێت کە بەدەستەوەدانی ئەو کەسە لەقەڵەمڕەویدا ڕەتبکاتەوە، کە تاوانی ئەنجامدانی یەکێك لەدیاریکراوەکانی مادەی یەکەمی لەئەستۆدایە، بەرەوانەکردنی بۆ دەسەڵاتدارانی پسیۆر لەو بوارەدا، بۆ دادگایکردنی‌و سزادانی بەپێی بنەما یاساییە نیشتمانیەکانی[139]. هەروەها هەریەك لە دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە پابەند دەکرێت، کە قەڵەمڕەوەکەیدا، کەسێك هەبێت تاوانی ئەنجامدانی بەبارمتەگرتنی لەئەستۆدا بێت، ئەوکاتەی قەناعەتی پێدەکات کە بارودۆخێکی ئەوتۆ بێتە ئاراوە پێویست بە یاساودان بکات، بۆ دەستگیرکردنی یان گرتنەبەری ڕێوشوێنی‌تر، بەپێی یاساکانی، بۆ زامن کردنی مانەوەی بەدرێژایی کاتی پێویست، بۆ ئەنجامدانی گرتنەبەری ڕێوشوێنی تاوانکاری یان ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان، هەروەها پابەند دەکرێت، بۆ دوانەخستنی ڕێوشوێنی لێکۆڵینەوەیەکی سەرەتایی، لەسەر چۆنیەتی ڕووداوەکە[140]. ڕێوشوێنی بەندکردنی، یان ڕێوشوێنی دیکە، بەبێ دواکەوتن بکات، چ بەشێوەی ڕاستەوخۆ بێت، یان بەهۆی سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، بۆ دەوڵەتەکە، یان دەوڵەتی پەیوەندیدار، یان ڕێکخراوێکی حکومی نێودەوڵەتی کەوا زۆر لێکردنەکەی ئاراستەکردوە، یان کردوویەتی بە یاسا لەدژی[141].

هەموو دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، ڕێوشوێنی گونجاو دەگرنەبەر، بۆ پیادەکردنی دەسەڵاتی دادگایی خۆیان، لەسەر هەر تاوانێك لەو تاوانانەی لەمادەی یەکەمدا دیاریکراوە، ئەگەر لەقەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتەدا ئەنجامدرا، لەناو کەشتی یان فرۆکەیەك کە لەسەری تۆمارکرابێت، یان لەلایەن هاووڵاتییەکەوە، یان لەلایەن کەسێکی بێ ڕەگەزنامە، لەوانەی شوێنی نیشتەجێییان لەقەڵەمڕەوەکەیدا بێت، ئەگەر ئەو وڵاتە ئەوەی بەگونجاو زانی[142]. دەسەڵاتی دادوەریی لەسەر ئەوەش بڕیار دەدات، ئەگەر تاوانەکە ئەنجامدرا، لەپێناوی ناچارکردنی ئەو دەوڵەتە بۆ هەستان بەکارێکی دیاریکراو، یان ئەنجام نەدانی، یان ئاراستەکرابێت بۆ بارمتەیەك لە هاووڵاتییانی ئەو دەوڵەتە، ئەگەر ئەو دەوڵەتە ئەوەی بەگونجاو زانی[143].

[139] مادەی 1/8 لە ڕێکەوتننامەکە.

[140] مادەی 1/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[141] مادەی 2/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[142] مادەی 1/5 ا،ب لە ڕێکەوتننامەکە.

[143] مادەی 1/5 ج لەڕێکەوتننامەکە. لەمادەی پێنجەمیدا چوار حاڵەت بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی دادگایی هاتووە کە ئەمانەن:

1ـ دەسەڵاتی ئیقلیمی (*Territorail Jurisdiction*) کە دەسەڵاتی دادگایی دەوڵەتەکە دەچەسپێنێ کە تاوانەکە لەقەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوە.

2ـ دەسەڵاتی پۆزەتیڤی کەسێتی(*Active personality Jurisdiction*) کە دەسەڵاتی دادگای دەوڵەتەکە دەچەسپێنێ کە ئەنجامدەری تاوانەکە، یەکێك بێت لە هاوولاتییانی ئەو دەوڵەتە.

3ـ چەسپاندنی دەسەڵاتی ئەو دەوڵەتەی بەر کاری تیرۆریستییانە دەکەوێت، کە ئەو کەسانەی بەبارمتە گیراوەکانیان لەبەردەستدایە هەڵسن بەکارێك، یان مل نەدان بۆ ئەنجامدانی کارێکی دیاریکراو.

4ـ دەسەڵاتی نێگەتیڤی کەسێتی(*Passive Personality Jurisdiction*)کە دەسەلاتی دەوڵەتەکە دەچەسپێنێت کە بارمتەگیراوەکە یان دەست بەسەرکراوەکە یەکێك بێت لەهاووڵاتییەکانی.

ڕێکەوتننامەکە نەگەیشتە ئەولەویەتی دەسەڵات لەو چوار حاڵەتەی باسکرا، جگە لەوەی ڕەنگە ئەولەویەتا لەسەر ڕێکخستنی حاڵەتەکانی کە لەمادەی پێنجەمدا هاتووە دیاری بکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو مادەیە بووە هۆی وروژاندنی جیاوازیی، لەنێوان ئەندامانی لیژنەکە، کە لەکاتی وتوێژکردنی پرۆژەی ڕێکەوتننامەکەدا، هەندێك لەئەندامانی نوێنەرانی دەوڵەتانی عەرەبی پێیان وابوو کە ئەولەویەتی چەسپاندنی دەسەلات بۆ حاڵەتی یەکەم‌و دووەمە، لەگەڵ دەرخستنی ناڕەحەتی، لەلایەن هەندێکیانەوە بەرهەڵستی لەسەر هەردوو حاڵەتی سێیەم‌و چوارەم لەدەقی مادەی پێنجەمدا دەکرێت.

www.pertwk.com

هەروەها هەموو دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، ڕێوشوێنی گونجاو دەگرنەبەر، بۆ دیاریکردنی دەسەڵاتی دادگایی، لەسەر ئەو تاوانانەی کە لەمادەی یەکەمی ڕێکەوتننامەکەدا، دیاریکراوە، لەکاتێکدا کەسێك لەقەڵەمڕەوەکەیدا بێت کە ئەنجامدانی تاوانێکی خرابێتە ئەستۆو، نەیدابێت بەدەستەوە، بۆ هەر دەوڵەتێك لە دەوڵەتە پەیوەندیدارەکان‌و[144] ڕێکەوتننامەکە ڕێگا ناگرێت لە پراکتیزەنەکردنی دەسەڵاتی تاوانکاری، بەپێی یاسای ناوخۆیی[145].

وڕێکەوتننامەکە ڕێگە دەدات بە ئاڵوگۆڕکردنی یارمەتیدان‌و هاوکاری یەکتری دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، تا ئەویەری، لەبارەی ئەوەی کە پەیوەندیی بە ڕێوشوێنی تاوانکاری وەرگیراوەوە هەیە کە تایبەتە بەوتاوانانەی لە مادەی یەکەمدا دیاریکراون، بەپێدانی هەرجی بەڵگەیەکی لەبەردەستدایەو پێویستە بۆ ئەو ڕێوشوێنانە[146] هەروەها ڕێکەوتننامەکە ئەو دەوڵەتەی دادگاییکردنی کەسە تاوانبارەکەی بەپێی یاساکانی تێدا بەڕێوە دەچێت پابەند دەکات، بەسپاردنی ئەنجامی کۆتایی ڕێوشوێنی دادگاییەکە، بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان کە هەڵدەستێت بەناردنی زانیارییەکانی، بۆ دەوڵەتان‌و ڕێکخراوە حکومییە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان[147].

3ـ بەدەستەوەدان:

ڕێکەوتننامەکە دەوڵەتانی ئەندامی پابەندکرد، بە ئەژمارکردنی تاوانی دەست بەسەرکردن بەو تاوانانەی کە دەبێت ئەنجامدەرانیان بەدەستەوە بدرێت‌و، بەراشکاوی لەسەر ئەوە بڕیار بدرێت، لە پەیماننامەکانی بەدەستەوەدانی تاوانباران، کە لەنێوانیاندا دەبەسترێت. ڕێکەوتننامەکە هەندێ بڕگەی پەیوەندیداری بە بەدەستەوەدانی تاوانبارانی ئامادەکردوە، بەم شێوەیەی خوارەوە:[148]

أـ ئەو تاوانانەی لەمادەی یەکەمدا دیاریکراوە، بەو تاوانانە دادەنرێت کە دەبێ تاوانبارەکانی بەدەستەوە بدرێن‌و، دابنرێن لەهەر پەیماننامەیەکی بەدەستەوەدانی تاوانباران‌و لەنێوانیاندا پەیڕەوی بکرێت‌و، وڵاتانی ڕێکەوتننامەکە بەڵێن بدەن بۆ دانانی ئەو تاوانانە بەتاوانگەلێ کە دەبێ تاوانباران بەدەستەوە بدرێن، لە هەموو پەیماننامەیەکدا، بۆ بەدەستەوەدانی تاونباران کە لەنێوانیاندا دەبەسترێت.

ب. ئەگەر دەوڵەتی ئەندام، بەدەستەوەدانی تاوانبارانی بەستەوە بەمەرجی بوونی پەیماننامەیەك کە داواکاریی بەدەستەوەدانی لەوڵاتێکی تری پەیماننامەکەوە بەدەست گەیشت کە هیچ ڕێکەوتننامەیەك لەنێوانیاندا نەبێت، بۆ بەدەستەوادانی تاوانباران، ئەو وڵاتەی کە دەبێت تاوانبار بەدەستەوە بدات ئەگەرویستی دەتوانێت ئەو ڕێکەوتنامەیە، بە بنەمایەکی یاسایی دابنێت بۆ بەدەستەوەدان سەبارەت بەو تاوانانەی لە ماددەی یەکەمدا هاتووە.

جـ ئەو دەوڵەتانەی‌کە بەدەستەوەدانی تاوانباران نابەستنەوە بەمەرجی بوونی پەیماننامەیەك، ئەو تاوانانەی لەمادەی یەکەمدا هاتوون، بەو تاوانانە دادەنێن کە دەبێ تاوانبارانیان بەدەستەوە بدرێن لەنێوان خۆیانداو دەیبەستێتەوە بەو مەرجانەی کە یاساکانی ئەو دەوڵەتە دایناوە کە داواکارییەکەی پێشکەش دەکرێت.

دـ بەمەبەستی بەدەستەوەدانی تاوانباران، لەنێوان دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتنامەکە، ئەو تاوانانەی کە لەمادەی یەکەمی ڕێکەوتنامەکە بڕیاری لەسەردراوە، وەکو ئەوەی کە نەك تەنها لەو

---

[144] مادەی $2/5$ لە ڕێکەوتننامەکە.

[145] مادەی $3/5$ لە ڕێکەوتننامەکە.

[146] مادەی $1/11$ لە ڕێکەوتننامەکە.

[147] مادەی 7 لە ڕێکەوتننامەکە.

[148] مادەی 10 لە ڕێکەوتننامەکە.

شوێنەدا ئەنجام دراوە کەتیایدا ڕووی داوە، بەڵکو لەقەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتانەشدا کە داوایان لێکراوە بەپێی مادەی پێنجەمی بڕگەی یەکەم[149] بڕیار لەدەسەڵاتی دادوەریی خۆیان بدەن.

ڕێکەوتنامەکە دەوڵەتانی ئەندام پابەند ناکات، بە بەدەستەوەدانی ئەو کەسانەی تاوانی بارمتەگرتنیان خراوەتە پاڵ، ئەگەر ئەو دەوڵەتەی داوای بەدەستەوەدانی دەکات، چەند هۆکارێکی جدی لەبەردەستدابوو، سەبارەت بەیەکێك لەو تاوانانەی کە داوای دادگایکردن، یان سزادانی دەکات، بەهۆی ڕەگەزەکەی، یان بەهۆی ئایینی، یان ڕەچەڵەك، یان بۆچوونی سیاسی، یان ئەوەی کە هەڵوێستی ئەو کەسەی داوای بەدەستەوەدانی کراوە، ڕەنگە بەهۆی هەر هۆیەك بێت، لەو هۆیانە کاری تێبکرێت، یان بەهۆی نەتوانینی پەیوەندیکردن، لەلایەن دەسەڵاتدارانی پەیوەندیدارەوە لەو دەوڵەتەدا کەمافی پراکتیزەکردنی پاراستنی هەیە[150]. هەروەها ڕێکەوتنامەکە دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەکات، بەراستکردنەوەی بڕگەکانی سەرجەم ڕێکەوتنامەکان‌و ڕێکخستنی ڕێوشوێنە بەرپاکردنی بەدەستەوەدان، بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەو ڕێکەوتننامەیەدا یەکبگرێتەوە، سەبارەت بەوەی پەیوەندیی بەتاوانە بڕیار لەسەر دراوەکانەوە هەیە[151].

لەچوارچێوەی هاوکاریی نێودەوڵەتی، بۆ قەدەغەکردن‌و سزادانی تاوانی دەست بەسەرکردنی بارمتەگیراوەکان، ڕێکەوتنامەکە دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەکات، بەوەرگرتنی هەموو ڕێوشوێنێکی پراکتیکی، لەهەرێمەکەیدا، بۆ قەدەغەکردنی ئامادەکاری، بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانانە، لەناو یان دەرەوەی خاکەکەیدا، بەو ڕێوشوێنانەوە کە دەبنە هۆی گەمارۆدان یان قەدەغەکردنی چالاکییە ڕەواکان کە لەخاکەکەیدا، لەلایەن کەسان‌و گروپ‌و ڕێکخراوەکانەوە پەیڕەوەیی دەکرێن، بۆ هاندانی کاری بەبارمتەگرتن، یان هاندان بۆی،یان ڕێکخستنی، یان بەشداریکردن لە ئەنجامدانەکەی‌و، ئاڵوگۆڕکردنی زانیارییەکان‌و هاوئاهەنگی پێویست، لەڕێوشوێنەکانی کارگێڕی‌و...هتد بۆ قەدەغەکردنی ئەو تاوانانە[152].

بەڵام مادەی چواردەهەم، کە بڕیاری‌دا بەوەی، کە لەڕێکەوتننامەکەدا شتێك نییە، وا لێك بدرێتەوە کە یاساوی پێشێلکردنی سەلامەتی قەڵەمڕەوەکەی، یان سەربەخۆیی سیاسی وڵاتێکی‌تر، بەپێچەوانەی بڕگەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانەوەیە. دەقەکە بەشێوەیەکی ناراستەوخۆ ئاماژە بۆ ڕێگەنەدان بەدەستێوەردانی نێودەوڵەتی دەکات‌و، بەتایبەتی لە ڕێی بەکارهێنانی هێز، یان هەڕەشەکردنی بەکارهێنانی، بۆ ئازادکردنی بارمتەگیراوەکان، ئەویش بەگەڕانەوە بۆ مادەی 51ی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانی تایبەت بەمافی دەوڵەتان لەبەرگریکردن لەخۆیان، بەهۆی نەبوونی ئەو مەرجانەی کە ئەو مادەیە دەست نیشانی کردووە بەسەر ئەو حاڵەتانەدا کە ڕێکەوتنامەکە چارەسەری کردوون[153].

وێڕای ئەوەی کە بارمتەگرتن بە تاوان هەژمار دەکرێت‌و سزادان لەسەری لە هەموو یاساکانی تاوانکاریی لەجیهاندا[154]، لەگەڵ ئەوەشدا ڕێکەوتنامەکە بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێت، بۆ تاوانبارکردنی نێودەوڵەتی بەبارمتە گرتن، بەشێوەیەکی تایبەتی‌و، کردە تیرۆرییەکان بەشێوەی گشتی‌و، ڕێکخستنی هاوکاریی نێودەوڵەتی، لەبواری قەدەغەکردن‌و سزادانی ئەو تاوانانەدا.

---

[149] ڕێکەوتنامەکە هیچ دەقێکی لەخۆنەگرتووە کە پەیوەندیی بەڕێکخستنی پرۆسەی بەدەستەوەدانەکە هەبێت، یان ڕەچاوکردنی ئەولەوییەتەکان، لەکاتێکدا کە چەند داواکارییەك هەیە، بۆ ئەو بەدەستەوەدانە.

[150] مادەی $1/9$ی ڕێکەوتننامەکە.

[151] مادەی $2/9$ی ڕێکەوتننامەکە.

[152] مادەی 4 لە ڕێکەوتننامەکە.

[153] لەمەرجەکانی مافی بەرگریی یاسایی بەپێی مادەی (5) لە بەڵگەنامەکە، بڕوانە:
Rifaat, “Internationale Agression”, op. Cit, p.p 123-127.

[154] بڕوانە کتێبی: "الارهاب في القانون الجنائي"، د.محمد مؤنس محب الدين، ل256.

www.pertwk.com

بابەتی سێیەم

ڕێکەوتننامە پەیوەندیدارەکان، بەبنبڕکردنی دەستێوەردانی نایاسایی لەخزمەتگوزاری فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا

کردەکانی توندوتیژی ئاراستەکراوی دژی فڕۆکەوانی مەدەنیی نێودەوڵەتی، لەسەرجەم شوێنەکانی جیهاندا، لەساڵی 1948 تا ئەم کاتەی ئێستاش لەزیادبووندایە[155]. بەهۆی زیادبوونی کردەکانی ڕفاندنی فڕۆکە لەم دوو دەیەی دواییدا، چەندین ڕێوشوێن لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی گیراوەتەبەر، بۆ ڕێگەگرتن لە ئاڵۆزتربوونی ئەم دیاردەیەو، بنبڕکردنی سەرجەم کردە ئاراستەکراوەکانی دژی ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی[156] و هاوکاری نێودەوڵەتی لەو بوارەدا، بڕیار لەسەردانی سێ

(155) دەربارەی ڕفاندنی فڕۆکە بەشێوەیەکی گشتی، بڕوانە کتێبی: "خطف الطائرات بين المنطق الثوري والامن الدولي"، عبدالعزيز العجيزى ، 1970، ل487و دواتر" "المقاومة الشعبية المسلحة في القانون الدولي"، د. صلاح الدين عامر، 1977، ل487و دواتر" "خطف الطائرات"، د. محمد توفيق المجذوب، 1974، ل119و دواتر" "تغيير الطائرات بالقوة"، د. سمعان بطرس فرج الله، 1969، ل171و دواتر.و هەروەها بڕوانە:

Schwarzenberger, G., " Terrorists, Hijackers, Guerillas and Mercenaries", Current Legal Problems Vol. 24, 1971, P.P. 256 Seq. ; Poulantza, N., "Nijacking V. Air piracy: A Sabstantial Misunderstanding not a Quarred over Semamtics", Revue Hellenique de Droit International, 1970, P.P. 80 Seq; Shubber, S., "Is Hijacking of Aircraft Piracy in International Law?", B.Y.I.L, 1968-1969, P. 193 Seq; Sundberg J., " Unlawful Seizure of Aircraft", Arkiv for Luftrett, September,1974: Ssundberg, J., " Lawful and Unlawful of Aircraft", Terrorism An International Journal, Vol.1, No. 3-4.

(156) لەماوەی نێوان کانونی دووەمی ساڵی 1948ەوە تا ئەیلولی ساڵی 1969دا، 121 فڕۆکەی مەدەنیی ڕفێنراو، گەشتی فڕۆکە مەدەنییەکان لەو 47 دەوڵەتدا پەککرا، نزیکەی 97 کەس کوژران و 23 کەس لەکاتی ئەو پرۆسانەدا بریندار بوون. ئامارەکان ئاماژە بۆ زۆرترین یان بەرزترین ژمارەی ڕفاندنی فڕۆکە دەکەن، لەماوەی نێوان ساڵی 1968–1970. سەبارەت بەو ئامارانە بڕوانە:

ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتی لێکەوتەوە، بۆ دابینکردنی گەشتی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی و پارێزگاریکردنی گیانی سەرنشینان، ئەو ڕێکەوتنامانەش بریتیین لە:

1ـ ڕێکەوتننامەی تاوانەکان و کردەکانی تر کە لەناو فڕۆکەدا ئەنجامدەدرێن، کە لە 14ی ئەیلولی ساڵی 1963دا لەتۆکیۆ ئیمزاکرا.

2ـ ڕێکەوتننامەی بنبڕکردنی، دەست بەسەراگرتنی نایاسایی فڕۆکە، کە لە 16ی ئەیلولی ساڵی 1970دا، لە لاهای ئیمزاکرا.

3ـ ڕێکەوتنامەی بنبڕکردنی تاوانی دەستدرێژیکردنە سەر ئاسایشی فڕۆکە مەدەنییەکان، لە 23 ئەیلولی ساڵی 1971دا، لە مۆنتریال ئیمزاکراوە.

هەریەك لەو ڕێکەوتننامانە، بەتێرو تەسەلی باس دەکەین:

یەکەم– ڕێکەوتننامەی تاوانەکان و کردەکانی تر کە لەناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدرێن، کە لە 14ی ئەیلولی ساڵی 1963دا، لە تۆکیۆ ئیمزا کرا[157]:

1ـ چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە:

ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ بەسەر ئەم تاوانانەدا جێبەجێدەکرێت[158]:

ا. ئەو تاوانانەی بڕگەکانی یاسای سزادان دەیانگرێتەوە.

ب. ئەو کردانەی کە بەتاوان هەژمار دەکرێن، یان وا هەژمار ناکرێن کە سەلامەتی فڕۆکەکە، یان سەرنشینان، یان ئەو کەلوپەلانەی تێدایە، یان کەدیسپلین لەناو فڕۆکەکەدا ڕووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە.

ج. ئەو تاوانانەی ئەنجامدەدرێت، یان ئەو کردانەی کە کەسێك لەناو فڕۆکەدا پێی هەڵدەستێت کە تۆمار کراوە، لە دەوڵەتێکی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، لەکاتی فڕینی ئەو فڕۆکەیەدا، یان لەسەر بەرزاییەکانی دەریاکان، یان لەسەر هەر ناوچەیەکی‌تر، لە دەرەوەی قەڵەمڕەوی هەر دەوڵەتێکدا[159].

2ـ دەسەڵاتی دادوەری:

مادەی سێیەمی ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ بڕیار دەدات لەسەر ئەوەی: بەچاوپۆشین لە ڕەگەزنامەی گومانلێکراوەکە، کە ئەو دەوڵەتەی کە فڕۆکەکەی تیا تۆمارکراوەو دەست دەکات بە جێبەجێکردنی دەسەڵاتی دادوەریی خۆی، سەبارەت بەو تاوان و کردەوانەی کە لەناو فڕۆکەکەدا ئەنجام دەدرێت[160]. پێویستە لەسەر دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتنامەکە– بەوەی کە دەوڵەتی تۆمارکردنە– هەست بەگرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست و گونجاو بکەن بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتەکانیان، سەبارەت بەو تاوانانەی کە لەناو ئەو فڕۆکانە ئەنجام دەدرێن کە تیایدا تۆمارکراون[161]. لە هەموو بارێکدا

Evans, A.E., " Air Craft Hijacking: Its Cause and Cure", A.J.I.L., October 1969, Vol. 63, No, 4, P. 697.

(157) ئەم ڕێکەوتنامەیە لە 4 کانونی یەکەمی 1969وە کاری پێدەکرێت و، ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەر داوە، گەیشتۆتە 142 دەوڵەت، هەتا 16ی حوزەیرانی 1991و. میسریش لە 12ی شوباتی ساڵی 1975دا، چووە ریزیانەوە. لەدەقی ڕێکەوتنامەکە بڕوانە:

UN Juridical Yearbbok, 1963, P.136; UNTS, Vol. 704, No. 10106.

(158) مادەی 1 لە ڕێکەوتننامەکە.

(159) مادەی 1 لە ڕێکەوتننامەکە.

(160) مادەی 1/3 لە ڕێکەوتنامەکە.

(161) مادەی 2/3 لە ڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

ڕێکەوتننامەکە هیچ دەسەڵاتێکی تاوانکاری بەدوور نازانێ کە ئیشی پێبکرێت، بەپێی بڕگەکانی یاسای نیشتمانی[162].

مادەی سیانزەهەم لە ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ ڕێگە دەدات، بەهەر دەوڵەتێکی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە– ئەگەر بینی بارودۆخەکە وا دەخوازێت– کە هەستێت بەگرتنی هەر کەسێکی گومانلێکراو، لەئەنجامدانی تاوانەکە لەنێو هەر فڕۆکەیەکدا، بەیەکێك لەو کردانەی کە بەتاوانی گەورە دادەنرێت، بەپێی یاسای سزادان لەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیادا تۆمارکراوە، دەبێت هەموو ڕێوشوێنێك بگرێتەبەر، بۆ دەستەبەرکردنی ئامادەبوون و گرتنی ئەو کەسە، یان گرتنەبەری ڕێوشوێنیتر، بەپێی بڕگەکانی یاسای ئەو دەوڵەتە، بەمەرجێ کە ئەو ڕێوشوێنانە بەردەوام بێت، بۆ کاتێکی گونجاوو پێویست تەنها بۆ تەواوکردنی ڕێوشوێنە تاوانکارییەکە، یان ڕێوشوێنی بەدەستەوەدانی[163]. هەروەها پێویستە یارمەتی هەرکەسێك بدرێت، بەو شێوەیەی پێشتر دەگیرێت دەسبەجێ پەیوەندیی بکرێت بە نزیکترین نوێنەری ئەو دەوڵەتەوە، کە بەیەکێك لە هاووڵاتییەکانی دادەنرێت[164].

پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێك، لەکاتی هەستان بەگرتنی کەسێکی گومانلێکراو بە ئەنجامدانی یەکێك لەو کردانەی کە بەتاوانی گەورە دادەنرێت، بەپێی یاسای سزادان، لەو دەوڵەتەی کە فڕۆکەکەی تیا تۆمارکراوە، دەسبەجێ ئاگاداری ئەو دەوڵەتە بکاتەوە کە فڕۆکەکەی تیادا تۆمار کراوە، یان ئەو دەوڵەتەی، کەسەگیراوەکە سەر بەوە، لەو هۆکارانەی ئاگادار بکرێتەوە کە بوونە هۆی گرتنەبەری ئەو ڕێوشوێنانە. هەروەها بۆی هەیە، ئەو زانیاریانە بداتە هەر دەوڵەتێکیتر کە بەرژەوەندیی تێدایە، ئەگەر کارەکە پێویستی کردو، پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کە یەکەم لێکۆڵینەوەی تێدا ئەنجام دەدرێت، دەستبەجێ ڕاپۆرتێك لەبارەی ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە بنێرێت، بۆ دەوڵەتی ئاماژەپێکراوو ئەوە ڕوون بکاتەوە کە ئایا بەنیازە لەم بارەوە دەسەڵاتی خۆی پیادە بکات[165].

3ـ بەدەستەوەدان:

مادەی شانزەهەمی ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ بڕیار دەدات ((بەوەی کە پەیوەندیی بە بەدەستەوەدانی هەیە، بە تاوان دادەنرێت کە لەناو فڕۆکەیەکی تۆمارکراوی هەریەکێك لە دەوڵەتانی ئەندام لەهەر شوێنێکدا ئەنجام بدرێت، هەروەکو ئەوەی کە لەو قەڵەمڕەوەدا ئەنجام درابێت کە فڕۆکەکەی تیا تۆمار

---

[162] مادەی 3/3 لە ڕێکەوتننامەکە.

[163] مادەی 2/13 لە ڕێکەوتننامەکە.

[164] مادەی 13/ی لە ڕێکەوتننامەکە.

[165] مادەی چوارەمی ڕێکەوتننامەکە بڕیاری داوە لەسەر ئەوەی کە نابێت دەوڵەتی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە کە ئەگەر فڕۆکەکەی تیا تۆمار نەکرابوو، ڕێ لەفڕۆکەیەك بگرێت لەکاتی فڕیندا، لەپێناوی پراکتیزەکردنی دەسەڵاتی دادوەری خۆی، سەبارەت بەتاوانێك لەناو فڕۆکەکەیدا ئەنجام درابێ، تەنیا لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا نەبێت:

ا. دەبێت ئەو تاوانە کاریگەریی، لەسەر قەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتە هەبێت.

بـ دەبێت ئەو تاوانە هاووڵاتییەکی ئەو دەوڵەتە ئەنجامی دابێت، یان کەسێك کە نیشتەجێی هەمیشەیی ئەو دەوڵەتە بێت، یان لەدژی ئەنجامی دابێت.

جـ تاوانەکە زیان بەئاسایشی ئەو دەوڵەتە بگەیەنێ.

دـ ئەگەر تاوانەکە ببێتە هۆی پێشێلکارییەك، بۆ بنەماو سستمە بەرپاکانی ئەو دەوڵەتەو، پەیوەندیی بەجموجۆڵی فڕۆکەوە هەبێت.

هـ ئەگەر پراکتیزەکردنی ئەو دەسەڵاتە پێویست بێت، بۆ دڵنیابوون لە پابەندبوونی ئەو دەوڵەتە، بۆ هەر خاڵێك کە ڕێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی چەند لایەنە دەیسەپێنێت بەسەریدا.

کرابێت)). هەروەها بڕگەی دووەمی هەمان ڕێکەوتننامە بڕیاریداوە، بێ ئەوەی ناوەڕۆکی بڕگەی پێشوو بشێوێنرێت لەم پەیماننامەیەدا پابەندبوونی تێدا نییە بەڕێوشوێنی بەدەستەوەدانەوە[166].

لەبابی چوارەمی ڕێکەوتننامەکەداو، لەژێر ناونیشانی: ((دەست بەسەراگرتنی نایاسایی بەسەر فڕۆکەدا)) مادەی (11) بڕیاریدا [167] لەسەر ئەوەی: ((لە حاڵەتێکدا ئەگەر کەسێك لەناو فڕۆکەداو لەکاتی فڕیندا، هەوڵیدا لەڕێی بەکارهێنانی هێزەوە، یان هەڕەشەکردن بە بەکارهێنانی هێز بۆ یەکێك لەکردە نارەواکان کە بەدەستێوەردان لەبەکارهێنانی فڕۆکەکە، یان دەست بەسەراگرتنی، یان کۆنترۆڵکردنی بەشێوەیەکی هەڵە، یان لەباری دەستپێکردنی ئەوەدا، ئەوا پێویستە لەسەر دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، هەموو ڕێوشوێنێکی گونجاوو پێویست بگرنەبەر، بۆ دووبارە کۆنترۆڵکردنی فڕۆکەکە لەلایەن فڕۆکەوانە یاساییەکەی خۆیەوە، یان بۆ پارێزگاریکردن لە کۆنترۆڵکردنیدا)).

لەم دەقەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کەبوونی چەند مەرجێك، یان چەند خاڵێکی دەست نیشانکراو لە پرۆسەی کۆنترۆڵکردنی نایاسایی فڕۆکەدا، پێویستە بۆ ئەوەی دەوڵەتی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، پابەندبێت بەگرتنە بەری ڕێوشوێنی گونجاو کە ڕێکەوتننامەکە بڕیاری لەسەرداوە.

لەو مەرجانەش دەبێت کاری ئەنجامدەرەکە کارێکی نارەوابێت، جێبەجێکردنی لەڕێگەی بەکارهێنانی توندوتیژیی، یان هەڕەشەکردن بە بەکارهێنانی بێت[168].

کردەکەش لەناو فڕۆکەکەدا کرابێت، هەروەها کردەکە لەکاتی فڕیندا بووبێت و، بەمەبەستی کۆسپ دروستکردن، یان دەست بەسەراگرتنی فڕۆکەکە، یان کۆنترۆڵکردنی بووبێت بەهەرجۆرێك لە جۆرەکان[169].

ئەوەی جێی ئاماژەبۆکردنە، ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ شتێکی وای تێدا نیە کە دەست بەسەراگرتنی نارەوای فڕۆکە، بەتاوانێك دابنێت کە پێویستی بەسزادان بێت[170]. وەك چۆن ڕێکەوتننامەکە ئەو دەوڵەتانە پابەند ناکات کە فڕۆکە ڕفێنراوەکەی تێدا دەنیشێتەوە، بەبنبڕکردن و نەهێشتنی ئەو دەست بەسەراگرتنە نارەوایە، ئەویش لەڕێگەی بەدەستەوەدانی ڕفێنەرەکە، بۆ ئەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیا تۆمارکراوە، یان ئەو دەوڵەتەی کە ڕفاندنەکەی تیادا ڕوویداوە، یان ئەو دەوڵەتەی دادگایکردنی ڕفێنەرەکەی، لەبەردەم دادگادا تیادا ئەنجام دەدرێت. لەبەرئەوە ڕێکەوتننامەکە، بەپلەی یەکەم سووربوو لەسەر پابەندکردنی ئەو دەوڵەتەی کە فڕۆکەکەی تیادا دەنیشێتەوە، بەوەی کەرێگا بەسەرنشینەکانی بدات، گەشتەکەیان تەواو بکەن لەنزیکترین کاتداو، فڕۆکەکە بەکەل وپەلی ناو فڕۆکەکەشەوە بۆ خاوەنەکانیان بگێڕێتەوە[171].

---

[166] مادەی (16) ئاماژە بە نەبوونی ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدان ناکات، لەنێوان وڵاتانی ڕێکەوتننامەکەو سەبارەت بەخستنەرووی ئەو کارەساتانەی کە تا ئێستا ڕوویانداوە، دەتوانین بڵێین، هێشتا زۆربەی دەوڵەتان بەدەستەوە نەدان بەمافی خۆیان دەزانن، مەگەر لەداوای ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدان نەبێت، جگە لەتاوانە سیاسییەکان تەنانەت لەحاڵەتەکانی ڕفاندنی فڕۆکەدا، سەرەڕای ئەوەی کە تائێستا، سەبارەت بە بیرۆکەی تاوانە سیاسییەکان نەگەیشتونەتە ڕێکەوتننامەیەك.

[167] مادەی 1/11لە ڕێکەوتننامەکە.

[168] هەندێك پێیان وایە، ڕەنگە ڕفێنەرەکە دەست بەسەر فڕۆکەکەدا بگرێت، بەبێ بەکارهێنانی هێزو توندوتیژی، وەك ئەوەی خواردنەوە یان مادەی بێهۆشکەر بدات بە فڕۆکەوانەکەو پاشان دەستی بەسەردا بگرێت، یان هەڕەشە لەفڕۆکەوانەکە، بەکوشتنی یان ڕفاندنی ئەندامانی خێزانەکەی بکات.

لەم بارەوە، بڕوانە کتێبی: (خطف الطائرات)، د. محمد المجذوب، 1974، ل124.

[169] بڕوانە کتێبی: ((الارهاب الدولى))، د. عبدالعزيز مخيمر،سەرچاوەی ئاماژەپێکراوی پێشو، ل122–126.

[170] بڕوانە: ((الابعاد القانونية للارهاب الدولي))، د. عصام صادق رمضان، ژمارە 85، حوزەیرانی 1986، ل22.

[171] مادەی 2/11ی ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ، (في الانتقادات الموجهة الى الاتفاقية)، و(الارهاب الدولي)، د. عبدالعزيز مخيمر عبدالهادی، سەرچاوەی ئاماژەپێکراوی پێشو، ل126–127.

www.pertwk.com

دووەم-ڕێکەوتننامەی بنبڕکردنی، دەست بەسەراگرتنی ناڕەوای فڕۆکە، کە لە 16ی ئەیلولی 1970دا لەلاهای ئیمزا کراوە[172]:

بەهۆی ناتەواوی و کەم و کوڕییەکانی ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ، دەربارەی خستەرووی چارەسەری کارا، بۆ ڕووبەروو بوونەوەی کێشەی دەست بەسەراگرتنی فڕۆکە، ئاڵۆزبوونی ڕووداوەکانی ڕفاندنی فڕۆکەو فراوانبـــوونی ئـــەو چوارچـــێوەیە[173]، ڕێکخـــراوی نێودەوڵـــەتی فڕۆکـــەوانی مـــەدەنی گرنگیـــی دا بەئامادەکردنی ڕێکەوتننامەیەکی نوێ، بۆ بنبڕکردنی دەست بەسەراگرتنی ناڕەوا بەسەر فڕۆکەدا. لەکانونی یەکەمی ساڵی 1970دا، ڕێکخراوەکە بانگەشەی بەستنی کۆنگرەیەکی دبلۆ ماسی لە شاری لاهای لە هۆڵەندا کرد، بۆ وتوێژ کردن لەسەر پرۆژەی ڕێکەوتنامەکە[174]. هەوڵ و کۆششی نێودەوڵەتی لەوبارییەوە، ، بۆ بنبڕکردنی دەست بەسەراگرتنی نایاسایی، بەسەر فڕۆکەدا ڕێکەوتننامەکەی لاهای ساڵی 1970ی لێکەوتەوە.

1ـ چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە:

بەپێی بڕگەکانی ئەو ڕێکەوتننامەیە، هەرکەسێك لەفڕۆکەو لەکاتی فڕیندا، هەستان بەئەنجامدانی ئەم کارانەی خوارەوە، بە ئەنجامدەری تاوانی دەست بەسەراگرتنی نایاسایی بەسەر فڕۆکەدا دادەنرێت[175]:

ا. کە بەشێوەیەکی نایاسایی هەستێت، بە بەکارهێنانی هێز، یان هەڕەشەکردن بە بەکارهێنانی هەر جۆرێك لە جۆرەکانی زۆرەملیٚ، بۆ دەست بەسەراگرتنی فڕۆکە یان هەوڵدان بۆ کۆنتڕۆڵکردنی، یان بەنیازبێت هەر کردەیەك لەوانە ئەنجام بدات.

ب. بەشداریی بکات لەگەڵ هەرکەسێك کەهەستێت بەئەنجامدان یان ئاراستەکردنی ئەنجامدانی هەریەکێك لەوکردانە.

سەرجەم دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە بەڵێنیان دا بە سزادانی هەریەکێك لەو تاوانانە بەسزایەکی توند[176]. لەوەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە توخمە پێویستەکانی پێکهێنانی تاوانی دەست

[172] لەدەقی ڕێکەوتننامەکە، بڕوانە:

U.N.T.S., Vol. 860, No, 72325.

[173] ژمارەی ئەو ڕووداوانەی کە لەنێو فڕۆکە ئەنجامدراون، یان لەدزی، تەنها لەماوەی ساڵی 1969دا گەیشتنە 81 ڕووداو.

[174] – لەکۆنگرەی دبلۆماسییدا، نوێنەری 77 دەوڵەت ئامادەبون ، نوێنەری 12 ڕێکخراوی نێو دەوڵتیش بەشدارییان کرد . و لەکاتێکدا کەپرۆژەکە خرایە ڕوو ، بۆ دەنگدان لە سەری ، 74 دەوڵەت ڕەزامەندییان دەربڕی ، و نوێنەری 50 دەوڵەت ئیمزایان کرد ، و کەس لەدژی دەنگی نەدا . ڕێکەوتننامەکە لە 16ی کانونی یەکەمی 1971 دا چووە خانەی جێبەجێکردنەوە ، و ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی دەنگیان لەسەردا گەیشتە 143 دەوڵەت ، هەتا 16 ی حوزەیرانی 1991 ،و میسریش لە 28ی شوباتی ساڵی 1975دا ، چووە ڕیزییانەوە . هەوڵ و کۆششی ڕێکخراوی فڕۆکەوانی نێو دەوڵەتی و کۆمەڵی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ، بەردەوام بوو لە 12 یکانونی یەکەمی ساڵی 1969و بڕیاری ژمارە 2551 لەخولی (24)ەمدا دەرچوو وتایبەت بوو بەگۆڕینی زۆرەملێی ڕەوتی فڕۆکە، کە مەودای گرنگی ڕێوشوێن گرتنەبەری ڕوون کردۆتەوە، ڕێگە لەم جۆرە چالاکییە ترسناکانە دەگرێت و، داوای لە دەوڵەتانی ئەندام کرد کە ڕێوشوێنی یاسایی دابڕێژن، بۆ قەدەغەکردنی سەرجەم کردەکانی دەست تێوەردانی ناڕەوا، بۆ گۆڕینی ڕەوتی فڕۆکە، یان ڕفاندنی، یان هەرجۆرێك لەجۆرەکانی کۆنترۆڵکردنی فڕۆکەو سزادانی ئەنجامدەرانی ئەو کردانە.

هەروەها ئەنجومەنی ئاسایش، لە 9ی ئەیلولی ساڵی 1970دا، بڕیاری ژمارە 286ی دەرکردو تیایدا داوای لەو دەوڵەتانە کرد کە هەموو پلانێکی یاسایی بگرنەبەر، لەپێناو کەمکردنەوەی ڕفاندنی فڕۆکە، یان هەر دەست تێوەردانێك لەکاروباری فڕۆکە مەدەنییە نێودەوڵەتییەکاندا.

[175] مادەی 1 لە ڕێکەوتننامەکە.

[176] ماددەی دووەمی ڕێکەوتننامەکە، بیرۆکەی دەسەڵاتی ئیقلیمی بۆ یاسا تاوانکارییەکانی ئەو دەوڵەتانە داناوە، بەبێ جەخت کردن، یان دڵنیابوون لەسەربیرۆکەی دەسەڵاتی جیهانی، بۆ دادگایکردنی ڕفێنەرانی فڕۆکە. سەبارەت بە بیرۆکەی دەسەڵاتی ناوخۆیی بۆ یاسادانانی تاوانکاری و یاسای نێودەوڵەتی، بڕوانە:

بەسەراگرتنی فڕۆکە، بەپێی ڕێکەوتننامەکەی لاهای بریتیین لەوەی: کە کردەکە لەنێو فڕۆکەکەدا ئەنجام بدرێت و، ئەوەش بەهۆی بەکارهێنانی توندوتیژی، یان هەڕەشەکردن بە پەیڕەوکردنی و، کە دەست بەسەراگرتنی فڕۆکە، یان کۆنترۆڵکردنی ڕەوتی فڕۆکەکە، یان بەنیازی ئەنجامدانی ئەو کردانەو ئەنجامدانی ئەو کارانە لەکاتی فڕینی فڕۆکەدا ڕوودەدەن و، کردەکانی دەست بەسەراگرتن، یان کۆنترۆڵکردنی بەشێوەی نایاسایی بن[177].

ڕێکەوتننامەکە یەکسان بوونێك لەنێوان ئەنجامدەری کردەی دەست بەسەرا گرتنە نایاساییەکەو هاوڕێ و هاوبەشەکانی لەو تاوانانەدا ڕەچاو دەکات، هەروەك چۆن بەشێوەیەکی یەکسان سەیری ئەو کەسە دەکات کە هەوڵی ئەنجامدانی تاوانەکەی داوەو ئەوکەسەیش لەگەڵیدا هاوبەشە لەتاوانەکەدا. لەم بارەیەوە ڕێکەوتننامەی لاهای لەڕێکەوتننامەی تۆکیۆ جیادەکرێتەوە، لەکاتێکدا دووەمیان بڕیاردانی لەسەر تاوانی بەشداریکردن لەپرۆسەی ڕفاندنی فڕۆکەکەدا پشت گوێ دەخات.

ڕێکەوتننامەی لاهای چوارچێوەی جێبەجێکرنەکەی فراوان بوو، دەقەکانی دیاریکردنی پێناسی فڕۆکەکانی لەخۆ نەگرتووە، کە ڕووداوەکانی تاوانی دەست بەسەراگرتنی نایاسایی تیادا ئەنجامدراوە. لەبەرئەوە ڕێکەوتننامەکە بەسەر ئەو کردانەدا جێبەجێدەکرێت کە کارەکەی تیادا ئەنجامدراوە، بەبێ جیاوازیی لەنێوان فڕۆکەی دەوڵەتانی ئەندام و فڕۆکەکانی دەوڵەتانی تردا، ئەوەش دەبێتە هۆی وەدیهێنانی ئەو ئامانجانەی کە بڕیاریان لەسەر داوە. لەو پێناوەدا، ڕێکەوتننامەکە تەنها ئەو فڕۆکانەی نەخستە چوارچێوەی جێبەجێکردنەکەوە کە بۆ کاروباری سەربازیی، گومرگی، یان کاروباری پۆلیسی بەکار دەهێنرێن[178]. بەڵکو ئەو فڕۆکانەی کە بۆ مەبەستی مەدەنی بەکار دەهێنرێن، ئەوا بڕگەکانی ڕێکەوتننامەکە دەیانگرێتەوە، جا ئەگەر ئەو فڕۆکانە بەشێوەیەکی ڕێك وپێك لەهێڵەکاندا کار بکەن، یان فڕۆکەی کرێ بن.

مادەی سێیەمی ڕێکەوتننامەکە، چوارچێوەی جوگرافی بۆ جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە دیاری دەکات. چونکە ڕێکەوتننامەکە جێبەجێ ناکرێت، ئەگەر شوێنی هەستانی ئەو فڕۆکەیەی تاوانەکەی تیادا ئەنجامدراوە، یان شوێنی نیشتنەوەی فیعلی بکەوێتە دەرەوەی ئەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیا تۆمارکراوەو، بەچاوپۆشین لەوەی کە ئەگەر فڕۆکەکە بۆ گەشتی نێودەوڵەتی و ناوخۆیی بەکاربێت[179] هەروەها ڕێکەوتننامەکە جێبەجێ ناکرێت، ئەگەر شوێنی هەستانی فڕۆکەکەی کە تاوانەکەی تیا ئەنجامدراوەو، شوێنی نیشتنەوە فیعلی بکەوێتە ناو قەڵەمڕەوی هەمان ئەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیا تۆمار کراوە[180]. لێرەوە تێدەگەین کە ڕێکەوتننامەکە بەسەر فڕینی ناوخۆییدا جێبەجێ ناکرێت، بەرەچاوکردنی ئەوەی کە هیچ هۆکارێکی دەرەکی، یان نێودەوڵەتی لەو کردەی دەست بەسەرا گرتنەی فڕۆکەکەدا نییە، لەم حاڵەتانە دەوڵەتەکە یاسادانانە نیشتمانیەکانی خۆی جێبەجێ دەکات.

2ـ دەسەڵاتی دادوەری:

مادەی چوارەمی ڕێکەوتننامەکە، هەموو دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەکات، بەگرتنە بەری ڕێوشوێنی پێویست، بۆ دانانی بنەمای دەسەڵاتی دادوەری، سەبارەت بە تاوانەکانی دەست بەسەراگرتنی

Mueller, G.w. and Wise, E.M., “ International Criminal Low”, (New York, 1950), P.16.

[177] بڕوانە کتێبی: ((الارهاب الدولی))، د. عبدالعزیز مخیمر عبدالهادي، سەرچاوەی ئاماژەپێکراوی پێشوو، ل131-136.

[178] مادەی 2/3 لە ڕێکەوتننامەکە.

[179] مادەی 3/3 لە ڕێکەوتننامەکە.

[180] مادەی 4/3لە ڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

نایاسایی فڕۆکەداو، هەر کردەیەکی توندوتیژیی ئاراستەکراو، لەدژی سەرنشینەکان‌و ستافی فڕۆکەکە کە تاوانبار ئەنجامی دەدات، دەربارەی دەست پێکردنی ئەو تاوانە، لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا:

ا. کاتێك تاوانەکە ئەنجامدەدرێت، لەناو فڕۆکەیەکی تۆمارکراو لەو دەوڵەتەدا.

ب. کاتێك فڕۆکەیەك دەنیشێتەوە کە تاوانەکەی تیا ئەنجام دەدرێت، لە قەڵەمڕەوە کەیداو کە هێشتا تاوانبارەکە لەنێو فڕۆکەکەدا بێت.

ج. کاتێ تاوانەکە لەناو فڕۆکەیەکی بەکرێگیراو ئەنجام دەدرێت کە بەبێ ستاف دەدرێت بەو لایەنەی بەکرێی دەگرێت‌و شوێنی کارەکەی لەو وڵاتەدا دەبێت، یان نیشتەجێبوونی هەمیشەیی تیادا هەیە، ئەگەر پێگەیەکی وەك ئەو کارانەی نەبێت.

مادەی چوارەم حاڵەتێکی تری زیادکردوە کە ئەویش بوونی تاوانباری، لەقەڵەمڕەوی دەوڵەتێکی ئەندامی ڕێکەوتننامەکەداو هەڵناسێت بە بەدەستەوەدانی[181] ڕێکەوتننامەکە هیچ دەسەڵاتێکی تاوانکاری بەدوور نازانێ ئیشی پێبکرێت، بەپێی بڕگەکانی یاسای نیشتمانی[182]. هەروەها لەمادەی دووەم بڕیار لەسەر پێویستی سزادانی توندی تاوانی دەست بەسەراگرتنی نایاسایی فڕۆکە درا.

مادەی شەشەمی ڕێکەوتننامەکە، ڕێوشوێنی گرتنی ئەوکەسە پەیڕەو دەکات کە تاوانی دەست بەسەرا گرتنی فڕۆکەکەی بەشێوەی نایاسایی داوە. بەپێی ئەو مادەیەش دەوڵەتی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە کە تاوانبارەکە لەنێو قەڵەمڕەوەکەیدایە پابەند دەکرێت بە بەندکردنی، یان هەر ڕێوشوێنێکی‌تر کە گرەنتی مانەوەی دەدات لەو وڵاتەدا، لە حاڵەتێکدا ئەگەر بۆی دەرکەوت بارودۆخەکە وادەخوازێت. بە بەندکردن، یان گرتنەبەری ڕێوشوێنی‌تر، بەپێی بڕگەکانی یاسای ئەو دەوڵەتە دەبێت، بەمەرجێ ئەو ڕێوشوێنانە لەکاتی پێویستی خۆی زیاتر درێژە نەکێشێت، بۆ بەئەنجام گەیاندنی ڕێوشوێنی تاوانکارییەکە، یان ڕێوشوێنی بەدەستەوە دانەکە[183].

دەبێت دەوڵەتی ناوبراو، دەسبەجێ هەستێت بەڕێوشوێنی لێکۆڵینەوەی سەرەتایی ڕووداوەکەو[184]، پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتە کە یارمەتی پێویستی کەسی بەندکراو بدات‌و کارئاسانی بۆ بکات، بەوەی دەرفەتی بداتێ لەنزیکترین کاتدا، پەیوەندیی بەنوێنەری ئەو دەوڵەتەوە بکات کە ڕەگەزنامەی هەڵدەگرێت[185].

ڕێکەوتننامەکە سەرجەم دەوڵەتانی ئەندام، بەپێی یاسای نیشتمانی، پابەند دەکات، بەئاگادرکردنەوەی ئەنجوومەنی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانی مەدەنی، بەزووترین کات، بەهەر زانیارییەك کە لەبەردەستی دایە، سەبارەت بە بارودۆخی ئەنجامدانی تاوانەکەو، ڕێوشوێنی ڕەچاوکراو بۆ گێڕانەوەی کۆنترۆڵ، یان دەسەلات بۆ فڕۆکەوانەکەی خۆی، یان بۆ پارێزگاریکردن لە دەسەڵاتی بەسەریدا، بەپێی مادەی حەوتەمی ڕێکەوتننامەکەو، ئەو ڕێوشوێنانە یان هەر ڕێوشوێنێکی تری یاسایی دەگرێتەبەر، لەدژی ئەنجامدەری تاوانەکە، یان ئەوەی تاوانبارەکە بە ئەنجامدانی‌و بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بە بەدەستەوەدانی هەیە[186].

3ـ بەدەستەوەدان:

ڕێکەوتننامەی لاهای پرەنسیپی بەدەستەوەدان، یان دادگایکردن پەیڕەو دەکات. ئەگەر دەوڵەتی ئەندامی ڕێکەوتننامە، کاتێك تاوانبارێك لە قەڵەمڕەوەکەیدا بێت‌و بەدەستیەوە نەدات، ئەوا پابەندی

---

[181] مادەی 2/4 لە ڕێکەوتننامەکە.

[182] مادەی 3/4 لە ڕێکەوتننامەکە.

[183] مادەی 1/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[184] مادەی 2/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[185] مادەی 3/3 لە ڕێکەوتننامەکە.

[186] مادەی 11 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

دەکات بەبێ جیاوازی‌و، هەرکەسێك بێت‌و تاوانەکەی لەقەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجام دابێت یان نەء – بەڕەوانەکردنی کێشەکە بۆ دەسەڵاتە پسپۆرییەکان بۆ دادگاییکردنی‌و، پێویستە لەسەر ئەو دەسەڵاتانە هەمان ئەو بڕیارانە بدەن، کە سەبارەت بەتاوانێکی ئاسایی دەیدەن کە بەپێی یاسای ئەو دەوڵەتە بەگەورە دادەنرێت[187].

ڕێکەوتننامەکە بڕیاری داوە، تاوانی دەست بەسەرا گرتنی نایاسایی فڕۆکە، لەنێو ئەو تاوانانەدا دابنرێت کە کاری بەدەستەوەدانیان لەسەر دەکرێت‌و لە هەر ڕێکەوتننامەیەکی بەدەستەوەداندا، بڕیاری لەسەر درابێت کە لەنێوان وڵاتانی ڕێکەوتننامەکاندا بەرپایە، لەگەڵ بەڵێندانی لایەکانی ڕێکەوتننامەکە بەدانانی دەست بەسەراگرتنی نایاسایی بەسەر فڕۆکەدا، وەکو تاوانێك کە دەبێت ئەنجامدەرانی بەدەستەوە بدرێن، لەهەر پەیماننامەیەکدا بۆ بەدەستەوەدان کە لەداهاتوودا لەنێوانیاندا ببەسترێت[188].

ڕێکەوتننامەکە ڕێگە دەدات بەوەی ئەگەر دەوڵەتێکی ئەندام داواکاری بەدەستەوەدانی لەوڵاتێکی‌تر وەرگرت‌و هیچ جۆرە پەیماننامەیەکی وەها لەنێوانیاندا نەبوو، مەرجی بوونی ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدانی هەبوو ئەوا– بەپێی خواستی خۆی– دەتوانێت ئەو ڕێکەوتننامەیە بە بەڵگەیەکی یاسایی بۆ بەدەستەوەدانی، سەبارەت بە تاوانی دەست بەسەراگرتنی فڕۆکە دابنێت‌و بەدەستەوەدانەکە لەم بارەدا دەکەوێتە ژێر چەند مەرجێکی ترەوە کە لەیاسای ئەو دەوڵەتەی داوای بەدەستەوەدانەکەی دەکات بڕیاری لەسەر درابێت‌و[189]. پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کە ئەندامی ڕێکەوتنامەکەیەو پێویستە لەسەر دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە بۆ بەدەستەوەدان لەنێوانیاندا، پەیماننامەیەك هەبێت، کە تاوانی دەست بەسەراگرتنی ناڕەوای فڕۆکە، بەیەکێك لەو تاوانانە دابنێت کە دەبێت بەدەستەوەدانی تێدابێت لەنێوانیاندا، لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو مەرجانەی لەیاسای ئەو دەوڵەتەدا هاتوون کە داوای لێدەکرێت کاری بەدەستەوەدان ئەنجام بدات[190]. مامەڵەکردنی تاوانی دەست بەسەراگرتنی فڕۆکە بەشێوەی نایاسایی، بۆ مەبەستی بەدەستەوەدان، لەنێوان دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە، وەکو ئەوە دەبێت کە تاوانەکە لەشوێنی خۆیدا ڕووی نەدابێت، بەڵکو لەقەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتانەشدا کە کارەکە، بەپێی ئەحکامی بڕگەی (1) لەمادەی چوار، پێویستی بەدامەزراندنی دەسەڵاتی دادوەری هەیە[191].

ڕێکەوتننامەی لاهای بەهەنگاوێکی گرنگ هەژمار دەکرێت، بۆ قەڵاچۆکردنی ڕفاندنی فڕۆکەو سزادانی ئەنجامدەرانی، چونکە جەخت لەسەر بیرۆکەی دەسەلاتی جیهانی، بۆ قەڵاچۆکردنی ڕفاندنی فڕۆکە دەکات. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ڕێکەوتننامەکە چارەسەری هەندێ تاوانی پەیوەندیدار بەئاسایشی فڕۆکەوانی نەکردووە، وەکو هێرشکردنە سەر فڕۆکە لەسەر زەویدا، یان دەستدرێژیکردنە سەر دامەزراوەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنی لە فڕۆکەخانەکاندا[192]. هەروەها ڕێکەوتننامەکە حاڵەتەکانی دەست بەسەراگرتنی دەرەکی فڕۆکەی نەکردوە، چ بە بەکارهێنانی فڕۆکەی جەنگییەوە بێت، یان هەڕەشەکردن بە بەکارهێنانی جۆرێکی دەست نیشانکراو لەچەکی دژە ئاسمانی، وەکو موشەکی زەمین بەئاسمان کە ئاراستەی فڕۆکە دەکرێت[193]. هەر لەم ڕێکەوتننامەیەدا، بڕیار نەدراوە لەسەر سزادانی

---

[187] مادەی 7 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

[188] مادەی 1/8 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

[189] مادەی 2/8 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

[190] مادەی 3/8 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

[191] مادەی 4/8 لە ڕێکەوتننامەی لاهای.

[192] بڕوانە کتێبی ((خطف الطائرات))، د. محمد المجذوب. ل172“ و ((الابعاد القانونية الارهاب الدولى))، د. عصام صادق رمضان، ل23.

[193] د. محمد المجذوب، سەرچاوەی پێشوو، ل23.

www.pertwk.com

ئەو دەوڵەتانەی کەمتەرخەمی لە جێبەجێکردنی ئەحکامەکانیدا دەکەن، هێشتا پابەندبوون بەناوەڕۆکی ڕێکەوتننامەکە، بەندە بەویستی وڵاتانی ڕێکەوتننامەکەوە[194]. دواتر ڕێکەوتننامەکە ئەو دەقانەی تێدا نییە کە تایبەتن بەجیاکردنەوەی ئەو حاڵەتانەی کە زیاتر لەوڵاتێك لەوڵاتانی ڕێکەوتننامەکە ئیدعای دەسەڵاتی خۆیان دەکەن، بۆ دادگایکردنی ڕفێنەران.

سێیەم: ڕێکەوتننامەی نەهێشتنی تاوانەکانی دەستدرێژیکردنە سەر ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنی, لە 23ی ئەیلولی 1971دا, لە مۆنتریال ئیمزاکراوە(195).

ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی نێودەوڵەتی داوای بەستنی کۆنگرەیەکی دبلۆماسی لە دەوڵەتان کرد لە مۆنتریال, لە پێناو لێکۆڵینەوەی پرۆژەی ڕێکەوتننامەیەك, بۆ قەدەغەکردنی کردە نایاسایییە ئاراستەکراوەکانی دژی ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنیو پاراستنیان لە دژی کردەکانی توندوتیژیو تێکدان. ئامادەکردنی ئەو ڕێکەوتننامەیە بە هۆی لیژنەی یاسایی ڕێکخراوەکەوە بووە, کۆنگرەکەش لە 23ی ئەیلولی 1971دا, ڕەزامەندیی لەسەر دەربڕیوە. و ئامانجی ڕێکەوتننامەکە چارەسەرکردنی ئەو کەلێنو نەهێشتنی ئەو ڕەخنانەیە کە ئاراستەی ڕێکەوتننامەی لاهای ساڵی 1970کرا, کە چوارچێوەی جێبەجێکردنەکەی ئەو کردە نایاساییانە ناگرێتەوە کە ئاراستەی فڕۆکە دەکرێت, لە کاتی ئەوەی لەسەر زەوی فڕۆکەخانەکە بێت لە زەویدا, یان لە کاتی بەرزبوونەوەیدا لە ئاسمان, یان ئەوانەی ئاراستەی دامەزراوەوەو خزمەتگوزارییەکانی فڕگەکان دەکرێت.

1-چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامە:

بڕگەکانی ڕێکەوتننامەی مۆنتریال بەسەر هەر کەسێکدا جێبەجێدەکرێت کە[196]:

أ‌-هەستێت بە یەکێك لە کردە توندوتیژی, دژی کەسێك لەناو فڕۆکە لە کاتی فڕینیدا, ئەگەر شیمانەی ئەوە هەبوو کە ئەو کردەیە, ئاسایشی فڕۆکەکە بخاتە مەترسییەوە[197].

ب‌-خراپکردنی فڕۆکە لە کاتی ئیشکردنی یان خزمەتکردندا, یان زیان پێگەیاندنی ئەو جۆرە فڕۆکانە بەجۆرێك کە سوودی فڕینی نەبێت, کە ڕەنگە مەترسیی لەسەر ئاسایشی لە کاتی فڕیندا دروست ببێت[198].

ج‌-دانانی ئامرازێك یان بوونە. هۆی دانانی ئامرازێك, یان مادەیەك لە نێو فڕۆکەیەك کە لە ئیشکردندا بێت, بەهەر هۆیەك بێت, کە ڕەنگە ببێتە هۆی تێکشکاندنی فڕۆکەکە, یان زیان پێگەیاندنی کەوای لێبکات بە کەڵکی فڕین نەیەت, یان ببێتە هۆی ڕوودانی زیان لێکەوتن کە ڕەنگە لە کاتی فڕیندا, مەترسی بۆ سەر ئاسایشی فڕۆکەکە دروست بکات.

---

[194] بڕوانە ((الارهاب الدولی))، د. عبدالعزیز مخیمر عبدالهادی، سەرچاوەی پێشوو، ل143–144.

[195] ئەم ڕێکەوتننامەیە لە 26ی کانوونی دووەمی ساڵی 1973دا چووە خانەی جێبەجێ کردنەوە, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی کە بڕیاریان لەسەرداوە ئەوانەشی هاتنە ڕیزەوە گەشتە 144 دەوڵەت تا 16ی تەمووزی 1991و میسریش لە 24ی تشرینی دووەمی 1972دا ئیمزای کردو, لە 20ی مایسی 1975دا بڕیاری لەسەردرا, سەبارەت بە دەقی ڕێکەوتننامەکە, بڕوانە:
10 I .L. M., November, 1971; U. N. T. S., Vol. 974, No. 14178.

[196] مادەی 1/1ی لە ڕێکەوتننامەکە.

[197] لەو کاتەوەی سەرنشینەکان دەچنە فڕۆکەکەو سەرجەم دەرگاکانی دادەخەن بە حاڵەتی فڕین دادەنرێت, تا ئەو کاتەی دەرگاکان دەکرێتەوە, بەمەبەستی دابەزینیانو, لە حاڵەتی نیشتنەوەی ناچارییدا, هەر بە حاڵەتی فڕین دادەنرێت, تا ئەو کاتەی دەسەڵاتە پەیوەندیدارە بەرپرسەکە لە فڕۆکەکەو لەسەر نیشتنانی دەست بەکاردەبەن(مادەی2/أ لە ڕێکەوتننامەکە)

[198] فڕۆکە هەر لە کاتی ئامادەکردنی بەر لە فڕین, لەلایەن ستافی خزمەتگوزاریی زەمینی یان بە هۆی ستافی فڕۆکەکە لە کاتی گەشتێکی دیاریکراو وا دادەنرێت کە لە حاڵەتی فڕیندا بێت, تارەتبوونی 24 سەعات بەسەر هەر نشیتنەوەیەکی فڕۆکەکەو, بەهەر حاڵ ماوەی ئیشکردنەکە بە درێژایی ئەو ماوەیە دەبێت کە فڕۆکەکە وا دادەنرێت لە حاڵەتی فڕیندایە, بە تایبەتی لە بڕگەی(أ) لەم مادەیە (مادەی 2/ ب لە ڕێکەوتننامەکە).

د‌-هەموو ئەو ئامێرانەی کە گەشتی ئاسمانی تێکبدات, یان خۆی هەڵقورتێنێت تیایاندا, ئەگەر هاتوو ئەو کردەوانە, ئاسایشی فڕۆکەکە لە کاتی فڕیندا بخاتە مەترسییەوە.

هـ‌-هەر زانیارییەك ڕابگەیەنێت کە بزانێت ڕاست نییەو لەوانەبێت ئاسایشی فڕۆکەکە, لە کاتی فڕیندا بخاتە مەترسییەوە.

هەروەها هەرکەسێ بیەوێت یەکێك لەو کارانەی سەرەوە ئەنجام بدات بە ئەنجامدەری تاوانەکە دادەنرێت, یان بەشداریی بکات لەگەڵ کەسی تاوانبار یان کەسێك بیەوێت یەکێك لەو کارانە ئەنجام بدات[199].

2-دەسەڵاتی دادوەری:

مادەی پێنجەمی ڕێکەوتننامەکەی مۆنتریال بڕیاریدا, چاوپۆشین لە ڕەگەزنامەی ئەنجامدەری کارەکە. پێویستە لە سەرجەم دەوڵەتانی ئەندامانی ڕێکەوتننامەکە, هەموو ڕێوشوێنێکی پێویست بگرنەبەر, بۆ پیادەکردنی دەسەڵاتی دادوەری, لەم تاوانانەدا:

أ‌-کاتێك تاوانەکە لە قەڵمرەوی ئەو دەوڵەتەدا ئەنجام دەدرێت.

ب‌-کاتێك تاوانەکە لە دژی فڕۆکەیەك یان لەناو فڕۆکەیەکی تۆمارکراو لەو دەوڵەتەدا ئەنجام دەدرێت.

ج‌-کاتێك ئەو فڕۆکەیەی تاوانەکەی تیا ئەنجام دراوە, لە قەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتەدا دەنیشێتەوە کە هێشتا تاوانباری ئەنجامدانەکە لە نێویدایە.

د‌-کاتێك تاوانێك دژی فڕۆکەیەك, یان لەناو فڕۆکەیەکدا ئەنجام دەدرێت کە بە کرێ گیراوە بەبێ ستاف, بۆ بەکرێ گرتەیەك کە بارەگای سەرەکی کارەکانی, یان نیشتەجێبوونی هەمیشەیی, لەو ولاتەدا بێت.

ڕێکەوتننامەکە هیچ دەسەڵاتێکی دادوەری بەدوور نازانێت ئیشی پێبکرێت, بەپێی یاسای نیشتیمانی ئەو دەوڵەتەی کە کەسی تاوانبار, بە ئەنجامدانی یەکێك لەو کردانەی تێدایە کە دەچێتە چوارچێوەی جێبەجێکردنیەوە.

بەپێی مادەی شەشەمی ڕێکەوتننامەکە, هەر دەوڵەتێکی ئەندام, کە ئەنجامدەری تاوانەکە, یان تاوانباری ئەنجامدانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا بێت, پابەندی دەکات بە دەستگیرکردنی, یان بە گرتنەبەری ڕێوشوێنی تر کە گرەنتی مانەوەی دەکات, کاتێك گەیشت بەو قەناعەتەی داوای لێدەکرێت, ئەگەر هاتوو هەستی بەوەکرد کە بارودۆخەکە وا دەخوازێت, بە مەرجێ ئەو ڕێوشوێنانە, تەنیا تا کاتی پێویست بێت, بۆ هەستان بەڕێوشوێنی تاوانکاری, یان هەر ڕێوشوێنەکانی بەدەستەوەدانی[200].

پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کە تاوانبارەکەی لایە, دەسبەجێ هەستێت بە کاری لێکۆڵینەوەی سەرەتایی لە ڕووداوەکە[201]. هەروەها پێویستە لەسەری یارمەتی ئەنجامدەری تاوانەکە, یان تاوانبار بە ئەنجامدانەکەی بدات, بە پەیوەندیی کردنی بە نوێنەری ئەو دەوڵەتەوە کە یەکێکە لە هاووڵاتیاینی[202]. و هەروەها پێویستە دەسبەجێ ئەو دەوڵەتانە ئاگادار بکاتەوە کە تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجامدراوەو زیانی بە بەرژەوەندییەکانی گەیاندوەو, ئەو دەوڵەتەی کە کەسی دەستگیرکراو هەڵگری ڕەگەزنامەیەتی, یان هەر دەوڵەتێکی تری بەرژەوەندیدار, ئەگەر بینی پێوست

---

[199] ماددەی 1/2/أ, ب لە ڕێکەوتنامەکە.

[200] مادە 1/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[201] مادەی 2/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

[202] مادەی 3/6 لە ڕێکەوتننامەکە.

www.pertwk.com

دەکات‌و، دەبێ دەسبەجێ دەست پێشخەری بکات، بەناردنی ئاکامی لێکۆڵینەوەکە بۆ دەوڵەتانی ئاماژە پێکراو کە ئایا دەیەوێت دەسەڵاتی خۆی لەو بارەوە جێبەجێ بکات[203].

3-بەدەستەوەدان:

أ-ئەو کردانەی دەچنە نێو چوارچێوەی ڕێکەوتننامەی مۆنتریال، بەو تاوانانە دادەنرێن کە شایەنی بەدەستەوەدانن کە لە هەر پەیماننامەیەکی بەدەستەوە داندا هەبێت کە دەوڵەتانی ئەندام لەسەری ڕێك دەکەون. و دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە بەڵێن دەدەن، بە دانانی ئەو تاوانانە لە هەر پەیماننامەیەکی بەدەستەوەداندا بێت، کە لە داهاتوودا دەبەسترێت، بەوەی کە وەکو تاوانی شایەنی بەدەستەوەدانە

ب-ئەگەر دەوڵەتێکی ئەندام- مەرجی بوونی ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدان دادەنێت، بۆ ئەنجامدانی بەدەستەوەدان- لەلایەن دەوڵەتێکی تری ئەندامەوە داوای لێکراو هیچ پەیماننامەیەکی بەدەستەوەدانیش لە نێوانیاندا نەبوو، ئەوا دەتوانرێت بە پێی خواستی خۆی، ئەو پەیماننامەیە بکات بە بنەمایەکی یاسایی، بۆ بەدەستەوەدانەکە سەبارەت بەو تاوانانەی دەچنە نێو چوارچێوەی جێبەجێکردنەکەوە، لەم حاڵەتەدا ڕێوشوێنی بەدەستەوەدانەکە، بە پێی مەرجی دیکە کاری پێدەکرێت کە یاسای ئەو دەوڵەتە دیاری دەکات کە داوای بەدەستەوەدانەکەی لێ دەکات.

ج-پێویستە لەسەر دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکە کە بوونی ڕێکەوتننامەیەکی بەرپا، بەمەرجی بەدەستەوەدان دانانێن، لەناو خۆیاندا دان بەوەدا بنێن کە ئەو کردانەی ڕێکەوتننامەی مۆنتریال بڕیاری لەسەرداون، بە تاوانێکی بزانن کە شایەنی بەدەستەوەدان نین.

د-مامەڵەکردنی هەموو ئەو تاوانانەی دەکەونە نێو چوارچێوەی جێبەجێکردنی پەیماننامەکەوە- ئەوەی پەیوەندیی بە بەدەستەوەدان هەیە، لە نێوان دەوڵەتانی ئەندامدا- وەکو ئەوەی کە ئەنجامدانەکە، تەنها لەو شوێنەدا ڕووینەدابێت، بەڵکو لە قەڵەمڕەوی دەوڵەتانی دیکەشدا کە دەسەڵاتە دادوەرییەکەی بۆ ڕەچاو دەکرێت، بە پێی بڕگەکانی ڕێکەوتننامەکە.

دەتوانرێت تێبینی ئەوە بکرێت کە ڕێکەوتننامەی مۆنتریال‌و ڕێکەوتننامەی لاهای، لە چەندین ڕووەوە لە یەکتری دەچن، بە جۆرێك کە دەگاتە ئەو ئاستەی کە دەتوانین بڵێین ڕێکەوتننامەی مۆنتریال هەمان دەقەکانی ڕێکەوتننامەی لاهای لەخۆگرتووە، بەڵام ڕێکەوتننامەی مۆنتریال لەوەدا جیاوازەکە ئامانجی بەگژداچوونەوەی دەستدرێژی‌و کاری تێکدانی ئاراستەکراوە بۆ فڕۆکە مەدەنییەکان، چ لە کاتی فڕیندا بێت، یان لە کاتێکدا لەسەر زەوی فڕگەکە بێت، بەڵام ڕێکەوتننامەی لاهای جەخت لەسەر زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکە، یان خودی کردەی"ڕفاندن" دەکات.

ڕێکەوتننامەی مۆنتریال هەندێ پێشکەوتنی بەسەر ڕێکەوتننامەی لاهایدا هێناوە، لەبارەی قەڵاچۆکردنی تاوانی ڕفاندنی فڕۆکە، کە لە مادەی دەیەمدا، سەرجەم دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکەی پابەندکرد، بەوەی کە هەوڵ‌و کۆششەکانیان بخەنەگەڕ، لە پێناو گرتنەبەری هەموو ڕێوشوێنێکی گونجاو، بۆ قەدەغەکردنی ڕوودانی ئەو تاوانانەی کە لە مادەی یەکدا بڕیاریان لەسەردراوە، ئەوەش بە پێی یاسای نێودەوڵەتی‌و یاسا نیشتیمانییەکان[204]. هەروەها ڕێکەوتننامەکە، سەرجەم دەوڵەتانی ئەندام پابەند دەکات، کە پاساوی ئەوەیان بە دەستەوەیەو بڕوایان وایە کە یە کێك لەو تاوانانە ئەنجامدەدرێت کە لە مادەی یەکەمدا هاتوون، کە بە پێی یاسای نیشتیمانی خۆی هەستێت بە ڕاگەیاندنی هەر زانیارییەك کە هەیەتی سەبارەت بەو تاوانە، بۆ ئەو دەوڵەتانەی کە پێی وایە لەو دەوڵەتانەن کە لە بڕگەی (1)ی مادەی پێنجەمدا هاتوون[205].

[203] مادەی 4/6 لەڕێکەوتننامەکە.

[204] مادەی 1/10 لەڕێکەوتننامەکە.

[205] مادەی 12 لە ڕێکەوتننامەکە. و بڕوانە:

Sundberg, J. "Unlawful Seizure of Aircraft" , Arkiv for Lufrett, September, 1974, p. 27.

ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی هەوڵیدا پشتگیریی جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامە نێودەوڵتیە پەیوەندیدارەکان بکات، بۆ بنبڕکردنی دەستێوەردانی نایاسایی لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی(تۆکیۆ، لاهای، مۆنتریال) لە ڕێی ئامادەکردنی ڕێکەوتننامەیەکەوە کە بواری خزمەتگوزارییە ئاسمانییەکانی‌و چەند بوارێکی تری دەوڵەت لەخۆ بگرێت، بۆ ئەو دەوڵەتانەی پابەند نابن بەو ڕێکەوتننامانەوە، بەڵام ئەو هەوڵدانە لە کۆمەڵەی گشتی ڕێکخراوەکە لە ساڵی 1973دا، سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا‌و، دواتر تێکۆشانی نێودەوڵەتی بۆ بەگژداچوونەوەی ڕفاندنی فڕۆکە بەردەوام بووو داوای لەو دەوڵەتانەش کرد کە هێشتا نەهاتوونەتە ڕیزی ڕێکەوتننامەکەوە، کە ئەوانیش لە دژی ئەو جۆرە کارانە بوەستنەوە، لەگەڵ هاندان بۆ توندکردنی ڕێوشوێنی پاراستنی ئاسایش لە فڕۆکە خانەکاندا[206].

چوارەم: چەند تێبینییەك سەبارەت بە ڕێکەوتننامەکانی بنبڕکردنی دەستێوەردانی نایاسایی، لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنی نێودەوڵەتیدا

پێشتر هەوڵ‌و تێکۆشانی کۆمەڵی نێودەوڵەتیمان خستەڕوو، لە پێناو بڕیاردان لەسەر ڕێکەوتننامە نێودەڵەتییەکان، بۆ قەدەغەکردنی دەستێوەردانی نایاسایی لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنی نێودەڵەتیدا‌و، بنبڕکردنی کردە تیرۆرییەکان کە مۆرکی نێودەوڵەتییان هەیە کە بە ئامانجی ڕفاندنی فڕۆکە ئەنجام دەدرێن‌و سزادانی ئەنجامدەرانیان. تێبینی دەکرێت ڕێکەوتننامەی مۆنتریال کە لە ساڵی 1971دا بڕیاری لەسەردرا، (بۆ بنبڕکردنی کردە نایاساییە ئاراستەکراوەکانی دژی ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنی، بوو. هەروەها لە مادەی یەکەمی هەمان ڕێکەوتننامەدا، ئاماژە بۆ هەندێ کردە کراوەکە((ئەگەر بە ئەنقەست‌و بەبێ مافێکی یاسایی ئەنجام دران، ئەوا بە تاوان دادەنرێن)).

بەکارهێنانی دەستەواژەی(Unlawful Acts)، تەنیا ڕێکەوتننامەی مۆنتریالی نەگرتەوە، بەڵکو لە هەردوو ڕێکەوتننامەکەی دوایشدا بە کارهات، مەبەست لە ڕێکەوتننامەی لاهای کە لە ساڵی 1970 بڕیاری لەسەردرا، لەو پێناوەدا بوو، وەکو لە ناونیشانەکەیەوە دەردەکەوێت، بریتییە لە بنبڕکردنی زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکە کە ئەوەش ئاماژەیەکی ئاشکرایە، بۆ ئەوەی کە دەقەکانی ڕێکەوتننامەکە، تەنها بەسەر زەوتکردنی نایاساییدا(Unlawful) جێ بەجێ ناکرێت. بەڵام ڕێکەوتننامەی تۆکیۆ سەوبارەت بە تاوانەکان‌و کردەکانی تر کە لە ناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدرێت، لە بابی چوارەمیدا ئاماژە بە حاڵەتەکانی(زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکە) دەکات.

ئەو پرسیارەی لێرەدا دێتە پێشەوە ئەوەیە کە: ئایا زەوتکردنی یاسایی‌و زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکە هەیە؟ و ئایا دەستێوەردانی یاسایی‌و دەستێوەردانی نایاسایی لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتییدا هەیە؟

و مەبەست لە کردەی نایاسایی(Unlawful) چییە؟ و ئایا تاوانێك هەیە دژی مافی یاسایی ئەنجامبدرێت، ئەگەر گونجا لێرە دا چەمکی پێچەوانە بەکاربرێت؟

لەڕاستیدا لە چوارچێوەی تاوانی نێودەوڵەتیدایەو، بەهۆی نەبوونی یاسایەکی تاوانکاریی نێودەوڵەتیی یەکگرتوو، دەکرێت ئەوەی بە سەرجەم دەوڵەتانی جیهاندا جێبەجێ بکرێت، کە لە چوارچێوەیەکدا تیۆرێکی نایاسایی هەبێت، ئەگەری جێبەجێکردنی هەبێت لەسەر بنەمای جیهانی،

[206] کۆمەڵەی گشتی ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنی، لە خولی نا ئاسایی(خولی 25) دا کە لە مۆنتریال بەسترا، پشتی بە پرۆتۆکۆڵێك بەست لە 10ی مایسی 1984 بەراستکردنەوەی ڕێکەوتننامەی شیکاگۆی ساڵی 1944، بە پێی ئەوە مادەیەکی بۆ زیادکرا لە ژێر ژمارەی 3ی دووبارەدا، بڕگەی یەکەمی بڕیار لەسەر دانانی دەوڵەتانی ڕێکەوتننامەکە دەدات کە پێویستە لەسەریان پەنا نەبەنە بەر بەکارهێنانی چەك دژی فڕۆکەی مەدەنی لە کاتی فڕینداو، لە کاتی بەکارهێنانیدا گیانی سەرنشینانی‌و ئاسایشی فڕۆکەکە ئەکەوێتە مەترسییەوە. بڕوانە:الابعاد القانونية للارهاب الدولي)، د. عصام رمضان سەرچاوەی پێشوو، ل 23–24.

www.pertwk.com

ئــەوا ناکرێــت پێناســەیەکی دیــاریکراو بــۆ ئــەوەی کــە یاســایی(Lawful)و ئــەوەی کــە نایاســاییە(Unlawful), لەســەر ئاســتی نێودەوڵــەتی دابنرێــت. دەتوانرێــت- تــەنها- بگــەین بــە دیاریکردنی, لە چوارچێوەی یاسای تاوانکاریی تایبەت بە هەموو سیستمێکی یاسایی بە جیا. لێرەدا رەنگە کێشـەیەکی تـر بوروژێـت, کاتێك رووبەڕووی چەندین یاسـای تاوانکاری جیاواز دەبینـەوە کـە زۆربەیان جیاوازن, لەمەڕ پەیوەندی بە تیۆری نایاساییەوە, دەبینین ئەوەی لە سایەی سستمی یاسای تاوانکاری دەوڵەتێکدا یاسایی بێتو, بۆ یەکێکیان رەنگە لە چوارچێوەی یاسایی دەوڵـەتێکی تـردا, نایاســایی بێــت. ئەمــەش جــارێکی تــر وامــان لێــدەکات بپرســین, لەمــەڕ مەبەســت لــە کــردەی نایاسایی(Unlawful), کاتێك تـاوانی رفانـدنی فڕۆکەکـە مـۆرکی نێودەوڵـەتی هەیـەو رەنگـە چەندین یاسای سزادان کە شیاوی جێبەجێکردنە, لەسەرکردەی تاوانێك لەبەردەممانـدا بێـت. دەشـێ ئاماژەکـە روون نـەبێت بـۆ دەسـتەواژەی(دەسـتێوەردانی نایاسـایی) یـان (مـافی نایاسـایی) لـە رێکەوتننامـەکانی بنبڕکردنی دەستێوەردان لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنی کە رەگو ریشەیەکی قوڵی هەیـە, لە تیۆری نایاساییدا کە لایـەنێکی گرنگـە لـە هـەر سیستمێکی یاسایی سزاداندا. لـە نموونـە ئاشـکراو دیارەکان لەو بارەیەوە, بیرۆکەی جەنگە لە سایەی یاسای نێودەوڵەتیی کۆنباودا, کاتێك تیۆری جەنگی عادیلانـە(Just War)بڵاوبۆوەو جاران زانسـتیی نێودەوڵـەتی جیـاوازیی لـە نێـوان جـەنگی عادیلانـەو جەنگی ناعادیلانە(Unjust War)دا دەکرد, هـەر چـەندە کـە کـاری جـەنگی- بـە شـێوەیەکی گشـتیو بـەبێ باسـکردنی- بـە یـەکێك لـەو تاوانانـە دادەنـران کـە سـزادانی لەسـەرە, لـە زۆربـەی یاسـاکانی تاوانکـاریی نـاوخۆداو, لـە چوارچـێوەی یاسـای نێودەوڵـەتیی هاوچـەرخدا, دەبینـین کـە بەڵگەنامـەی نەتەوە یـەکگرتووەکان, سـەرەڕای تاوانبارکردنی هـەموو شـێوەکانی بەکارهێنانی هێـزو هەڕەشـەکردنی بـەکارهێنانی لـە پەیوەندییـە بێودەوڵەتییەکانـدان, کەچـی لەگـەڵ ئەوەشـدا, چـەندین یاسـای نەتـەوە یــەکگرتووەکان هەیــەو بەتایبــەتی ئەوانــەی لــە کۆمەڵــەی گشــتییەوە دەرچــوون, پشــتگیریی خــەباتی چـەکداریی بزووتنـەوە سـەربەخۆیی خـوازە نیشـتیمانییەکان دەکـاتو, لـە بازنـەی کـاری نایاسـایی نێودەوڵەتییدا, دەریان دەهێنێت[207]. هەروەکو چۆن لە کۆنگرەی پێنجەمی نەتەوە یەکگرتووەکاندا, بۆ قەدەغـەکردنی تـاوانو مامەڵـەکردنی تاوانبـاران بەسـترا, لەوێـدا بـە گشـتی رێکـەوتن لەسـەر ئـەوەی پێویسـتە جـەختو قوڵبوونـەوە, لـە چـەمکی دادوەری تاوانکاریـدا بکرێـت, لـە روو بەڕووبوونـەوەی تیرۆردا, نەك لە روو بەڕووبوونەوەی بەرەنگاربوونەوەی یاسایی دژی داگیرکردن[208].

وا دەردەکەوێت کە بۆچوونێك لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا. بۆ جێبـەجێکردنی هـەمان بیرۆکـە هەیـە کە پەیوەندیی بە تاوانەکانی رفانـدنی فڕۆکەوەیـە, ئـەوەش ئـەو خۆگرتنـە لەدەستەواژەی(Unlawful) راڤـە دەکـات کـە لـە رێکەوتننامـەکانی بنبڕکردنـی دەسـتێوەردانی نایاسـایی لـە خزمەتگوزارییـەکانی فڕۆکـەوانیی مـەدەنیی نێودەوڵەتیـدا هـاتووە, بـە مانـای ئـەوەی ئـازادی دەدرێـت بـە هـەموو وڵاتێکـی ئەنـدامی رێکەوتننامەکە کە لای خۆیـەوە بڕیـار بـدات, بـەوەی کـە ئـەو کـارە بـە یاسایی یـان نایاسـایی دابنێـت, سـەبارەت بـە رفانـدنی فڕۆکـە. و ئاسـان نـەبوونی مەسـەلەی راگەیانـدنی بڕواکردنـی وڵاتێـك بەڕەوابوونی یەکێك لە کردەکانی رفاندنی فڕۆکە, ئەوا ئەو هەڵوێستە دەکرێ بەوە دەربخرێت, ئـەویش لە رێگەی بەدەستەوەنەدانی ئەنجامدەرانی یەکێك لە تاوانەکانی رفاندنی فڕۆکەدا.

[207] بڕوانە:

Sundberg, J., "Lawful and Unlawful Seizure of Aircraft", Terrorism An International Journal, Vol. 1, Nos. 3-4, pp. 426- 427.

[208] *بڕوانە:*

Fifth United Nations Congress for the prevention of Ceime and the Treatment of offenders, (Geneva, 1975.(

تیرۆری نێو دەوڵەتی

بـە دوور دەزانـرێ کـە دەوڵـەتێك هەسـتێت بـە هاوکـاریکردنو پشـتگیریکردنی بزووتنـەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتیمانی, بە بەدەستەوەدانی رفێنەرەکانی فڕۆکەیەك کە سەر بەو بزووتنەوانەن, یان ئەوانەی ئەو کردەیە ئەنجام دەدەن, بەمەبەستی دەربازبوون لەسەرکوتکردنی سیاسی, یان کۆمەڵایەتی کە دەوڵەت لە دژی ئەندامەکانی ئەو بزووتنەوانە پیادەی دەکات. هەر وەکو چۆن پێش بینی ناکرێت کە دەوڵـەتێکی عـەرەبی, یـەکێك لـە خۆبەختکـەرانی فەلەسـتینی, کـە هەسـتاوە بـە رفانـدنی فڕۆکەیـەکی ئیسـرائیلی, بـدات بەدەسـت دەسـەڵاتدارانی ئـەو دەوڵەتـەوە. یـان یـەکێك لـە دەوڵـەتانی خۆرئـاوا یـان ئەمریکا, یان لە بلۆکی کۆمۆنیستی یان تەنانەت دادگایکردنی[209]. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیی لە گوزارشتکردنی دەوڵەتان, بۆ ئەوەی کامە یاساییەو کامە نایاساییە؟ بە پێی تیۆری کە باوە, لە سستمە سیاسییەکەیو یاساکانی سزادانیدا.

بـەو پێیـە روون دەبێتـەوە کـە رێکەوتننامـەی دەسـتێوەردان, لـە خزمەتگوزارییـەکانی فڕۆکـەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا- تەنها- کردەکانی رفاندنی نایاسایی فڕۆکە دەگرێتەوە, لە کاتێکدا کە کردەی رفاندنی یاساییش هەیەو ئەو رێکەوتنامانە باسیان نەکردووە. لەوانەیە ئەوەش مـەودای شکستی ئەو بەڵگەنامانــەی, ســەبارەت بــە چارەســەکردنی تــاوانی تیــۆری نێودەوڵــەتیو کۆتــایی هێنــان پێــی, بەشێوەیەکی بنەڕەتی روون بکاتـەوە, ئەوەش وامان لێدەکات, جـەخت لەسـەر پێویستی رەچاوکردنی ئەمانە بکەینەوە:

1-دانەنانی رفاندنی فڕۆکە لەو کردانەدا کە هەر دەوڵەتە بە جیا لە ڕووی یاساییو نایاساییەوە بە پێی یاساکانی تاوانکاری مەزەندەی دەکات, لەگەڵ دانانی پێوەرێکی ورد, بۆ ئەو کردە نایاساییانەی کە تاوانەکانی دەستێوەردان, لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مـەدەنیی نێودەوڵـەتی پێکدەهێنێت, لە چوارچێوەی سەرجەم یاساکانی تاوانکاری دەوڵەتانی ئەندام لەو رێکەوتننامانەدا کە ئەو دیاردەیە چارەسەر دەکات.

2-پابەنـدبوونی سـەرجەم دەوڵـەتانی ئەنـدامی رێکەوتننامەکـە بـە لابردنـی کۆسـپو لەمپـەڕە یاسـاییەکان کـە رێگـا لـە بەدەسـتەوەدانی ئەنجامـدەرانی تـاوانی رفانـدنی فڕۆکەکـە دەگرێـت, یـان دەسـتێوەردان لـە خزمەتگوزارییـەکانی فڕۆکـەوانی نێودەوڵـەتی, لەوانـەش رێگـە نـەگرتن لـەوەی هـانی ئەنجامـدانی ئـەم تاوانانـە دەدات, بـەوەی کـە مەترسـی پێکـدەهێنێتو هەڕەشـە لـە گیـانی بـێ تاوانـان دەکات کە مەسەلەی بڕیاری تاوانەکە ناهێڵێرێتەوە بۆ هەر دەوڵـەتێك بە پێی هاندەری ئەنجامدانی ئەو تاوانانەو هەڵوەشاندنەوەی ئاکاری سیاسی, لەسەر ئەم تاوانانەو دانانی لە تاوانەکانی یاسای گشتیدا, ئاراستەی باو لە رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانو زانستی نێودەوڵەتییدا, بریتییە لەبەدەستەوەنەدانیو سوککردنی ئەو سزایانەی لەسەر ئەنجامدەرانیان دانراوە[210].

3-دانـانی تاوانـەکانی رفانـدنی فڕۆکـە لـە پەیماننامـەکانی بەدەسـتەوەداندا, لـە نێـوان دەوڵـەتانی ئەنـدامی رێکەوتنامەکـەدا, یـان ئەوانـەی کـە لـە داهـاتوودا لـە نێوانیایـدا دەبەسـترێن, بـۆ ئاسـانکردنی پرۆسـەی بەدەستەوەدانی ئەنجامـدەرانی ئـەو تاوانانـەو دادگایکردنیـان, لەبـەردەم دادگاکـانی دەوڵـەتی پەیوەندیدارداو سەپاندنی سزای گونجاو بەسەریاندا.

4-پەرەپێـدانی هاوکـاریی نێودەوڵـەتی, لـە بـواری قەدەغـەکردنی تـاوانی رفانـدنی فڕۆکـە, یـان دەستێوەردان لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا, بەهۆی رێوشوێنی یاساییو کارگێڕیو هونەریو, پابەندبوون بە پرەنیسیپی یارمەتیدانی یەکتریو ئاڵوگۆڕکردنی ئەو زانیارییانەی

[209] بڕوانە کتێبی: "الارهاب الدولي", د. العزيز منجيمر, سەرچاوەی ئاماژە پێکراو, ل194-195.

[210] لەرێکەوتننامەکانی تایبەت بە بەدەستەوەدانی تاوانباراندا, بڕوانە:

"الاتفاقيات القضائية الدولية و تسليم المجرمين من عام 1926 الى 1989", محمود زكي شمس, دمشق, بەشی یەکەم 1986, بەشی دووەم 1989.

www.pertwk.com

پەیوەندییان هەیە بەکردە تیرۆرییەکان‌و ئەنجامدەرانیان, لە نێوان دەزگا پەیوەندیدارەکان لە دەوڵەتانی ئەندامی ڕێکەوتننامەکەدا.

بابەتی چوارەم

چەند ڕێکەوتننامەیەکی تر, بۆ بنبڕکردنی هەندێ دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی

یەکەم- لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی:

رەنگە تێبینی چەندین ڕێکەوتننامەو پرۆتۆکۆڵی تر بکەین کە تایبەتن بە هاوکاریی نێودەوڵەتی, بۆ بنبڕکردنی تیرۆر بەشێوە جیاوازەکانیەوە کە دواتر گەڵاڵەکراوە, لەگەڵ ئەو ڕێکەوتننامانەی لە پێشەوە ئاماژەیان بۆکرا, ئەوەش وەکو[211]:

1-ڕێکەوتننامەی پاراستنی ماددی لە مادە ئەتۆمییەکان, کە لە 26ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1979 لە ڤیێنادا بەسترا, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزی ئەو ڕێکەوتننامەیەوە, گەیشتە 55 دەوڵەت‌و, چووە خانەی کارپێکردنەوە.

2-پرۆتۆکۆڵی پەیوەندیدار بە بنبڕکردنی کردەکانی توندوتیژیی نایاسایی, لەو فرۆکە خانانەی کە خزمەتی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی تێدا دەکرێت, کە لە 24ی شوباتی ساڵی 1988 لە مۆنتریالدا بەستراو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزییەوە, گەیشتە(65) دەوڵەت‌و, چووە خانەی کارپێکردنەوە.

3-ڕێکەوتننامەی بنبڕکردنی کردە نایاساییەکان, لە دژی ئاسایشی کەشتیوانی دەریایی ئاراستە دەکرێت, کە لە 10ی ئاداری 1988 لە ڕۆمادا بەستراو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزییەوە, گەیشتە 33 دەوڵەت‌و, چووە خانەی کارپێکردنەوە.

4-پرۆتۆکۆڵی پەیوەندیدار بە بنبڕکردنی کردە نایاساییەکانی ئاراستەکراو, لە دژی ئاسایشی دامەزراوە جێگیرە بەرپاکان لە کەنارەکاندا, کە لە 10ی مارتی 1988 لەڕۆمادا بەستراو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەرداو, ئەوانەی چوونە ریزییەوە گەیشتە 31 دەوڵەت‌و, چووە خانەی کارپێکردنەوە.

5-ڕێکەوتننامەی جیاکردنەوەی تەقینەوەی پلاستیکی, بەمەبەستی دۆزینەوەی, کە لە 1ی ئاداری 1991 لە مۆنتریالدا ئیمزا کراو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزییەوە گەیشتە 23 دەوڵەت‌و, هێشتا نەچۆتە خانەی جێبەجیکردن‌و کارپێکردنەوە[212].

6-ڕێکەوتننامەی پەیوەندیدار بە ئاسایشی کارمەندانی نەتەوە یەکگرتووەکان‌و ئەو کەسانەی لە گەڵیاندان, کە کۆمەڵەی گشتی لە کانونی یەکەمی 1994دا بڕیاریداو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەرداو, ئەوانەی هاتنە ریزییەوە, گەیشتە(9) دەوڵەت, هێشتا ڕێکەوتننامەکە نەچۆتە خانەی جێبەجێکردنەوە.

دووەم: لەسەر ئاستی ئیقلیمی:

1- ڕێکەوتننامەی قەدەغەکردنی کردە تیرۆرییەکان کە بە تاوان لە دژی کەسان‌و پەیوەندیی بەو کردانەوە هەیە دادەنرێت, کە بایەخی نێودەوڵەتی پێدەدرێت‌و, سزادانی لەسەرە, کە لە 2ی شوباتی 1971دا لەلایەن ڕێکخراوی وڵاتانی کیشوەری ئەمریکاوە بڕیاری لەسەردرا, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزییەوە, گەیشتە 11 دەوڵەت‌و, ئێستا کاری پێدەکرێت

[211] بڕوانە:(الامم المتحدة و مواجهة الارهاب), د. بطرس غالي, مجلة السياسة الدولية, العدد 127, يناير 1997, ل8-13و, هەروەها: كلمة الامين العام للامم المتحدة, د. بطرس غالي, لە کردنەوەی لوتکەی ئاشتی لە(شرم الشيخ), 13ی مایسی 1996.

[212] ئەو ڕێکەوتننامەیە دەبێت 35 دەوڵەت بڕیاری لەسەر بدات, یان بچێتە ریزییەوە, تا بچێتە نێو خانەی جێبەجێکردنەوە.

www.pertwk.com

2- ڕێکەوتننامەی ئیقلیمی بۆ بنبڕکردنی تیرۆر, کە لە 4ی تشرینی دووەمی 1978دا, لەلایەن وڵاتانی ئەندام لە یەکێتی باشووری ئاسیا بۆ هاوکاریی ئیقلیمی بڕیاری لەسەردراو, ژمارەی ئەو دەوڵەتانەی بڕیاریان لەسەردا, یان چوونە ریزییەوە, گەیشتە 7 دەوڵەتو, چووە خانەی کارپێکردنەوە.

بەشی سێیەم

خەباتی چەکداریی پەیوەست

بە مافی دیاریکردنی چارەنووس و تیرۆری نێودەوڵەتی

لەم بەشەدا باس لە جیاوازیی یاسایی, لە نێوان خەباتی چەکداریی پەیوەست بە مافی دیاریکردنی چارەنووس و تیرۆری نێودەوڵەتی دەکەین, لە هەوڵداندا بۆ جیاکردنەوەی توندوتیژی جوامێریو توندوتیژی شەڕەنگێزی, وەکو زانایانی یاسای نێودەوڵەتیی کۆنباو کە هەستان بە جیاکردنەوەی جەنگی عادیلانەو جەنگی نا عادیلانە, دەردەکەوێت کە دوور خستنەوەی توندوتیژی لەبنەڕەتدا, لە چوارچێوەی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا کە بەرژەوەندیو ململانێ خۆویستەکان دەیبزوێنێت, وەکو خەونێك ماوەتەوە کە هێنانەدی هێشتا دوورە.

مانای مافی دیاریکردنی چارەنووس کە دەبێت هەموو دەوڵەتێك دەسەڵاتی بەرزی لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆیدا هەبێت, بەبێ دەستێوەردانی بیانی[213] و مێژووی ئەم مافەش دەگەڕێتەوە, بۆ چەندین ساڵی رابوردوو, کاتێك کە جێی قسەو باسی بیریاران و فەیلەسوفان بووو, یە کێکیش لەو پرەنسیپە گرنگانەی کە بانگەشەی بۆ شۆڕشی فەڕەنسی کرد. لەراستیدا شۆڕشی فەڕەنسی بوو کە بۆ یەکەمین جار ئاماژەی بۆ ئەو پرەنسیپەکرد٬ لە کاتێکدا بوو کە سەرکردەکانی ئامادەیی خۆیان, بۆ پشتگیریی و پاڵپشتی ئەو گەلانە راگەیاند کە هەوڵی گەیشتن بە مافی دیاریکردنی چارەنووسیان دەدەن, لە ئەنجامی پایەندبوون بەو مافەوە, ئەوە بوو هەڵمەتە پروپاگەندەییەنارەوەکانی وەستان کە ئیمپراتۆریەتی کۆنەپەرستی ئەوروپی, لە دژی سستمی نوێی فەڕەنسا ئاراستەی دەکرد, بە ئامانجی تێکدانی پشتگیرییەکانی و لە ناوبردنی[214]. لەگەل ئەوەشدا مافی دیاریکردنی چارەنووس, وەك پرەنسیپێکی سیاسی, دوور لەبازنەی یاسای نێودەوڵەتی گشتی, تا جەنگی یەکەمی جیهانی مایەوە.

---

[213] لە پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووسدا, بڕوانە: حسین کامل"حق تقریر المصیر القومي" المجلة المصریة للقانون الدولي, مجلة 12, الجزء الاول, ینایر 1956, ص10. و د. محمد حافظ غانم"العلاقات الدولیة العربیة", القاهرة, 1967, ص101. و د. محمد طلعت الغنیمی"بعض الاتجاهات الحدیثة في القانون الدولي العام", منشأة المعارف بالاسكندریة, 1974, ص 199 وما بعدها. و جعفر عبدالسلام"المنظمات الدولیة" القاهرة, 1982 ص284 وما بعدها. د. صلاح الدین عامر"قانون التنظیم الدولي النظریة العامة" دار النهضة العربیة, الطبعة الثالثة, 1984, ص273.

و د. تەلعەت غەنیمی پێی وایە کە مافی دیاریکردنی چارەنووس ئاماژە بەوە دەکات کە"هەموو نەتەوەیەك دەسەڵاتی تەواوی هەبێت تیایداو بۆی هەبێت هەر کاتێ ویستی پراکتیزەی بکات".

د. محمد طلعت الغنیمي"الوسیط في قانون السلام", منشأة المعارف بالاسكندریة, 1982, ص332.

و کوبان بەم شێوەیە پێناسەی دەکات:

The right of a nation to constitue an independent start and determine its own government for itself". Cobban, Alfred: National self- Determination" (LONDON, 1944), pp. 45- 46.

و براونلی بەم شێوەیە پێناسەی دەکات:

The right of Cohesive national group(Peoples) to choose for them selves s from of public internationale law" (oxford, 1973) P. 575.

[214] دەبێ لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین کە ئەو راگەیاندنەی کۆمەڵەی گشتی فەڕەنسی دەریکرد لە 19ی تشرینی دووەمی ساڵی 1792دا, سەبارەت بە پشتگیریکردنی هەموو ئەو گەلانەی داوای ئازادی دەکەن و ئامادەیی نیشان دەدەن, بۆ پارێزگاریی لەو هاووڵاتیانەی کە رووبەڕووی ئازار دەبنەوە, بەهۆی خەباتیان لە پێناو ئازادیدا. بڕوانە:الغنیمی الوسیط في قانون السلام", د. محمد طلعت الغنیمي, هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل334.

www.pertwk.com

لەراستیدا سیاسەتی داگیرکاری کە دەوڵەتانی ئەوروپا پیادەیان کرد, بووە هۆی دوور خستنەوەی پرەنسیپی مافی گەلان, لە دیاریکردنی چارەنووسیان, لە بازنەی یاسای نێودەوڵەتی کۆنباودا. بنەماکانی ئەو یاسایە, تایبەت بوو بە کێشەیەك لەو کێشانەی کە دەوڵەتانی ئەوروپای داگیرکاری وروژاندنی, ئەویش دابەشکردنی هەرێمەکانە لەنێوان ئەو دەوڵەتانەدا, کە ئەرکەکەی تەنها لە چوارچێوەی رێکخستنی دەستەبەرکردنی بەسەر ئەو کۆلۆنیالانەداو جەخت کردنی لەسەر بەرژەوەندیی دەوڵەتانی داگیرکەر بوو. هەوڵی حکومەتەکان و زانستەکان لەوکاتەدا, هەموویان بە ئاراستەی دانانی ئەو پرەنسیپ و تیۆرانە بوون کە دەبێتە هۆی شەرعییەتدان و گونجاندنی یاسایی, بۆ ئەم سستمانە. کۆلۆنیالکراوەکەیان بە بەشێك لە دەوڵەتی بنەڕەتیی دانا و, هەروەها بەڕێوەبەردنی کۆلۆنیالکراوەکە, لە ناخی کارەکانی سەروەریی ناوخۆیی دەوڵەتە سەرەکیەکە دانا.

ئالێرەوە پرەنسیپی مافی گەلان, لەدیاریکردنی چارەنووسدا, دوور لە بازنەی یاسایی نێودەوڵەتیی گشتی مایەوە کە گەلانی ئەو هەرێمانەی پشت گوێ خست و نەیکردە بابەتێك, بۆ پاراستنیان کە دانی نەنا بەوەی شیاوی ئەوەبن چێژ لە مافەکانی خۆیان وەربگرن, چ ئەوە مافی سەروەریی, یان مافی چێژ وەرگرتن لە پێگەو کەسایەتی نێودەوڵەتی بێت, ئەوە لە بۆچوونی یاسای نێودەوڵەتیدا, نەبەستراوەتەوە بە بڕگەکانی و, دەکەوێتە دەرەوەی چوارچێوەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە, هەرچەندە پرەنسیپی گەلان لە بڕیاردانی چارەنووسیاندا, لەلایەن ولسۆنی سەرۆکی ئەمریکییەوە, لە ساڵی 1916دا پشتگیریی کرا, کە یەکێك بوو لەو پرنسیپانەی لە 14خاڵەکەدا هات کە لە ساڵی 1918دا رایگەیاند[215], هەروەها لە جاڕنامەی ئاشتیی حکومەتی سۆڤیەتدا هات, کە دوابەدوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر دەریکرد, دەربارەی مافی بڕیاردان لەسەر چارەنووسی, بۆ هەموو گەلانی ئیمپراتۆریەتی روسیا راگەیاندو دواتریش لینین لە ساڵی 1920دا, بۆ هەموو بزووتنەوە رزگاریخوازەکان, لە وڵاتە داگیرکراوەکاندا رایگەیاند[216]. بەڵگەنامەی کۆمەڵەی نەتەوەکان ئاماژەی بە پرەنسیپی مافی گەلان, بۆ بڕیاردان لە چارەنوسی خۆیان نەکردبوو, تەنیا ئاماژەی بە ئینتیداب کردبوو, بەوەی کە سستمێکی نێودەوڵەتییە, بۆ بەڕێوەبردنی کۆلۆنیاڵەکان کە جیاکرانەوە, لەو وڵاتانەی لە شەڕی جەنگی یەکەمی جیهاندا, بەتایبەتی تورکیا شکستیان هێنا[217]. واتە پرەنسیپەکە دانی پێدانەنرا, تەنیا لە سنووری خۆنەدان لە بەرژەوەندیی وڵاتە سەرکەوتووەکاندا نەبێت.

[215] بڕوانە:

Baker, Ray stannard, “Woodrow Wilson and World settement” vol. lll, (London, 1922), P. 45.

[216] بڕوانە دەقی مادەی 22 لە بەڵێنامەی کۆمەڵەی نەتەوەکان.

[217] بڕوانە:

Lenin, “Selected Works”, Internationale pubishers,(New York, 1943), vol. V, p. 270, vol. X, p. 203.

بابەتی یەکەم

سروشتی یاسایی مافی دیاریکردنی چارەنووس

دەوڵەتان لە ماوەی نێوان هەردوو جەنگەکەدا, بایەخێکی زۆریان بە پرەنسیپی مافی گەلان دا, لە دیاریکردنی چارەنووسیان, پەیماننامەکانی ئاشتی کە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە بەستران, چەند دەقێکیان لەخۆگرتبوو, بە پێدانی مافی دیاریکردنی چارەنووس, بە هەندێ لە هەرێمەکانی کیشوەری ئەوروپا. هەرچەندە ئەو پەیماننامانە, بە هەر شێوەیەك بێت, دانیان بە مافی دیاریکردنی چارەنووس و ئامرازەکانی پراکتیزەکردنیان ناوە, کەچی گومان سەبارەت بە بەهای یاسای ئەو پرەنسیپە و ئەو شوێنەی کەپڕی دەکاتەوە, وەکو یەکێك لە پرنسیپە دانراوەکانی یاسای نێودەوڵەتی, لە ماوەی نێوان هەردوو جەنگە جیهانیەکەدا مایەوە[218]. تێڕوانین بۆ مافی دیاریکردنی چارەنووس, وەکو پرەنسیپی سیاسی, لەلایەن زۆربەی زانستەکانەوە, لە نێو ئەو هەوڵانەی کە لە لایەنێکی ترەوە دەدرا زاڵ بوو, بەوەی کە بە پرەنسیپی یاسایی نا ئاسایی دادەنرا کە لە چوارچێوەیەکی بەرتەسکتردا جێبەجێ بکرێت.

بە هەڵایسانی جەنگی دووەمی جیهانی, پرەنسیپی دیاریکردنی چارەنووس سەر لە نوێ بووژایەوەو بووە جێی بایەخ پێدانی گەورە, لەلایەن سەرجەم گەلانی دەوڵەتانی ئازادی جیهانیەوەو, هەروەها رێگەی بردەوەسەر راگەیاندنی ئەتڵەنتی کە رۆزفلێتی سەرۆکی ئەمریکاو چەرچڵی سەرۆك وەزیرانی بەریتانیا لە 14ی ئابی 1941دا رایانگەیاند کە تیایدا ئاشکرایان کرد, کە هەوڵ نادەن بۆ هیچ پاوانکردنێکی ئیقلیمی و رێز لە مافی گەلان, لە هەڵبژاردنی سستمی حوکمڕانی گونجاو دەگرن[219]. دواتر لە هەموو ئەو راگەیاندنانەی کە پاشان دەرچوون بە تایبەتی راگەیاندنی نەتەوە یەکگرتووەکان, لە یەکەمی کانونی دووەمی ساڵی 1942[220]و, راگەیاندنی مۆسکۆ لە 30ی تشرینی

[218] جێی ئاماژە بۆ کردنە لیژنەی یاسایی تایبەت کە کۆمەڵەی نەتەوەکان لە ساڵی 1920دا, پێکی هێنا بۆ لێکۆڵینەوەی ململانێی نێوان سویدو فنلەندا, دەربارەی سەروەریی بەسەر دوورگەی ئەلاند(Aland) کاتێك کە فنلەندا سەروەریی خۆی بەسەر دوورگەکەدا پیادە دەکرد, بە شێوەیەکی کاریگەر, سوید لەلای خۆیەوە بانگەشەی بۆ ئەو. دەرکرد, گەلی ئەو دوورگەیە ئارەزووی چوونە پاڵ سویدیان هەیەو هەردوو لایەن, لەسەر ئەو داوایە رێکەوتن لە ئەنجونەمی نەتەوەکاندا, ئەمەش مانای وایە کە پرەنسیپی مافی گەلان, لە بڕیاردانی چارەنووسیاندا, لە پرەنسیپە دانراوەکانی یاسای نێودەوڵەتیدا نییە. بۆ زیاتر روونکردنەوە بڕوانە:" التنظيم الدولي– النظرية العامة" سەرچاوەی پێشتر ئاماژەی پێکراوە, د. صلاح الدين عامر, ل176– 177و ل260– 266.

[219] لە دەقی بەڵگەنامەی ئەتڵەنتی بڕوانە:

A. J. I. L,

35(1941) supple., p. 191; Russell, Ruth B., “A History of the United Nations”, (Washington, 1958), Appendix B, p. 975.

[220] دەقی لێدوانەکە، بڕوانە:

36 A.J.I.L., (1941) Supple., P191; Russell, ibid, Appendix C.P.976

www.pertwk.com

یەکەمی 1943[221]دا ئاماژەی پێکراو, بە تەواوەتی لە لایەن کۆنگرەی دۆمبرتۆن ئۆکس لە ساڵی 1944و, کۆنگرەی یاڵتا لە 3ی شوباتی 1945دا پەسەندکرا.

یەکەم- نەتەوەیەکگرتووەکان و مافی دیاریکردنی چارەنووس:

لەگەڵ دامەزراندنی نەتەوەیەکگرتووەکان لە ساڵی 1945دا, دووجار پرەنسیپی دیاریکردنی چارەنووس, لە بەڵگەنامەکەیدا هاتووە:

یەکەمیان لە بڕگەی دووەم لە مادەی یەکەمیدا کە تایبەتە بە ئامانجەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان, لە گرنگترین بنەماکانی گەشەپێدانی پەیوەندیی نێودەوڵەتی"بەهێزکردنی پەیوەندیی تەبایی لە نێوان نەتەوەکاندا, لەسەر بنەمای ریزگرتن, لەو پرەنسیپەی کە داوای ئاستکردن لە مافی نێوان گەلاندا دەکات، بەوەی کەهەریەکەیان مافی بڕیاردان، لەسەر چارەنووسی خۆیان هەبێت و هەروەها گرتنەبەری رێوشوێنی پێویست بۆ پتەوکردنی ئاشتی جیهانی).

ئاماژەیەکی تر لەبواری خستنەڕووی بنەماکانی هاوکاریی نێودەوڵەتیی ئابووری و کۆمەڵایەتیدا هاتووە، کەمادەی (55) بڕیاری داوە لەسەر ئەوە کە (خواستێکە لەئامادەکردنی سەقامگیریی وخۆشگوزەرانی کەپێویستن بۆ بەرپاکردنی پەیوەندیی دروست و تەبا، لەنێوان نەتەوەکاندا لەسەر بنەمای رێزگرتن ، لەو پرنسیپەی کەداوای ئاستکردن دەکات لەمافی نێوان گەلاندا, بەوەی کەهەریەکەیان مافی بڕیاردانی لەسەر چارەنووسی خۆی هەبێت نەتەوەیەکگرتووەکان هەوڵ دەدات بۆ:

أ–بەدیهێنانی ئاستی بەرزی خۆشگوزەرانی و بژێوی و دەستە بەرکردنی هۆیەکانی بەکارهێنانی بەردەوام, بۆ هەر کەسێك و گەشەدان بە هۆکارەکانی گەشەکردن و پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەڵایەتی.

ب–چارەسەرکردنی کێشە ئابووری و کۆمەڵایەتی و تەندروستییە نێودەوڵەتییەکان و ئەوانەی پەیوەندییان پێوەیەتی و پتەوکردنی هاوکاریی نێودەوڵەتی لە کاروباری فەرهەنگی و خوێندندا.

ج–رێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە سەرەکییەکان, بۆ هەمووان بەبێ جیاوازیکردن, بەهۆی رەگەزو زمان و ئایینەوە دەستەبەر بکرێت بەبێ جیاوازیکردن, لە نێوان پیاو ژنداو بەکردەوەئەو ماف و ئازادییانە لەبەرچاوبگیرێت".

بەشێوەیەکی گشتی, بەشەکانی بەڵگەنامەکە لە 11–13 کە پەیوەندیی بە بەڕێوەبەردنی ئەو هەرێمانەوە هەیە کە خاوەنی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی نین و, ئەو هەرێمانەی لەژێر سستمی چاودێریدان برەو بە بیرۆکەی دیاریکردنی چارەنووس دەدەن, وەکو پرەنسیپێکی یاسایی, لە چوارچێوەی نەتەوە یەکگرتووەکاندا, بەرێگەیەکی ناراستەوخۆ, هەر وەك جەخت لەسەر بوونی ماف و پێویستی رێزگرتن لێی, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی دەکاتەوە[222]. بڕیارە یەك لە دوا یەکەکانی کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان و بەڵگەنامە نێودەوڵەتییە جیاجیاکان, جەخت لەسەر پرەنسیپی دیاریکردنی

[221] لەدەقی لێدوانەکە، بڕوانە:

Russll ibid; Appendix 977; q. u. s Department of state Bulletin, 1943. PP. 308-309

[222] بە تایبەتی, بڕوانە, بە مادەکانی 73و 76 لە بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان. جێی ئاماژە بۆکردنە, بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان, تەنیا چەق لەسەر رێکخستنی پەیوەندیی نێوان ئەو قەڵەمڕەوانەی لەژێر چاودێرییدان و بەڕێوەبردنی ئەو قەڵەمڕەوانە دەبەستن, خۆی لە قەرەی مافی گەلان و ئەو ئیقلیمە پاشکۆیانە نادات, بۆ بەرگریکردن لە خۆیان, بەڵگەنامەکە لەبەشەکانی11و12و13دا, دان بە مافی گەلاندا دەنێت, بۆ دیاریکردنی چارەنووس, بەڵام چۆنیەتی پراکتیزەکردنی ئەو مافە دیاری ناکات و, ئەمەش وای لە کۆمەڵەی گشتی کرد کە کۆمەڵێ بڕیار دەربکات, کە سەرجەمیان جەخت لەسەر مافی بەکارهێنانی هێزو خەباتی چەکدارانە دەکات, بۆ گەیشتن بە بڕیاردان لەسەر چارەنووس.

چارەنووس و مافی گەلان, لەرزگاربوون لە هەموو شێوەکانی داگیرکاری و نەهێشتنی بە شێوەیەکی تەواو دەکەنەوە[223].

نەتەوەیەکگرتووەکان رۆڵێکی گەورەی بینی, لە بواری نەهێشتن و لابردنی داگیرکاریی و چاودێریکردنی ئەو هەرێمانەی کە خاوەنی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی نین. رێکخراوەکە بەرنامەیەکی بە ئامانجی نەهێشتنی داگیرکردن و ئیدانەکردنی هەموو شێوەکانی دارشت, لەبەرئەوە زۆربەی ئەو هەرێمانەی لەژێر چاودێری و ئینتیدابدا بوون, لەدەست بەکاربوونی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە, سەربەخۆییان بەدەست هێنا, یان بوون بە دەوڵەتی سەربەخۆ, وەکو چۆن نزیکەی 80 لەو هەرێمانەی کە مافی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمیان نەبوو, سەربەخۆیی تەواویان بەدەست هێنا.

لە گرنگترین ئەو رێوشوێنانەی کە نەتەوەیەکگرتووەکان لەو بارەیەوە گرتیەبەر, ئەو بڕیارە بوو کە لە 14ی کانونی یەکەمی 1960دا, لەلایەن کۆمەڵەی گشتییەوە دەرچوو, بە راگەیاندنی پێدانی سەربەخۆیی بۆ گەلان و وڵاتانی کۆلۆنیالیکراو, کە تیایدا جەختی لەسەر پێویستی دانانی کۆتاییەکی خێراو بەبێ مەرج بۆ داگیرکاری بە هەموو جۆرەکانی و شێوەکانیەوە کرد[224]. هەر چەندە بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتی هێزێکی پابەندکەریان نەبوو, بەڵام راگەیاندنی پێدانی سەربەخۆیی بۆ گەلان و وڵاتانی داگیرکراو, بەو بڕیارە گرنگانە هەژمار دەکرێت کە هێزێکی سیاسی گەورەی هەیە, هەندێك پێیان وایە راڤەکردنی دەقەکانی بەڵگەنامەکەیەو نەك تەنها ئامۆژگارییەك کە لە کۆمەڵەی گشتییەوە دەرچووە[225].

راگەیاندنەکە, داوای گرتنەبەری هەنگاوی دەسبەجێ دەکات, لەو هەرێمانەی کە لەژێر چاودێرییدان و ئەو هەرێمانەش کە هێشتا سەربەخۆییان وەرنەگرتووە بۆ گواستنەوەی سەرجەم دەسەڵاتەکان بۆ گەلانی ئەو هەرێمانە, بەپێی خواست و ویستی ئازادیی خۆیان, بەبێ ئەوەی بەند بن بە مەرج و خۆگرتن و بێ جیاوازیکردن لە نێوانیاندا, بەهۆی رەگەزوبیروباوەڕو رەنگ, ئەوەش لە پێناو

[223] لێرەدا ئاماژە بەو بڕیارانە دەکەین:

1. جاڕنامەی جیهانی مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی 1948, کە جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە ئیرادەی گەلان, بناغەی شەرعیەتی حکومییەو گوزارشت کردن لە ئیرادە کەش, لەرێگەی هەڵبژاردنی ئازادەوە دەبێت.

2. بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە(637) (7)ی ساڵی 1952 کە پشتگیریی پرەنسیپی مافی بڕیاردان لەسەر چارەنووس دەکات و دەخوازێت کە خواستەکانی گەلان دەستەبەر دەبێت, لە رێگەی راپرسییەوە, یان هەر رێگەیەکی دیموکراسی ترو, باشتر وایە لەژێر چاودێریی نەتەوەیەکگرتووەکاندا بێت.

3. بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارە 1514 (15) کە لە 14ی کانونی یەکەمی ساڵی 1960دا دەرچوو, بە بەخشینی بۆ گەلان و ئیقلیمە کۆلۆنیالییەکان کە بەبڕیاری نەهێشتنی داگیرکاری ناوبراوو, بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 1654(16)ی ساڵی 1961, بە دامەزراندنی لیژنەیەکی تایبەت کە ئامۆژگاریی لەو بارەوە پێشکەش بکات.

4ـ بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە(1803)ی 14ی کانونی یەکەمی ساڵی 1962 تایبەت بەسەروەریی هەمیشەیی, بەسەر سەرچاوە سروشتیەکاندا.

5. بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە(141) 10ی کانونی یەکەمی ساڵی 1965 کە جەخت لەسەر مافی گەلان دەکات, بۆ بڕیاردان لەسەر چارەنووسی خۆیان.

6ـ بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە(1231)ی 31ی کانونی یەکەمی ساڵی 1965, سەبارەت بەراگەیاندنی رێگەنەدان بە دەستێوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵاتان و پاراستنی سەربەخۆیی و سەروەرییان.

[224] بڕوانە:

"Declaration on the Graniting of Independence to Coloial Countries and peoples". Gen. Ass. Resolution 1514(xv), of Dec. 14, 1960.

راگەیاندنە کە(89) دەنگی بەدەست هێنا بەرامبەر بە هیچ و(9) دەوڵەتیش دەنگیان نەداکە ئەوانیش:

پرتوگال, ئیسپانیا, یەکێتی ئەفریقای باشوور, بەریتانیا, ئەمریکا, ئوستralia, بەلجیکا, کۆماری دۆمینیکان و فەڕەنسا بوون.

[225] لەو بارەیەوە بڕوانە:

Waldock, Sir Humphery (C. H. M. Waldock), "General Coures on public International Law", 106 R. C.A. D. I.,(1962, II), pp. 22- 34.

www.pertwk.com

ئەوەی بتوانن چێژ لە سەربەخۆیی و ئازادیی و تەواو وەربگرن[226]. لە 27ی تشرینی دووەمی ساڵی 1961دا, کۆمەڵـەی گشـتی لیژنەیـەکی تایبـەتی پێکهێنـا, وەکـو دەزگایـەکی سـەربەخۆ, ئـەرکی لێکۆڵینـەوەی ئـەو مەسـەلانە چۆنیەتی جێبـەجێ کردنـی خسـتە ئەسـتۆی خـۆی کـە پەیوەنـدییان بـەو کێشانەوە هەیە کە راگەیاندنە کە لە خۆی دەگرێت[227].

لـەیادی دە سـاڵەی راگەیانـدنی سـەربەخۆیی گـەلان و وڵاتـانی داگیرکـراودا, کۆمەڵـەی گشـتی بەرنامەیـەکی کـاری دارِشـت, لـەپێناو جێبـەجێکردنی ئـەوەی لـە راگەیاندنەکانـدا هـاتبوو, بەشـێوەیەکی تـەواو, لەگـەڵ ئـەوەی بـەردەوام بـوونی داگیرکـردن بەهـەموو شـێوەکانیەوە, بـە تـاوانی دژی یاسـای نێودەوڵـەتیی هـەژمار بکرێـت. هـەروەها کۆمەڵـەی گشـتی جـەختی لەسـەر شـەرعیەتی خـەباتی گـەلانی داگیرکراوو ئەو گەلانەی لەژێر دەسـەڵاتی بیانیـدان دەکەنـەوە, لـەپێناو پراکتیزەکردنـی مـافی بڕیـاردانی چارەنووس, بەهەموو ئەو ئامرازانەی لەبەردەستدان[228].

نەتەوەیەکگرتووەکان سووربوو لە سەر جەختکردنی لە پەرەنسیپی مافی گەلان, لە بڕیاردان لەسـەر چارەنووسـی خۆیـان, لەچـەندین بۆنـەدا, کـە نگترینییـان لـە(راگەیانـدنی پرەنسـیپەکانی یاسـای نێودەوڵەتیی پەیوەندیدار بە پەیوەندیی تەبایی و هاوکاریی لە نێوان دەوڵەتاندا, بە پێی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان)[229] هاتووەو ئەوەی کە دان بە مافی گەلاندا دەنێت, بەبێ دەستێوەردانی بیانی, لە هەڵبژاردنی سستمی دەسەڵاتی گونجاو بۆ خۆی, کە ئازادانە هەوڵبدات, بۆ بەدیهێنانی گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی, هەر وەك چۆن لە راگەیاندنەکەدا بڕیاردراوە کە پێویستە لەسەر دەوڵەتان, بە شێوەی تاك یان کۆمەڵ, کە گەشە بە بنەماو هۆشیاری پرەنسیپی یەکسانی لە مافەکان و مـافی بڕیـاردانی چـارەنووس, بـە پێـی دەقـەکانی بەڵگەنامـەی نەتەوەیـەکگرتووەکان بـدەن و, پێشکەشکردنی یارمەتی پێویست بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان بکرێت, بۆ هەستانی بە ئەرکی خۆی لەو بوارەدا.

راگەیاندنەکە هانی ئەو دەوڵەتانە دەدات, بە بەکارنەهێنانی هێز بۆ بێ بەریی کردنی ئەو گەلانەی دەکەونـە ژێـر دەسـەڵاتییانەوە, لـە پراکتیزەکردنـی مـافی بڕیـاردانی چارەنووسـیان و بـەدیهێنانی سـەربەخۆیی و ئازادییـەکانیان و, دەوڵـەتانی تـریش مـافی پێشکەشـکردنی یارمـەتی و پشـتگیریی ئـەو گەلانەیان هەیە کە پەیڕەوی مافی بڕیاردانی چارەنووسی خۆیان دەکەن.

[226] بڕوانە: بڕگەی پێنجەم لە راگەیاندنی پێدانی سەربەخۆی بەگەلان و وڵاتانی داگیرکراو.

[227] بڕوانە:

Gen. Ass. Resolution 1654(XVI) of November 27, 1961.

[228] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 2621, سەبارەت بە(بەرنامەی کار لە پێناوی جێبەجێکردنی تەواوی راگەیاندنی پێدانی سەربەخۆیی بە وڵاتان و گەلانی داگیرکراو, لە 12ی تشرینی یەکەمی 1970دا دەرچووە.

[229] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان ژمارە(2625) (25) لە رۆژی 24ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1970, کە بەتێکڕا پەسەندیان کرد, لەم بارەیەوە بڕوانە:

"By Virtue of the princile of equal rights and Self determination of Peoples enshrined in the Charter of the United Nations, all peoples have the riht freely to determine, Without external interference, thier political stastus and to pursue their economic, Social and Cultural development, and every state has the duty to respect this in accordance with the provisions of the charter"

"The Territory of a coloy of other non- self governing terntory has unaer the charter, a status separate and dixtinct from the retritory of the state administering it, and uch Separate and distinct status under the Charter Shall exist until the people of the non- Self- Governing tertitory have exercised their right of Self- determination in a ccordance with the charter, and particularyits purposses and principles".

U. N. Gen Ass. Resolution 2625(XXV), Annex; 65 A, J. I. L., (1971), p. 243.

دەقی بڕیاری ژمارە, 2890(27), تایبەت بە جێبەجێکردنی بریکارە تایبەتمەندەکان و دەزگاکانی نێودەوڵەتی وا بەستە بە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە, بۆ راگەیاندنی پێدانی سەربەخۆیی بۆ ئەو دەوڵەت و گەلانـەی داگیرکـراون, لـە بڕگـەی دووەمـی جێبەجێکردنەکـەدا کـە سـەر لـە نـوێ کۆمەڵـەی گشـتی و ئەنجومـەنی ئاسایش و دەزگاکـانی تـری سـەر بـە نەتـەوە یـەکگرتووەکان, دانـی بـەڕەوابوونی خـەبات و کۆششی گەلانی داگیرکراودا نا, لە پێناو بەدیهێنانی ئازادی و سەربەخۆیی, وەکو ئاکامێکی پێویست, بـۆ پێشکەشـکردنی هـەموو یارمەتییـەکی مـاددی و مەعنـەوی پێویسـت, بـە بزووتنـەوە رزگـاریخوازە نیشتیمانییەکانی هەرێمە کۆلۆنیاڵکراوەکان, لەلایـەن نەتـەوە یەکگرتووەکانـەوە[230]. هـەروەها بڕیـاری 3118(د-28) تایبـەت بـە جێبـەجێکردنی بریکـارە تایبەتـەکان و دەزگاکـانی نێودەوڵـەتی وابەسـتە بـە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە, بۆ راگەیانـدنی پێدانی سـەربەخۆیی, بـەو دەوڵـەت و گەلانـەی داگیرکراون, لـە بڕگـەی دووەمـی جێبەجێکردنەکـەدا هـەمان مەسـەلەی پێشـووی دووبـارە کـردەوە لـە 12ی کـانونی یەکەمی 1973دا, کۆمەڵەی گشتی بڕیاری3031(28)ی دەرکرد, سەبارەت بە پرنسیپە بنەڕەتییەکانی پەیوەندیدار بە مەڵبەندی یاسایی ئەو چەکدارانەی لە دژی دەسەڵاتی داگیرکەرو بیانی و رژێمە رەگەز پەرسـتییەکاندا, خـەبات دەکـەن و تێدەکۆشـن. بڕگـەی پێنجـەمی جێبـەجێکردن لـە بڕیارەکـەدا, بـەکارهێنانی بـەکرێگیراوی لەلایـەن رژێمـە داگیرکـەرو رەگـەز پەرسـتەکانەوە, لـە دژیبزووتنـەوەکانی رزگاریخوازی نیشتیمانی کە لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆییدا خەبات دەکەن, لەدژی ئەو هێزانە کە بە کردەیەکی تاوانباری لە قەڵەمداو سزای بەکرێ گیراوان دەدات, لەسەر بنەمای ئەوەی کە بە تاوانبار دادەنرێت. بڕگـەی شەشـەمی جێبـەجێکردنی بڕیارەکـە, روونـی کـردەوە کـە پێشـێلکردنی مەڵبەنـدی یاسایی ئەو چەکدارانەی لە دژی دەسەڵاتی داگیرکاری و بیانی و رژێمە رەگەزپەرستییەکان تێدەکۆشن لە کاتی ململانێ چەکدارییەکاندا, بەرپرسیارێتی تەواویان دەکەوێتە ئەستۆ, بە پێی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی[231].

بەشێك لـە زانستەکان پێیان وایـە, کـە ئێمـەش لـە گەڵیانداین و, راگەیاندنی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵـەتی پەیوەندیـدار بـە پەیوەندییـەکانی هاوکاری و تـەبایی نێـوان دەوڵـەتان, بـەپێی بەڵگەنامـەی نەتەوەیەکگرتووەکان و, هـەموو ئـەو بڕیارانـەی دوای ئـەویش هـاتوون کـە بـە زۆرینـە پەسـەندکراون و وا دەکـات بڕیـاردانی چارەنووس ببێتـە پرەنسیپێك کـە لەسـەر ئاسـتی جیهـانی دانـی پیـادا نرابێـت[232]. ئەگەرچی زەحمەتە ئەو بڕیارانەی نەتەوەیەکگرتووەکان سیفەتێکی یاسای نێودەوڵەتی پێبەخشرێت, چـونکە ئـەو لایەنانـەی کـە دەریـدەکات کۆمەڵـەی گشـتییەکە دەسـەڵاتی یاسـادانانی نییـە, بـەڵام گرنگییەکەی لەوەدایە کە گوزارشت لە دیدو بۆچوونی زۆربەی ئەندامانی کۆمەڵەی نێودەوڵەتی دەکات, بێگومـان یەکـەم ئـامرازە, بـۆ بەرجەسـتەکردنی رێسـای نـوێی نێودەوڵـەتی. ئەگەرچـی کۆمەڵـەی گشـتی نەتەوە یەکگرتووەکان, یاسا داناڕێژرێت, بەڵام هەر نەبێ بەشداریی لە دارِشتنیدا دەکات[233].

[230] ئەو بڕیارە لە 14ی کانوونی یەکەمی 1972دا دەرچوو کە زۆرینە دەنگیان لەسەریدا, جگە لە پرتوگال و باشووری ئەفریقا, بەریتانیاو ئەمریکا. بڕوانە:"الارهاب الدولي", د. نبيل احمد حلمي, سەرچاوەی پێشوو, ل120- 121.

[231] سەرچاوەی پێشوو, ل121- 122.

[232] لەو بارەیەوە بڕوانە:

Abi- Saab, G., "War of National Liberation and the Lawes of War", Annals ofinternationale Studies, Vol. 3, 1972, p. 99; Hammikainen, "The Right of Self- Determination incontemporay In ternationale Law", (Helsinki 1973). P. 26; Rosas, Allan, "Wars of National Liberation Internationale or Non- International Armed Conflicts". Instant Research on peace and Violance, No. 1, 1974, p. 32.

[233] بڕوانە کتێبی:"الغنيمي الوسيط فى القانون السلام", د.محمد طلعت الغنيمى, سەرچاوەی پێشوو" ل337و هەروەها : (الآثار القانونية لقرارات الجمعية العامة), د. نبيل عبدالله العربي, گۆڤارێکی میسری یاسایی نێودەوڵەتییە, بەرگی 31, 1975, ل283- 284.

www.pertwk.com

ئەگەر رۆڵی نەتەوە یەکگرتووەکان, لە رێگەی بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتییەوە, لە بنەڕەتدا بەمەبەستی داڕشتنی بیرۆکەی مافی دیاریکردنی چارەنووسە, بەڵام لەوە زیاتر پەل دەهاوێت و لە رێگەی بەستنی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان لەم بارەوە, جەخت لەسەر بەهای یاسای پرەنسیپی بڕیار لەسەر چارەنووس دەکات.

نەتەوە یەکگرتووەکان توانی بڕیار لەسەر دوو رێکەوتننامە, لە بواری مافەکانی مرۆڤ بدات کە کاریگەریی گەورەیان هەبوو لە دابینکردنی پشتگیریی یاسایی, بۆ پرەنسیپی بڕیاردان لەسەر چارەنووس, کە بڕیاردرا لەسەر رێکەوتننامەی نێودەوڵەتی, سەبارەت بە مافە مەدەنی و سیاسییەکان[234] و پرۆتۆکۆڵی ناتەوزیمی کە پاشکۆیەتی و, رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بە مافی ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی, لە 16ی کانوونی یەکەمی ساڵی 1996دا[235]. ئەوەی تێبینی دەکرێت لەو دوو رێکەوتننامەیەدا کە پرەنسیپی بڕیاردانی چارەنووس, بۆ هەموو گەلان بە دەقی ئاشکرا هاتووە[236].

دەتوانین بڵێین ئەمڕۆ مافی بڕیاردانی چارەنووس, بە یەکێك لە پەرنسیپە سەرەکییەکان دادەنرێت کە دیسپلینی نێودەوڵەتی هاوچەرخ پشتی پێ دەبەستێت, هەروەها بووە بە مافە سەرەکییەکانی گەلان, لەبەر ئەوە بەمەرجی یەکەمی بنەڕەتی, بۆ هەموو مافەکانی تری مرۆڤ دادەنرێت.

بێ ئەو مافەش هیچ گروپ و کۆمەڵەو کەسێك, بۆی نییە ئازادییەکانی پراکتیزە بکات. ئەمەش لە کۆنگرەی(باندونگ)ی ساڵی 1955دا, جەختی لەسەر دەقی بەیاننامەی کۆتایی کۆنگرە کردووە"بەوەی کۆنگرە پشتگیریی تەواوی خۆی, بۆ پەرنسیپی مافی گەلان و نەتەوەیەکگرتووەکان لە بڕیاردان لەسەر چارەنووسیان راگەیاند کە مەرجێکی پێش وەخت و پێویستە کە ناکرێت چاوپۆشیی لێبکرێت, لە هەموو مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ[237]. نەتەوە یەکگرتووەکان تا ئاستێکی زۆر, هاوبەشیی کرد لە پشتگیریکردن و جێگیرکردنی پرەنسیپی بڕیاردانی چارەنووس, لە رێگەی بڕیارەکان و راگەیاندنەکان و لێدوانەکانی کە ئەو بنەمایانەی پتەوکرد کە پەرنسیپەکە تیشکی دەخاتە سەرو بووە هۆی برەوپێدان

[234] بڕیاری کۆمەڵەی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان ژمارە 3200ی رۆژی 16/ کانونی یەکەمی ساڵی 1966, لە دەقی رێکەوتننامەکە, بڕوانە:

"Brownlie, Ian, Basic Decument in International law", 2nd. Ed., (oxford, 1979). Pp. 126 seq.

ئەو رێکەوتننامەیەو پرۆتۆکۆڵە ناتەوزیمییە کە لە 23 مارتی ساڵی 1976دا, چووە خانەی جێبەجێکردنەوە.

[235] بڕیاری کۆمەڵەی نەتەوەیکگرتووەکانی ژمارە 2200(أ) لە رۆژی 16 کانونی یەکەمی 1966 لە دەقی رێکەوتننامەکە, بڕوانە محمد وفيق ابو اتلة (موسوعه حقوق الانسان) القاهره/ 1970 ل 430و لاپەڕەکانی دواترو, ئەم رێکەوتننامەیە چووە بواری جێبەجێ کردنەوە, لە 3ی کانونی دووەمی ساڵی 1976.

[236] مادەی یەکەمی هەردوو رێکەوتننامەکە رێگە دەدات:

1. هەموو گەلان مافی بڕیاردانیان لە چارەنووسی خۆیان هەیە, بە پشت بەستن بەو مافە, بڕیاری سەربەخۆیی قەوارەی سیاسی خۆی دەدات کە ئازادانە بەردەوام بێت لەسەر گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی.

2. هەموو گەلان بۆیان هەیە, ئامانجە تایبەتییەکانیان بەدیبهێنن, بە ئازادانە هەڵس وکەوت لە سامان و داهاتی سروشتیان بکەن, بەبێ پابەندبوون بەو هاوکارییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەی کە لەسەر پرەنسیپی بەرژەوەندیی هاوبەش و خزمەتگوزەرانی تایبەتی خۆی بێ بەش بکرێت.

3. پێویستە لەسەر هەموو وڵاتانی ئەندام لەم رێکەوتننامەیەدا. بەوانەشەوە کە بەرپرسن لە بەڕێوەبەردنی ئەو ئیقلیمانەی کە خۆیان بەڕێوەنابەن یان لەژێر چاودێریدان, کە هەوڵ بدەن لە پێناوی بە دیهێنانی مافی چارەنووس و بە پێی دەقەکانی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان, رێز لەو مافە بگرن.

[237] بەیاننامەی کۆتایی کۆنگرەی باندۆنگ لە 24ی نیسانی 1955 دەرچوو, پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە دەقە هاوشێوەکانی خرایە بەیاننامەی کۆنگرەی ئەدیس ئەبابای ساڵی 1960, دارولبەیزای ساڵی 1961و, کۆنگرەی دەوڵەتانی بێ لایەن ساڵی 1964 لە قاهیرەو, کۆنگرەی لوتکەی ئەفریقی ساڵی 1964 لە قاهیرە.

تیرۆری نێو دەوڵەتی

بەماف و پتەوکردنی بیرۆکەی یاسای بۆ بەکارهێنانی[238]. و ساڵانی پەنجاکان و شەستەکان, جێبەجێ کردنێکی بەرفراوانی پەرنسیپی بڕیاردانی چارەنووسی بەخۆوە بینی, لەسەر ئەو بنەمایەش, زۆربەی گەلانی ئەفریقاو ئاسیا سەربەخۆیی خۆیان بەدەست هێنا و, لە ساڵی 1965دا(17) دەوڵەتی ئەفریقی سەربەخۆیی خۆیان بەدەستهێنا, تا بەجۆرێ لە ساڵی 1980دا, (50) دەوڵەتی ئەفریقی توانیان ئەو مافە بەدەست بهێنن[239]. رەنگە ئەمڕۆ بتوانین بڵێین کە بڕیاردانی چارەنووس, بە هەوڵی دڵسۆزانەی نەتەوە یەکگرتووەکان, گەیشتە ئاستی مافی یاسای نێودەوڵەتی کە پشت بە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتی و, هەروەها چەندین بەڵگەنامەی نێودەوڵەتی دەبەستێت, ئەمە جگە لەوەی کە ماوەی 40 ساڵ لە تەمەنی نەتەوە یەکگرتووەکان, بە شێوەیەکی زانستی و کاریگەر هەوڵی پراکتیزەکردنی ئەو مافانەی داوە[240].

دووەم: شێوازەکانی مافی بڕیاردانی چارەنووس:

مافی بڕیاردانی چارەنووس مافێکی رەها نییە, بەڵکو کۆت و بەندی لەسەرە, لێرەدا مەبەست لەو مافە ئەوە نییە کە جێبەجێکردنی بەبێ جیاوازی بەڕێوەبچێت, چونکە رەنگە ببێتە هۆی شکاندن و پەرتکردنی یەکێتی نیشتیمانی, لەبەر ئەوەی بەسەر ئەو کەمایەتیانەدا جێبەجێ ناکرێت کە لە ناو چوارچێوەی ئەو دەوڵەتەدان, جگە لەوە دەبێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەت و روخاندنی سستمی نێودەوڵەتیی هاوچەرخ.

لێرەدا دوو شێواز هەیە, بۆ مافی بڕیاردانی چارەنووس, یەکەم: مافی بڕیاردانی چارەنووسی ناوخۆیی, بە مانای ئەوەی کە چێژ وەرگرتن لە ماف, تایبەت دەبێت بەو وڵاتانەی کەوا سەروەریی تەواویان هەیە, دووەم: مافی بڕیاردانی چارەنووسی دەرەکی, تایبەتە بەو دەوڵەتانەی چێژ لە سەروەریی وەرناگرن. رەنگە باشترین نموونەش بۆ شێوازی یەکەم کە بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان, سەبارەت بە راگەیاندنی جیهانیی لە نەگونجانی دەستێوەردان لە کاروباری ناوخۆی دەوڵەتان و پارێزگاریی لە سەربەخۆیی و سەروەرییەکەی بکرێت, ئەوەش مەودای پەیوەندیی پرەنسیپی دەستێوەرنەدان لە کاروباری ناوخۆی دەوڵەتان, لە مافی بڕیاردانی چارەنووسدا روون دەکاتەوە[241]. لەبەر ئەوە دەبینین کە پێش نووسی راگەیاندنەکە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە نەتەوەیەکگرتووەکان لەسەر یەکسانی لە سەروەریی لە نێوان دەوڵەتاندا دامەزراوە کە پێویستە پەیوەندییەکانی نێوانیان لەسەر بناغەی رێزگرتن لە پرەنسیپی یەکسانیی گەلان لە مافەکانیانداو مافی بڕیاردانی چارەنووس و پابەندکردنی ئەندامەکانی بە قەدەغەکردنی هەڕەشە لە بەکارهێنانی هێزو

[238] بڕوانە:"أصول القانون الدولي العام", د. محمد سامي عبدالحميد, بەشی یەکەم, 1977, ل19و دواترو, هەروەها "النظرية المعاصرة للحياد", د. عائشة راتب, ل224 دواتر.

[239] بڕوانە:"الحكم الذات و حقوق السيادة و تقرير المصير" عصام الدين حواس, گۆڤاری میسری بۆ یاسای نێودەوڵەتی, ژمارە(36), 1980, ل15– 16.

[240] پێویستە ئاماژە بە رۆڵی رێکخراوە ئیقلیمییەکان لەم بوارەدا بکەین, رێکخراوی یەکێتی ئەفریقاو کۆمەڵەی وڵاتانی عەرەب جەختیان لەسەر مافی بڕیاردان لەسەر چارەنووس کردووە, ئەگەرچی پلەی بایەخدانیان بەناوەڕۆکی ئەو مافە جیاوازە. بەڵگەنامەی ئەفریقا بۆ مافی مرۆڤ و گەلانی, لایەنی تاکەکی و بە کۆمەڵی ئەو مافەی چارەسەر کردووە, بەڵام پرۆژەی بەڵگەنامەی عەرەبی مافی مرۆڤ جەختی لە سەر مافی مرۆڤ کردووەو بڕگەیەکی تایبەتە بە مافی گەلان.

لە دەقی بەڵگەنامەی ئەفریقیا, بۆ مافی مرۆڤ و گەلان, بڕوانە:

CAB/ LEG/ 67/ 3/ Rev.5

لە پرۆژەی بەڵگەنامەی عەرەبی مافی مرۆڤدا, بڕوانە: (دراسة مقارنة بين مشروع الميثاق العربي لحقوق الانسان و الميثاق الافريقي لحقوق الانسان و الشعوب), باسيل يوسف, گۆڤاری(شؤون عربية), ژمارە (32), 1983.

[241] بڕیاری کۆمەڵەی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان, ژمارە1231 لە خولی (21)م لە رۆژی 21ی کانوونی یەکەمی ساڵی 1965دا. لە مەڕ دەقی, راگەیاندنەکە, بڕوانە: وفيق ابو اتلة, هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل79و دواتر.

بەکارهێنانی, لە دژی ئاسایشی قەڵەمڕەوی هەر دەوڵەتێك یان دژی سەربەخۆیی سیاسی. ڕاگەیاندنەکە بە ئاشکرا لە بەندی شەشەمیدا, دیاریکردووە کە پێویستە لەسەر سەرجەم دەوڵەتان, ڕێز لە مافەکانی گەلان‌و نەتەوەکان بگرن, لە بڕیاردانی چارەنووس‌و سەربەخۆیی, ئەو مافەی خۆیان بە ئازادی‌و بەبێ هیچ گوشارێکی بیانی پراکتیزە بکەن, لەگەڵ ڕێزی تەواو لە مافەکانی مرۆڤ‌و ئازادییە سەرەکییەکانی.

بەڵام شێوازی دووەم لە بڕیاری کۆمەڵەی گشتی لە ڕۆژی 14ی کانوونی یەکەم ساڵی 1960 بە ئاشکرا دەبینین, سەبارەت بەڕاگەیاندنی پێدانی سەربەخۆی بەو هەرێم‌و گەلانەی داگیرکراون[242]. ملکەچ پێکردنی گەلان لەلایەن دەسەلاتی بیانی بە– داڕشتنی ئەو بڕیارەدا– پێشێلکردنی بڕگەکانی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان هەژمار دەکرێت. لەبەر ئەوە, بڕیارەکە داوای پێویستی دانانی ئاستێك دەکات بەشێوەیەکی خێراو بەبێ هیچ کۆت‌و مەرجێك, بۆ داگیرکەران بە هەموو شێوازەکانییەوەو گواستنەوەی دەسەلاتی سیاسی, لە هەموو ئەو هەرێمانەدا بۆ گەل, بەپێی ویستی ئازادانەی خۆی. بڕیارەکە ئەمانەی خوارەوە لە خۆگرتووە:

1ـ ملکەچ پێکردنی گەلان بۆ کۆیلەیەتی بێگانەو دەسەلات‌و داگیرکردنی بە پێشێلکردنی مافە سەرەکییەکانی مرۆڤ دادەنرێت, بەسەرپێچی کردنی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان لە قەڵەم دەدرێت, زیان بە کێشەی ئاشتی‌و هاوکاریی نێودەوڵەتی دەگەیەنێت.

2. هەموو گەلێك مافی بڕیاردانی لەسەر چارەنووسی خۆی هەیە, بەو مافەش ڕێگەی پێدەدرێت کە بە ئازادی, پێگەی سیاسی خۆی دیاری بکات‌و ئازادانە هەوڵی بەدیهێنانی گەشەسەندنی ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌و فەرهەنگی بدات.

3. دەبێت بە هیچ شێوەیەك نەبوونی توانایی لە گۆڕەپانی سیاسی‌و ئابوری‌و کۆمەڵایەتی‌و فێرکاری نەکرێتە پاساوێك, بۆ دواخستنی سەربەخۆیی.

4ـ دانانی ئاستێك بۆ هەموو جۆرەکانی کاری چەکداری‌و سەرکوتکردن, کە لە دژی گەلانی نا سەربەخۆ ئاراستە دەکرێت, تا بتوانێت بەشێوەیەکی ئازادو دروست پەیڕەوی مافی سەربەخۆیی بوونی تەواوی بکات, و ڕێز لە ئاسایشی نەتەوەیی هەرێمەکەی بگرێت.

[242] بڕیاری کۆمەڵەی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکانی ژمارە 1514 لەکاتی کۆبوونەوەی, لە خولی ئاسایی(15)یەم, لە ڕۆژی 14ی کانوونی یەکەمی 1960دا. بۆ دەقی ڕاگەیاندنەکە, بڕوانە: وفیق ابو اتلة, سەرچاوەی پێشوو, لاپەڕە (7) و لاپەڕەکانی دواتر.

بابەتی دووەم

ڕەوابوونی بەکارهێنانی هێز, لە چوارچێوەی بڕیاردان لەسەر چارەنووس

لەوە گەڕێین کە بڕیاردانی چارەنووس بەرەو پێشەوە چووە, تا بوو بە مافێکی یاسایی نێودەوڵەتی, بە گوێرەی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان‌و بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکان, ئەوەش وا دەکات کە خاوەنی کێشەکە ئاکاری کاریگەر بگرێتەبەر, لەبەر ئەوە ئامرازەکانی پێویستی ئەو مافە دروستە کە ڕەنگە لەڕێگەی خەباتی چەکدارییەوە بێت, ئەگەر وتووێژی ئاشتییانە سەرنەکەوت.

وتووێژ دەکرێت لەبارەی ڕەوابوونی بەکارهێنانی هێز وەکو یەکێك لە ئامرازە پێویستەکانی مافی بڕیاردانی چارەنووس, لە چوارچێوەی تیۆری جەنگەکانی ئازادیخوازیی نیشتیمانی(War of National), تێگەیشتن لەو تیۆرە ئەوەیە کەمافی هەر گەلێکە هەرێمە داگیرکراوەکەی بسەنێتەوە, بەهەمووئامرازێك کە لەبەردەستدابێت, بە خەباتی چەکداریشەوە, لە ڕێگەی بزووتنەوەکانی ڕزگاریخوازیی نیشتیمانی. لەبەرامبەر بێ توانایی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی هاوچەرخ‌و دەزگا سەرەکییەکەی کە خۆی لە نەتەوەیەکگرتووەکاندا دەبینێتەوە, بۆ دابینکردنی ڕێزگرتن لە مافی هەر گەلێك بۆ دیاریکردنی چارەنووسی خۆی, ئاساییە مل دان بەو گەلانەی کە لەژێر ستەمی داگیرکەراندا دەناڵێنن, تا شێوازی یارمەتیی خۆیەتی بەکار ببەن, بە خەباتی چەکدارانەوە لە پێناو پراکتیزەکردنی مافی خۆیان, لە دیاریکردنی چارەنووسدا, بەبێ ئەوەی هیچ جۆرە سەرپێچییەکی تێدابێت, بۆ سستمی یاسایی کە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا ڕێز لە بەکارهێنانی هێز دەگرێت.

لەسۆنگەی زۆربەی زانستەکانەوە لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا, جەنگەکانی ڕزگاریخوازیی نیشتیمانی, بەڕەوا دادەنرێت. کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان, لە چەندین بڕیاردا کە لە ساڵی

www.pertwk.com

1945دەرچوون, جەختی لەسەر ئەو چەمکە کردۆتەوە[243]. لە گرنگترین ئەو بڕیارانەش کە کۆمەڵەی گشتی لەساڵی 1974دا، دەریکردو پێناسەی دوژمنی لەخۆگرتبوو[244]، کە داڕێژەرانی ئەو پێناسەیە سووربوون، لەسەر ئەوەی کە مادەی حەوتەم جۆرێك لەخۆگرتن لەبەرژەوەندیی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی تێدابێت و گرنگیی زۆری پێدرا. ئەو مادەیەش بڕیاری لەسەر ئەوەدا کە لەو پێناسەیەدا، بەتایبەتی ئەوەی لەمادەی سێیەمدا هاتووە– هەندێ حاڵەتی دوژمنی لەخۆگرتووە– کە لایەنگری مافی ئەو گەلانەی لەژێر دەستی سستمی دەسەڵاتی داگیرکەر، یان رەگەزیدا نەهاتووە، یان هەر جۆرێکی‌تر لەدەسەڵاتی‌بیانی، لەخەباتدا لەپێناو بڕیاردانی چارەنووس و ئازادی و سەربەخۆییدا، وەکو ئەوەی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاری داوە.

ئەوەش جەخت لەسەر بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان دەکاتەوە، سەبارەت بە (پرەنسیپە سەرەکییەکان لە مەڵبەندی یاسایی ئەو جەنگاوەرانەی دژی دەسەڵاتی داگیرکەرو بیانی و رژێمە رەگەز پەرستەکان خەبات دەکەن[245]).

لەوەوە بۆمان روون دەبێتەوە کە بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی، مافی بەکارهێنانی هێزیان هەیە، لەپێناو خەبات، لەدژی هێزە داگیرکاری و دەسەڵاتە بیانی و رژێمە رەگەزییەکان کە داکۆکی لەمافی بڕیاردانی چارەنووسی دەکەن، لەم حاڵەتەدا خەباتەکەیان رەوا (LEGIMATE) دەبێت[246]، یان دادپەروەرە (JUST)، بەو مانایەش، لەبیرۆکەی پێچەوانەدا، خەباتی لایەنەکەی‌تر دادپەروەر (UNJUST)نابێت[247].

یەکەم- جەنگەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی، جەنگی نێودەوڵەتین:

یاسای نێودەوڵەتیی کۆنبار هەڵوێستێکی توندی، بەرامبەر بە بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی وەرگرت، کە سەیری کۆلۆنیا لکراوەکان دەکات، بەوەی بەشێکن لەهەرێمی دەوڵەتە داگیرکەرەکە، لەئاکامدا ئەوەی لەسەر هەرێمە داگیرکراوەکەدا روو دەدات، لە بازنەی یاسای نێودەوڵەتی دەردەچێت، بەوەی کارێکە پەیوەندیی بەپسپۆریی ناوخۆیی دەوڵەتە بنەڕەتیەکەوە دەبێت و، ملکەچی یاسا نێوخۆییەکانی دەبێت.

[243] لە نموونەی ئەو بڕیارانە:– راگەیاندنی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی تایبەت بە پەیوەندیی تەبایی و هاوکاریی نێوان دەوڵەتان، بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و ئامۆژگاریی کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارە 2625 (25)، لە 24ی تشرینی یەکەمی 1970– بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 2649(25)، 3070 (28)، 3246(29). لەو بڕیارانەدا کە نەتەوە یەکگرتووەکان دەری کردوون، جەخت لەسەر رەوابوونی خەباتی چەکداری بۆ بزاڤە رزگاریخوازە نیشتمانییەکان دەکات. بڕوانە: د.رجاء موسى (جهود الامم المتحدة في تأييد الكفاح المسلح لحركات التحرر الوطني ومكافحة الارهاب).

[244] لەپێناسەی دەست درێژیکردندا، بڕوانە: بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 3314، خولی 29 لە 14ی کانونی یەکەمی 1984دا. *GAOR. 29th Session, Suppl. 19(A96 and Corr.1).*

[245] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، ژمارە 3103(27) لە 12ی کانونی یەکەمی 1973دا دەرچووە.

[246] لە بڕیاری ژمارە 3103(27)دا هاتووە:

"1. The struggle of People under Colonial, alien domination and racist regimes for the imploemenation of the right to self- derminattion and independence is Legitimate and in Full accordance with the Priniciples of international Low"

[247] لە بڕیاری ژمارە 3103(27) دا هاتووە:

"2. Any attempt to Suppress the struggle against Colonial, alien domination and reacist regime are incomepatible with the Charter of the United Nations, the Declartion on principles of Internationale law Concerning Friendly Relation and Co-operation among States in accordance with the United Nations, the Universal Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples and Constitutses a threat to international Peace an Security".

لەگەڵ بەرەو پێشچوونی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، ئەو تێڕوانینە کۆنباوە گۆڕاو جیهان لەمێژوودا، لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە، لەبەردەم تەوژمی گیانی نەتەوەیی و داواکاریی مافی بڕیاردانی چارەنووسدا، گەورەترین بزووتنەوەی رزگاریخوازیی بەخۆوە بینی. دەوڵەتانی تازە سەربەخۆ هەستان بەوەرگرتنی بەشی خۆیان لەژیانی نێودەوڵەتیدا، لەهاوبەشیکردن بەرەو کاریگەری لە داڕشتنی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی. دەرکەوتنی ئەو کۆمەڵە نوێیانە لە دەوڵەتانی سەربەخۆ، کاریگەریی زۆری لەچاککردن و گۆڕینیی فیکری سیاسیی کۆنباودا هەبوو[248]. لەمیانەی کۆنگرەی دبلۆماسی کە لەجنێف لەساڵی 1949دا بەسترا، بۆ پارێزگاریی قوربانیانی جەنگ–بەهەوڵی ئەو دەوڵەتانە– توانرا بڕیاری کەمترین ئاست لەپارێزگاریی مرۆڤایەتی، بەگوێرەی مادەی سێیەمی هاوبەش لە رێکەوتنامەکانی جنێڤی ساڵی 1949، سەبارەت بەپارێزگاریی قوربانیانی ململانێ چەکدارییەکان بدرێت، بۆ جێبەجێکردنی لەسەر ئەو ململانێ چەکدارییانەی کە مۆرکی نێودەوڵەتی پێوە نییە، کە شەڕەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی دەچێتە چوارچێوەیەوە.

کاتێك بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی، لەمافی بڕیاردانی چارەنووسەوە سەردەگرێت و، بەبزاوتی رەوا دادەنرێت و ئەو بزووتنەوانە لەلایەن یاسای نێودەوڵەتیی هاوچەرخەوە، پارێزگارییان لێدەکرێت، کۆنگرەی پێش خستنی یاسای مرۆڤایەتی–کە رێکەوتن لەسەر دوو پرۆتۆکۆڵی جنێڤی ساڵی 1976ی لێکەوتەوە[249]– گرنگییەکی گەورەی بەدۆخی یاسایی بۆ جەنگەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانیدا، ئەو کۆنگرە دبلۆماسییە کە بڕیاری لە هەردوو پرۆتۆکۆڵی یەکەم و دووەمی جنێڤ دا، جەنگەکانی رزگاریخوازی، بە جەنگی نێو دەوڵەتی دانا. بڕگەی چوارەم لەمادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەم بڕیار دەدات، لەسەر ئەوەی کە بەشەڕی نێودەوڵەتی هەژمار بکرێت (ململانێ چەکدارییەکانی کە گەلان لەپێناوییدا تێدەکۆشن، دژی دەسەڵاتی داگیرکەرو داگیرکردنی بیانی و دژی رژێمە رەگەز پەرستەکان، بۆ پراکتیزەکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، هەروەك ئەوەی لە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانداو راگەیاندنی پەیوەندیدار، بەپرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی، تایبەت پەیوەندییەکانی هاوکاری و تەبایی، لەنێوان دەوڵەتاندا بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان[250] تەرخان کرابوو. رێکخراوە رزگاریخوازەکان بەشدارییان کرد لە کۆنگرەی هاوبەشیکردنی کاریگەر،

[248] بڕوانە: د.صلاح الدين عامر، "مقدمة لدراسة قانون النزاعات المسلحة"، دار الفكر العربي، 1976، ل80.

[249] ئەو دوو پرۆتۆکۆڵەش بریتیین لە:

– پرۆتۆکۆڵی یەکەم، پاشکۆی رێکەوتنامەکانی جنێف لە 12ی ئابی 1949 پەیوەندیدار، بە پارێزگاری قوربانیانی ململانێی چەکداریی.

– پرۆتۆکۆڵی دووەم، پاشکۆی رێکەوتنامەکانی جنێف لە 12ی ئابی 1949، تایبەت بە پارێزگاری قوربانیانی ململانێی چەکداریی نا دەوڵەتی.

بە ئامادەبوونی نوێنەری 109 دەوڵەت، لە 10ی کانونی دووەمی ساڵی 1977 لەشاری جنێفدا ئیمزا کرا.

[250] مادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەم، بە پشتگیریی 70 دەنگ و 21 دەنگی دژو 13 بێدەنگ دان، رەزامەندیی لەسەردرا.

[251] بڕگەی سێیەمی مادەی 96 لە پرۆتۆکۆڵی یەکەم، بڕیاری لەسەر ئەمانەدا:30– بۆ ئەو دەسەڵاتە هەیە کە نوێنەری گەلەودەرگیرە لەگەڵ لایەنێکی‌تردا کەلایەنێکەلە ململانێیەکی چەکدارانەدا، لەو جۆرەی لەبڕگەی چوارەمی مادەی یەکەمدا ئاماژەی پێکراوە، بەڵێن بدات بە جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکان و ئەم پاشکۆیەش (پرۆتۆکۆڵ) سەبارەت بەو ململانێیە، ئەویش لەڕێگەی ئاراستەکردنی راگەیاندنێکی یەك لایەنە، بۆ ئەو شوێنەی رێکەوتنامەکان تیادا دەپارێزرێت. وەها راگەیاندنێك لەکاتی سپاردنیان سەبارەت بەو ململانێیە ئەم کاریگەریانەی خوارەوەی دەبێت:

ا. رێکەوتنامەکان و ئەم پاشکۆیە (پرۆتۆکۆڵ) سەبارەت بەدەسەڵاتە ناوبراوەکە، بەوەی کەلایەنێکە لەکێشەکەدا، دەکەونە بواری جێبەجێکردنەوە.

ب دەسەڵاتی ناوبراو هەمان ئەو مافانە پراکتیزە دەکات و پابەند دەبێت کەلایەنی ئەندام لەو رێکەوتنامەیەو ئەم پاشکۆیەدا پێوەی پابەند دەبێت.

ج ئەم رێکەوتنامانە ئەم پاشکۆیە (پرۆتۆکۆڵ)، هەموو لایەنەکانی ململانێکە وەك یەك پابەند دەکات.

www.pertwk.com

لەدانانی جەنگەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی، لەچوارچێوەی جەنگە نێودەوڵەتیەکانداو، بەیاننامەی کۆتایی ئیمزاکردو، نوێنەرایەتی کردنی لەرۆڵی چاودێریی زیاتربوو لە کۆنگرەکەدا، گەیشتە ئەو لایەنانەی کەوا مۆریان کردووە[251].

کۆنگرەکە مەبەستی لەئازادکردن دیاریکرد، بەوەی کە لەدژی دەسەڵاتی داگیرکاریو داگیرکردنی بیانیو رژێمە رەگەزپەرستەکاندا بەرپا دەکرێت، لەپێناو پراکتیزەکردنی مافی بڕیاردانی چارەنووس، هەروەکو چۆن یاسای نێودەوڵەتی، جەختی لەسەر دەکاتەوە. لەم پێناسەیەوە دەردەکەوێت کە دابەشکەری هاوبەشی لە زۆربەی جەنگەکانی رزگاریخوازیدا (توخمی بێگانە)یە. لەبەرئەوە دەسەڵاتی داگیرکاریو داگیرکردنی بیانیو رژێمە رەگەز پەرستەکان توخمێکی بێگانە یان بیانی کۆیان دەکاتەوە، بەسیفەتی ئەوەی توخمێکی دەستێوەردەر، یان دەست درێژکەرە. لەوەشەوە دەبینرێت(توخمی بێگانە) دەست درێژی دەکاتە سەر مافەکانیو ئازادییەکانی گەلان بەرجەستە دەکات، هەرچەندە پاساوی رەواش هەبێت، بۆ وەسفکردنی ئەو بزووتنەوەیە کە بەرەنگاری دەبێتەوە، بەوەی بزووتنەوەیەکی رزگاریی نیشتمانییە، جەنگی ئاراستەکراویش لەدژی، بەوەی جەنگی نێودەوڵەتییەو، بۆ ئازادکردنی نیشتمانییە. بەڵام ئەو پشێوییانەی کە لەچوارچێوەی یەك دەوڵەتدا روودەدات، لەنێوان جەنگە نادەوڵەتییەکاندا دێتو دەچێتو دەکەوێتە ژێر بڕگەکانی پرۆتۆکۆڵی دووەمی جنێڤەوە، لەنێوان پشێوییە ناوخۆییەکاندا دەبێتو دەکەوێتە ناخی پسپۆریی یاسای ناوخۆی ئەو دەوڵەتەوە[252].

لەم سۆنگەیەوە دەتاوانین بڵێین کە ململانێی نێوان هێزەکانی رێکخراوی رزگاریخوازیی فەلەستینیو ئیسرائیل– لە هەموو بەرەکانیدا– ململانێیەکی چەکداریی نێودەوڵەتییەو بڕگەکانی پرۆتۆکۆڵی یەکەمی جنێڤ دەیگرێتەوە. بەڵام ئەوەی لە لوبنان روودەدات، لەنێوان تایەفەو خێڵە جیاجیاکاندا، بەگوێرەی پرۆتۆکۆڵی دووەمی جنێڤ ئەوە بە ململانێی نادەوڵەتی دادەنرێت.

رێکخراوی رزگاریخوازیی فەلەستین ئەو مانایەی لە راگەیاندنی قاهیرە، سەبارەت بەقۆناغەکانی خەباتی فەلەستینی چەسپاند کە لە (7)ی تشرینی دووەمی 1985دا، دەرچوو کەتیایدا رێکخراوەکە ئیدانەی سەرجەم کردەکانی دەرەکیو هەموو شێوەکانی تیرۆری کرد[253] لەبەرئەوە داڕێژەرانی پرۆتۆکۆڵی یەکەم، لەکاتی تاوتێکردنی بابەتی جەنگاوەرانو دیلەکانی جەنگ، هەوڵیان دا یەکسانییەك لەنێوان رێکخراوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانیو هێزە چەکدارەکانی دەوڵەتاندا بخولقێننو پێناسەیەکی گشتگیریان بۆ دانا[254]. دواتر مادەی 44 هاتە ئاراوەو بیرۆکەی دیلی جەنگ بەجۆرێ

---

[252] مادەی یەکەم لە پرۆتۆکۆڵی دووەم، بەتەواوکەری مادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەم دادەنرێت، لەرووی پێوەری جیاوازیی لەنێوان ئەوەی بەکێشەی چەکداریی نا نێودەوڵەتی دادەنرێت، کێشەی چەکداریی نا نێودەوڵەتی هەرکێشەیەك دەگرێتەوە کە ئەو مەرجانەی کێشەی نێودەوڵەتی نەیانگرێتەوە کە لەمادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵەکەدا هاتووەو دەورووبەری قەڵەمڕەوی یەکێك لەلایەنەکانی رێکەوتننامەکەی دابێت، لەنێوان هێزەکانیداو هێزە تەریکەکاندا، یان هەر تاقمێکی سەربازیی چەکدار کە لەژێر سەرکردایەتیەکدا بێت کە بەرپرسی بێت، لەبەشێك لەقەڵەمڕەوەکەی کە بتوانێت دەست بداتە کردەی سەربازی بەرودوو رێکوپێكو دەتوانێت پرۆتۆکۆڵی دووەم جێبەجێبکات. هەروەها لەمادەی یەکەمدا هاتووە کە پرۆتۆکۆڵی دووەم بەسەر حاڵەتی بشێوییو ئاژاوەی ناوخۆدا جێبەجێ ناکرێت، وەکو کاری توندوتیژیو ئەو کارانەی لەوەدەچن.

[253] بڕوانە: ((النظرية المعاصرة للحياد)) د.عائشه راتب، سەرچاوەی پێشوو، ل239–242.

[254] بڕوانە مادەی 43 لە پرۆتۆکۆڵی یەکەمی جنێف.

[255] ئەو تاوانانە لەمادەی 53.50ی رێکەوتننامەی یەکەمو مادەکانی 51.44ی رێکەوتننامەی دووەمو، مادەی 130 لەرێکەوتننامەی سێیەمو مادەی 147 لەرێکەوتننامەی چوارەمدا هاتوون.

[256] لە مادەی یەکەم لە رێکەوتننامەی مونتفیدۆ (Montevido Convntion) ساڵی 1933:

دیاریکرد کە گشتگیربێت. لەکۆتاییداو، لەژێر رۆشنایی بڕگەکانی یاسای مرۆڤایەتی نێودەوڵەتیدا، هەر کردەیەکی جەنگی کە رێکخراوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی پێی هەستن، لەچوارچێوەی بڕیاردانی چارەنووسیان، لەرێگەی خەباتی چەکداری یاسای دژی داگیرکەری بیانیدا– لەدەرەوەی چوارچێوەی ئەو کردانەی کە چوار رێکەوتننامەکەی ساڵی 1949و پرۆتۆکۆڵی یەکەمدا تاوانبار دەکرێت– ئەوە لەلایەن یاسای نێودەوڵەتییەوە، بەکارێکی رەواو یاسایی دادەنرێت، بەمەرجێ لەناو قەڵەمڕەوە داگیرکراوەکەدا بێتو بەمەبەستی رزگارکردنی[255]. زۆربەی ئەو کردانەی کە رێکخراوەکانی ئازادیخوازی ئەنجامی دەدەن، لە دەرەوەی سنووری قەڵەمڕەوەداگیرکراوەکەدایەو دەچێتە دەرەوەی چوارچێوەی رێکەوتننامەکانی جنێفو پرۆتۆکۆڵی یەکەم.

دووەم- بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، قەوارەی جەنگاوەران کە ئاکاری نێودەوڵەتییان هەیە:

کاتێك کە جەنگەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی بەجەنگی نێودەوڵەتی دادەنرێت، ئەمەش مانای وایە کە جەنگێکە، لەنێوان دوو یەکەدایە کە کەسایەتیی یاسای نێودەوڵەتییان هەبێت: دەوڵەتێکی بەرپا (دەوڵەتی داگیرکەر، یان ئەوەی کە سستەمی رەگەزیو رەگەزپەرستی پیادە بکاتو)، دەوڵەتێك لەخولی پێکهاتندا، یان لەقۆناغی گەشەکردندا بێت (بزووتنەوەی رزگاریخوازیی نیشتمانی).

وێڕای ئەوەی کە ئەو دەوڵەتەی هێشتا لەقۆناغی پێکهاتندایە (The emergent State) یەکێك لەبنەماکانی دەوڵەتی خاوەن سەروەریی نییە، بە چوار توخمەکەیەوە، کە ئەویش توخمی ئەو ئیقلیمیەیە کە داوای مافی خۆی دەکات، بۆ دەست بەسەراگرتنی[256]. بەڵام زۆربەی زانستەکان، دانی پێدا دەنێن، بەوەی کە قەوارەی نێودەوڵەتی بۆ دەوڵەتان[257]. لەبارودۆخی وەکو شەڕی رزگاریخوازیی نیشتمانیدا، دەبینین کە دەست بەسەراگرتنی ئیقلیمێکی دیاریکراو، بەشێوەی چالاك رەنگە لە چاوتروکانێکدا رووبدات، کاتێ وڵاتی داگیرکەر ئەو کۆنترۆڵە لەدەست دەداتو، بۆ بزاڤی رزگاریخوازیی نیشتمانی ئەژمار دەکرێت. توخمی ناوچەیی لێرەدا، لە نێوان دوو هێزدا لەجوڵەدا دەبێتو بۆ بزاوتی

"The States Person of internationale Law Should Possess the Following qualification: (a) apermarent population; (b) a defined territory; (c) government: (d) capacity to enter in to relations with the other states".

لەمەڕ دەقی رێکەوتننامەکە بڕوانە: LNTS, 1936,NO. 2802

[257] د.جورج ئەبی سەعب پێی وایە کە هەر وتەیەکی پێچەوانە گەڕانەوەیە بۆ بنەماکانی یاسای کۆنباوی نێودەوڵەتی، سەبارەت بەدان پێدانانو پەیوەندیی جەنگاوەران، لەم بارەوە بڕیار دەدات:

"The view, echoing Classicla doctrine of recognition of belligerency, isbased on the assumption of Conventional Warfare: it disregards the Special nature of guerrilla Warfare Whcih characterizes Was of nationale liberation". Abi-Saab, oP. Cit, P. 97.

[258] براونلی لەم بارەیەوە بڕیار دەدات کە:

" The Principle May Compensate For apartial lack of Certai desiderate in the Fields of Statehood and recognition".

Browinle, "Principles of Public International Law", op. Cit, p. 577.

رزگـاریخوازیی نیشـتمانی ئـەژمار دەکرێـت. هـەروەکو چـۆن بـۆ دەوڵـەتی داگیرکـەر، یـان دەسـەڵاتی خۆسـەپێن ئـەژمار دەکرێـت، هـەردووکیان جیاوازییـان هەیـە لەسـێ توخمەکـەیتری دەوڵەتـداو تـەنیا لـەتوخمی چوارەمدا هاوبەشـن، کـە ئـەویش ئیقلیمـە، قـەرەبووکردنی ئـەو کەمییـە ئاشـکرایە لـەتوخمی ئیقلیمیدا، بزووتنـەوەکانی رزگاریخوازیی نیشـتمانی" کەشێوەی قەوارەیـەکی رێکخراوەیـی وەرگرتـووە لەخەباتیدا،، لـەپێناو بڕیاردان لەسـەر چارەنووسـی خـۆیو بەدەسـەڵاتی بەسـەر گەلەکـەی خـۆیو چێـژ وەرگـرتن لەپشـتگیریکردنو لایـەنگریی جیادەکرێتـەوە[258]، کەواتـە ئـەو بزووتنـەوە ئازادیخوازییـە نیشـتمانییانەی کـەدانیان پیـادانراوە، کاتێـك لـەپێناو دیـاریکردنی چارەنووسـدا خـەبات دەکـەن، بەقەوارەی جەنگاوەر کە سیفەتێکی نێودەوڵەتییان هەبێت، هەژمار دەکرێن.

لەسـایەی ئـەم بیرۆکـە نوێیـەو، مـەودای یاسـایی نێودەوڵەتیـدا کـە بزووتنـەوەکانی ئـازادیخوازیی نیشتمانی گرتویانەتەبەر، توانرا بنەماکانی رێکەوتننامـەکانی جنێڤی ساڵی 1949 جێبەجێ بکرێت، بەسـەر جەنگـەکانی ئـازادیخوازیی نیشـتمانیدا، ئـەوەش لەرێگـەی چـوونە ریـزەوەی حکومـەتی کـاتی جـەزائیر، بـۆ نـاو ئـەو رێککەوتننامەیـە لەسـاڵی 1960[259]دا. لەلایـەکی تـرەوە بەپیاچـوونەوەی دەقـی بڕیاری (2)ی هاوبەش لەو رێککەوتننامانەدا، دەبینین رێگە بەجێبەجێکردنی بڕگەکانی دەدات، بەسەر دەوڵـەتانی ئەنـدامی ئـەو رێککەوتننامانـە (High Contracting parties)، لـەکاتی هەڵایسـانی ململانێی چەکداری لەنێوانیاندا، یان لەپەیوەندیی هەر یەکێکیانداو هێزی(power) تری، نائەنـدام لـەو رێککەوتننامەیەدا، جێبەجێکردنی بڕگەکانی لەململانێکاندا پەسەند دەکرێتو، زاراوەی هێـز Power لێرەدا، بۆ هەر دەوڵەتێکی تری نائەندام لەرێککەوتننامەکەدا، یان هەر رێکخراوێك، یان بزووتنەوەیەکی ئازادیخوازیی نیشتمانی، لەحاڵـەتی خـەباتی چەکداریی، دژی هێـزی داگیر کـەر، یـان دەسـەڵاتی بیـانی یـان حکومەتـە رەگـەز پەرسـتەکان، بـەوەی قەوارەیـەکی (مـادی)یـە، سـیفەتێکی یاسـایی نێودەوڵـەتی هەیە[260].

جێگـەی ئامـاژە پێکردنەکـە (داننـان بـەڕەوابوونی بزاوتـەکانی رزگـاریخوازیی نیشـتمانی، یـان بەواتەیەکیتر، بەرگریی چەکداری، دەبێ لەبەرتیشـکی ئـەو گەشـەکردنەدا لێکبدرێتـەوە کەئێسـتا بنـەما یاساییە نێودەوڵەتییەکانی پێدارەت دەبێت، لەپێناو داننان بەمافی گەلانو ئیقلیمییەکان، لـە بڕیـاردان لەسـەر چارەنووسـدا، هـەموو ئـەم گـەلو ئیقلیمانـە رووبـەڕووی داگیرکـاریی راسـتەوخۆ بوونـەوەو، نەیانتوانی لەناوی ببەن، بەهۆی غیابی قەوارەی ناوخۆیی تایبەت بەپارێزگاریو پاراستنی مافی ئـەم گەلانە، لەژیانو لەمانەوەدا، ئەگەر ئەم قەوارەیە بەهەر شێوەیەك دەرکەوتو، رێکخراو توانی پشتگیریی میللـی بەدەسـت بهێنێـت، ئـەوا گـەل لەسـایەیدا دەتوانێـت پراکتیـزی هێـز بکـات بەشـێوازە جۆراوجۆرەکانییـەوە، بـۆ بـەرگریی لەمافـەکانیو گێڕانـەوەی سـامانو ئیقلیمـەکانیو لـەوەها حاڵەتگەلێکدا، رەوابوونی نێودەوڵەتی وێنەکانی بەرگریی چەکدارانە دادەپۆشێت[261].

---

[259] *Bedjaoui, M.”La revolution algerienne et ledroit”, Association international des mristss Democrates, (Bruxelles, 1961), PP.186-201.*

[260] بڕوانـە مـادەی 96 لـەپرۆتۆکۆڵی یەکـەمی پاشـکۆی رێککەوتننامـەکانی جنـێڤ کەتایبەتـە بەپەیوەندییـە پابەندکارییـەکان، لەکاتی کارکردن بەپێی پاشکۆکە.

[261] بڕوانە: (القانون الدولي العام)، د. حامد سلطان واخرين، سەرچاوەی پێشوو، ل347–348.

www.pertwk.com

بابەتی سێیەم
چەمکە بنەڕەتییەکانی مافی دیاریکردنی چارەنووس

مافی دیاریکردنی چارەنووس، واتە مافی هەر گەلێکە کە بەویستی سەربەستی خۆی، ئەو سستەمی حکومڕانییە هەڵبژێرێت، کە لەگەڵیدا دەگونجێت و، بۆ ئەو هەرێمانەی کە مافی ئۆتۆنۆمییان نییە، یان ئەو هەرێمانەی لەژێر چاودێرییدان، بڕیاری ئایندەی سیاسیی خۆیان بدەن و، راپرسی لەگەڵ دانیشتوانی ئەو هەرێمانەدا بکرێت کە لە دەوڵەتێك جیادەبنەوەو دەچنە ناو دەوڵەتێکی ترەوەو، هەموو گەلێك مافی سەروەریی هەیە، بەسەر سامان و داهاتە سروشتییەکانیدا. سەرەڕای ئەوەی کە دیاریکردنی چارەنووس، بەیەکێك لەپرەنسیپە سەرەکییەکان هەژمار دەکرا، لەگەڵ ئەوەشدا جەختکردنی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان لەسەری، وەکو پرەنسیپێك بۆ چوونە ناو بازنەی یاسای نێودەوڵەتییەوە، تیشکی خرایەسەر[262].

لەگرنگترین چەمکەکانی مافی دیاریکردنی چارەنووس کە بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان و رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان دیاری کردوون:

1ـ دانانی مافی دیاریکردنی چارەنووس، بەوەی کە بنەمای دیموکراسی لەپەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا بێت، لەبەرئەوەی پشت دەبەستێت بەو بنەمایە کە دەبێت دەوڵەت و سنووری قەڵەمڕەوەکەی سستەمی سیاسی و دەستوورییەکەی، لەسەر ویستی سەربەستی گەلەکەی دابڕێژرێت[263].

2. مافی دیاریکردنی چارەنووسی پرەنسیپێکی یاساییە، لەپرەنسیپە سەرەکییەکان کە رێکخستنی نێودەوڵەتیی هاوچەرخ پشتی پێدەبەستێت و، یەکێکە لەمافە بنەڕەتییەکانی گەلان و یەکەم مەرجی بنەڕەتییە، بۆ هەموو مافەکانی دیکەی مرۆڤ.

3ـ مافی دیاریکردنی چارەنووس لە رەوابوونیدا، پشت بە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتی و بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکان دەبەستێت کە نەتەوە یەکگرتوەکان داڕشتوون و پراکتیزەکردنی چالاکانەی سەرجەم گەلانی جیاجیای جیهان، لەماوەی 40 ساڵی تەمەنی نەتەوە یەکگرتووەکاندا.

4ـ پراکتیزەکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، لە چوارچێوەی رێکخستنی نێودەوڵەتی هاوچەرخ، بەیەکێك لەم دوو رێگە یاساییە ئەنجام دەدرێت کە هەردوکیان یاسایی و رەوان:

یەکەم- ئامرازە ئاشتییەکان وەکو راپرسی و کاری نێودەوڵەتی بۆ کراوە، کە سەرپەرشتی کردن، لەسەر کردەکانی راپرسی نەتەوە یەکگرتووەکان، دابینکەری سەلامەتی رێوشوێنی ئەنجامدانی و دروستیی ئەنجامەکانی بێت.

دووەم- بەکارهێنانی هێز، بەهۆی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، یان بەمانایەکی وردتر، مافی گەلان لەبەرەنگاربوونەوەی تاکەکەسی و بەکۆی چەکداری، بۆ بەرگریکردن لەمافە زەوتکراوەکانیان و کارکردن بۆ گێڕانەوەی دەسەڵاتیان، بەسەر داهات و قەڵەمڕەوەکەیاندا[264].

[262] بڕوانە:
Wright, O., “ The Streng thening of international Law” 98R. C.A.D.I., 1956,III), P. 193; Strake, J.G., “An Introduction to International Law”, 7th. Ed., (London, 1972).P.57.

[263] بڕوانە: ((الاصول العامة للمنظمات الدولية))، د.عبدالعزیز محمد سرحان، القاهرة، 1968، ل80.

[264] بڕوانە: ((القانون الدولي العام))، د.حامد سلطان وأخرون، سەرچاوەی پێشوو، ل345.

5. ملکەچ پێکردنی گەلان بۆ کۆیلەیەتی بیانی، یان دەسەڵاتی، یان داگیرکردنی، داننەنان بە مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ دادەنرێت و بەپێچەوانەی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانەو هەڕەشە لە کێشەی ئاشتی و هاوکاریی و، لەنێوان گەلانی جیهاندا دەکات. بۆ ئەو گەلانەش دەکەونە ژێر دەسەڵاتی بیانییەوە، یان هەر جۆرێکی دیکەی هاوشێوەی، مافی دیاریکردنی چارەنووسی دەرەکییان هەیە، بەمانای ئەوەی چێژ لەسەروەری و سەربەخۆیی، یان هەر بارودۆخێکی سیاسی نێودەوڵەتی دیکە وەربگرن کە بەویست و زانیاریی ئەو گەلانە کە سەربەخۆ دیاری دەکرێت.

6. ئەو گەلانەی کە بەدەست رژێمە رەگەز پەرستییەکانەوە دەناڵێنن، مافی دیاریکردنی چارەنووسی ناوخۆیی و هەروەها مافی دیاریکردنی چارەنووسی دەرەکییان هەیە، بەمانای ئەوەی کە خۆی ئازاد بکات لە رژێمەکان، بە بەدیهێنانی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی، یان جیابوونەوە لەو دەوڵەتە رەگەز پەرستییە.

7. پێویستە لەسەر دەوڵەتانی دەسەڵاتدار بەسەر ئەو گەلانەدا، وەك ئەوەی لەپێشەوە باسمان کرد، رێز لەو مافەو جێبەجێکردنی بگرێت، پێویستە- بەشێوەیەکی تایبەتی- بەکارهێنانی هێز قەدەغە بکەن لەدژی ئەو گەلانە، بۆ بێبەریی کردنیان لەمافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان.

8. پێویستە لەسەر دەوڵەتانی دیکە رێگە بەخۆیان نەدەن دەستێوەردانی پراکتیزەکردنی ئەو مافە بکەن و، مافی خۆیەتی کە پشتگیریی مادی و مەعنەوی ئەو گەلە تێکۆشەرو خەبات گێڕانە بکات، لەپێناو دیاریکردنی چارەنووسیاندا.

9. جەنگەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، بەجەنگی رەواو عادیلانە دادەنرێت.

10. جەنگەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، جەنگی نێودەوڵەتین و هەموو ئەو بنەمایانەیان بەسەردا جێبەجێ دەکرێن کەیاسای نێودەوڵەتی، سەبارت بەیاساکانی جەنگ بڕیاری لەسەر داون.

11ـ بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، بەقەوارەی جەنگاوەر دادەنرێن کەسیفەتی نێودەوڵەتییان هەبێت و، لەو دەوڵەتانەدا دادەنرێن کە هێشتا لەقۆناغی گەڵاڵە بووندان[265].

[265] بەم قەوارانە دەوترێت:
“ Emergent State” or “ State on the Making”
بڕوانە: Rosenblad, E., “International Humanitarian Law of Armed Conflict- Some Aspects of the Principle of Distinction and Related Problems”, (Stockolm, 1977), P.P.30-31.

بابەتی چوارەم

هەوڵەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ پشتگیریی خەباتی چەکداریی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانیو جیاکردنەوە یان، لەتیرۆری نێودەوڵەتی

نەتەوە یەکگرتووەکان، لەرێگەی کۆمەڵەی گشتییەوە، پشتگیریی کرد لە خەباتی گەلان، لەپێناو ئازادیخوازیو سەربەخۆیی، بەو ئەندازەیەی کەوا ئیدانەی کردە تیرۆرییە ئاراستەکراوەکانی لەدژی کەسانی مەدەنی بێتاوان کرد.

کۆمەڵەی گشتی سووربوو، لە روونکردنەوەی پێویستی تێکەڵ نەکردنی بەرەنگار بوونەوەی رەواو تیرۆر، هەر لەسەرەتای دەست کردنی بەتاوتوێکردنی ئەم بابەتە، هەروەها گرنگیی‌دا بەجیاکردنەوە لەنێوانیانداو، دڵنیابوون لەسەر خەباتی رەوای گەلانی ژێر دەستەی رژێمە داگیرکارییەکان یان رەگەزییەکان، یان هەر شێوەیەکی دیکەی دەسەڵاتی بیانی، ئەو مافەی کە نابێت لەدیاریکردنی چارەنووسدا دەستی تێبخرێت.

لێرەوە هەوڵدەدەین ئاماژە بەتێکۆشانەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بکەین، بۆ جیاکردنەوەی خەباتی چەکداریی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی لەتیرۆری نێودەوڵەتی، لەرێگەی بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتیو، لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆرو، رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانەوە.

یەکەم– جیاوازیی نێوان خەباتی چەکداریی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانیو تیرۆری نێودەوڵەتی، لەچوارچێوەی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکاندا:

کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، لەخولی بیستو حەوتەمی ساڵی 1972دا، بابەتی تیرۆری نێودەوڵەتی لەخۆ گرتبوو، لەخشتەی کارەکانیاندا داینا. لەسەر پێشنیاری کۆمەڵەی دەوڵەتانی بێلایەنو، راسپاردەی لیژنەی شەشەم، کۆمەڵەی گشتی لە 18 ی کانونی یەکەمی ساڵی 1972دا، بڕیاری ژمارە 3034ی دەرکرد کە تیایدا نیگەرانیو دڵەڕاوکێی، بەرامبەر بەزیادبوونی کردەی تیرۆری نێودەوڵەتی دەربڕیو، هانی دەوڵەتانیدا، بۆ دۆزینەوەی چارەسەری گونجاوو ئاشتییانەن، بەمەبەستی لابردنی ئەو هۆکارە شاراوانەی، لەپشتی کردەی توندوتیژییەوەن. کۆمەڵەکە لە بڕیارەکەیدا جەختی کردەوە، لەسەر مافی هەموو گەلانی ژێردەستەی رژێمە داگیرکاریو رەگەز پەرستییەکانو شێوەکانی تری دەسەڵاتی‌بیانی کەنابێتو بۆی نییە دەست بخاتە دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆییو، پشتگیریی خەباتە رەواکەیانی کرد، بەتایبەتی خەباتی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی، بەپێی ئامانجو پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانو ئەو بڕیارانەی لەوێوە دەرچوون. هەروەها کۆمەڵەکە ئیدانەی کردەکانی سەرکوتکردنو تیرۆری کرد کە رژێمە رەگەز پەرستو

بیانییەکان پەنای پێدەبەن، بۆ بێبەشکردنی گەلان لەمافی رەوای خۆیان، لە بڕیاردانی چارەنووسو سەربەخۆییداو، مافەکانی تری مرۆڤوئازادییە بنەڕەتییەکانیان[266].

هەروەها کۆمەڵەی گشتی، سەرلەنوێ لەبڕیاری ژمارە 102/31ی 15ی کانونی یەکەمی ساڵی 1976دا، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کەنابێت دەست بخرێتە مافی دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆیی هەموو ئەو گەلانەی، لەژێر دەستی رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستەکانو هەر جۆرێکی دیکەی دەسەڵاتی بیانیدانو، پشتگیریی لەخەباتی رەوایان کردەوەکە لەپێناو ئازادکردنی نیشتمانیدا بەرپای دەکەن[267].

هەروەها کۆمەڵەی گشتی لەبڕیاری ژمارە 147/32ی 16ی کانونی یەکەمی ساڵی 1976دا، ئیدانەی بەردەوامبوونی کردەکانی سەرکوتکردنو تیرۆری کرد کە رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستو بیانییەکان پێی هەڵدەستن کە مافی رەوای گەلانیان، لە دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆییو مافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکاندا زەوتکردووە. هەروەها کۆمەڵەکە لەو بڕیارەیدا، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کەنابێت دەست بخرێتە مافی دیاریکردنی چارەنووسوسەربەخۆیی سەرجەم ئەو گەلانەی، لەژێر دەستی رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستییەکان، یان هەرشێوەیەکی تری دەسەڵاتی بیانیدان، بەپێی ئامانجەکانو پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانو بڕیارە دەرچووەکانی لیژنەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان لەو بارەیەوە، بڕیار لە رەوابوونی خەباتەکەیان دەدرێت، بەتایبەتی خەباتی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی.

لەخولی سیونۆهەمیندا، کۆمەڵەی گشتی جارێکی‌تر، لەبڕیاری ژمارە 159/39ی تایبەت بەرازی نەبوون بەسیاسەتی تیرۆر، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کەنابێت دەست بخرێتە مافی ئەو گەلانەی کە خۆیان بڕیاری دیاریکردنی چارەنووسو رێگەی گەشەسەندن یان ئازادی دەدەن، هانی سەرجەم دەوڵەتان دەدات کە بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، رێز لەسەروەریی دەوڵەتانو سەربەخۆیی سیاسیو مافی گەلان لەدیاریکردنی چارەنووسو، هەروەها مافی هەڵبژاردنی ئازادانەی سستمی کۆمەڵایەتیو سیاسی، بەبێ هیچ دەست تێوەردانێکی دەرەکیو، لەهەوڵدانیدا بۆ بەدیهێنانی گەشەکردنی سیاسیو ئابووریو کۆمەڵایەتیو فەرهەنگی[268].

لەخولی چل هەمینی کۆمەڵەی گشتیدا، لیژنەی شەشەم (یاسایی)وتووێژی لەسەر بەندی تایبەت بەتیرۆری نێودەوڵەتییەوە کردو، هەندێ لەشاندە بەشداربووەکان، داوای پێویستی جیاکردنەوەی کردە تیرۆرییەکانیان، لەخەباتی چەکداری بزووتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتمانی، لەپێناو رزگارکردنی خاکە داگیرکراوەکەیو پراکتیزەکردنی مافی بڕیاردانی کرد. کۆمەڵەی ناوبراو لەبڕیاری ژمارە 61/40ی 9ی کانونی یەکەمی ساڵی 1985دا، هانی سەرجەم دەوڵەتانو– بەتاكو بەکۆ– هەروەها دەزگاکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی پەیوەندیدار بەکێشەی تیرۆرەوەدا، بۆ هاوبەشی کردن، لەکۆتایی هێنانی لەسەرخۆ، بەهۆیە شاراوەکانی پشتی تیرۆری نێودەوڵەتیو، پێدانی بایەخی تایبەتی بە هەموو ئەو حاڵەتانە، کە داگیرکەریو رەگەز پەرستیو حاڵەتەکانی پێشێلکاریی مافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانو ئەو حاڵەتانەش کە داگیرکەری بیانی تێدا نییە کە رەنگە تیرۆری نێودەوڵەتی لێبکەوێتەوەو ئاشتیو ئاسایشی جیهان، رووبەرووی مەترسی بکاتەوە[269].

---

[266] بڕوانە: بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، *A/8969*

[267] کۆمەڵەی گشتی بڕیارەکەی پەسەند کرد، لەرێگەی پشتگیریی (100) دەوڵەتو رازی نەبوونی 9 دەوڵەتو دەنگ نەدانی 27 دەوڵەت.

[268] کۆمەڵەی گشتی ئەم بڕیارەی‌پەسەند کرد لە 17ی کانونی یەکەمی 1984 بە دەنگدانێکی تۆمارکراو بەزۆرینەی 117 دەنگو دەنگ نەدانی 30 دەوڵەت.

[269] کۆمەڵەی گشتی ئەم بڕیارەی، بەبێ دەنگدانو بەکۆی راکان پەسەند کرد.

www.pertwk.com

لەخولی چل‌و دووهەمیندا، بەندێکی تەواوکاری بەناونیشانی ((بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی بەسەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ دیاریکردنی تیرۆرو جیاکردنەوەی لەخەباتی گەلان کە لەپێناو ئازادیخوازیی نیشتمانیدا پێی هەڵدەستن))[270]، بۆ بەندی تایبەت بەتیرۆر زیاد کراو خرایە خشتەی کاری کۆمەڵەی گشتییەوە. کۆمەڵەی گشتی بڕیاری ژمارە 159/42ی لە 7ی کانونی یەکەمی ساڵی 1977دا پەسەندکرد کە تیایدا هانی سەرجەم دەوڵەتانی بەتاك دا، کە هاوکاریی یەکتری بکەن، بۆ هاوبەشی کردن، لەکۆتایی هێنان بەهۆکارە شاراوەکانی پشتی تیرۆری نێودەوڵەتی، بایەخی تایبەتی بەهەموو حاڵەتەکانی وەکو داگیرکردن‌و رەگەزپەرستی‌و پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ‌و ئازادییە بنەڕەتییەکان‌و ئەو حاڵەتانەش بدەن کە دەسەڵاتی بیانی‌و داگیرکردنی بیانی تێدایە، کە رەنگە تیرۆری نێودەوڵەتی لێبکەوێتەوەو ئاشتی‌و ئاسایشی جیهان رووبەرووی مەترسی بکەنەوە[271].
کۆمەڵەی گشتی جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە لەم بڕیارەدا شتێك نییە، خۆی لەقەرەی مافی دیاریکردنی چارەنووس‌و ئازادی‌و سەربەخۆیی بدات کە لە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە سەرچاوە دەگرێت، بۆ ئەو گەلانەی کە بەزۆرەملێی لەومافەی کە لەجاڕنامەی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی، تایبەت بە پەیوەندییەکانی دۆستانەو هاوکاری لەنێوان دەوڵەتاندا هاتووە، بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، وئاماژەی پێکراوە بێبەشکرۆاون، بەتایبەتی ئەو گەلانەی لەژێر دەستی رژێمە داگیرکەرو رەگەزپەرست‌و ژێر دەستیی بیانیدان‌و هەر شێوەیەکی تری داگیرکاری بێت، یان زیان بەمافی ئەو گەلانە بگەیەنرێت لە خەباتیاندا، بۆ وەدیهێنانی ئەو مەبەستەیان‌و داواکردنی پشتگیریی‌و بەدەستهێنانی، بەپێی پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەکەو بەو جۆرەی، لەگەڵ جاڕنامەی ئاماژەپێکراودا رێکدەکەوێت[272]لەخولی چل‌وچوارەمیندا، کۆمەڵەی گشتی بڕیاری ژمارە 29/44ی، لە رۆژی 4ی کانونی یەکەمی ساڵی 1989دا، دەرکرد کە داوای لە سکرتێری گشتی کرد بەردەوام بێت لە داواکردنی رای دەوڵەتانی ئەندام لە نەتەوە یەکگرتووەکان، سەبارەت بە تیرۆری نێودەوڵەتی، بە هەموو لایەنەکانی‌و، سەبارەت بەرێگەو ئامرازەکانی بنبڕکردنیەوە، بە بەستنی کۆنگرەیەکی نێودەوڵەتیشەوە، بەسەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ چارەسەرکردنی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و جیاکردنەوەی لەگەڵ خەباتی گەلان کە لەپێناو ئازادیخوازیی نیشتمانیدا بەرپای دەکەن‌و. لەخولی چل‌وشەشەمیندا، کۆمەڵەی ناوبراو بڕیاری ژمارە 51/46ی لەرۆژی 9ی کانونی یەکەمی ساڵی 1991دا دەرکردو تیایدا هەمان داوای لەسکرتێری گشتی دووبارە کردەوە، لەگەڵ جەخت کردنەوەی لەسەر مافی گەلان لە خەباتی رەوایاندا، بۆ دیاریکردنی چارەنووس‌و سەربەخۆیی‌و، لەداوای پشتگیریی‌و بەدەستهێنانی، بۆ بەدیهێنانی ئەم مەبەستە.

---

[270] دانانی ئەو بەندە تەواوکارییە لەسەر پێشنیاری سوریابوو. بڕوانە *A/42/193*

[271] بڕگەی جێبەجێکاری 8 لە بڕیاری 159/42. بڕیارەکە سەری گرت بەرەزامەندیی 153 دەوڵەتو سەرپێچی (2) دەوڵەت(ئەمریکاو ئیسرائیل)و دەنگنەدانی دەوڵەتێك (هیندۆراس).

[272] بڕگەی جێبەجێکاری 14 لە بڕیارەکە.

دووەم- جیاوازیکردن لەنێوان خەباتی چەکداریی بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی‌و تیرۆری نێودەوڵەتی، لەکارەکانی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆرەوە:

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیاری ژمارە 3034ی رۆژی 18ی کانونی یەکەمی ساڵی 1972دا، بڕیاری‌دا بەپێکهێنانی لیژنەیەکی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆری نێو دەوڵەتییەوە، بۆ لێکۆڵینەوەی ئەو تێبینیانەی کە دەوڵەتان، سەبارەت بەکۆتایی هێنانی ئەو دیاردەیە پێشکەشی دەکەن‌و، پاشان ئەوان راپۆرتەکانیان پێشکەش بە کۆمەڵە بکەن، بە ئامۆژگارییەوە کە زەمینە بۆ هاوکاری بڕەخسێنێت، لەپێناو دەسبەجێ کۆتایی هێنان بەو کێشەیە. لیژنەکە لەسالانی 1973و1977و1979، لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکاندا کۆبووەوە، لە خولەکانی بیست‌و هەشتەم‌و سی‌و دووهەم‌و سی‌و چوارهەمیدا راپۆرتەکانی پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی کرد.

لەخولی سی‌و دووهەمیندا، لیژنەکە وتووێژی لەسەر لێکۆڵینەوەیەکی شیکاری کرد کە ئەمینداریەتی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ئامادەی کردبوو. تیایدا بۆچوونی دەوڵەتان، سەبارەت بەهۆیە شاراوەکانی پشتی دیاردەی تیرۆرەوە خرانەروو، وخۆی لەپێناسەی تیرۆرداو، پێشنیاری رێوشوێنی عەمەلی بۆ بنبڕکردنی کرد. لێکۆڵینەوەکە بڕیاری لەسەر ئەوەدا کە چەند دەوڵەتێك جەختیان، لەسەر پێویستی دوورخستنەوەی ئەو کارانەی کە بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی پێی هەڵدەستن‌و دان بەرەوابوونی خەباتەکەیاندا نراوە، بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان لەدیاریکردنی چارەنووس‌و سەربەخۆیی لەپێناسەی تیرۆردا، ئەگەر چی هەندێ لەولاتان بەرامبەر بەو دوورخستنەوەیە خۆیان گرت[273].

لەخولی سی‌وچوارەمینی ساڵی 1979دا، لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆر، سەبارەت بە تیرۆری نێودەوڵەتی‌و ئەو رێ!وشوێنانەی کە دەتوانرێت بۆ بەرەنگاربوونەوەی بیگرێتەبەر، وتووێژیان لەسەرکرا. لیژنەکە راپۆرتی خۆی پێشکەش بەکۆمەڵەی گشتی کرد کە راسپاردەو پێشنیارەکانی لەو دوو مەسەلەیەدا لەخۆ گرتبوو. ئەوەی پەیوەندیی بەهۆیەکانی تیرۆرەوە هەیە، لیژنەکە ئاماژەی بۆ هۆیە سیاسی‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتییەکان کرد. لەنێو هۆیە سیاسییەکاندا، لیژنەکە ئاماژەی بۆ داگیرکەرو رەگەز پەرستی‌و دوژمن‌و دەستێوەردان، لەکاروباری ناوخۆیی دەوڵەتانی ترو توندوتیژیی

---

[273] لەو لێکۆڵینەوە شیکارییەی کە کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ئامادەی کرد، سەبارەت بە تیرۆر، بەپێی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی 147/32، بڕوانە:

A/AC.160/4,29 February 1979.

www.pertwk.com

بەکۆمەڵ کرد کە بەهۆی دەرکردنی بەکۆمەڵی دانیشتوانەوەو داگیرکردنو دەسەڵاتی بیانییەوە روودەدەن.

لەنێو هۆیە کۆمەڵایەتیی و ئابوورییەکانیشدا، لیژنەکە ئاماژەی بۆ نەبوونی رەوایی لەسستمی ئابووریی نێودەوڵەتی و چەوساندنەوەی بێگانەو زەوتکردنی داهاتە سروشتییەکان کرد، لەلایەن بێگانەو نەبوونی دادوەری کۆمەڵایەتی و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤو هەژاریو برسێتی و نائومێدی[274].

دەوڵەتانی بێلایەن لەساڵی 1979دا، سەبارەت بەهۆیە شاراوەکانی پشتی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە، رەشنووسی کارێکیان پێشکەش بەلیژنەی تایبەت بە تیرۆرییان کردو تیایدا جەختیان لەسەر ئەوە کردەوە کەپێویستە دەست نەخرێتە ناو پسپۆریی لیژنەی مافەکان، لەبڕیاردانی چارەنووسو سەربەخۆیی بۆ هەمووگەلانی تری دەسەڵاتی بیانی، ئەویش بە لەبەرچاوگرتنی رەوایی خەباتەکەیانو، بەتایبەتی خەباتی بزووتنەوە ئازادیخوازییە نیشتمانییەکان، بەپێی بەمەبەستو پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانو بڕیارەکانی لەوبارەیەوە، لیژنەکانی سەربە نەتەوە یەکگرتووەکان. هەروەها لەرەشنووسەکەدا هاتووە کە خەباتی بزووتنەوە ئازادیخوازەکان، دەکەوێتە چوارچێوەی پسپۆریی رێکەوتنامەکانی جنێڤی ساڵی 1949و دوو پرۆتۆکۆڵەکەی ساڵی 1977 کە پاشکۆینو، نابێت بەکردەیتیرۆر لەقەڵەم بدرێت[275].

سەبارەت بەگرتنەبەری رێوشوێنی گونجاو، بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر، لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆر، راسپێردرا بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی کردە، بۆ هاوکاریکردن لەپێناو کۆتایی هێنانی دەسبەجێ بەسەر ئەو کێشەیەو ئێدانەی بەردەوام بوونی کردەکانی سەرکوتکردنو تیرۆری کرد، کە لەلایەن رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستو بیانییەکانەوە جێبەجێ دەکرێت کەمافی رەوای گەلانیان زەوتکردووە، لە دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆیی و مافەکانی تری، وەکو مافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانو، لیژنەکە ئاماژەی کرد بەوەی کە وەسف کردنی بەرەنگاریی ترس کە بەهۆی رێوشوێنی کپ کردنەوەی خواستەکانی گەلانەوە سەر هەڵدەدات، بەوەی کە تیرۆرو تەنیا بەوە راڤە دەکرێت کە هەوڵێکە، بە مەبەستی بەرگریی لەو پەیوەندییە نێودەوڵەتی و کۆمەڵایەتییانە کە کاتیان بەسەرچووەو، بۆ کەمکردنەوەی پێگەی خەباتی رەوای گەلانی ستەم دیدە، لەپێناوی ئازادیو سەربەخۆیی و دژی هەموو شێوازەکانی ئەو پەیوەندییە بەرپایانە، بۆ دەست بەسەراگرتنو نکۆڵی کردن لە مافەکانو لەمپەرخستنە بەردەم ئەم خەباتەیە[276].

سێیەم-جیاوازیکردن لەنێوان خەباتی چەکداریی بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتمانییەکانو تیرۆری نێودەوڵەتی لەرێکەوتنانە نێودەوڵەتییە تایبەتەکان بەتیرۆرەوە:

لەگەڵ ئەوەی بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتی و کارەکانی لیژنەی تایبەت بە تیرۆرەوە کە جەخت لەسەر رەوابوونی خەباتی چەکداریی بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتمانییەکان دەکەن، لە رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکانیشدا، پشتگیریی لەو پرەنسیپە یاساییەو جیاوازیی لەگەڵ تیرۆری نێودەوڵەتی کراوە.

[274] راپۆرتی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆر ساڵی 1979، بڕوانە *A/34/37.*

[275] بڕوانە: *A/AC. 160/ WG/ R I, 1979.*

[276] بڕوانە: *A/34/37, Pare. 29.*

رێکەوتنامەی نێودەوڵەتی بۆ بەرەنگاربوونەوەی بە بارمتەگرتن کە نەتەوە یەکگرتووەکان لە 17ی کانونی یەکەمی 1979دا، بڕیاری لەسەردا کە هەرکەسێك، کەسێکیتر بە بارمتە بگرێتو هەڕەشەی کوشتنی لێبکات، یان ئازارو ئەشکەنجەی بدات، یان بەردەوام بێت لە بەندکردنی، لەپێناو تەنگەتاوکردنی لایەنێکی سێیەم، جا ئەگەر دەوڵەت بێت یان رێکخراوی حکومی نێودەوڵەتی بێت، یان کەسێکی ئاسایی بێت، یان مەعنەوی، یان کۆمەڵە کەسێك بن، بەمەبەستی دەستەبەرکردنی کارێکی دیاریکراوی، وەکو مەرجێکی ئاشکرا یان نائاشکرا بۆ رزگارکردنی بارمتەگیراوەکە. تاوانی بە بارمتەگرتن وەکو لە رێکەوتنامەکەدا هاتووە[277]، هەریەك لەمانەش دەگرێتەوە، ئەگەر کەسێك هەستێت بەدەستپێکردنی ئەنجامدانی کاری بەبارمتەگرتن، یان هاوبەشیکردن لەو کارەدا، بە تاوانباری بارمتەگرتن هەژمار دەکرێت، بەناوی ئەوەی بەشداریی لەئەنجامدانو دەست پێکردنی ئەو کارەدا کردووە[278].

دوای ئەوەی رێکەوتننامەکە، هەرکارێك لەکارەکانی گرتنو بەندکردنی بارمتەگیراوەکان، یان دەستپێکردن یان هاوبەشیکردن لەئەنجامدانیدا، تاوانبارکردو بەکاری تیرۆری لەقەڵەم دا، جیاوازیی قایل بوو لەنێوان ئەو کردە تیرۆرییانەو خەباتی رەوای چەکدارانە کە بزاڤەکانی رزگاریخوازی نیشتمانی دەیگرنەبەر، لە رووبەڕووبوونەوەی هەر شێوەیەك لەشێوەکانی نۆرێنی دەسەڵاتی بێگانە یان داگیرکەر، یان رەگەزپەرستی لەپێناو دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆیی، لەدەقی مادەی 12ی رێکەوتننامەکەدا هاتووە کە: بەو ئەندازەیەی رێکەوتننامەی جنێڤی ساڵی 1949، بۆ پاراستنی قوربانیانی جەنگ، یان پرۆتۆکۆلە سەربازییەکانی ئەو رێکەوتننامە بڵاوانەی کردەکانی بارمتەگرتن، هەروەها بەو ئەندازەیەی کە دەوڵەتی ئەندامی رێکەوتننامەکە پابەند دەبن، بەپێی رێکەوتننامە ئاماژە پێکراوەکان، بەدادگاییکردن، یان بەدەستەوەدانی بارمتەگرتن، بەڵام ئەو رێکەوتننامەیە بەسەر ئەو بارمتەگیراوانەدا جێبەجێ ناکرێت کە لەکاتی ململانێی چەکداریدا ئەنجام دەدرێت کە لەرێکەوتننامەکەی جنێڤی ساڵی 1949داو پرۆتۆکۆڵەکانیدا هاتووە، بەو ململانێ چەکدارییانەوە کە لەبڕگەی 4ی مادەی یەکەمی پرۆتۆکۆڵی یەکەمی سەرباری ساڵی 1977، هاتووە، کە گەلان خەبات لەدژی دەسەڵاتی داگیرکاریو داگیرکەری بیانی و رژێمە رەگەز پەرستییەکان دەکەنو، پراکتیزەکردنی ئەو مافە وەکو چۆن لە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکانو جاڕنامەی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی، پەیوەست بە پەیوەندیی تەبایی و هاوکاری لەنێوان ئەو دەوڵەتانە، بەپێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکاندا بەرجەستە کراوە[279].

چوارەم- تێگەیشتنمان لە خەباتی رەوای چەکداریی:

لەوەی پێشتر سەبارەت بە هەوڵو کۆششی نەتەوە یەکگرتووەکان، لەپشتگیریی ئەو خەباتەدا کە بزووتنەوەکانی ئازادیخوازیی نیشتمانی درێژەی پێدەدەنو جیاکردنەوەی لەتیرۆری نێودەوڵەتی، رەوابوونی رەوشتو سیاسەتی خەباتی ئەو گەلانەمان بۆ روون دەبێتەوە کە لەدژی رژێمە داگیرکەر یان رەگەز پەرستەکان، یان هەرشێوەیەکی تری دەسەڵاتی بیانی پیادەی دەکەنو، نابێت دەست بخرێتە

[277] مادەی 1/1 لە رێکەوتننامەکە.

[278] مادەی ½ لە رێکەوتننامەکە.

[279] سەبارەت بەدەقی رێکەوتنامەکە بڕوانە: *Y.U.N., 1979, P. 1144:* *GARes. 34/146/ Annx. 17 December, 1979.*

www.pertwk.com

مافی دیاریکردنی چارەنووس، بە هەموو ئەو ئامرازانەی لەبەردەستدایەو لەتوانادایە، بەهێزی چەکداریشەوە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، پێویستە جەخت لەسەر تێگەیشتنی خەباتی ڕەوای چەکداری بکرێتەوە، ئەویش بە بەکارهێنانی ئەو هێزو توانایەی کە لە بڕگەکانی ڕێکەوتنامەی جنێڤی ساڵی 1949و هەردوو پرۆتۆکۆڵی پاشکۆی سەربار، پەلنەهاوێژێت بۆ ئەو چالاکییانەی کە هەندێ گروپ فەلسەفەی خۆیان، لەسەر جێبەجێکردنی کردە تیرۆرییەکانی دژی ژنان‌و منالان‌و هاوولاتییانی بێتاوان‌و ڕفاندنی فڕۆکەو بەبارمتەگرتن داڕشتووە.

چونکە ئەو توندوتیژییەی کە شێوەی کردەی تاوانباری وەردەگرێت‌و لەگەڵ ڕەوشی مرۆڤایەتیدا یەکناگرێتەوە، ناکرێت بەکاری سیاسی لەقەڵەم بدرێت‌و، هەروەها نابێت پاساوی بۆ بهێنرێتەوەو سیفەتی ڕەوابوونی بەسەردا جێبەجێ بکرێت، ئەگەر بەهۆی هەر پاڵنەرێکیشەوە ئەنجام بدرێت. لەبەر ئەوە مەبەستەکە پاساوێك نییە بۆ گرتنەبەری ئەو شێوازو ڕێگەیە، پێویستە ئیدانەی کردەی تاوان بکرێت‌و چاوپۆشی لە پاڵنەرەکانیشی بکرێت، وەکو چۆن پاڵنەری جوامێرانە نابێ ئاکاری ڕەوابوون ببەخشێت، بەهەندێ شێوازەکانی بەکارهێنانی توندوتیژیی تایبەت، کاتێ دژی بێتاوان ئاراستە دەکرێت.

چونکە ئەو کردەیە بەتیرۆر هەژمار ناکرێت‌و یاسای نێودەوڵەتیش سزای لەسەر دانانێت، ئەگەر پاڵنەری، بەرگری بێت لە مافە دیاریکراوەکانی تاکەکان‌و، مافەکانی مرۆڤو گەلان‌و، مافی دیاریکردنی چارەنووس‌و، مافی ڕزگارکردنی خاکە داگیرکراوەکان‌و بەرەنگاری‌و بەرپەرچدانەوەی داگیرکەر، لەبەر ئەوە ئەو کردانە خۆیان لەبەردەم چەند مافێکدا دەبیننەوە کە یاسای نێودەوڵەتی بۆ تاکەکان‌و بۆ دەوڵەتان بڕیاری لەسەرداوە، چونکە پەیوەست دەبێت بە بەکارهێنانی ڕەوای هێزەوە، بەپێی بڕگەکانی ئەو یاسا نێودەوڵەتییانەوە کە لەسەری ڕێکەوتوون[280].

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو مافە ڕەهانییەو بەڵکو بەستراوە، بە بەکارهێنانی ئامانجە سەربازی، یان بەرژەوەندییە مادییەکانی دەوڵەتی کۆلۆنیالکراو، یان دەوڵەتی داگیرکەر، بەسەربازو کەرەسەو تفاقی سەربازییەوە، پێویستە لەناو خاکی داگیرکراودا، بێت بەئامانجی بەرەنگاریکردنی داگیرکەرو ئازادکردنی خاك‌و گەیشتن بەدیاریکردنی چارەنووس‌و، دەکرێت ڕووبەڕووی بەرژەوەندییە مادییەکانی دەوڵەتی داگیرکەر ببێتەوە، ئەگەر سیاسەتی سەرکوتکردنی پیادەکرد، لەدژی ئەو گەلەی کە هەوڵی دیاریکردنی چارەنووسی دەدات، لەدەرەوەی هەرێمە داگیرکراوەکە، بەمەرجێ زیان بەبێ تاوان، یان ئەوکەسانەی کە مافی چاودێری‌و پاراستنی نێودەوڵەتییان هەیە نەگەیەنێت، یان ئازادییەکانیان ڕووبەڕووی مەترسی نەکرێتەوە، بەپێی ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان لەو بارەیەوە. پێویستە جەخت لەسەر ئەوەش بکرێتەوە کە دەرچوون لەو چوارچێوەیە، کاریگەریی سلبی هەیە لەسەر سۆزی ڕای گشتی جیهان بۆ بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتمانییەکان‌و، دەبێتە هۆی تێکدان‌و لەبەریەك هەڵوەشاندنەوەی ئەو ڕەوابوونە کە لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا بەدەستی هێناوە.

لەبەر ڕۆشنایی ئەوەی لەپێشەوە باسکرا، دەتوانین بڵێین کە ڕفاندنی کەشتی ئیتالی(ئەشیل لۆرۆ) لەساڵی 1985دا، بەکارێکی تیرۆری لەقەڵەم دەدرێت‌و پێویستە سزای ئەنجامدەرانی بدرێت‌و، کۆمەڵی نێودەوڵەتی بەگشتی ئیدانەی ئەو کردەیەیان کردو کاریگەریی خراپی کردە سەر ڕای گشتی جیهان‌و سۆزیان بەلای کێشەی فەلەستیندا، هەروەها لەگەڵ ئەوەی کە ڕێکخراوی ڕزگاریخوازیی فەلەستینی لە ڕاگەیاندنی قاهیرەدا، سەبارەت بەقۆناغەکانی تێکۆشانی فەلەستینی کە لە 7ی تشرینی دووەمی ساڵی

[280] بڕوانە: ((حول تعريف الارهاب الدولي وتحديد مضمونه من واقع قواعد القانون الدولي وقرارات المنظمات الدولية))، د.عبدالعزيز محمد سرحان، گۆڤاری میسری تایبەت بەیاسای نێودەوڵەتی، ژمارە 29ی 1972، ل174و، هەروەها (الارهاب والقانون الدولي) د.اسماعيل الغزال، 1990، ل58–61.

1985دا دەرچوو، جەختی لەسەر کراوەو، تیایدا ڕێکخراوەکە چەندین پرەنسیپی ڕاگەیاندو ئەو چوارچێوەیە ڕێك دەخات کە تیایدا هەڵدەسوڕێت‌و لەسەر گۆڕەپانی نێودەوڵەتییدا پێوەی پابەند دەبێت، هەروەها چەند جیاوازییەکی ئاشکرای لەنێوان کردە تیرۆرییەکان‌و بەرەنگار بوونەوەی داگیرکەری بیانی لەخۆگرتووە. لەگرنگترین ئەو پرەنسیپانەش ئەمانەن[281].

1. ئیدانەکردنی سەرجەم کردەکانی تیرۆر، چ ئەوەی کە دەوڵەتانی تێوەدەگلێت، یان لەدژی تاك‌و تاقمە بێ تاوانەکان ئەنجام دەدرێت.

2. جەخت کردن لەسەر بڕیاری ساڵی 1974، بۆ ئیدانەکردنی هەموو کردەیەکی دەرەکی‌و سەرجەم شێوەکانی تیرۆرو سەرلەنوێ پابەندبوونی گشت گروپ‌و دەزگاو دامەزراوەکان بەو بڕیارەوەو، ڕێکخراوەکە لە بەرواری ڕاگەیاندنی قاهیرەوە، لە بەرامبەر سەرپێچی کاراندا هەموو ڕێوشوێنێك دەگرێتەبەر.

3ـ داوای لە کۆمەڵەی نێودەوڵەتی کرد کە ئیسرائیل پابەند بکات بەوەستاندنی سەرجەم کردە تیرۆرییەکان، لەناوخۆو دەرەوەدا.

4. پابەندبوونی بەمافی گەلی فەلەستین، لەبەرپەچدانەوەی داگیرکاریی ئیسرائیلدا، بۆ خاکەکەی بە هەموو شێوەیەك، بە ئامانجی چەسپاندنی کشانەوە لەو خاکەدا.

5. قایل بوون بەوەی کە کردە تیرۆرییەکانی کە لەدەرەوە ڕوو دەدەن، کاریگەریی خراپی هەیە بۆ سەر کێشەی فەلەستین‌و وێنەی خەباتە ڕەواکەیان، لەپێناو ئازادیدا ناشرین‌و دزێو دەکات.

6. بڕوا بوونی چەسپاو بەوەی کە کۆتایی هێنان بەداگیرکردن‌و دانانی ئاستێك بۆ ئەو سیاسەتە، تەنیا ڕێگە چارەیە، بۆ سەقامگیریی ئاشتی‌و ئاسایش لەناوچەکەدا.

لەکۆتاییدا، ئاماژە بۆ ئەوە دەکەین کە (هەتا ئەگەر لەکاتێکدا کە لەڕووی یاسای‌و ڕەوشتییەوە، بەکارهێنانی هێز پەسەند بکرێت، چەندین ئامراز هەیە، وەکو لەحاڵەتی هەر ململانێیەکی مرۆڤایەتیدا بێت، پێویستە بەکار نەهێنرێ. چونکە ڕەوابوونی کێشەکە پاساو نییە، بۆ پەنا بردنە بەر شێوەیەکی دەستنیشانکراو لەتوندو تیژی، بەتایبەتی دژی بێتاوانان)[282].

[281] بڕوانە: (النظرية المعاصرة للحياد)، د.عائشه راتب، سەرچاوەی پێشوو، ل239–242.

[282] بڕوانە:

A/c,6/418, Corr, l and Add.1.

www.pertwk.com

بەشی چوارەم

هەوڵەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ کۆتایی هێنان بە دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی

سەرەتای دەستپێکردنی گرنگیدانی نەتەوە یەکگرتووەکان بەقەڵاچۆکردن و بنبڕکردنی تیرۆر، لە ئەنجامدانی بڵاوبوونەوەی شەپۆلی توندو تیژیی سیاسی بوو، لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و، بڵاوبوونەوەی دیاردەی رفاندنی فڕۆکەو، دەستگیرکردن و بەندکردنی نێردراوانی دبلۆماسی لەسەرەتای حەفتاکاندا، کە بەرەو مەترسی دەچوو تیایدا ژیانی سەدان لەبێ تاوانانیشی دەخستە مەترسییەوە، ئەمەش خۆی لەخۆیدا، پێشێلکردنی ئاشکراو زەقی مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە بنەڕەتییەکانیەتی و، مایەی نیگەرانیی جیهانی هاوچەرخیشە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەوە کە کردەکانی توندوتیژیی سیاسی، دەبێتە هۆی تێکدانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و، تێکچوون و لەبەریەک هەڵوەشانەوەی پشتگیریکردن، لە سەقامگیریی نێوان دەوڵەتان و، لەقبوونی ئاشتی جیهان، کە هەڕەشەیەکە بۆسەر بەرژەوەندیی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و ئاسایش و ئاشتی و لەسەروویانەوە هۆیەکانی گواستنەوەی ئاسمانی و پەیوەندیی هاتوچۆی نێودەوڵەتی، نەتەوە یەکگرتووەکان چارەسەرێکی بۆ ئەو دیاردەیە رەچاوکردو، هەوڵیدا بۆ گەیشتن بەپێناسەی تیرۆرو دانانی هەموو ئەو کردانەی تیرۆر لەوچوارچێوەیەداو لێکۆڵینە لەهۆیەکان و ئامرازەکانی، بەمەبەستی گەیشتنە چارەسەری گونجاو بۆ کێشەکە.

بابەتی یەکەم

ئیدانەکردنی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی و هاندانی دەوڵەتان بۆ هاوکاریکردن بۆ بنبڕکردنی

نەتەوە یەکگرتووەکان، لەکۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا، چەند بڕیارێکی داڕشت کە تیرۆری نێودەوڵەتیشی لەخۆ گرتبوو، تیایدا تیشکی خستبووە سەر کردەکانی زەوتکردنی فڕۆکەو گۆڕینی رەوتەکەی و هەڕەشەکردن لەسەرنشینەکانی کەلەو کاتەدا بڵاوبوو، داوای لەدەوڵەتان و رێکخراوە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان کرد کە چەندین رێوشوێن بگرنەبەر، بۆ بنبڕکردنی کردەکانی تیرۆرو سزادانی ئەنجامدەرانی.

لە 12ی کانونی یەکەمی 1969دا، کۆمەڵەی گشتی بڕیارێکی دەرکردو تیایدا ئیدانەی گۆڕینی رەوتی فڕۆکە مەدەنییەکانی، بەزەبری هێز لەکاتی فڕیندا کردو، نیگەرانی و دڵەڕاوکێی خۆی، سەبارەت بەزیادبوونی دەست تێوەردانی نایاسای لە فڕینی فڕۆکە مەدەنییە نێودەوڵەتیەکاندا دەربڕی[283]. کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا، جەختی لەسەر پێویستیی گرتنەبەری رێوشوێنی کاریگەر کردەوە، لەدژی ئەو کردانە، بەتێڕوانین لەوەی کە ژیانی چەندین کەسی بێتاون لەگەشتیاران و کارمەندانی هێڵە ئاسمانییەکان، کە رووبەرووی مەترسی دەبێتەوە. کۆمەڵەکە داوای لەدەوڵەتات کرد، جەخت لەسەر یاسا نیشتمانییەکانیان بکەنەوە کەسستمێکی گونجاوی لەخۆگرتبێ کە گرتنەبەری رێوشوێنی یاسایی کاریگەر دەستەبەر بکات، بۆ بنبڕکردنی شێوەکانی دەستێوەردانی نایاسایی دژی فڕۆکەی مەدەنی و،

---

[283] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 2551، خولی 24 بۆ دەقی بڕیارەکە، بڕوانە *Y.UN, 1969, P.795*، ئەم بڕیارە لەکۆبوونەوەی 1831، بەرەزامەندیی 77 دەوڵەت و سەرپێچی(2) دەوڵەت و دەنگ نەدانی 17 دەوڵەت دەنگی لەسەردرا.

www.pertwk.com

بەشێوەیەکی تایبەتی هانی دەوڵەتانیدا کە دادگایی سەرجەم ئەو تاوانبارانەبکەن کە کردەکانی لەو جۆرە، لەناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدەن.

هەروەها کۆمەڵەی گشتی لەبڕیارەکەیدا، داوای کرد پێویستە پشتگیریی تەواوی هەوڵ‌و تێکۆشانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ فڕینی مەدەنی بکرێت‌و، داوای لە دەوڵەتان کرد کە بڕیار لەسەر ڕێکەوتنامەی تۆکیۆی ساڵی 1963 بدەن‌و بچنە ریزییەوە.

ئەنجومەنی ئاسایش لە 9ی ئەیلولی ساڵی 1970دا، بڕیارێکی دەرکردو نیگەرانی‌و بێزاریی زۆری دەربڕی، سەبارەت بەو هەڕەشانەی کە ڕووبەرووی ژیانی هاووڵاتییانی بێتاوان دەبێتەوە، بەهۆی ڕفاندنی فڕۆکەوەو، هەر لەوکاتەدا داوای لەسەرجەم ئەو لایەنانەکرد کە دەسبەجێ ئەو سەرنشین‌و ستافی فڕۆکانە ئازاد بکەن، بەبێ جیاوازی، ئەوانەی کە لەئەنجامی ڕفاندنی فڕۆکە، یان هەر دەستدرێژییەکی‌تر، لە گەشتی نێودەوڵەتیدا دەستگیر کراون. هەروەها بڕیارەکە داوای گرتنەبەری سەرجەم ڕێوشوێنی یاسایی کرد، بۆ نەهێشتنی ڕفاندنی فڕۆکە لە داهاتوودا، یان هەر دەستتێوەردانێك لە گەشتی مەدەنیی ئاسمانی، لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا[284].

لە 25ی تشرینی دووەمی ساڵی 1970دا، کۆمەڵەی گشتی بڕیارێکی، سەبارەت بەدەستتێوەردان، لەگەشتی مەدەنی ئاسمانی یان گۆڕینی ڕەوتی فڕۆکە[285] داڕشت. کەتیایدا کۆمەڵەکە جەختی لەسەر ڕۆڵی گرنگی فڕینی مەدەنی کردەوە، لە پاراستنی پەیوەندیی دۆستانەی نێودەوڵەتان‌و، ئەو بەرژەوەندییەی دەگەڕێتەوە بۆ هەموو ولاتان، لە ڕێکخستنی کاری ئەم کەناڵە گرنگەو دابینکردنی ئاسایش بۆی.

هەروەها کۆمەڵەکە لەبڕیارەکەیدا، بەبێ جیاوازی ئیدانەی کردەکانی گۆڕینی ڕەوتی فڕۆکە، یان هەر دەستتێوەردانێك لەهۆیەکانی گواستنەوەی ئاسمانی کردو، داوای لە دەوڵەتان کرد کە سەرجەم ڕێوشوێنی گونجاو بگرنەبەر، بۆ بەرپەچدانەوەی هەر هەوڵدانێك، بۆ ئەنجامدانی تاوانی لەو جۆرەو قەدەغەکردن، یان بنبڕکردنی لە چوارچێوەی پسپۆرییەکەیدا لەسەرجەم قۆناغەکانداو، دەست گیرکردنی ئەنجامدەران‌و سزادانیان بە گوێرەی ئاستی مەترسیی ئەو تاوانانە. هەروەها کۆمەڵەکە ئیدانەی کردەی گرتن‌و بەندکردنی بارمتە گیراوەکانی کرد کە لەزەوتکردنی نایاسایی فڕۆکەوە سەرچاوە دەگرێت‌و، هانی ئەو دەوڵەتانەی دا کە لەئەنجامی گۆڕینی ڕەوتی فڕۆکە رفێنراوەکەوە گەیەنراوەتە قەڵەمڕەوەکانیان، پارێزگاریی لەسەرنشین‌و ستافی فڕۆکەکەو فڕۆکەکەش بکەن‌و، زەمینەیان بۆ بڕەخسێنرێت، بەزووترین کات درێژە بەگەشتەکەیان بدەن.

فڕۆکەکەو کەل‌وپەلەکان بگێڕدرێنەوە بۆ خاوەنەکانیان. هەروەها لە بڕیارەکەیدا، داوا لە دەوڵەتان کراوە کە ئەو ڕێوشوێنانە بگرنەبەر کە ڕێکەوتوون لەسەری، بۆ بنبڕکردنی ئەو کردانەی کە هەڕشە لە سەلامەتی‌و سستمی هێڵەکانی گواستنەوەی نێودەوڵەتی ئاسمانیی دەکات‌و هانی دان بۆ پشتگیریی تەواو، بۆ ئەو هەوڵ‌و تێکۆشانەی کە ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ فڕینی مەدەنی دەیخاتەگەڕ، بۆ بەرەنگار بوونەوەی دەست تێوەردانی نایاسایی، لە گواستنەوەی ئاسمانی نێودەوڵەتیدا.

لە 20ی حوزەیرانی ساڵی 1972دا، ئەنجوومەنی ئاسایش بڕیارێکی داڕشت‌و تیایدا بێزاری‌و نیگەرانی زۆری خۆی، بەرامبەر بەو هەڕەشانەی ڕووبەرووی ژیانی سەرنشینەکان‌و فڕۆکەوانەکان دەبێتەوە دەربڕی، لەئەنجامی زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکەوە، یان هەر کارێکی دەستتێوەردانی

[284] بڕیاری ژمارە 286ی ساڵی 1970، و لەکۆبوونەوەکەدا، بەبێ دەنگدان بڕیاری 1552ی ئەنجومەنی ئاسایش دەرچوو. بۆ دەقی بڕیارەکە بڕوانە:

Resolution 286 (1970), as proposed following Consultations among Council members , S/9933/ Rev. 1, meeting 1552, 9 September 1970.

[285] بڕیاری ژمارە 2645ی خولی (25)ی کۆمەڵەی گشتی. ئەم بڕیارە بەرەزامەندیی 105 دەوڵەت‌و دەنگ نەدانی 8 دەوڵەت دەرچوو. بۆ دەقی بڕیارەکە، بڕوانە: بەڵگەنامەی ژمارە، A/8176ی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان.

نایاسایی لەفڕینی ئاسمانیی مەدەنیدا[286]. ئەنجومەن لەبڕیارەکەیدا، جەختی لەسەر پێویستیی کۆتایی هێنان بەو کردە ئاراستەکراوانەی دژی سەلامەتی فڕینی نێودەوڵەتی کردو کە لەسەرجەم شوێنەکانی جیهاندا ئەنجام دەدرێت‌و، داوا لە دەوڵەتان کرا کە ڕێوشوێنی گونجاو بگرنە بەر، لەچوارچێوەی پسپۆریدا، بۆ بەرپەچدانەوەی ئەو کردانەو قەدەغەکردنیان‌و، گرتنەبەری ڕێوشوێنی کاریگەر، بەرامبەر ئەوانەی کە ئەو کردانە ئەنجام دەدەن. هەروەها ئەنجومەنەکە داوای لەسەرجەم دەوڵەتان کرد، هەواڵەکانیان بخەنە گەڕو پشتگیری‌و هاوکاریی یەك بکەن لەو بوارەدایە، ئەو پابەندبوونانەی کە لەبەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکاندا هاتووە، بۆدابین کردنی بەرزترین ئاستی گونجاو، بۆ ئاشتی‌و ئاسایش‌و دڵنیایی لەفڕینی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا.

بابەتی دووەم

تیرۆری نێودەوڵەتی لەخشتەی کارەکانی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکاندا

لەساڵی 1972ەوە، نەتەوە یەکگرتووەکان هەڵمەتەکەی لە دژی تیرۆری نێودەوڵەتی چڕ کردەوەو لەقۆناغی ئیدانەکردنی تیرۆری ئاراستەکراو، دژی ئاسایش‌و سەلامەتی هۆیەکانی‌گواستنەوەی ئاسمانی، کارەکانی زەوتکردنی فڕۆکەو گۆڕینی ڕەوتەکەی‌و هەڕەشەکردن لەسەرنشینەکان، گوێزرایەوە بۆ قۆناغێکی قوڵ کە بەگشتگیری‌و فراوانی جیادەکرێتەوە، ئەوەش لەرێگەی ئەوەی تیرۆر لەخۆدەگرێت بەشێوە جیاوازەکانییەوەو، ڕەچاوکردنی ئەو دۆخ‌و هۆکارانەی دەبنە هۆی ڕوودانی وەکو هەوڵێك بۆ گەیشتن بەپێناسەیەکی دیاریکراو بۆ کاری تیرۆرو ڕێکەوتن لەسەر شێوازەکان هاوکاریی نێودەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی[287].

[286] بۆ دەقی بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایش، بڕوانە:

Offical Records of the Security Council Twenty Seventh Year.

.Supplement for April, May and June 1972, document S/1070.

[287] چەندین بڕیار لە کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دەرچوو کە ئیدانەی تیرۆری نێودەوڵەتی دەکەن‌و هانی وڵاتان دەدەن بۆ هاوکاریی، لەپێناو بنبڕکردن‌و سزادانی ئەنجامدەرانی. لەو بارەیەوە:

بڕیاری 102 خولی 31 کە لە 15ی کانونی یەکەمی 1976دا دەرچوو.

بڕیاری 147 خولی 32 کە لە 16ی کانونی یەکەمی 1977دا دەرچوو.

بڕیاری 145 خولی 43 کە لە 17ی کانونی یەکەمی 1979دا دەرچوو.

بڕیاری 109 خولی 36 کە لە 10ی کانونی یەکەمی 1981دا دەرچوو.

بڕیاری 130 خولی 38 کە لە 19ی کانونی یەکەمی 1983دا دەرچوو.

بڕیاری 159 خولی 39 کە لە 17ی کانونی یەکەمی 1984دا دەرچوو.

بڕیاری 61 خولی 49 کە لە 9ی کانونی یەکەمی 1985دا دەرچوو.

بڕیاری 159 خولی 42 کە لە 7ی کانونی یەکەمی 1987دا دەرچوو.

www.pertwk.com
تیرۆری نێو دەوڵەتی

هەوڵەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی، لەرێگەی کارەکانی لیژنەی شەشەم، لەخولە یەك لەدوایەکەکانی کۆمەڵەی گشتی:

یەکەم- خولی بیست و حەوتەم (1972):

لەهەشتی ئەیلولی ساڵی 1972دا، سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان داوای کرد کە مەسەلەی (گرتنەبەری رێوشوێن، بۆ ئامانجی قەدەغەکردنی تیرۆرو شێوەکانی تری توندوتیژی کە ژیانی بێتاوانان رووبەرووی مەترسی دەکاتەوە، یان پێشێلکردنی ئازادییە بنەڕەتییەکان) لەخشتەی کارەکانیاندا دابنرێت و رەوانەی لیژنەی شەشەم (یاسایی) بکرێت، بۆ ئامادەکردنی راپۆرتێك لەو بارەیەوە[288]. سکرتێری گشتی لەوتارەکەیدا کە لەبەردەم لیژنەی گشتی کۆمەڵەی گشتی، لە 20ی ئەیلولی ساڵی 1972دا روونی کردەوە، کاتێك کە داوای دانانی ئەو مەسەلەیەی، لەخشتەی کارەکانی کۆمەڵە، لەخولی بیست و حەوتەمدا کرد، رووداوی کارە توندوتیژییە ئاراستەکراوەکانی دژی سەرکردە نیشتمانی و نێردراوە دبلۆماسییەکان و گەشتیاران و دژی بێ تاوانی تری رەچاوکرد، ئەو کردانەش بووە هۆی بڵاوبوونەوەی ترس و دڵەڕاوکێ لەجیهاندا کە دەربازبوون لێی ئەستەمە[289].

هەروەها سکرتێری گشتی قەناعەتی خۆی دەربڕی بەوەی کێشەی تیرۆر کێشەیەکی زۆر ئاڵۆزەو، ژمارەیەك لە حکومەتەکان دووچاری ئەستەم بوونەتەوە، لەدیاریکردنی هەڵوێستدا کە پێویستە بگیرێتەبەر لە رووبەرووبوونەوەیدا، هەر لەبەر ئەوەش هەستیان کرد کە ناچارن لەخشتەی کارەکانی کۆمەڵەی گشتیدا داوای دانانی ئەو مەسەلەیە بکەن، بەتێڕوانینی ئەو نیگەرانی و دڵەڕاوکێ قوڵەی کە هەمووان هەست بەمەترسیی ئەو دیاردەیە دەکەن، بە تێڕوانین لەوەی کە گۆڕەپانی ئەو چالاکییەو پاڵنەرەکانی، بەشێوەیەکی زۆر، مۆرکی نێودەوڵەتی بەدەست دەهێنێت و، لەبەرئەوەی کە پێشکەوتنی تەکنۆلۆژی، رەهەندێکی نوێی بەم دیاردە کۆنە بەخشی[290].

لە 23ی ئەیلولی ساڵی 1972دا، دوای وتووێژی ئەو پێشنیارانەی کە جامایکاو عەرەبستانی سعودی[291]، پێشکەشیان کرد، راستکردنەوە لە داڕشتنی مەسەلەکە کرا، بۆ ئەوەی بخرێتە نێو خشتەی کارەکان لەژێر بەندی (ئەو رێوشوێنانەی دەبنە هۆی قەدەغەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی کە گیانی مرۆڤایەتی بێتاوان دەخاتە مەترسییەوە، یان لەناوی دەبات، یان هەڕەشە لەئازادییە بنەڕەتییەکان دەکات و، تاوتوێکردنی هۆکارە شاراوەکانی پشت شێوەکانی تیرۆرو کردەکانی توندوتیژی کە بەهۆی ناکامی و بێئومێدی و هەستکردنی بەبێ هیوابوون کەوا لە هەندێ کەس دەکات قوربانی بدەن بەگیانی مرۆڤەکان و گیانی خۆشییان، بەئومێدی ئەوەی گۆڕانکاری بنەڕەتی بخولقێنن[292].

بڕیاری 29 خولی 44 کە لە 4ی کانونی یەکەمی 1989دا دەرچوو.

بڕیاری 51 خولی 46 کە لە 9ی کانونی یەکەمی 1991دا دەرچوو.

[288] بڕوانە: بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارە:

A/87 and Add. 1 and Add. 1/Corr.1. Note of 8 SEPTEMBER 1972 by Secretary- General.

[289] بڕوانە: *UN Doc. A/8791/Add.1*

[290] هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[291] لەپێشنیارەکانی جامایکا، بڕوانە: *Doc. Of the G.A. A/L. 672*

لەپێشنیارەکانی عەرەبستانی سعودی، بڕوانە: *Doc. Of the G.A. A/L. 673*

[292] بڕوانە:

A/C. 6/418 and Corr. 1.2 and Add. 1. Study prepared by Secretariat in accordance with decision taken by Sixth Committe on 27 September 1972, meeting 1314.

لەو وتووێژانەی کە لەخولی بیست و حەوتەمی کۆمەڵەی گشتیدا بەڕێوەچوو، نوێنەرانی 93 دەوڵەتی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکان لەوتەکانیاندا، ئاماژەیان بەبڵاوبونەوەی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی کرد. شاندە جیاوازەکان گوزارشتیان لە دڵەڕاوکێی دەوڵەتەکانیان کرد، بەرامبەر کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی کە بەشێوەیەکی بەرچاو، روو لە زیادبوونەو زیان بەگیانی بێتاوان دەگەیەنن، داوای هەوڵ و هاوکاریی کۆمەڵی نێودەوڵەتییان کرد، لەپێناوی گەیشتن بەرێگە چارە بۆ قەدەغەکردن و بنبڕکردنی کردەکانی تیرۆر، کە رووداوە خوێناوییەکانی خولی یارییەکانی ئۆڵۆمپیی میونخی ساڵی 1972، لەلایەن هەندێ لەکەسانی سەر بە شۆڕشی فەلەستینی بوون بەهاندەری.

هەرچەندە سەرجەم نوێنەرانی دەوڵەتان تەبابوون، لەسەر ئیدانەکردنی تیرۆر، وەکو ئامرازێك لەئامرازەکانی توندوتیژیی سیاسی، کەچی لەو وتووێژانەدا، سەبارەت بە بیرۆکەی تیرۆرو ئامرازەکانی بنبڕکردنی، بە لەبەرچاوگرتنی جیاوازیی سیاسەتە نیشتمانییەکانی هەریەکێك لەو دەوڵەتانە، بۆچوونی جیاواز لەنێوانیاندا دەرکەوت.

دەکرێ وتووێژەکان بەسێ ئاراستەکردنی سەرەکیدا، بەم جۆرەی خوارەوە، چڕبکەینەوە[293]:

1- بۆچوونێك کە بنبڕکردنی تیرۆرو سزادانی هەر جۆرێك لەجۆرەکانی بەکارهێنانی هێز، یان توندوتیژی بەشێوەی گشتی بەپێویست دەزانێت و، ئەم بۆچوونەش هەریەك لەولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو دەوڵەتانی رۆژئاوا رێبەرایەتی دەکەن.

2- بۆچوونێك کە پشتگیریی ئیدانەکردنی کردە تیرۆرییەکان دەکات و، بەپێویستی دەزانێت کە کۆتایی بەو هۆیانە بهێنن کە دەبنە هۆی بەکارهێنانی توندوتیژی و کردەکانی تیرۆر، ولاتانی عەرەبی و دەوڵەتانی ئەفریقیاو ئاسیا رێبەرایەتی ئەم بۆچوونە دەکەن.

3. بۆچوونی سێیەم جیاوازیی دەکات، لەنێوان توندوتیژی کە بەکار دەهێنرێت، وەکو ئامرازێك بۆ پراکتیزەکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس و ئازادبوون لە داگیرکەرو، کارەتاوانکارییەکانی تیرۆر کە دژی بێتاوان ئەنجام دەدرێت، یان کۆسپ دەخاتە بەردەم چالاکیی دبلۆماسی، یان کە نوێنەرانی دەوڵەت، یان ئەندامانی شاندە دبلۆماسییەکان و هۆیەکانی پەیوەندیی نێوانیان دەکەنە ئامانج، کە لە خزمەتی هیچ ئامانجێکی رەوادا نییە، بەڵکو زیانی گیانیشی لێدەکەوێتەوە، ئەم بۆچوونەش یەکێتی سۆڤییەت و* بلۆکی رۆژهەڵات سەرکردایەتی دەکەن.

لیژنەی شەشەم لە 27ی ئەیلولی ساڵی 1972دا، بڕیاری لێکۆڵینەوەیدا، لە مەسەلەی تیرۆر کە لەخشتەی کارەکانی کۆمەڵەدا دانرابوو، داوای لە سەرۆکەکەی کرد چەند راوێژێکی سەرەتایی، لەگەڵ شاندەکاندا ئەنجام بدات، بۆ زانینی چۆنیەتی تاوتوێکردنی ئەو مەسەلەیە، لەگەڵ پێشکەشکردنی راپۆرتێك، سەبارەت بەو راوێژکارییانە. هەروەها داوای لە سکرتاریەتی لیژنەکە کرد کە لێکۆڵینەوەیەکی تێرو تەسەلی، سەبارەت بەکێشەی تیرۆرو بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندی بەسەرچاوەو و هۆکارە سەرەکییەکانیەوە هەیە ئەنجام بدات[294].

[293] بڕوانە:

A/C. 6/L. 867 and Corr. 2 Compilation of relevant Views expressed in Coures of general debated at General Assembly, Prepared by Secretariat.

* بۆچوونی سێیەم، لەگەڵ هەرەسهێنانی جەمسەری رۆژهەلات و لەبەریەك هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤییەتدا، کۆتایی پێهات. (وەرگێڕ).

[294] بڕوانە راپۆرتی لیژنەی شەشەم:

A/ 8969. Report of sixth Committee; A/ C. 6/ L. 866 and corr. 1. Report of Chairman of Sixth Committee onhis Consultations With regard to question of internatonal terrorism, undertaken in pursuanee of decision taken by Committee on 27 September 1972.

www.pertwk.com

لە 18ی کانونی یەکەمی ساڵی 1972دا, لەسەر راسپاردەی لیژنەی شەشەم, کۆمەڵەی گشتی بڕیارێکی, سەبارەت بە تیرۆر دەرکردو تیایدا دڵە راوکێی زۆری, بەرامبەر بە زیادبوونی کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی نیشان دا کە زیان بە گیانی بێ تاوانان دەگەیەنێتو, دانی نا بە پێویستیی هاوکاریی نێودەوڵەتی, بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی کاریگەر, لە پێناوی قەدەغەکردنی ئەو کردانەداو, تاوتوێکردنی ئەو هۆیە شاراوانەی لە پشتییەوەن[295]. کۆمەڵەی گشتی, دەوڵەتانی ئەندامی راسپارد, لێکۆڵینەوە بکەن سەبارەت بە چارەسەری عادیلانەو دروست کە رێگە بە لابردنو نەهێشتنی هۆیەکانی کردەی توندو تیژیداو, جەختی لە مافی هەموو گەلان کردەوە کە دەکەونە ژێر دەسەڵاتی رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستییەکان, یان هەر شێوەیەکی تر لە شێوەکانی زاڵبوونی دەسەڵاتی بیانی, لە دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆییدا, هەروەها جەختی لەسەر خەباتی رەوای ئەو بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتیمانییانە کردەوە, بە گوێرەی ئامانجو پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە لەو بارەیەوە دەرچوونو کۆمەڵەکە ئیدانەی کارەکانی سەرکوتکردنو تیرۆری کرد, کە رژێمە رەگەزپەرستەکانو بیانییەکان, بۆبێ بەشکردنی گەلان لە مافی رەوای خۆیان, لە دیاریکردنی چارەنووسو, سەربەخۆییو مافەکانی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکان پەنای بۆ دەبەن.

کۆمەڵە لە بڕیارەکەیدا داوای لە دەوڵەتانی ئەندام کرد کە بچنە ریزی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانەوە کە هەندێ لایەنی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی چارەسەر دەکاتو, گرتنەبەری هەموو رێوشوێنێکی گونجاو, لەسەر ئاستی نیشتیمانی, بۆ دەسبەجێ کۆتایی هێنان بەو کێشەیە, لە بڕیارەکەدا داوای لە دەوڵەتانی ئەندام کرد پێشنیارو تێبینییە دیاریکراوەکان, سەبارەت بە چارەسەری ئەو کێشەیە پێشکەش بە سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان بکەن, تا 10ی نیسانی ساڵی 1973, هەروەها داوای کرد لێکۆڵنەوەیەکی شیکاری, دەربارەی ئەو تێبینیانەی کە لە دەوڵەتانەوە پێیان دەگات, ئامادەبکەن[296].

هەروەها کۆمەڵەی گشتی بڕیاری پێکهێنانی لیژنەیەکی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتییەوەدا کە لە 53 ئەندام پێك دێتو سەرۆکی کۆمەڵەی گشتی دەست نیشانیان دەکات, لەگەڵ رەچاوکردنی نوێنەرایەتی جوگرافیایی عادیلانەوە, بۆ تاوتوێکردنی ئەو تێبینییانەی وڵاتان پێشکەشی دەکەن, کە دواتر راپۆرتی خۆی بەرز بکاتەوە, بۆ کۆمەڵەی گشتی, بەهاوپێچی ئەو راسپاردانەوە کە زەمینە بۆ هاوکاریی نێودەوڵەتی خۆش دەکەن, لە پێناوی بنبڕکردنی خێرای کێشەکەدا.

دووەم: خولی بیستو هەشتەم(1973):

لە دانیشتنی گشتی 2132 کە لە 21ی ئەیلولی 1973دا بەسترا, کۆمەڵەی گشتی لە خشتەی کارەکانی خولی بیستو هەشتەمیدا, بەندی 94ی تایبەت بەو رێوشوێنانەی دەبنە هۆی قەدەغەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی داناوو بڕیاردرا کە بدرێتە لیژنەی شەشەم, بۆ وتووێژکردن لەسەریو, لە چوارچێوەی لێکۆڵینەوەی بەندی 94دا, لیژنەی شەشەم راپۆرتێکی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار, بە تیرۆری نێودەوڵەتی خستەڕوو[297]. لەبەر نەبوونی کاتی تەواو لیژنەی شەشەم, نەیتوانی بە تێرو

[295] Resolution 3034(XXVII), as recommended by sixth Committee, A/ 8969, and as amended by 14 powers A/L. 696.

[296] بۆ ئەو تێبینیو پێشنیارانەی وڵاتان پێشکەشیان کرد, بڕوانە:

-UN General Assembly, A/ AC. 160/1, May 16, 1973, p. 34-37,44

-UN General Assembly, A/AC. 160/1/Add. 1, June 12,1973, pp.10,14,17,20,2,28

[297] بڕوانە:

تەسەلی باس لە مەسەلەی تیرۆری نێودەوڵەتی بکاتو, لە 7ی کانونی یەکەمی ساڵی 1973دا ئەو وتووێژە بۆ خولی بیستو نۆ دوابخرێت, بۆ ئەوەش راسپاردەیەکی بەرزکردەوە, بۆ کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان[298].

لە 12ی کانونی یەکەمی ساڵی 1973دا, بڕیاریدا کۆمەڵەی گشتی بە کۆی دەنگ رازی بوو, لەسەر داواکەی لیژنەی شەشەم, بە دواخستنی وتووێژی بەندی تیرۆری نێودەوڵەتی بۆخۆی بیستو نۆهەم, هەروەها لەسەر داوای لیژنەی شەشەم, وتووێژی بەندی تیرۆری نێودەوڵەتی, لە هەردوو خولی بیستو نۆهەمو سێهەمدا دواخرا[299].

سێیەم: خولی سیو یەکەم(1976):

لە 15ی کانونی یەکەمی ساڵی 1976دا, لەسەر داوای لیژنەی شەشەم, کۆمەڵەی گشتی, سەبارەت بە تیرۆر بڕیارێکی وەرگرت, لە ژێر ناونیشانی(ئەو رێوشوێنانەی دەبنە هۆی قەدەغەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی کە گیانی مرۆڤایەتی رووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە, یان لە ناویان دەبات, یان هەڕەشە لە ئازادییە بنەڕەتییەکانیان دەکاتو, لێکۆڵینەوە لە هۆیە شاراوەکانی پشتی شێوەکانی تیرۆرو کردەکانی توندو تیژی کە لە نائومێدیو بێ هیوا بوونو هەست کردن بە ناکامی سەرهەڵدەداتو گەشەدەکات کە هەندێ کەس والێدەکات قوربانی بە گیانی مرۆڤایەتی بدەن, تەنانەت بە گیانی خۆشیان, بە مەبەستی ئەوەی گۆڕانی بنەڕەتی ئەنجام بدەن[300].

لەو بڕیارەدا کۆمەڵەی گشتی نیگەرانیی زۆری خۆی, بەرامبەر بەزیادبوونی تیرۆری نێودەوڵەتی راگەیاند, هانی دەوڵەتانیدا بۆ بەردەوامبوون لە لێکۆڵینەوە, بە مەبەستی چارەسەری گونجاوو دروست بۆ نەهێشتنی هۆیە شاراوەکانی پشتی کردەکانی توندو تیژییەوە. هەروەها کۆمەڵەکە سەر لە نوێ, جەختی لەسەر ئەوە کردەوە, نابێت دەست بخرێتە ناو مافی دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆیی سەرجەم ئەو گەلانەی دەکەونە ژێر دەسەڵاتی رژێمەوە داگیرکەرو رەگەزپەرستەکان, یان هەر شێوەیەکی دیکەی دەسەڵاتی بیانی بێتو, جەختی لەسەر خەباتی رەواکردەوە, بە تایبەتی خەباتی بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتیمانییەکان.

بە گوێرەی ئامانجو پرەنسیپەکانی بەڵگەنامەو ئەو بڕیارانەی پەیوەندییان بەو مەسەلەیەوە هەیەو, لە لیژنەکانی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە دەرچوون. بڕیارەکە ئیدانەی کردەکانی سەرکوتکردنو تیرۆری کرد کە رژێمە داگیرکەرو رەگەز پەرستو بیانییەکان پیادەی دەکەن, بۆ زەوتکردنی مافی رەوا, لە دیاریکردنی چارەنووسو سەربەخۆییو مافەکانیو مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانی. بڕیارەکە داوای لە دەوڵەتان کرد بچنە ریزی ئەو رێکەوتننامە نێودەوڵەتییانەوە کە تایبەتن بە لایەنە جیاوازەکانی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتیو, گرتنەبەری هەموو رێوشوێنێکی گونجاو, لەسەر ئاستی نشتیمانی, بۆ دەسبەجێ کۆتایی هێنان بەو کێشەیە. هەروەها بڕیارەکە داوای لە لیژنەی تایبەت, بە مەسەلەی تیرۆری نێودەوڵەتی کرد کە بەردەوام بێت لە کارەکانیدا, بە پێی ئەو دەسەڵاتەی, بە گوێرەی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی 3034 }د- 27{ لە رۆژی 18ی دیسەمبەری ساڵی 1972دا, پێی بەخشرابوو.

چوارەم- خولی سیو دووهەم (1977):

GAOR, 28th Session, Suppl. No. 28(A/9028), Report of Ad Hoc. Committee on International Terrorism, 1973

[298] بڕوانە: بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکانی ژمارە: A/9410,/0 December, 1973:

[299] بڕوانە: بەڵگەنامە رسمییەکانی کۆمەڵەی گشتی, خولی 29, بڕگەی 91, بەڵگەنامەی ژمارە (A/9947), بڕگەی (5).

[300] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە120/31 کە لە دانیشتنی گشتی ژمارە 99, لە 15ی کانونی یەکەمی 1976دا دەرچووە, لەسەر داوای راپۆرتی لیژنەی شەشەم(A/31/429), بەپێی بڕگەی ژمارە 113 لە خشتەی کاری کۆمەڵەی گشتی کۆمەڵەی گشتی بڕیارەکەی پەسەندکرد, بە پشتگیریی (100) دەوڵەتو سەرپێچی(9) دەوڵەتو دەنگ نەدانی(27) دەوڵەت.

لیژنـەی شەشـەم، لـە مـاوەی 25 بـۆ 30 تشـرینی دووەمـی سـاڵی 1977دا، دەربـارەی بەنـدی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتییەوە وتووێژی کرد. لیژنەکە پرۆژەی بڕیارێکی سەبارەت بە تیرۆر پێشنیازکردو رەزامەندی لەسەر نیشاندراو خرایە بەردەم کۆمەڵەی گشتی، بۆ بڕیاردان لەسەری[301]. و کۆمەڵەی گشتی بڕیارەکەی پەسندکردو تیایدا نیگەرانی و دڵەڕاوکێ قووڵی، لەبەرامبەر زیادبوونی کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی راگەیاندو، هانی دەوڵەتانی دا بۆ بەردەوامبوون لەسەر لێکۆڵینەوە بۆ گەیشتن بە چارەسەری گونجاوو دروست، لە پێناوی نەهێشتنی هۆیە شاراوەکانی پشتی کردەکانی توندوتیـژی. کۆمەڵەکـە داوای لـە لیژنـەی تایبـەتی پەیوەندیـدار، بـە مەسـەلەی تـیرۆرەوە کـرد، بـۆ بەردەوامبوون لـە کارەکـانی لێکۆڵینـەوەی هۆیـەکانی تـیرۆرو رێوشـوێن و پراکتیکـی هـەوڵی بنبڕکردنـی بدرێت. هەروەها کۆمەڵەکە بڕیاریدا، بەندی تایبەت بە تیرۆری لە خشتەی کاتیی کارەکانی خولی سی و چوارەمدا دابنێت[302].

پێنجەم– خولی سی و چوارەم (1979):

لیژنـەی شەشـەم، لـە مـاوەی نێـوان 26ی ئـەیلول، بـۆ 4ی تشـرینی یەکـەم، لـە 3و 4ی ئـەیلولی ساڵی1979 دا چاوی بەبەندی تایبەت بە تیرۆردا خشاند[303]. لە دانیشتنی 59 کە لە 4ی ئەیلولی ساڵی 1979دا بەسترا، لیژنەی شەشەم پڕۆژەی بڕیارێکیان پەسەندکرد کە تیایدا، بە تەواوی ئیدانەی سەرجەم کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتییان کرد کە ژیانی مرۆڤایەتی رووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە، یان لەناویان دەبات، یان هەڕەشە لە ئازادییە بنەڕەتییەکانیان دەکات و، ئیدانەی بەردەوامبوونی کردەکانی سەرکوتکردن و تیرۆی کرد کە رژێمە داگیرکەرو رەگەزپەرست و بیانییەکان ئەنجامی دەدەن و، مافی رەوای گەلان، لە دیاریکرردنی چارەنووس و سەربەخۆیی و مافەکانی تری مرۆڤ و ئازادییە بنەڕەتییەکان زەوت دەکەن. هەروەها بڕیارەکە داوای لە دەوڵەتان کرد، بچنە ریزی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان، بە قەڵاچۆکردنی لایەنە جیاوازەکانی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی و داوای لە حکومەتەکان کرد کە تێبینی و پێشنیارە دیاریکراوەکانی خۆیان پێش کەش بکەن، بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بە پێویستی بە ستنی رێکەوتننامەکە، یان رێکەوتننامە نێودەوڵەتییە سەربارەکان، دەربارەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە، هەیە. بڕیارەکە سەرجەم دەوڵەتانی هان دا، بۆ هاوکاریکردنی پتەوتری یەکتری، بەتایبەتی لە رێگەی ئاڵوگۆڕکردنی زانیارییەکان، بۆ قەدەغەکردن و بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی و، بەستنی پەیماننامە تایبەتەکان، یان دانانی پەیماننامەی دوو قۆڵی کە دەوڵەتان لە نێوان خۆیاندا، بڕیاری لەسەر دەدەن بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بەبەستەوەدان و دادگایکردنی تیرۆریستانی نێودەوڵەتییەوە هەیە. هەروەها بڕیارەکە، لە پێناو هاوبەشیکردن، بۆ کۆتایی هێنان بە هۆیە شاراوەکانی پشت دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە، داوای لە کۆمەڵەی گشتی و ئەنجومەنی ئاسایش کرد، بایەخی تایبەتی بەسەرجەم حاڵەتەکان بدەن، بە شێوەیەکی گشتی، داگیرکەران و رەگەزپەرست و داگیرکەری بیانی، کە هانی تیرۆری نێودەوڵەتی دەدەن و ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی رووبەڕووی مەترسی دەکەنەوە، ئەوەش بە مەبەستی جێبەجێکردنی ئەو مەسەلانەی پەیوەندییان بە بڕگەکانی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە هەیە، بە بەشی حەوتەمیشەوە. هەروەها بڕیارەکە داوایەکی سکرتێری گشتی لەخۆگرتووە، بۆ ئامادەکردنی راپۆرتێکی تێروتەسەل، لەوەی کە یاسادانانی نشتمانی لە بڕگەکانی کە پەیوەندییان بە قەڵاچۆکردنی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە هەیە، لەسەر بنەمای ئەو پرۆژە جیاوازانەی کە لەلایەن دەوڵەتانی ئەندامەوە پێشکەش بە لیژنەکە دەکرێت و، هەروەها بە پێی پێویستی چاودێریی جێبەجێکردنی ئەو راسپاردانە،

[301] بڕوانە: *A/C.6/32/L. 13*

[302] بڕیاری ژمارە 32/ 147ی کۆمەڵەی گشتی، کە لە 16ی کانوونی یەکەمی 1977دا دەرچوو.

[303] سەبارەت بە لێکستە چڕەکانی ئەو دانیشتنانە، بڕوانە: *A/C.6/34/ SR.4, 6,10,57,59.*

بکات کە لە راپۆرتی لیژنەی تایبەت، بە تیرۆری نێودەوڵەتیدا هاتووەو، بەوەی کە راپۆرتەکەی، لە خولی سی و شەشەمدا پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی بکات.

کۆمەڵـەی گشـتی پێشـوازیی لـەو ئەنجامانـە کـرد کـە لیژنـەی تایبـەتی پەیوەندیـدار بـە تـیرۆری نێودەوڵـەتی، لـە خـولی سـاڵی 1979دا[304] بـە دەسـتی هێنـاو ئـەو راسـپاردانەی پەسـەندکرد کـە لیژنـەی شەشـەم، دەربـارەی رێوشـوێنی پراکتیکـی، بـۆ هاوکـاریکردن لـە پێنـاوی کۆتـایی هێنـانی دەسـبەجێ بەسەر کێشەی تیرۆری نێودەوڵـەتی پێشکەشـی کرابوون و، پـرۆژەی بڕیـاری ئاماژەپێکراوی سـەرەوەی پەسەندکردو بە بڕیاری ژمارە 145/34 [305]دەرچوو.

شەشەم: خولی سی و شەشەم(1981):

کۆمەڵەی گشـتی لـە راپـۆرتی سـکرتێری گشـتی[306] ئاگادارکرایـەوەو، سـەر لـە نـوێ پشـتگیریی لـەو راسپاردانە کرد کە لە لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتی پێشکەشی کۆمەڵەی گشتی کردبـوو، سـەبارەت بەرێوشـوێنی پراکتیکـی بـۆ هاوکـاریکردن، لـە پێنـاو کۆتـایی هێنـانی دەسـبەجێی کێشـەی تـیرۆری نێودەوڵـەتی. کۆمەڵـەی گشـتی بڕیـارێکی پەسـەندکردو تیایـدا داوای لەسـەرجەم دەوڵەتان کرد ئەو راسپاردانەی لیژنەی تایبەتی پێشکەشی کردوە، رەچاوو جێبەجێ بکرێت و، داوای لە سکرتێری گشتی کرد کە بەدوادا چوونی جێبەجێکاریەکانی ئەو راسپاردانە بکات و لە خولی سی و هەشتەمدا[307] راپۆرتێك پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی بکات.

حەوتەم– خولی سی و هەشتەم(1983):

کۆمەڵەی گشتی ئاگادارکرایەوە، لەراپۆرتی سکرتێری گشتی و[308]، سەر لە نوێ پشتگیریی لەو راسـپاردانەکرد کـە پێشـکەش بـە کۆمەڵـەی گشـتی کرابـووو تایبـەت بـوو بـە گرتنەبـەری رێوشـوێنی پرۆسەی هاوکاریکردن، لە پێناو کۆتایی هێنانی دەسبەجێی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی. و کۆمەڵەی گشتی بڕیارێکی دەرکردو تیایدا، داوای لە سەرجەم وڵاتان کرد، رەچاوی ئەو راسپاردانە بکەن کە لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتی پێشکەشی کردووەو جێ بەجێشی بکات و، داوای لە سکرتێری گشتی کرد کە بە گوێرەی پێویست، رەچاوی جێبەجێکردنی ئەو راسپاردانە بکات و لە خـولی داهاتووشـدا، راپۆرتێـك پێشـکەش بـە کۆمـەڵی گشـتی بکـات، لەگـەڵ دانـانی ئـەو بڕگەیـەدا، لـە خشتەی کاری کاتی لە چلەمین خولی کۆمەڵەکەدا[309].

هەشتەم– خولی سی و نۆیەم(1984):

[304] لە راپۆرتی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆر، بڕوانە:

GAOR, 34th Session, Suppl. No. 37(A/34/37). Report of Ad Hoc committee on International Terrorism, 1979.

[305] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی 34/ 145، کە لە 17ی کانونی یەکەمی 1979دا دەرچوو. ئەم بڕیارە بەرەزامەندی 118 دەوڵەت و دەنگ نەدانی 2 دەوڵەت پەسەندکرا.

[306] راوێژکاری یاسایی نەتەوەیەکگرتووەکان، راپۆرتی سکرتێری گشتی پێشکەش کرد بە لیژنەی شەشەم لە دانیشتنی 63دا کە لە 1ی کانوونی یەکەمی 1986دا بەسترا.

. بڕوانە: A/36/425و، لیژنەی شەشەم لە دانیشتنی 63–70 کە لە ماوەی 1–4ی کانوونی یەکەم بەسترا، بڕگەی تایبەت بە تیرۆری تاوتوێکرد. سەبارەت بە لێکستە چڕەکانی ئەم دانیشتنانە، بڕوانە:

A/c, 6/36/ sR. 63-70.

[307] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 109/36ی 10ی کانونی یەکەمی 1981، کە بە کۆی دەنگ پەسەندکراو، لیژنەی شەشەم پرۆژەی ئەم بڕیارەی، لە دانیشتنی 70دا پەسەندکرد کە لە 4ی کانونی یەکەمی 1981 بە کۆی دەنگ بڕیاری لەسەردراو، لەگەڵ راسپاردەیەك بۆ پەسەندکردنی، رەوانەی کۆمەڵەی گشتی کرا. بڕوانە : *A/C.6/36/L.30/rev. 1*

[308] سەبارەت بە بڕیاری سکرتێری گشتی. بڕوانە: *A/38/355, ABB. 1/3*

[209] بڕوانە: بڕیاری ژمارە 38/ 130ی 19ی کانونی یەکەمی 1983ی کۆمەڵەی گشتی. ئەم بڕیارەش بەبێ دەنگدان پەسەندکرا.

www.pertwk.com

لە خولی سی‌و نۆیەمدا کۆمەڵەی گشتی، لایەنێکی دیکەی لە لایەنەکانی تیرۆریی نێودەوڵەتی لە خۆگرت کە ئەویش تیرۆری دەوڵەت بوو. لە لیژنەی یەکەمدا، جێگری یەکەمی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران‌و وەزیری دەرەوەی یەکێتی کۆمارە سۆشیالیستەکانی سۆڤییەت کە، داوای کرد کە بڕگەیەکی تەواوکاری، بەناونیشانی(مۆڵەت نەدان بە سیاسەتی تیرۆر، یان هەر کارێکی دیکە کە لە دەوڵەتەوە دەردەچێت، بەمەبەستی تێکدان‌و لەبەر یەك هەڵوەشاندنەوەی سستمی کۆمەڵایەتی- سیاسی دەوڵەتانی دیکەی سەربەخۆ، دابنرێت لە خشتەی کارەکانی خولی سی‌و نۆیەمی کۆمەڵەی گشتی[310](27)دا، کە لە 9ی تشرینی یکەمی ساڵی 1984دا، بەسترا کۆمەڵەکە بڕیاری دانانی ئەو بڕگەیەی دا کە لە خشتەی کارەکانیانداو درا بە لیژنەی یەکەم. لیژنەی یەکەم لە دانیشتنی(62/57)دا، کە لە ماوەی 4-7ی کانونی یەکەمی ساڵی 1984 بەسترا[311]، ئەو بڕگەیەی تاوتوێکردو لیژنەکە چەندین پرۆژە بڕیارێکی خستەڕووو پاشان لە یەکدراو گشتێندرا لە یەك دەقداو، لیژنەکە لە دانیشتنی 62 کە لە 7ی کانونی یەکەمی ساڵی 1984دا، بەسترا بڕیاری لێدراو، لەگەڵ راسپاردەکاندا رەوانەی لیژنەی گشتی کرا، بۆ بڕیار لێدانی. و کۆمەڵەی گشتی لە 17ی کانونی یەکەمی ساڵی 1984[312]، بڕیاری لەسەر پرۆژەکەداو بوو بە بڕیاری 159/39ی 17ی کانونی یەکەمی 1984[313].

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا، نیگەرانی‌و بێزاریی زۆربەی خۆی دەربڕی، چونکە پەیڕەوی کردنی سیاسەتی تیرۆر کە لە دەوڵەتەوە دەردەچێت، تادێت لە پەیوەندیی نێودەوڵەتاندا، روو لە زیادبوونە، هەر وەك ئەوەی کە کردەی سەربازی‌و کردەکانی تری دژی سەروەریی‌و دەوڵەتان‌و سەرەبخۆیی سیاسییان دژی دیاریکردنی چارەنووسی گەلان ئەنجام دەدرێت‌و، کۆمەڵەکە جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە نابێت دەست بخرێتە کاروباری ئەو گەلانەی هەوڵی دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان‌و دەست نیشانکردنی رێگەکانی برەودان بە ئازادی دەدەن. و بە تەواوی ئیدانەی سیاسەت‌و پیادەکردنی تیرۆری، لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان دەوڵەتان کرد، وەکو ئاکارێك بۆ مامەڵکردن لەگەڵ دەوڵەتان‌و گەلانی تردا.

نۆیەم- خولی چلەمین (1985):

لیژنەی شەشەم لە دانیشتنی هەژدەهەمدا، کە لە 22ی تشرینی یەکەمی 1985[314] بەسترا، وتووێژی لەسەر بڕگەی تایبەتی بە تیرۆری نێودەوڵەتییەوە کرد. و وتووێژەکان بەخستنەڕووی راپۆرتێکی سکرتێری گشتی دەستی پێکرد، بەوەی کە بەڵگەنامەی سەرەکییە لەو بڕگەیەدا[315].

---

[310] نامەی 27ی ئەیلولی 1984 کە ئاراستەی سکرتێری گشتی کرا. بڕوانە. *A/39/44.*

[311] بڕوانە: *A/c.i/39/pv. 57-62*

[312] دووەم پرۆژەی پوختەکراو کە لەلایەن یەکێتی سۆڤیەتەوە پێشکەشکرا، لە دانیشتنی 61 کە لە کانونی یەکەمی 1984 بەسترا، بڕوانە : *A/c./39/L.2 /Rev. 2.*

[313] کۆمەڵە ئەم بڕیارەی لە دانیشتنی گشتیی 102دا، بە دەنگدان پەسەندکرد، بەزۆرینەی 117دەنگ لەبەرامبەر 30 دەوڵەت کە دەنگیان نەدا.

[314] وتووێژەکانی لیژنەی شەشەم لەسەر بڕگەی تیرۆر هاوکات بوو، لەگەڵ وتووێژی کۆمەڵەی گشتی ئەنجومەنی ئاسایش، سەبارەت بە دەست درێژی ئیسرائیل بۆ سەر بارەگای رێکخراوی رزگاریخوازی فەلەستین لە تونس‌و، رفاندنی کەشتیی ئیتاڵی(ئەشیل لۆرۆ) و رێگەگرتن بە فڕۆکەی میسری، لەلایەن فڕۆکەکانی ئەمریکاوە کە رفێنەرانی فڕۆکەکەی هەڵگرتبوو، ئەویش وایکرد کە گفتوگۆکانی لیژنەی شەشەم لەسەر ئەم بڕگەیە ببێت بە کوڕێکی سیاسی، بۆ ئیدانەکردنی ئەم کردانەو بە کاری تیرۆر دابنرێت‌و نوێنەرانی وڵاتانی ئەندام یەکتر تاوانبار بکەن.

[315] سەبارەت بە راپۆرتی سکرتێری گشتی ، بڕوانە: *A/90/995 and Add. 1,2*

راپۆرتەکەی سکرتێری گشتی چەندین نامەی حکومەتەکانی لەخۆگرتبوو[316]. و هەروەها ئەو نامانەی کە لە رێکخراوە حکومییە نێودەوڵەتیەکانیشەوە، پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی کرابوو[317].

هەروەها راپۆرتەکە رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی پەیوەندیدار بە لایەنە جیاوازەکانی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و هەڵوێستی دەوڵەتان، لە پەسەندکردنیان یان چوونە ریزی، تا پێنجی ئابی 1985[318] لەخۆگرتبوو دەتوانرێت ئەو بۆچوونانەی کە لە وتووێژە گشتییەکانی بڕگەی تیرۆردا هاتووە، بەم شێوەیە کورت بکرێتەوە:-

1-سەرجەم شاندەکان، بەرامبەر بەزیاددبوونی کردەکانی تیرۆر، لەم ساڵانەی دواییدا، نیگەرانی زۆریان دەرربڕی، تیرۆریان بە کارێکی مەترسیدار دانا کە هەڕشە لە ئاشتی‌و ئاسایشی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکات.

2-شاندەکان داوایان لە دەوڵەتان‌و حکومەتەکان کرد کە بچنە ریزی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی پەیوەندیدار، بە بنبڕکردنی تیرۆرو هەر رێکەوتنامەیەکی نێودەوڵەتی کە پەیوەندیی پێوە هەیەو پابەندبن بە بڕگەکانیانەوە.

3-ئیدانەی تیرۆری دەوڵەتی کردو بە توندترین شێوەکانی تیرۆری مەترسی دار، لەسەر ئاسایش‌و ئاشتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی داناو داوای گرتنەبەری رێوشوێنی بەرپەچدانەوەی دژی ئەو دەوڵەتانە کرد کە تیرۆر دەکەن‌و هاوکاری‌و پشتگیریی دەکەن.

4-زۆربەی شاندەکان لە بەیاننامەکانیدا، جەختیان لەسەر پێویستی لێکۆڵینەوەی هۆیە شاراوەکانی پشتی کردەکانی تیرۆرو توندوتیژی جەختیان لەسەر زانینی هۆیەکان کردو کە چارەسەرکردنیشی باشترین رێگەی نموونەییە بۆ کۆتایی هێنان بە تیرۆر.

5-جەختی لەسەر پێویستی جیاکردنەوەی کارە تیرۆرییەکان لە خەباتی چەکداریی بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتمانییەکان، لە پێناو رزگارکردنی خاکە داگیرکراوەکەو پراکتیزەکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسدا.

6-عیراق پێشنیازی داڕشتنی پرەنسیپی یاسایی تایبەتی بە مەسەلەی تیرۆری نێودەوڵەتی کرد، لە چوارچێوەی سیاسیی پەسەندکراو لەلایەن سەرجەم لایەنەکانەوە، زۆربەی دەوڵەتانی عەرەبی پشتگیریی ئەو پێشنیازەیان کرد.

7-هەندێ لە شاندەکان داوای ئیمزاکردنی رێکەوتننامەکانیان کرد، بۆ پاراستنی ئاسایشی کەشتیوانی، بەتایبەت وتووێژکردن لەسەر ئەم بەندە، دوای ئەو هەڵمەتە هات کە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دژی رفێنەرانی کەشتی ئەشیل لۆرۆی ئیتاڵی ئەنجامیدا.

8-جەخت لەسەر گەیشتن بە پێناسەیەکی دیاریکراو بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی‌و دیاریکردنی چوارچێوەکەی، بەڕەچاوکردنی جیاوازیی یاسا نیشتیمانییەکانی نێوان دەوڵەتان کرا.

---

[316] سەبارەت بەو نامانەی گەیشتنە دەستی سکرتێری گشتی لەلایەن وڵاتانی ئەندامەوە، بڕوانە: *A/40/603- s/17438; A/40/339-s/17293; A/40/474; A/40/269*

[317] ئەم رێکخراوانە بریتین لە: ئاژانسی نێودەوڵەتیی وزەی ئەتۆم(IAEA)، رێکخراوی فڕکەوانیی مەدەنی(ICAO)، یەکێتی پۆستی جیهانی(upu)، رێکخراوی وڵاتانی ئەمریکا0(OAS)و، ئەنجومەنی ئەوروپا.

[318] پێویستە ئاماژە بەوە بکەین لە 18ی کانونی یەکەمی 1985دا، ئەنجومەنی ئاسایش، بە کۆی دەنگ بڕیاری ژمارە 579ی دەرکرد، سەبارەت بە ئیدانەکردنی هەموو کردەکانی بە بارمتەگرتن‌و داوای بەردانی خێرای هەموو بە بارمتە گیراوە دەست بەسەرکراوو رفێنراوەکانی کرد. بڕوانە:

S/17/686,/8 December 1985; Y. U. N., 1985, p. 1170.

هەریەك لە کوباو کۆڵمبیاو ژمارەیەك لە دەوڵەتانی ڕۆژئاوا, چەند پرۆژە بڕیارێکیان پێشکەش بە لیژنەی شەشەم کرد, کە هەر سێ پرۆژەکە لە یەکدران‌و پێشکەش بە سەرۆکی لیژنەی شەشەم کرا[319]. لە دانیشتنی(55)مدا کە لە 6ی کانونی یەکەمی 1985دا بەسترا, کە دوا دانیشتنی لیژنەکە بوو, بڕیار لەسەر پرۆژەی بڕیارەکە درابوو, لەگەڵ ڕاسپاردەی ڕەوانە کردنی, بۆ کۆمەڵەی گشتی بۆ بڕیاردان لەسەری, کۆمەڵەی گشتی بەبێ دەنگ دان, لە ڕۆژی دووشەممە ڕێکەوتی 8ی کانونی یەکەمی ساڵی 1985 بڕیاری لەسەردرا[320].

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا, ئیدانەی سەرجەم کردەکانی تیرۆری کرد, بەوەی کە کاری تاوانبارییە, لەهەر شوێنێك‌و لەلایەن هەر کەسێکەوە ئەنجام بدرێت, بەوەشەوە کە هەڕەشە لە پەیوەندیی دۆستانەی نێوان دەوڵەت دەکات‌و زیان بە ئاسایشی دەگەیەنێ. کۆمەڵەکە داوای لەسەرجەم دەوڵەتان کرد کە لەسەر ئاستی نیشتمانی, ڕێوشوێنی گونجاو بگرنەبەر, لە پێناو دەستبەجێ کۆتایی هێنان بە کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی, بەراستکردنەوەی بنەما یاسا ناوخۆییەکانی دەوڵەتانیشەوە, تا لەگەڵ ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکاندا یەکانگیربن, پابەند بن بە بڕیارە نێودەوڵەتییەکان‌و ئامادەکردن‌و ڕێکخستنی هەر کردەیەکی لەو جۆرە لەسەر خاکەکەیان قەدەغە بکەن کە بە مەبەستی ئاراستەکردن, لە دژی هەر دەوڵەتێکی تر ئەنجامبدرێت. هەروەها کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا, هانی سەرجەم دەوڵەتانی‌دا, هاوکاریی تەواوی یەکتربکەن, بەتایبەتی لەڕێگەی ئاڵوگۆڕکردنی ئەو زانیارییانەی پەیوەندییان بە قەدەغەکردن‌و بنبڕکردنی تیرۆرەوە هەیەو, گرتن‌و دادگایکردن, یان بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی ئەو کردانە, ئیمزاکردنی پەیماننامە تایبەتییەکان یان تێهەڵکێش کردنی بڕگەی تایبەت, لەناو پەیماننامە دوو قۆڵییە پەیوەندیدارەکان, بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بە بەدەستەوەدان‌و دادگایکردنی تیرۆریستانەوە هەیە, بڕیارەکە هانی سەرجەم دەوڵەتان- بەتاك‌و بە کۆ- و هەروەها دەزگا پەیوەندیدارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی بەم کێشەیەوەدا, بۆ وردە وردە هاوبەشیکردن, بۆ کۆتایی هێنان بە هۆیە شاراوەکانی پشت تیرۆری نێودەوڵەتی, ئەویش بە بایەخدانی تایبەتی بە سەرجەم حاڵەتەکان, بە داگیرکەرو ڕەگەزپەرستی‌و حاڵەتەکانی تری پێشێل کردنی مافەکانی مرۆڤ‌و ئازادییە بنەڕەتییەکان‌و, ئەو حاڵەتانەشی کە داگیرکەری بیانی دەستی تێدا هەیە کە ڕەنگە تیرۆری نێودەوڵەتی لێبکەوێتەوەو ئاشتی‌و ئارامی نێودەوڵەتی ڕووبەڕووی مەترسی بکاتەوە. کۆمەڵەکە داوای لەسەرجەم دەوڵەتان کرد, ڕەچاوی ڕاسپاردەکانی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتی بکەن‌و جێبەجێشی بکەن, کە لە خولی سی‌و چوارەمدا, گەیەنرابووە کۆمەڵەکەو, داوای لەسەرجەم دەوڵەتان کرد, ڕێوشوێنی گونجاو بگرنەبەر, کە ڕێکخراوی فڕینی مەدەنی نێودەوڵەتی ڕایسپاردبوو, کە لە ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکاندا هاتووە لەو بارەیەوە, بۆ قەدەغەکردنی هێرشە تیرۆرییەکان دژی گواستنەوەی ئاسمانی مەدەنی‌و سەرجەم شێوەکانی گواستنەوەی گشتی. هەروەها کۆمەڵەکە داوای لە ڕێکخراوی دەریایی نێودەوڵەتی کرد, لێکۆڵینەوە لە کێشەی تیرۆر, لەسەر کەشتی یان دژی بە ئەنجام بگەیەنرێت‌و, داوای گرتنەبەری ڕاسپاردەکانی ڕێوشوێنی گونجاوی کرد. و هەروەها کۆمەڵەکە داوای لە سکرتێری گشتی کرد, بە گوێرەی پێویست چاودێریی جێبەجێ کردنی ڕاسپاردەکانی بکات کە لە بڕیارەکەدا هاتووەو, لە خولی چل‌و دووەمیندا, لە ڕاپۆرتێکدا پێشکەش بە کۆمەڵەی بکەن.

دەیەم- خولی چل‌و دووەمین(1987):

دانانی بڕگەیەك بە ناونیشانی(ئەو ڕێوشوێنانەی دەبنە هۆی قەدەغەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی کە ژیانی مرۆڤایەتی ڕووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە, یان لە ناوی دەبات, یان هەڕەشە لە ئازادییە

[319] بڕوانە: *A/C. 6/40/L. 31* دەنگدان ئەنجامدرا لەسەر پرۆژەی بڕیارەکە لە لیژنەی شەشەمداو, 118 دەوڵەت دەنگیان بۆ داو تەنیا کوبا سەرپێچی لە بڕیارەکە کردو دوو دەوڵەتیش دەنگیان بە بڕیارەکە نەدا.

[320] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 61/40 کە لە کانونی یەکەمی 1985دا دەرچووو, ئەم بڕیارەش بەبێ دەنگ پەسەندکرا.

بنەڕەتییەکانی دەکات‌و, لێکۆڵینەوە لە هۆیە شاراوەکانی پشت شێوەکانی تیرۆرو کارە توندوتیژییەکانی بکرێت کە لە ئەنجامی نا ئومێد بوون‌و هەستکردن بە ناکامی سەرهەڵدەدات, کە هەندێ کەس والێدەکات قوربانی بە ژیانی مۆڤایەتی بدەن, تەنانەت بە گیانی خۆشیان, کە بەو شێوەیە هەوڵی ڕوودانی گۆڕانکاریی بنەڕەتی دەدەن, لە خشتەی کارەکاتیەکانی خولی چل‌و دووەمینی کۆمەڵەی گشتی بە پێی بڕگەی 15ی ژمارە 61/40 لە بڕیاری کۆمەڵەکە لە 9ی دیسەمبەری ساڵی 1985 [321].

نێردراوی کۆماری عەرەبی سوریا داوای کرد, لە چوارچێوەی بڕگەی ئاماژە پێکراودا, لە خشتەی کارە کاتییەکاندا, بڕگەی تەواوکاری بە ناونیشانی(بەستنی کۆنگرەیەکی, نێودەوڵەتی, لە ژێر سەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکاندا, بۆ دیاریکردنی تیرۆرو جیاکردنەوەی خەباتی گەلان, لە پێناوی ڕزگارکردنی تیرۆرو جیاکردنەوەی خەباتی گەلان, لە پێناوی ڕزگارکردنی نیشتمانیدا) [322]. نووسینگەی سکرتێری گشتی لە دانیشتنی سێیەمیدا کە لە 17ی ئەیلولی 1987دا بەسترا, بڕیاری دانانی بڕگەی تەواوکاری پێشنیارکراوی داو بە لقی(ب) لە بڕگەی بنەڕەتیی دانا, کۆمەڵەی ڕاسپارد تاوەکو کۆمەڵە ئەو بەندە دوای ڕاستکردنەوەکە لە خشتەی کارەکانیدا دابنێت, لەسەر ڕاسپاردنی نووسینگە, کۆمەڵەی گشتی لە دانیشتنی گشتی(3) یەمدا کە لە 18ی ئەیلولی 1987 بڕیاری‌دا لە خشتەی کارەکانیدا, بڕگەی بنەڕەتی, لەگەڵ بڕگە لاوەکیەکاندا, بەم شێوەیە دابنێت:

أ-ڕاپۆرتی سکرتێری گشتی

ب-بەستنی کۆنگرەیەکی نێودەوڵەتی, لەژێر سەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکاندا, بۆ دیاریکردنی تیرۆرو جیاکردنەوەی لەگەڵ خەباتی گەلان, لە پێناوی ڕزگارکردنی نیشتمانیدا.

کۆمەڵەی گشتی بڕیاری‌دا بڕگەی تایبەتی بە تیرۆر, وەکو لە پێشەوە پێشنیار کراوە, ڕەوانە بکرێت بۆ لیژنەی شەشەم, بەمەرجێ یەکەمجار بڕگەی لاوەکی(ب) لە دانیشتنی گشتیدا بخرێتە ڕوو, بەرلەوەی لیژنەی چاوی پیدابخشێنێت[323].

ئەوەشی کە پەیوەندیی بە بڕگەی سەرەکییەوە هەیە, ڕاپۆرتی سکرتێری گشتی خرابووە بەردەم لیژنەکەو[324], چەند نامەیەکی پەیوەندیدار بەمەسەلەکەوە, لەلایەن نوێنەرانی هەژدە دەوڵەتی ئەندام لە نەتەوەیەکگرتووەکان پێشکەشکرا[325].

[321] لە نامەی 11ی ئەیلولی 1987دا کە ئاراستەی سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان کرابوو, نوێنەری هەمیشەیی کوێت لە نەتەوەیەکگرتووەکان, ڕاپۆرتێکی هاوپێچ کرد سەبارەت بە خولی توێژینەوەی نێودەوڵەتی تایبەت بە دیاردەی تیرۆر لە جیهانی سەردەمداو کاردانەوەی لەسەر ئاسایشی تاك‌و سەقامگیربوونی سیاسی‌و ئاشتی نێودەوڵەتی, کە لە جنێف لە ماوەی 23-25ی کانونی دووەمی 1987دا بەسترا, لە ژێر چاودێریی ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامی, ونوێنەری هەمیشەیی دەوڵەتی کوێت داوای کرد نامەو پاشکۆکەی دابەش بکرێت, بەوەی کە یەکێکە لە بەڵگەنامەکانی کۆمەڵەی گشتی لە چوارچێوەی بڕگەی 128ی خشتەی کارە کاتییەکان. سەبارەت بە دەقی ڕاپۆرتەکە, بڕوانە: *A/42/564,/6 September 1987.*

[322] بڕوانە: *A/42/193*. و یەمەنی دیموکراتی‌و جەزائیرو کوێت(بە نوێنەرایەتی وڵاتانی عەرەبەوە) ئەو پێشنیارەیان پەسەندکرد. بڕوانە: *A/42/193/ Add. 1-3*

[323] لە دانیشتنی گشتی(44)ی کۆمەڵەکە لە 20ی تشرینی یەکەمدا بەسترا, نوێنەری لیبیا لە نەتەوەیەکگرتووەکان(السید/ الزروق) بڕگەی (ب)ی خستەڕوو.

[324] ڕاپۆرتی سکرتێری گشتی سەبارەت بە تیرۆری نێودەوڵەتی کرا بەسێ بەشەوە, بەشی یەکەم ئەو بڕگانە دەخاتە ڕوو کە پەیوەندییان بە بڕیاری 61/40وە هەیە کە لە 9ی کانونی یەکەمی 1985 لە کۆمەڵەی گشتیەوە دەرچوو, بەشی دووەم ئەو وەڵامانە لە خۆ دەگرێت کە وڵاتان دایانەوە لەسەر یاداشتنامە زارەکییەکەی سکرتێری گشتی لە 18ی نیسانی 1968 کە داوا لە حکومەتەکان دەکات کە ڕاوبۆچوونی خۆیانی پێشکەش بکەن, سەبارەت بەجێبەجێکردنی بڕیاری 61/40 وەکو سەرەتایەك بۆ ئامادەکردنی ئەو ڕاپۆرتەی لە بڕگەی 14ی ئەو بڕیارە داوای لێکرابوو. و بەشی سێهەم ئەو وەڵامانە لە خۆ دەگرێت کە لەلایەن ڕێکخراوە نێودەوڵەتی‌و ڕێکخراوە حکومییە نێودەوڵەتییەکانەوە پێی گەیشتبوو, لە داوای ڕاوێژکاری یاسایی سکرتێری گشتی لە 12ی شوباتی ساڵی 1986 کە داوای کردبوو زانیاری پەیوەندیدار کە بە گونجاوی دەزانن بنێرن, تا تێهەڵکێشی ڕاپۆرتەکەی سکرتێری گشتی بکرێت‌و

www.pertwk.com

لیژنەی شەشەم لە دانیشتنی 28–48یدا، کە لە ماوەی 21 بۆ 28ی تشرینی یەکەمی 1987[326] بەندی 126ی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتییان تاوتوێکردو چەندین پرۆژە بڕیار لە یەکدراو، لەیەك دەقدا گشتێندراو لیژنەکە لە دانیشتنی 60دا کە لە 1ی کانونی یەکەمی 1987دا بەسترا، بڕیاری گوێزرانەوەی راسپاردەکانیدا، بۆ کۆمەڵەی گشتی بۆ بڕیار لەسەردانی[327]. و کۆمەڵەی گشتی لەو بارەیەوە لە 7ی کانونی یەکەمی 1987دا بڕیاری لەسەردا[328].

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا، ئیدانەی سەرجەم کارەکان‌و ئاکارەکانی تیرۆری کرد، بەوەی کە کاری تاوانن، لە هەر شوێنێك بێت، یان هەر کەسێك ئەنجامی دابێت، بەوەشەوە کە هەڕشە لە پەیوەندیی نێوان دەوڵەتان دەکات‌و هەڕشەیە بۆ سەر ئاسایشیان[329]، داوا لەسەرجەم دەوڵەتان کرا پابەند بن، بەو خاڵانەی یاسای نێودەوڵەتی دەیسەپێنێت بەسەریاندا بۆ رێگەگرتن لە رێکخستنی کارە تیرۆرییەکان، لە دەوڵەتانی تردا، یان هاندان بۆی، یان یارمەتیدانی بۆ ئەنجامدانی، یان بەشداریکردن تیایدا، یان چاوپۆشین لەو چالاکییانەی لەناو خاکەکەیدا، بەمەبەستی ئەنجامدانی کاری لەو جۆرە رێکدەخرێت[330].

کۆمەڵەی گشتی هانی دەوڵەتانیدا کە بایەخ بەو پابەندبوونانە بدەن کە یاسای نێودەوڵەتی بڕیاری لەسەرداوەو رێوشوێنی کاراو یەکلاکەرەوە بگرنەبەر، لە پێناوی دەسبەجێ کۆتایی هێنان بە تیرۆری نێودەوڵەتی– بۆ بەدیهێنانی ئەو مەبەستە– بەم جۆرە[331]:

أ–قەدەغەکردنی ئامادەکاری‌و رێکخستنی کارە تیرۆرییەکان کە لە ناو خاکەکەی یان دەروەیدا هەوڵی بۆ دەدرێت‌و قەدەغەکردنی کردەکانی وێرانکاری کە لە دژی دەوڵەتانی ترو هاوڵاتییەکانی ئاراستە دەکرێت.

ب–دابینکردنی(مسۆگەرکردنی) گرتن یان دادگایکردن یان بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان.

ج–هەوڵدان بۆ بڕیاردانی دوو قۆڵی یان ئیقلیمی یان چەند لایەنە، لەسەر رێکەوتننامە تایبەتەکان لەو بارەیەوە.

ئەو راپۆرتەش کە هاوپێچەو حاڵەتی مۆرکردن یان پەسەندکردنی پێنج رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکە دەردەخات کە تایبەتن بە کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی، یان حاڵەتی چوونە ریزی ئەو رێکەوتننامەوە. سەبارەت بە راپۆرتی سکرتێری گشتی، بڕوانە:

A/42/519, Add. L, Corr. l

[325] ئەو وڵاتانە بریتیتن لە: کۆماری عەرەبی سوریا(دوونامەی جیاوان)، کوێت(سی نامەی جیاوان)، میسر، بەلجیکا، سۆرینام، لیبیا، ئیتالیا، ساموا، یەمەنی دیموکراتی، جەزائیر، کەنەدا، زیمبابۆی، ئوردن، ئەفریقیای باشوور(هەر وڵاتە نامەیەکی جیاوان)، یەکێتی بولگاریا، پۆڵەندا، چیکوسلوڤاکیا، ئەڵمانیای رۆژهەڵات، رۆمانیا، مەجەر(یەك نامە لەلایەن هەر حەوت وڵاتەکە پێکەوە). بڕوانە:

A/42/832, 3December 1987:

[326] لە لێکستە چڕەکانی دانیشتنەکاندا، تاوتوێکردنی بابەتی تیرۆر کە لە بڕگەی 126ی خشتەی کارەکانی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە، بڕوانە: *A/C. 6/42/SR. 38-34* ئەم بەڵگەنامانە راوبۆچوونی ئەو نوێنەرانە لەخۆدەگرن کە سەبارەت بەم بڕگەیەوە، لە لیژنەی شەشەمدا وتاریان خوێندەوە.

[327] لە دەقی پرۆژەی بڕیارەکەدا، بڕوانە *A/C.6/42/L* لیژنەکە بە زۆرینەی 128 دەنگ لەبەرامبەر 1دەنگ داو دەنگنەدانی ئەندامێك، بڕیاری لەسەر پرۆژەکەدا.

[328] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی 159/42 کە لە 7ی کانونی یەکەمی 1987دا دەرچووو، بڕیارەکە لە دانیشتنی گشتی ژمارە 94 پەسەندکرابە رەزامەندیی 153 دەوڵەت‌و سەرپێچی دوو دەوڵەت(ئەمریکا و ئیسرائیل)و دەنگ نەدانی دەوڵەتێك (هندۆراس). بڕوانە: *A/42/832*

[329] بڕگەی جێبەجێ کاریی 1 لە بڕیارەکە.

[330] بڕگەی جێبەجێ کاریی 4 لە بڕیارەکە.

[331] بڕگەی جێبەجێ کاریی 5 لە بڕیارەکە.

د–هاوکاریکردنی نێوانیان لە ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریی پەیوەندیدار، بە مەسەلەی قەدەغەکردنی تیرۆرو بنبڕکردنی.

ه–گونجاندنی نێوان بنەما یاساییە ناوخۆییەکان‌و رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان، سەبارەت بەو مەسەلەیە، بە تایبەت ئەوانەی کە ئەندامی رێکەوتننامەکانن.

کۆمەڵەی گشتی هانی سەرجەم دەوڵەتانیدا، بۆ هاوکاریکردنی دەوڵەتان بۆ هاوبەشیکردن، لە پێناوی وردە وردە کۆتایی هێنان بە هۆیە شاراوەکانی پشتی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و، بایەخ بەسەرجەم حاڵەتەکانی بدەن، بەداگیرکەرو رەگەزپەرستی‌و هەموو ئەو حاڵەتانەی کە بە زەقی مافەکانی مرۆڤ‌و ئازادییە بنەڕەتییەکان پێشێل دەکەن‌و، حاڵەتەکانی بالادەستبوونە بێگانەو داگیرکەریی بیانی، کە رەنگە تیرۆری نێودەوڵەتی لێبکەوێتەوەو ئاشتی‌و ئارامیی نێودەوڵەتی رووبەڕووی مەترسی بکاتەوە[332].

کۆمەڵەی گشتی پێشوازیی لەو هەوڵ‌و تێکۆشانانە کرد، کە رێکخراوی فڕۆکەوانی نێودەوڵەتیی مەدەنی، لە پێناو بە هێزکردنی پەسەندکردنی گشتیی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی ئاسایشی ئاسمانی‌و بۆ ئەو کارەی ئەنجامی دەدات، بۆ گەیشتن بە رێکەوتننامەی نوێ، بۆ بنبڕکردنی کاری توندوتیژیی ناڕەوا لەو فڕۆکەخانانەی کە خزمەت بە فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی دەکەن، هەروەها پێشوازیی کرد لەو کارەی کە رێکخراوی دەریایی نێودەوڵەتی ئەنجامی دەدات، سەبارەت بە کێشەی تیرۆر لەناو کەشتی یان دژی‌و، داڕشتنی رێکەوتنامەی نوێ، لەو بوارەدا[333].

هەروەها کۆمەڵەی گشتی داوای لە دەزگا پسپۆڕەکان‌و رێکخراوە حکومییە نێو دەوڵەتییەکانی‌تر کرد کە پەیوەندییان بەو مەسەلەیەوە هەیە، کە هەموویان، لە سنووری پسپۆڕیی خۆیاندا، چاو بەو رێوشوێنانەدا بخشێنن کە دەتوانرێت بگیرێتەبەر، بۆ بنبڕکردن‌و کۆتایی هێنان بە تیرۆر، داوای لە دەوڵەتانی ئەندام کرد کە بۆچوونەکانی خۆیان، سەبارەت بە کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی بخەنەڕوو، بە تایبەت ئەوەی پەیوەندیی بە پێشنیارە پێشکەشکراوەکەی خولی چل‌و دووەم، بۆ بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی، بەسەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتووەکان، بۆ پێناسەی تیرۆر جیاکردنەوەی لە خەباتی گەلان کە لە پێناوی رزگارکردنی نیشتیمانیدا پێی هەڵدەستن[334].

کۆمەڵەی گشتی جەختی لەوە کردەوە کە لەوە کردەوە کە لەو بڕیارەدا، نابێت بەهەر رێگەیەك بێت، زیان بە مافی دیاریکردنی چارەنووس‌و ئازادی‌و سەربەخۆیی بگەیەنێت، کە لە بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە وەرگیراوە، بۆ ئەو گەلانەی بەشێوەیەکی زۆرەملێ، لەو مافە بێبەشکراوان کە لە جاڕنامەی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتیی، تایبەت بە پەیوەندیی دۆستانەو هاوکاریی نێوان دەوڵەتان، بە پێی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان ئاماژەی بۆکراوە، بەتایبەتی ئەو گەلانەی لەژێر دەسەڵاتی رژێمە داگیرکەرو رەگەزپەرستەکان‌و داگیرکەری بیانی، یان هەر شێوەیەکی تری دەسەڵاتی داگیرکاری‌و، یان دەست بخاتە مافی ئەو گەلانەی کە خەبات دەکەن، لە پێناو بەدیهێنانی ئەو مەبەستەو پشتگیریکردنی بۆ دەستەبەرکردنی، بە پێی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان‌و لەگەڵ ئەوەش کە لە جاڕنامەی پێشتردا باسمانکرد[335].

کۆمەڵەکە داوای لە سکرتێری گشتی کرد، کە بە گوێرەی پێویست بە دواداچوونی هەبێت، لەسەر جێبەجێ کردنی بڕیارەکەو، لە خولی چل‌و چوارەمدا راپۆرتێك پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی بکات‌و، بڕیاری دا بڕگەی تیرۆر، لە خشتەی کارە کاتیيەکانی ئەو خولەدا دابنێت[336].

---

[332] بڕگەی جێبەجێ کاریی(8) لە رێکەوتننامەکە.

[333] بڕگە جێبەجێ کارییەکانی 9و 10ی بڕیارەکە.

[334] بڕگە جێبەجێ کارییەکانی 11و 12ی بڕیارەکە.

[335] بڕگە جێبەجێ کاریەکانی 14ی بڕیارەکە.

[336] بڕگە جێبەجێکاریەکانی 13و 15 لە بڕیارەکە.

www.pertwk.com

یانزەهەم- خولی چل و چوارەهەم(1989):

وتووێژکردنی بڕگەی پەیوەندیدار بە تیرۆرەوە، لە چوارچێوەی لیژنەی شەشەم، لە ماوەی نێوان 12–19ی تشرینی یەکەمی 1989دا دەستی پێکردو، تیایدا لیژنەکە راپۆرتی سکرتێری گشتی، لەوبارەیەوە خستەڕووکە وەڵامە هاتووەکانی هەندێ لە حکومەتەکان و رێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی لە خۆگرتبوو[337]. نوێنەری دەوڵەتانی ئەندامی لیژنەکە، لە بەیاننامەکانیاندا، هەڵوێستی حکومەتەکانیان لە مەسەلەی تیرۆردا خستەڕوو.

لە وتووێژە چڕوپڕەکان کە لە لیژنەی شەشەمدا ئەنجام درا یەك دەنگی لە نێوان سەرجەم دەوڵەتاندا بۆ ئیدانەکردنی تیرۆرو بەرەنگاربوونەوەی بەدی کرا. هەروەها رێکەوتن لەسەر پێویستی هاوکاریی نێودەوڵەتی، بۆ کۆتایی هێنان بەو دیاردەیەو ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری، لەبارەی ئەو مەسەلەیەوە. هەروەها لەو مامەڵانەی کە لە لیژنەکەدا کرا، روون بووەوە کە رازیبوونی تەواو، لە نێوان ئەندامانی لیژنەکەدا، بۆ چوونە ریزی دەوڵەتانی ئەندام لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، بۆ رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان لەو بارەوەو، گونجاندنی یاسا نیشتیمانییەکان لەگەڵ یاسا نێودەوڵەتییەکاندا، لە پێناو کۆتایی هێنان بەو دیاردەیە.

و زۆربەی دەوڵەتان داوایان کرد، لە هۆیە شاراوەکانی پشتی تیرۆر بکۆڵرێتەوە، بەمەبەستی چارەسەکردنی و، دادگایکردنی تیرۆریستان، یان بەدەستەوەدانی تاوانباران بەو دەوڵەتانەی کە بوونەتە قوربانی کردە تیرۆریستییەکانیان، هەروەها ژمارەیەکی زۆر لە دەوڵەتان ئاماژەیان، بۆ پێویستی بەستنی رێکەوتننامەی دوو قۆڵی یان ئیقلیمی یان نێودەوڵەتی، بۆ بەدەستەوەدانی تاوانباران کرد.

بەڵام رووەکانی جیاوازیی نێوان ئەندامانی لیژنەی شەشەم، سەبارەت بە مەسەلەی تیرۆر، خۆی لە مەودای گرنگیی بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی پێشنیارکراو، بۆ جیاوازیکردن لە نێوان تیرۆرو خەباتی گەلان، لە پێناو رزگارکردنی نیشتیمانیدا دەبینێتەوە تیبینی دەکرێت کە دەوڵەتانی عەرەبی تێکەڵنەکردنی نێوان دیاردەی تیرۆرو خەباتی چەکداریی پەیوەندیدار، بە مافی دیاریکردنی چارەنووس کە بزووتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتیمانی پیادەی دەکەن بە پێویست دەزانن. و پشتگیریی لە بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی، بۆ جیاکردنەوەی نێوانیان دەکەن. بەڵام کۆمەڵەی دەوڵەتانی رۆژئاوا بەرهەڵستی بەستنی کۆنگرەیەکی لەو جۆرەیان کردو پێیان وایە هیچ گرنگییەکی نییە. و بە تەواوی گومانیان لەوە هەیە کە سوودی هەبێت. لە نێوان ئەو دوو کۆمەڵەیەدا، کۆمەڵەی دەوڵەتانی سۆشیالیستی هەیە. رازین بە بەستنی ئەو کۆنگرەیە، بەڵام بە مەرجی بوونی رێکەوتننامەیەکی پێش وەخت، لە نێوان سەرجەم دەوڵەتان لەو بارەیەوەو، دانانی خشتەی کارەکانی کۆنگرە کە بە کۆی دەنگ دا بڕێژرێت. زۆربەی دەوڵەتانی ئەفریقاو ئەمریکای لاتین هاوڕابوون، لەگەڵ کۆمەڵەی دەوڵەتانی سۆشیالیستی سەبارەت بەو بۆچوونە.

لە کاتی وتووێژەکانی لیژنەی شەشەمدا، چەند دەوڵەتێك پرۆژەی بڕیاری پەیوەندیدار، بە بڕگەی 139ی پێشکەشکرد کە تایبەت بوو بە بڕگەی(139) کە خرابووە بەردەمی لیژنەکەو تایبەت بوو بە تیرۆر[338]. لە دانیشتنی چل و حەوتەمی لیژنەکەدا کە لە 27ی تشرینی دووەمی 1989دا بەسترا، سەرۆك پێشنیاری دواخستنی بڕیاردانی لەسەر پرۆژە بڕیارە پێشکەشکراوەکان کرد، بۆ پێدانی دەرفەت، بۆ بەردەوامبوونی راوێژکردنی زیاتر، بە ئامانجی گەیشتن بە هەماهەنگی بیروڕاکان، سەبارەت

---

[337] لە دەقی راپۆرتی سکرتێری گشتی، بڕوانە: A/44/456 and Add. 1

[338] لیژنەی شەشەم سێ پرۆژەی پێشکەشکرد:

1. پرۆژەی پێشکەشکراو لەلایەن دەوڵەتانی رۆژئاوا (A/c.6/44/L.2)
2. پرۆژەی پێشکەشکراو لەلایەن دەوڵەتانی سۆشیالیستیەوە (A/c.6/44/L.3)
3. پرۆژەی بڕیاری پێشکەشکراو لەلایەن یوگسلاڤیاوە، لە جیاتی دەوڵەتانی بێلایەن. (A/c.6/44/L.3)

بە دەرکردنی پرۆژە بڕیارێکی یەکگرتوو. لە دانیشتنی چل و هەشتەمی لیژنەی شەشەم کە لە رۆژی(1)ی کانوونی یەکەمی 1989دا بەسترا، سەرۆکی لیژنەی شەشەم پرۆژە بڕیارێکی پێشکەشکرد کە خاڵە هاوبەشەکانی نێوان هەرسێ پرۆژە پێشکەشکراوەکەی لە خۆگرتبوو[339]. لیژنەکە بڕیاری لەسەر ئەو پرۆژەیەدا کە لەلایەن سەرۆکەوە پێشکەش کرابوو، بە راسپاردەکانەوە رەوانەی کۆمەڵەی گشتی کرد بۆ بڕیاردان لەسەری[340]. لە دانیشتنی حەفتاو دووەمی کۆمەڵەی گشتی، کە لە 4ی کانونی یەکەمی 1989دا بەسترا، کۆمەڵەی گشتی بڕیاری لەسەر پرۆژە بڕیارەکەدا بەبێ دەنگدان، بوو بە بڕیاری ژمارە29/44 [341].

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا، ئیدانەی تەواوی سەرجەم کردەو ئاکارەکانی تیرۆرکرد، بەوەی کردەی تاوانکاریین لە هەر شوێنێك ئەنجامبدرێن و، هەر کەسێکیش ئەنجامی دابێت، بەوانەشەوە کە کار دەکەنە سەر پەیوەندیی دۆستانەی نێوان دەوڵەتان و هەڕشە لە ئاسایش دەکەن پاساویان بۆ ناهێنرێتەوەو، داوای لەسەرجەم دەوڵەتان کرد کە پابەندبن بەو بڕیارانەی کە یاسای نێودەوڵەتی سەپاندویەتی، بۆ قەدەغەکردنی رێکخستنی چالاکییە تیرۆرییەکان لە دەوڵەتانی تردا، یان هاندان بۆی، یان یارمەتیدان بۆ ئەنجامدانی، یان بەشداریکردن تیایدا، یان چاوپۆشین لەو چالاکییانەی لەناو خاکەکەیاندا، بەمەبەستی ئەنجامدانی ئەو کارانەی لەو جۆرە ئەنجام دەدرێن. هەروەها سەرجەم دەوڵەتانی هاندا کە بە ئەمەك بن، بەرامبەر بەو پابەندبوونانەی کە یاسای نێودەوڵەتی سەپاندوویەتی، بۆ گرتنبەری رێوشوێنی کاراو یەکلاکەرەوە، لە پێناو کۆتایی هێنانی یەکجارەکی تیرۆری نێودەوڵەتی و، قەدەغەکردنی هەستان بە کردە تیرۆریی و وێرانکارییەکانی ئاراستەکراو دژی دەوڵەتانی ترو هاوڵاتییەکانیان، مسۆگەر کردنی دەستگیرکردن و قەڵاچۆکردن و بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی ئەو کارانە، هەروەها کۆمەڵەی گشتی داوای لە سەرجەم دەوڵەتان کرد، کە هەوڵ بدەن بۆ بڕیاردان لەسەر رێکەوتننامەکانی تایبەت بەم مەبەستە، لەسەر بنەمای دوو قۆڵی و ئیقلیمی و چەند لایەنەو هاوکاریکردنی نێوانیان بۆ ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریی پەیوەندیدار، لەبارەی قەدەغەکردنی تیرۆرو بنبڕکردنی و، گرتنەبەری هەموو هەنگاوێکی پێویست، بۆ جێبەجێکردنی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بەو مەسەلەیەوە.، هەروەها هانی هەموو ئەو دەوڵەتانەیدا کە ئەندامی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان نین، بچنەریزی رێکەوتننامەکانەوەو، داوای ئازادکردنی دەسبەجێی هەموو بارمتەگیراوو رفێنراوەکانی کرد، لە هەر کوێیەك بن و، پێشوازیی لەو هەوڵ و تێکۆشانانە کرد کە رێکخراوی فڕینی مەدەنیی نێودەوڵەتی، بە مەبەستی پتەکردنی پەسەندکردنی گشتیی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی ئاسایشی ئاسمانی و پابەندبوون پێیانەوە، بە بەستنی پرۆتۆکۆڵی تایبەت بە نەهێشتنی کاری توندوتیژیی نێودەوڵەتی، هەروەها پێشوازیی لە بڕیاری رێکخراوی دەریایی نێودەوڵەتی، بۆ رێکەوتننامەی سەرکوتکردنی کارە نایاساییە ئاراستەکراوەکان، دژی سەلامەتی کەشتیوانە دەرياييەکان و[342]، پرۆتۆکۆڵی پەیوەندیدار بە بنبڕکردنی کارە نایاساییە ئاراستەکراو دژی لەنگەرگەکانی کەناری ئۆقیانووسەکان کرد[343]. و هانی رێکخراوی فڕینی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا، بۆ

---

[339] سەبارەت بەدەقی پرۆژە بڕیارەکە، بڕوانە: A/c.6/44/L.22

[340] سەبارەت بە راپۆرتی لیژنەی شەشەم بۆ کۆمەڵەی گشتی، بڕوانە: A/44/762

[341] سەبارەت بە دەقی بڕیارەکە، بڕوانە: بەڵگەنامە رەسمییەکانی کۆمەڵەی گشتی، خولی 44(1989)، پاشکۆی ژمارە(49)، بڕوانە: A/44/49، لاپەڕە 369.

[342] ئەو رێکەوتننامەیە لە ڕۆما ئیمزاکرا لە 10ی مارتی 1988، لە ژێر چاودێریی رێکخراوی نێودەوڵەتی، بڕوانە: SVA/ CONF/ Rev. 1

[343] ئەو پرۆتۆکۆڵە لە رۆمادا ئیمزاکرا لە 10ی مارتی 1988 لەژێر چاودێریی رێکخراوی دەریایی نێودەوڵەتی، بڕوانە: SUA/ CONF/15/Rev.2

www.pertwk.com

چڕکردنی کارەکانی لە پێناوی گەیشتن بە سستمێکی نێودەوڵەتی, بۆ دانانی نیشانە لەسەر مادەکانی تەقینەوەی تایبەت بە فڕۆکە, بەمەبەستی دۆزینەوەیان.

کۆمەڵـەی گشـتی داوای لـە سـکرتێری گشـتی کـرد درێـژە بـە داواکردنـی راو بۆچـوونی دەوڵـەتانی ئەندام بدات, لەبارەی تیرۆری نێودەوڵەتی بە هەموو لایەنەکانیەوەو رێگەکان‌و ئامرازەکانی بنبڕکردنی, بە بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتیشەوە, لە ژێر سەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکان, بۆ چارەسەرکردنی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی.

دوانزەیەم: خولی چل‌و شەشەمین (1991):

لیژنەی شەشەم دەستی کرد بەوتووێژکردنی بڕگەی 125ی پەیوەندیدار بە تیرۆرەوە, لـە دانیشتنی 10ی تشرینی یەکـەمی 1991, کـە(لافلاش هـاور) ی راوێـژکاری یاسایی, راپـۆرتی سـکرتێری گشـتی پێشکەشـکرد[344]. و ئامـاژەی بـۆ گرنگـی بەسـتنی کۆنگرەیـەکی نێودەوڵـەتی کـرد, بەسەرپەرشـتی نەتەوەیـەکگرتووەکان, بـۆ دیـاریکردنی تایبەتمەندییـەکانی تـیرۆرو جیاکردنـەوەی لـە خـەباتی گـەلان, لـەپێناو رزگـاری‌و چارەسـەرکردنی هۆیـە شـاراوەکانی پشـت دیـاردەی تـیرۆر نێودەوڵـەتی, هـەروەها خستنەڕووی بیروبۆچوونەکانی حکومەتەکان‌و ئەو وەڵامانەی کە لە ئەمینداریەتی گشتیی رێکخراوە نێودەوڵەتییـەکان پێگەیشـتووەو, جـەختی لەسـەر دڵـەراوکێ‌و نیگـەرانیی کۆمەڵـەی نێودەوڵـەتی لـەو کێشەیەو پێویستی گرتنەبەری ئەو رێوشوێنانەی کرد کە رێگە دەگرن, لەوەی تاوانباران تاوانەکانیان ئەنجام بدەن‌و دادگاییان بکەن‌و ئەمەش کورتەی گرنگترین بەیاننامەی ژمارەیەك لە دەوڵەتانەیە لەو بارەیەوە:

1-**هۆڵەندا(لەجیاتی یەکێتی ئەوروپا)**

نوێنەری هۆڵەندا پابەندبوونی ئەندامانی کۆمەڵەی ئەورووپای دەربڕی, بۆ بڕیارە پەیوەندیدارەکانی نەتەوەیـەکگرتووەکان, بـۆ ئیدانـەکردنی تـیرۆری نێودەوڵـەتی کـە هەڕەشـە لـە سـەقامگیریی ئاشـتی‌و ئاسایشی جیهان دەکات‌و, داوای ئازادکردنی بارمتەگیراوو کۆتایی هێنان بە دیاردەی تیرۆری کرد. هـەروەها جـەختی لەسـەر ئامادەیی هـەژدە دەوڵەتەکە کرد, بۆ جێبەجێکردنی ئەو بڕیارانـەی کە بۆ رووبەڕووبوونـەوەی تـیرۆر گیراوەتەبـەر. و نوێنـەری هۆڵەنـدا هـانی رێکخراوەکـانی فڕینـی مـەدەنیی نێودەوڵـەتی‌دا, بـۆ گرتنەبـەری ئـەو رێوشـوێنانەی کـە پێشـتر لەسـەری رێکـەوتوون. هـەروەها ئـەو پێشنیارانەی نرخاند کە داوای بەستنی کۆنگرەی نێودەوڵەتی دەکەن بۆ ئیدانەکردنی تیرۆر, بەمەرجێ لەو چوارچێوەیەدا تیرۆرو مافی دیاریکردنی چارەنووس لە یەکتر جیابکرێتەوە.

2-**ئەرجەنتین:**

نوێنەری ئەرجەنتین ئاماژەی بۆ ئەوە کرد کە لە خولی چل‌و چوارەمی کۆمەڵەی گشتیدا, رێکخراوە نێودەوڵەتییەکان ئیدانەی هەموو شێوەکانی تیرۆری نێودەوڵەتییان کرد. و هەروەها ئاماژەی بۆ ئەوەش کرد کە هێشتا دەردی تیرۆر هەڕەشە لە ئاسایش‌و سەقامگیری دەکات‌و, ئەوەی بەم دواییە لە کەنەدا رووی‌دا, کاتێ کە عیراق دەوڵەتی کوێتی داگیرکرد, باشترین نموونەیەتی.

3-**لیبیا:**

نوێنـەری لیبیـا ئامـاژەی, بـۆ یەکخسـتنی هەوڵـەکانی کۆمەڵگـەی نێودەوڵـەتی کـرد لـەو کاتـەوەی پیادەکردنی تیرۆر دەستی پێکردو روو لە زیادبوون‌و بەرفراوان بوون بووە, بە هـەموو شـێوازەکانیەوە, بە تایبەتی تیرۆری دەوڵەت‌و تیرۆری تاك, کە هەڕەشە لە ئاسایش‌و ئاشتی‌و سەقامگیریی نێودەڵەتی لـەق دەکـات کـە سـەرجەم دەوڵـەتان جـەختی لەسـەر دەکـەن هـەوڵی چەسـپاندنی دەدەن لـە رێگـەی بانگەشـەکانەوە, بـۆ پەرەپێـدانی رێکخـراوی نەتەوەیـەکگرتووەکان‌و پتـەکردنی رۆڵـی‌و بـەدیهێنانی ئاوات‌و ئامانجی گەلان‌و, گەیشتن بەمەبەستەکانیان, لەپێناو کۆتایی هێنان بەدیوەزمەی تیرۆر کە بۆتە

[344] سەبارەت بە راپۆرتی سکرتێری گشتی, بڕوانە: *a/46/346 AND Add. 1,2*

هۆی نا ئارامیی جیهان‌و هەڕشە لە سستمە سیاسی‌و کۆمەڵایەتی‌و ئابورییەکان‌و ژیانی بێ تاوانان لە هەموو شوێن‌و کاتێکدا دەکات.

هـەروەها نوێنەرەکـەی لیبیـا ئامـاژەی بـۆ جیـاوازیی گـەروەی نێـوان تـیرۆر کـە لـە ئـەنجامی نیـازی تاوانکاری‌و شەڕەنگێزی‌و ئاکاری شەڕخوازی پیادە دەکرێت, چ راستەوخۆ لەلایەن دەوڵەتەوە ئەنجام بـدرێت, یـان بـە ناڕاسـتەوخۆ پشـتگیریی لـەو لایەنانـە بکـات کـە لـەبڕی خـۆی پراکتیـزەی دەکـات, بەمەبەستی نۆرێن‌و کۆنترۆڵکردن, لەگەڵ خەباتی رەوای چەکداری کە گەلان‌و بزووتنەوە ئازادیخوازە نیشتیمانییەکان پێی هەڵدەستن, بۆ دیاریکردنی چارەنووس‌و رزگاربوون لە نۆرێن بە هەموو شێوە جیاوازەکانیەوە, بۆ دەستبەرکردنی مافی رەوای نیشتیمانی لەسەربەخۆیداو, درێژەی بەوتەکەی‌دا و گوتی: ئەوەی جێگەی داخە ئەوەیە کە ئێمە ئەمڕۆ رووبەڕووی تیرۆرێك دەبینەوە کە دەوڵەتانێك دژی دەوڵـەتێکی تـر پـەیڕەویی دەکـەن‌و, بەمەبەسـتی سـەپاندنی نـۆرێنی خۆیـان بەسـەریداو لـەقبوونی سەقامگیری‌و سەلامەتی‌و سەربەخۆیی سیاسی رووبەڕووی مەترسی دەکاتەوەو, شێواندنی پلانەکانی فراژوبـوون‌و, داڕمـانی ئـابووری‌و ژێرخـانی بنـەڕەتی‌و, برسـی کردنـی گەلەکـەی‌و زیـان گەیانـدن بـە یەکپارچەیی نیشتمانی‌و وێرانکردنی دەزگا زانستی‌و شارستانییەکانی, بە بیانووی دروستکراوەوە کە نـە لۆژیـك‌و نـە یاسـا و نـە ویـژدانی مرۆڤایـەتی پاسـاوی بـۆ ناهێننـەوە, گوایـە ئاسـایش‌و ئاشـتی نێودەوڵەتی دەپارێزن. هەروەها نوێنەری لیبیا لە وتەکەیدا, ئاماژەی بەو تیرۆرە کرد کە بەسەر گەلی فەلەستین‌و لەسەر گەلانی ترەوەیە, کە گەلی فەلەستین رۆژانە رووبەڕووی هەموو جۆرەکانی ئەشکەنجەو کوشـتن دەبنـەوە بـە دڕنـدەترین شـێوەو, ئـاوارەبوون‌و تیرۆرکردنـی سـەرکردەکانیان, بەمەبەسـتی دامرکاندنـەوەی راپەڕینەکـەیان لـە خاکـە داگیرکراوەکـان. هـەروەها گـوتی کـە وڵاتەکـەی ئیدانـەی تـیرۆر دەکات‌و داوا لـە کۆمەڵگـەی نێودەوڵـەتی دەکات بـەرەنگاریی ببنـەوەو رێگـەی لێبگـرن‌و گـەلی فەلەستین بتوانێ مافە بنەڕەتی‌و رەوا نیشتمانییەکانی دەستەبەر بکات, هـەروەها ئیدانـەی هـەموو جـۆرە کارێکی تیرۆریستییانە دەکات.

4-**کوێت:**

نوێنـەری دەوڵـەتی کوێـت لـە بەیاننامەکـەیدا, روونـی کـردەوە کـە دیـاردەی تـەنراوەی پەیوەندییـە نێودەوڵەتییەکان کرمۆڵ دەکات‌و, توندوتیژی‌و بێسەرو بەرەیی‌و هەستی رق‌و دوژمنایـەتی, لـە نێوان دەوڵـەتان‌و گـەلانی جیهانـدا بڵاودەکاتـەوەو, وڵاتەکـەی گرنگییـەکی تایبـەتی بـەو کێشـەیە دەدات, لـە رێگەی ئەزموونە خۆیەتییە تاڵ‌و پڕ لە ئازارەکانی کە ڕووبەڕووی کۆمەڵگەی بێ وەی‌و بچووکی وەکو کوێت بووەوە.

ئـەو ئەزموونانـەش جۆراوجۆربـوون, وەکـو رووداوی تیرۆرکردنـی دبلۆماسـییەکانی لـەدەرەوەو, تەقاندنەوەو وێرانکردنی دەزگا نیشتمانییەکان‌و, هەوڵدان بۆ تیرۆرکردنی ئەمیری کوێت, بەم دواییەش داگیکردنی کوێت, لەلایەن عیراقەوە. نوێنەرەکەی کوێت لە وتەکەیدا گوتی, داگیرکردنی کوێت لەلایەن رژێمـی عیراقـەوەو وێرانکـردن‌و کـاولکردنی دەوڵـەتی کوێـت‌و تواناکـانی‌و, کوشـتن‌و ئـاوارەکردنی گەلەکەی‌و, دواخستنی ئازادکردنی دیلە کوێتییەکان, هەموو ئەمانە جەخت لەسەر پێویستی کاری جدی دەکەنـەوە, بـۆ کۆتـایی هێنـان بـەو دیاردەیـە, لەلایـەن کۆمەڵگـەی نێودەوڵەتییـەوەو, ئـەویش بـە بەرپەچدانەوەی رژێمە هاوشێوەکانی رژێمی عیراق کە لەسەر تیرۆرو زوڵم‌و کوشتن‌و تۆقاندن دامەزراوە, نەك تـەنها لـە دژی دەوڵـەتانی دراوسێی, بـەڵکو لـە دژی گەلەکەشی پیادەی کردوەو گەلەکەی کردۆتـە قوربـانی یەکـەمی کـارە تیرۆرییـەکانی‌و جـەختی لەسـەر ئـەوە کـرد کـە ئـەوە تـەنها بـە هاوکاریی‌نێودەوڵـەتی‌و, مـل نـەدان بـەکارە تیرۆرییـەکان‌و, مانـەوەو جێگیریـی لەسـەر داب‌و نـەریتی بەرپەچدانەوەی تیرۆرو تیرۆریستان بەدی دێت.

نوێنەرەکـەی کوێـت روونـی کـردەوە کـە تیرۆریزمـی عـیراق, داهـاتی سروشـتی وێرانکـردو ژینگـەی وڵاتی کوێتی ئالودەکردو زیانی بەو ناوچەیە گەیاندو ئەویش بە تاوانی سووتاندن‌و تەقاندنەوەی بیرە

www.pertwk.com

نەوتەکانی کوێت. و ئیدانەکردنی کوێتی لە دژی تیرۆر راگەیاند کە ئاسایشی دەوڵەتان و سەلامەتی گیانی مرۆڤی بێ تاوان رووبەڕووی مەترسی دەکاتەوەو, داوای پێویستی جیاکردنەوەی کردە تیرۆرییەکانی لە خەباتی مافی گەلان, لەپێناو کێشە رەواکەیان و رزگارکردنی خاکەکەیان کردو, خەباتی گەلی فەلەستینی لە خاکی عەرەبی داگیرکراودا, بە نموونە هێنایەوە. و هەروەها جەختی لەسەر بیرۆکەی بەستنی کۆنگرە کردەوە, بۆ پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی و جیاوازیی لەگەڵ خەباتی گەلان, لە پێناوی رزگارکردنی خاکەکەیداو, داوای دانانی رێگە چارەی بنەڕەتی, بۆ گەیشتن بە چارەسەرکردنی دیاردەی تیرۆرکرد. و نوێنەری کوێت چەندین پێشنیاری, بۆ کۆتایی هێنان بە دیاردەی تیرۆر پێشکەشکرد, کە گرنگترینیان ئەمانەن:

أ–ئیدانەکردنی تیرۆری رەسمیی رێکخراو, لەلایەن دەوڵەت بە هەموو شێوەکانیەوە, بەوەش کە مافەکانی مرۆڤ بەزەقی پێشێل دەکات و هەڕەشە لە ئاسایش و سەقامگیریکۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکات.

ب–سووربوون لەسەر بوونی ستراتیژێك بۆ قەڵاچۆکردنی تیرۆر.

ج–دابڕین و گۆشەگیرکردنی ئەو دەوڵەتانەی کە تیرۆری لێوە دەردەچێت, یان داڵدەی تیرۆریستان دەدات.

د–قەدەغەکردنی هەستان بە ئامادەکردن و رێکخستنی کردە تیرۆرییەکان.

هـ–قەدەغەکردنی وێرانکاریی و تێکدان کە ئاراستەی دەوڵەت و هاوولاتییان دەکرێت.

و–مسۆگەرکردنی دەستگیرکردن و دادگاییکردن, یان بە دەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان.

ز–هاوکاریکردنی نێوان دەوڵەتان, لەبواری ئاڵوگۆڕی زانیاریی پەیوەندیدار, بە قەدەغەکردنی تیرۆرو بنبڕکردنی.

ح–سازش نەکردن یان مل نەدان, بۆ داواکاری تیرۆریستان.

ط–چوونە ریزی دەوڵەتان بۆ رێکەوتننامە دوو قۆڵی یان ئیقلیمی, یان نێودەوڵەتییەکان, بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی.

ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا:

نێردراوی ئەمریکا باسی لە گرنگترین ئەو وتووێژانەکرد کە لەلایەن ئامادەبوانەوە, لەمەڕ ئەم بڕگەیە خرایەڕووو, جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە سەرجەم بەشداربووان ئیدانەی تیرۆرییان کردو ئامادەیی خۆیان دەربڕی, بۆ هاوکاریکردن, لە پێناو کۆتایی هێنان بەو دیاردەیە. و نێردراوەکەی ئەمریکا گوتی ئەو رۆژانە بەسەرچوو کە کەمینە لە شاندەکان کار بۆ ئەوە بکەن کە مەرجی دیاریکراو دابنێن, بەر لە ئیدانەکردنی شێوە جیاوازەکانی تیرۆر, بەوەی کردەی تاوانکارییە. نێردراوەکەی ئەمریکا رایگەیاند کە تەباییەکی نێودەوڵەتی لە هەڵوێستی شاندەکاندا هەیە, بەرامبەر بە ئیدانەکردنی تیرۆرو, ژمارەی رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا, لەوانەش:

أ–رێکەوتننامەکانی نەهێشتنی دەستێوەردانی نایاسایی لە خزمەتگوزارییەکانی فڕینی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا.

ب–رێکەوتننامەکانی پاراستنی دبلۆماسییەکان و ئەو کەسانەی مافی پاراستنی نێودەوڵەتییان هەیە.

ج–رێکەوتنامەی بەرەنگاربوونەوەی بە بارمتەگرتن.

د–رێکەوتننامەی قەدەغەکردنی کردە تیرۆرییەکان لە ئۆقیانووسەکاندا, هەروەها گوتی تەوەری سەرەکیی ئەو رێکەوتننامانە, بریتییە لە پارێزگاری نەکردنی تیرۆریستان و, ئاماژەی بۆ ئەوەش کرد کە لیژنەی بەڵگەنامەکە, کار بۆ دیاریکردنی پەیوەندیی نێوان رێکخراوە ئیقلیمییەکان و نەتەوەیەکگرتووەکان دەکات و, ئەم هاوکارییەش, لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا گەشە دەکات. و گوتی کە

ولاتەکەی بڕوای وایە کە پێویستە مەسەلەی تیرۆر بە چەکی ئەتۆمی و کیمیایی و بایۆلۆژیی, لە داهاتوودا تاوتۆ بکرێت. و سوپاسی یەکێتی سۆڤیەتی کرد, لەوەی کە ئەم بابەتەی خستە بەردەم کۆمەڵەی گشتی. بەڵام سەبارەت بەو پێشنیارە تایبەتە, بۆ بەستنی کۆنگرەیەکی نێودەوڵەتی بە چاودێریی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ تاوتوێکردنی پێناسەی تیرۆرو بنبڕکردنی جیاکردنەوەی لە خەباتی چەکداریی, لە پێناوی دیاریکردنی مافی چارەنووس, ئەوا ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا تەبایە, لەگەڵ ئەو ولاتانەی کە پێیان وایە, ئەو کۆنگرەیە بەر لە بەدیهێنانی کۆدەنگییەك لە مەسەلەی پێناسەی تیرۆردا نەبەسترێت, چونکە تا ئێستا وتووێژەکان نەیان توانیوە کۆ دەنگییەك لەو بارەوە بەدەست بهێنن.

6-یەکێتی سۆڤیەت:

یەکێتی سۆڤیەت تیرۆری ئیدانەکرد, بە هەموو شێوازەکانیەوەو هەموو ئەو هۆکارانەی لە پێشتییەوەن و, داوای لە ولاتان کرد, هیچ جۆرە یارمەتییەك پێشکەش بە تیرۆریستان نەکەن و رۆڵی رێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی بەرز نرخاند, سەبارەت بە قەدەغەکردنی بەکارهێنانی مادەی پلاستیکی تەقینەوەو دانانی نیشانە لەسەریان. هەروەها گوتی کە پێویستە هاوکاریی هاوبەشی نێوان ولاتان و نەتەوەیەکگرتووەکان, بۆ نەهێشتنی دیاردەی تیرۆر پتەو بکرێت.

لەدانیشتنی بیست و شەشەمی لیژنەی شەشەم کە لە 31ی تشرینی یەکەمی 1991دا بەسترا, بەبێ دەنگدان پرۆژەی بڕیارێك پەسەندکرا[345] تایبەت بوو بە"ئەو رێوشوێنانەی دەبنە هۆی نەهێشتنی تیرۆری نێودەوڵەتی, کە گیانی مرۆڤی بێ تاوان دەخاتە مەترسییەوە, یان لەناوی دەبات, یان هەڕشە لە ئازادییە بنەڕەتییەکانی دەکات و, تاوتوێکردنی ئەو هۆکارانەی لە پشتی شێوازەکانی تیرۆرو کارە توندوتیژەکانەوەن کە دەرهاویشتەی بێ ئومێدیوهەستکردن بە بێزاریین و هەندێ لە خەڵکی دەبن بە قوربانی و, تەنانەت گیانی خۆشیان لەدەست دەدەن, بە هەوڵی ئەوەی گۆڕانکاریی بنەڕەتی بەدیبهێنن"و هاوپێچ لەگەڵ راسپاردنەکانی رەوانەی کۆمەڵەی گشتی کرا, بۆ ئەوەی بڕیاری لەسەر بدرێت[346]. و لە دانیشتنی شەشەمو حەوتەمی کۆمەڵەی گشتیدا, کە لە(9)ی کانونی یەکەمی 1991دا بەسترا, بەبێ دەنگدان پرۆژەی راسپاردبووو, بوو بە بڕیاری 51/46.

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا, بیزاریی خۆی دەربڕی, بەهۆی بەردەوامبوونی کارە تیرۆرییە نێودەوڵەتییەکانەوە, بە هەموو شێوازەکانی لەسەر ئاستی جیهان, بەو کردانەشەوە کە ولاتان بەشداریی لە ئەنجامدانیان دەکەن, راستەخۆ یان ناڕاستەوخۆو, تیایاندا ژیان و گیانی کەسانی بێ تاوان دەکەوێتە مەترسییەوە, یان لەناودەچن کە کاریگەریی زیانباری لەسەر پەیوەندیی نێودەوڵەتی هەیەو, رەنگە ئاسایشی ئیقلیمی ولاتان و ئارامییان بشێوێنێت. و کۆمەڵەکە پەیوەندیی نێوان کۆمەڵە تیرۆرییەکان و بازرگانانی مادده بێهۆشکەرەکان و, ولاتانی وە ئاگاهێنایەوەو[347], باوەڕی بە گرنگیی گەشەپێدان و چاککردنی هاوکاریی نێودەوڵەتی, لەنێوان دەوڵەتاندا, بەشێوەی دوو قۆڵی یان ئیقلیمی یان چەند لایەنە هەیە, کە دەبێتە هۆی بنبڕکردنی کارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی و ئەو هۆکارانەی لە پیشتیانەوەن. و کۆمەڵە لە بڕیارەکەیدا ئەوەی سەلماند کە دەکرێ چالاکیی خەباتکردن دژی تیرۆر فراوان بکرێت, لەرێگەی دانانی پێناسەیەك بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی کە بەشێوەیەکی گشتی پەسەند بکرێت.

---

[345] سەبارەت بە پڕۆژەی بڕیارەکە, بڕوانە: *A/c.6/46/L.4*

[346] بڕوانە: *A/46/654*

[347] سەبارەت بە پوەندیی لە نێوان تیرۆرو بازرگانی مادە بێهۆشکەرەکاندا, بڕوانە:
"International Terrorism and the Drug Connection", Symposium on International Terrorism organized by Ankara University Pres, 1984.

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا, بە تەواوی هەموو کردەو شێوازەکانی تیرۆری ئیدانەکرد, بەوەی کردەی تاوانکارینو لە هەر شوێنێكو لەلایەنو هەر کەسێکەوە ئەنجام بدرێت, پاساو نادرێتەوە, بەوانەشەوە کە هەڕەشە لە پەیوەندیی دۆستانەی نێوان وڵاتان دەکەنو ئاسایشیان دەخەنە مەترسییەوە. و داوای لە هەموو وڵاتان کرد پابەندبن بەو خاڵانەی کە یاسای نێودەوڵەتی دەیسەپێنێت بەسەریاندا, بەوەی کاری تیرۆر لە وڵاتانی تردا رێکنەخەن, یان هانی نەدەن, یان یارمەتی ئەنجامدانی نەدەنو تیایدا بەشداریی نەکەنو چاوپۆشیی لەو چالاکییانە نەکەن کە لە خاکەکانیاندا رێکدەخرێن, بەمەبەستی ئەنجامدانیان یان هاندانیان. هەروەها هانی هەموو وڵاتانی دا, بۆ ئەوەی رێوشوێنی کاریگەرو یەکلاکەرەوە بگرنەبەر, لە پێناوی بنبڕکردنی خێراو یەکجارەکی تیرۆری نێودەوڵەتیو, هەستن بە توێژینەوە لەو بارەوە, بەم شێوەیە[348]:

أ-رێگەنەدان بە ئامادەکردنو رێکخستنی ئەو کارانەی کە دەخوازێت لەناو خاکەکەی, یان لەدەرەوەدا ئەنجام بدرێت, لە کاری تیرۆریستانەو وێرانکاری کە دژی وڵاتانی ترو هاووڵاتیانیان ئەنجام دەردێن.

ب-دابینکردنی دەستگیرکردنو دادگاییکردنو بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان.

ج-هەوڵدان بۆ بەستنی رێکەوتنامە تایبەتەکان, بۆ ئەم مەبەستە, بەشێوەی دوو قۆڵیو ئیقلیمیو چەند لایەنەوە.

د-هاوکاریی لە نێوانیایدا, لە گۆڕینەوەی زانیاریی پەیوەندیدار, سەبارەت بە رێگەگرتن لە تیرۆرو بنبڕکردنی.

هـ-گرتنەبەری خێرای هەموو هەنگاوە پێویستەکان, بۆ جێبەجێکردنی رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکان, سەبارەت بەم بابەتە کە دەوڵەتان تیایدا دەبن بە ئەندام, بە گونجاندنی نێوان یاسا ناوخۆییەکانو ئەم رێکەوتنامانە.

کۆمەڵەی گشتی لە بڕیارەکەیدا, بە توندی داوای بەردانی خێراو بێ وەیی هەموو بە بارمتە گیراوەکانو رفێنەران کرد, لە هەر شوێنێك بنو لەلایەن هەر کەسێکەوە بە بارمتەگیرابنو, داوای لە هەموو وڵاتان کرد کە نۆرێنی سیاسی خۆیان بە کارببەن, بە پێی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکانو پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی بۆ بەدیهێنانیو رێگەگرتن لە ئەنجامدانی بە بارمتەگرتنو رفاندن. هەروەها نیگەرانیی خۆی دەردەبڕی, لەمەڕ زۆربوونو مەترسیی پەیوەندیی نێوان تاقمە تیرۆریستەکانو بازرگانانی ماددە بێهۆشکەرەکانو چەکدارە نیمچە سەربازییەکانیان, کە پەنا دەبنە بەر هەموو جۆرە توندو تیژییەكو, بەمەش هەڕشە لە سستمی دەستوریی وڵاتان دەکەنو مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ پێشێل دەکەن. و داوای لە سکرتێری گشتی کرد کە بە پێی پێویست, لەمەڕ جێبەجێ کردنی ئەم بڕیاردانە بەدواداچوونی هەبێتو, لەم بارەوە راپۆرتێك پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی بکات, لە خولی چلو هەشتەمیدا. و بڕیاریدا لە خشتەی کاتیی کارەکانیدا, لە خولی چلو هەشتەمدا, بڕگەیەك بەم ناونیشانە دابنێت(ئەو رێوشوێنانەی بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی پێویستن).

---

[348] بڕگەی جێبەجێکاریی 4 لە بڕیارەکە.

www.pertwk.com

لێکۆڵینەوەی سێهەم

لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتی

بەپێی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، ژمارە 3034ی 18ی کانونی یەکەمی 1972 لیژنەیەکی تایبەت، سەبارەت بە تیرۆری نێودەوڵەتی دامەزرا، بۆ تاوتوێکردنی ئەو تێبینییانەی دەوڵەتان پێشکەشی دەکەن، بەمەرجێك راپۆرتێك پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی بکەن، لەگەڵ ئەو راسپاردانەی دەبنەن هۆی رەخساندنی رێگەکانی هاوکاریی نێودەوڵەتی، لەپێناوی بنبڕکردنی خێرای ئەم کێشەیە[349].

ئەو لیژنە تایبەتە لەبارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان لەماوەی نێوان 16ی حوزەیران تا 11ی تەمموزی 1973دا کۆبوونەوەو. لیژنەکە لەکۆبوونەوەی حەڤدەیەمی کە لە 13ی تەممووزدا بەسترا، بڕیاری پێکهێنانی سێ لیژنەی بچووکتری دا، یەکەمیان تایبەت بە پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی و، دووەمیان تاوتوێی ئەو هۆکارانە بکات کە لەپشتی بڵاوبوونەوەی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوەن و، سێهەم راسپێردرا، تا ئەو رێوشوێنانە تاوتوێ بکات کە پێویستن، بۆ رێگەگرتن و بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی و. لیژنە تایبەتەکە لەخولی بیست و هەشتەمدا، راپۆرتی خۆی پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی کرد[350]. بەهۆی کەمیی ماوە، کۆمەڵەی گشتی بەبێ دەنگدان بڕیاریدا تاوتوێکردنی راپۆرتەکە دوابخات بۆ خولی بیست و نۆهەمو[351] لە 15ی کانونی یەکەمی 1976دا، کۆمەڵەی گشتی بڕیاریدا لیژنەی تایبەت بەتیرۆر بانگهێشت بکات، بۆ درێژەدان بەکارەکانی، بەپێی ئەو دەسەڵاتەی لەبڕیاری ژمارە 3034ی 18ی کانونی یەکەم 1972ی کۆمەڵەی گشتی پێی درا[352].

لیژنە تایبەتەکە دەست بەکاربوو، لە نەتەوە یەکگرتووەکان لەماوەی نێوان 14–15ی مارتی 1977، بۆ تاوتوێکردنی گرنگترین خاڵەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی، وەکو هەنگاوی یەکەمی بۆ پێشکەشکردنی راپۆرتەکەی بۆ کۆمەڵەی گشتی و. لەخولی‌سی‌ودووەمدا، لیژنەکە توێژینەوەیەکی تاوتوێ کرد کە ئەمانەتی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ئامادەی کردبوو، کە سەبارەت بەو هۆکارانەی لەپشتی دیاردەی تیرۆرەوەن[353] راو بۆچوونی دەوڵەتانی دەخستەڕوو. توێژینەوەکە خۆی لەقەرەی پێناسەکردنی تیرۆردا، لەگەل روونکردنەوەی ئەوەی کە تیرۆر سیفەتی نێودەوڵەتی وەردەگرێت، کاتێ ئامادەکاریی بۆ دەکرێت و رێکدەخرێت و دەست پێدەکات لە وڵاتێکی دیاریکراودا، بۆ ئەوەی لەوڵاتێکی‌تر روودات، یان کاتێ ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان لەوڵاتێکی تردا بن، جگە لەو وڵاتەی ئەو کردانەی تیادا روو دەدات، لەگەڵ پێشنیارکردنی رێوشوێنی کردەی بنبڕکردنی تیرۆر. بەڵام بەهۆی رێکنەکەوتنی لایەنە بەشداربووەکان لەکاری لیژنەکەدا، لەسەر چەند بیرۆکەیەکی دیاریکراو هاوبەش سەبارەت بەتیرۆر،

---

[349] لیژنە تایبەتەکە لەسی و پێنج ئەندام پێکهات کە سەرۆکی کۆمەڵەی گشتی دایمەزراند، بەرەچاوکردنی دابەشکردنی عادیلانەی جوگرافی، بەپێی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 3034 کە لە 18ی کانونی یەکەمی 1972دا دەرچوو. ئەندامانی لیژنەکە بریتییبوون لە: یەکێتی سۆڤیەیەت، ئۆرگوای، ئێران، ئیتالیا، بەربادوس، پەنەما، تورکیا، چیکۆسلۆڤاکیا، تونس، جەزائیر، کۆماری ئۆکرانیای سۆشیالیستی سۆڤیەتی، تەنزانیا، سوریا، زائیر، زامبیا، سوید، گینیا، فەرەنسا، فەنزویلا، کەنەدا، کۆنگۆ، بەریتانیا، مۆریتانیا، نەمسا، نەیجیریا، نیکاراگوا، هایتی، هیند، مەجەر، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، یابان،یەمەنی دیموکراتی، یۆگسلاڤیا، یۆنان.

[350] سەبارەت بەراپۆرتی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆرەوە، بڕوانە: بەڵگەنامە رەسمییەکانی کۆمەڵەی گشتی، خولی (28) (1973)، پاشکۆی ژمارە (28) *(A/9028)*.

[351] بڕوانە: بەڵگەنامە رەسمییەکانی کۆمەڵەی گشتی، خولی 29، پاشکۆی 31 (*A/9631*)، لاپەڕە 360.

[352] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 102/31 کە لە 15ی کانونی یەکەمی 1976دا دەرچووە.

[353] بڕوانە: ئەو توێژینەوەیەی کە سکرتاریەتی گشتی سەبارەت بەتیرۆر ئامادەی کردووە.

سەرەڕای ئەو پێناسەیەی لەسەری رێکەوتوون بۆ مانای تیرۆرو ئەو دۆخ و هەڵسوڕاوییانە، کۆمەڵەی گشتی لە 16ی کانونی یەکەمی 1977دا بڕیاریدا، بانگهێشتی لیژنە تایبەتەکە بکات، بۆ درێژەدان بەکارەکانی و، داوای لەسکرتێری گشتی کرد کە توێژینەوەیەکی شیتەڵکاری لەمەڕ تێبینییەکانی وڵاتان رەوانەی لیژنەکە بکات، داوای لە لیژنەکە کرد تاوتوێی ئەو تێبینیانە بکات و راپۆرتەکەی بنێرێت بۆ کۆمەڵەی گشتی لە خولی سی‌وچوارەمیدا، هاوپێچ لەگەڵ راسپاردەکانی، سەبارەت بە ئەگەری بەرپاکردنی هاوکاریی، بۆ بنبڕکردنی ئەو کێشەیە[354].

لەخولی سی‌وچوارەمی ساڵی 1979دا، لیژنە تایبەتەکە هۆکارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی تاوتوێ کرد و، ئەو رێوشوێنانەی پێویستن، بۆ بەرەنگار بوونەوەی، راپۆرتی خۆی پێشکەش بە کۆمەڵەی گشتی کرد، لەگەڵ ئەو راسپاردەو پێشنیارانەی لەو مەسەلەیەدا[355] بەگونجاوی دەزانن. سەبارەت بە هۆکارەکانی تیرۆر، لیژنەکە لە راپۆرتەکەیدا، ئاماژە بە داگیرکاری و رەگەز پەرستی و دەستدرێژی و دەست تێوەردان، لەکاروباری ناوخۆی وڵاتان و توندوتیژیی بە کۆمەڵ کە بەهۆی دەرکردنی بەکۆمەڵی دانیشتوانەوە دەبێت و، داگیرکاریی بێگانەو کۆنترۆڵی بێگانە لەسەر سامانی سروشتی وڵاتە تازە پێگەیشتووەکان و نەبوونی عەدالەتی کۆمەڵایەتی و پێشێلکردنی مافی مرۆڤ و برسێتی و هەژاری و.....هتد.

بەڵام سەبارەت بەڕێوشوێنە پێویستەکانی بنبڕکردنی تیرۆر، لیژنەکە داوای رێوشوێنی کردەیی و هاوکاری کرد، لەپێناوی بنبڕکردنی خێرای کێشەی تیرۆر، بەهەرچی زووتری چوونی دەوڵەتان، بۆ ناو رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکان کەهەندێ لایەنی کێشەی تیرۆر چارەسەر دەکەن و، بەستنی پەیماننامەی دووقۆڵی کەبڕگەی تایبەت بەدەستەوەدان یان دادگایی کردنی تیرۆریستە نێودەوڵەتییەکان لەخۆ دەگرێت.

کۆمەڵەی گشتیی پێشوازیی لەو ئاکامانەکرد کەلیژنە تایبەتە پەیوەندایدارەکە بەتیرۆری نێودەوڵەتییەوە، لەخولی ساڵی 1979دا بەدەستی هێنا، ئەو راسپاردانەی رەچاو کرد کەلیژنەکە، سەبارەت بەڕێوشوێنی عەمەلی بۆ هاوکاریی نێودەوڵەتیی پێشکەشی کرد، بۆ بنبڕکردنی خێرای کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی و، داوای لەو وڵاتانەکرد کەهێشتا بەو کارە هەڵنەستاون، بچنەوە بەچوونە ریزی ئەو رێککەوتننامە نێودەوڵەتییانەی تایبەتن، بەلایەنەکانی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوەو، داوای لەسکرتێری گشتی کرد، لەمەڕ جێبەجێکردنی ئەم راسپاردانە، بەدواداچوونی هەبێت[356].

لەخوارەوە، باس لەهەوڵەکانی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆری نێودەوڵەتی دەکەین، لەڕێگەی ئەو ئاکامانەی لیژنەی بچووکەکان پێی گەیشتوون کەدانران بۆ پێناسەکردنی تیرۆرو تاوتوێکردنی ئەو هۆکارانەی لەپشتی ئەم دیاردەیەوەن و ئەو رێوشوێنە پێویستانە، بۆ رێگەگرتن و بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی.

یەکەم- لیژنەی تایبەت بە پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی:

ئەم لیژنەیە لەماوەی 1–2ی ئابی 1973دا، کۆبووەوەو ئەو پێشنیارانەیان تاوتوێکرد کەوڵاتانی بێ لایەن و فەرنسا و یۆنان و هایتی و ئێران و نەیجیریا و فەنزویلاوە پێشکەشکرا[357] و. هەندێ لەئەندامانی

---

[354] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 147/32 کە لە 16ی کانونی یەکەمی 1977دا دەرچووە، هەروەها بڕوانە:
UN GAOR, Thirty- Second Session, Suppl. No. 37 (A/32/37), 1977 PP.1-5.

[355] لە راپۆرتی لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆر، بڕوانە: بەڵگەنامە رەسمییەکانی کۆمەڵەی گشتی، خولی 34 (1979). پاشکۆی ژمارە 37 (*A/34/37*).

[356] بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 145/34 کەلە 17ی کانونی یەکەمی 1979دا دەرچووە.

[357] بڕوانە:

www.pertwk.com

لیژنەکە (فەرەنساو جەزائیر) بەپێویستیانزانی کەتوێژینەوەیەکی قووڵ بکرێت، بۆ دیاردەکە کە دەکرێ لەڕێگەیەوە بگەن بەپێناسەیەك بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی، بەڵام هەندێ لایەنیتر (کەنەداو ویلایەتە یەکگرتووەکان) پێیان وابوو کەپێناسەکردنی دیاریکراوی تیرۆر پێویست نییەو، باشتروایە شێوازێکی عەمەلی دابنرێت، بۆ دیاریکردنی کردە تیرۆرییە هەرە ترسناکەکان، وەکو هەنگاوێك بۆ بەستنی چەند رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی، بۆ رێگە گرتنو بنبڕکردنی ئەم کردانە، بەو جۆرەی کە بەکار هێنرا، لە ئامادەکردنی رێکەوتنامە تایبەتەکان بەفڕۆکەوانی مەدەنی.

هەندێ لە ئەندامانی لیژنەکە پێیان وابوو کە لەم چوارچێوەیەداو پێناسەی ئەو مەرجانە پێویستە هەبن، بۆ ئەوەی کاری تیرۆر ببێت بە نێودەوڵەتی، ، هەندێ پێیان وابوو کە کاری توندوتیژی کە هۆکاری سیاسی یان ئابووری یان کۆمەڵایەتییان لەوپشتەوەیە، لەلایەن هەندێ کەس لەناو دەوڵەتێکدا، کە ناکرێ بەکاری تیرۆری نێودەوڵەتی دابنرێت، چونکە دەچێتە قاڵبی کاروباری ناوخۆیی دەوڵەتی پەیوەندیدارەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، هەندێ پێیان وابوو کە کاری تیرۆری ناوخۆ گەلێ جار ئاسەواری نێودەوڵەتییان لێدەکەوێتەوە، بۆیە ئەوە دەکەوێتە ناو چوارچێوەی ئەو رێوشوێنە نێودەوڵەتییانەی تایبەتن بە بنبڕکردنی ئەم دیاردەیە.

لیژنەکە بابەتی هاندەری ئەنجامدانی کردەکانی تیرۆری تاوتوێکردو. هەندێ پێیان وابوو، ئەو تیرۆرەی کە هاندەری کەسی لەپشتەوەیە، یان ئەوەی ئەنجام دەدرێت، بەمەبەستی بەدەستهێنانی سوودێکی کەسی بخرێتە چوارچێوەی ئەو کارانەی کە دەبێ قەڵاچۆبکرێن، لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا. لەگەڵ ئەوەشدا، هەندێ پێیان وابوو کە ئەم جۆرەکارانە، ناکەونە ناو چوارچێوەی ئەو کارانەوە کە دیاری کراون بۆ لیژنەکە، چونکە ئەو تاوانانە کە یاسای گشتی لەناو رێسا ناوخۆییەکاندا، سزای بۆ دیاری کردووە، کاری لیژنەکە سنووردار دەکات، بۆ پێناسەکردنی ئەو کارە تیرۆرییانەی هاندەری سیاسییان لەپشتەوەیە.

هەندێ لەئەندامانی لیژنەکە، ئاماژەیان بەوە کرد کە هەر پێناسەیەك کە لەچوارچێوەی لیژنەکەدا پێی بگەن، دەبێ زیان بەمافی گەلان، کە دیاریکردنی چارەنووس نەگەیەنێتو، هەروەها دەبێ جیاوازیی هەبێت، لەنێوان ئەو خەباتەی کە بزاوتە رزگاریخوازە نیشتمانییەکان ئەنجامی دەدەنو لەنێوان تیرۆری نێودەوڵەتیدا، کاری خەباتی ئەو بزاوتانە بە تیرۆریزم لەقەڵەم نەدرێتو، جەختکردنی لەسەر مافەکانیان، بۆ بەکارهێنانی ئەو شێوازانەی بۆیان رەخساوە- بەهێزی چەکداریشەوە- بۆ گەیشتن بە دیاریکردنی چارەنووسو رزگارکردنی خاکە داگیرکراوەکەیان.

سەبارەت بەو تیرۆرەی کە دەوڵەتان پراکتیزەی دەکەن، هەندێ پێیان وابوو کاری توندوتیژی کە بەفراوانی لەلایەن دەوڵەتانەوە ئەنجام دەدرێت دژی گەلەکەیان، بەمەبەستی کۆنترۆڵ کردنیان، یان دەستێوەردان لەکاروباری ناوخۆیانو، بەکارهێنانی هێزی چەکدار بۆ تۆڵەسەندنەوە، یان بەرگریی خۆپاراستن کە دەوڵەتێك پێی هەڵدەستێت دژی ئاسایشی دەوڵەتێکیترو، ناردنی گروپە تیرۆریستەکان بۆ قەڵەمڕەوی وڵاتێکیتر، بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی ترسو دڵەڕاوکێ لەنێوان هاووڵاتییانداو رووخاندنی دەسەڵاتە سیاسییەکان، دەبێ هەموویان بچنە قاڵبی پێناسەکردنی تیرۆرەوە، لەبەر ئەوەی ترسناكو گەورەترن، لەهەر شێوازێکی تری تیرۆرو، هەندێکیتر پێیان وابوو کە پێویستە لیژنەکە، هەوڵەکانی چڕبکاتەوە، سەبارەت بەکارەکانی توندوتیژی کە دژی تاکەکان یان تاقمێك لەتاکەکان ئەنجام دەدرێت، کە نابێ دەستێوەردانی نێودەوڵەتی راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، بچێتە چوارچێوەیەوە.

Report of Ad Hoc Committee on Internaional Terrorism, UN GAOR, Twenty- Eighth Session, Suppl. No.28(A/9028), NewYork,1973,P.11.

ئەم تاقمە پێیان وابوو کە جاڕنامەی تایبەت بە پەیوەندیی دۆستانەی نێوان دەوڵەتان، زۆربەی لایەنەکانی توندوتیژیی نێوان دەوڵەتان دەگرێتەوەو، پرەنسیپی قەدەغەکردنی پەنابردنەبەر بەکارهێنانی هێزو، پرەنسیپی یەکسانی لەمافی نێوان گەلانو، جێبەجێکردنی پابەندبوونەکان، بەرێکوپێکی رێگەی پێدەگرنو، چیتر گونجاو نییە جارێکیتر گەڕانەوە، بۆ تاوتوێکردنی ئەم مەسەلانە هەروەها ئەم ئاراستەکردنە رایانگەیاند کە ئەو کارانەی ئەنجام دەدرێن، لەلایەن هێزە چەکدارەکانەوە، لەکاتی کردە سەربازییەکاندا، دەکەوێتە ژێر کاریگەریی چەندین بنەمای نێودەوڵەتییەوەو، هەروەها لە چوارچێوەی مافی مرۆڤ دا، تاوتوێ دەکرێت لەکاتی کێشە چەکدارییەکانداو پێویست ناکات بخرێتە چوارچێوەی کارە تیرۆرییەکانەوە.

دووەم- لیژنەی تایبەت بەتاوتوێکردنی ئەوهۆکارانەی، لە پشت تیرۆری نێودەوڵەتییەوەن :

ئەم لیژنەیە لەماوەی 3–6ی ئابی 1973دا کۆبووەوە[358]لیژنەکە هەموو لایەنە جۆراوجۆرەکانی کارەکەی تاوتوێ کرد، بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی هەبوو بە گرنگیی تاوتوێکردنی ئەو هۆکارانەی لەپشتی تیرۆری نێودەوڵەتینو پەیوەندیی نێوان ئەم هۆکارانەو پێویستی گرتنەبەری رێوشوێنەکان، بۆ رێگەگرتن لەکارەکانی تیرۆر کە ژیانی بێ تاوانان رووبەرووی مەترسی دەکاتەوەو، لیژنەکە لەناوخۆیدا تاوتوێکردنی سروشتی ئەو ئەرکەی کەوتۆتە ئەستۆیو، ئەو بارودۆخە جۆراوجۆرانەی، بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی، هۆکاری سەرەکی پێکدەهێنن.

هەندێ لەشاندەکان پێیان وابوو کە پێویستە تاوتوێی رێگەچارە ئاشتیخوازو عایدیلانەکان بکرێت کە دەکرێت لەڕێگەیانەوە ئەو هۆکارانە بنبڕ بکرێن کە لەپشتی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوەن. ئەو پێشنیارەی کە کۆمەڵەی وڵاتانی بێلایەن پێشکەشی لیژنەکەیان کرد، جیاوازیی دەکات لەنێوان تیرۆری تاكو تیرۆری دەوڵەتو تیرۆری ئاراستەکراو دژی دەوڵەتان. پێشنیارەکە پێی وایە کە تیرۆری تاك سەرچاوەی خۆی لەفاکتەرە کۆمەڵایەتیو دەروونیو بۆماوەییەکانەوە دەگرێتو تاوتوێکردنی ئەم هۆکارانە، ناچێتە چوارچێوەی کاری لیژنەکەوە[359]. بەڵام تیرۆری نێودەوڵەتی کە لەزیندانی بەکۆمەڵو پراکتیزەکردنی ئەشکەنجەو قەتلوعامدا خۆی دەبینێتەوە، کاری تۆڵەسەندنەوەو پەلاماردانی دانیشتوانی مەدەنیو، وێرانکردنی ژێرخانی ئابووری، وڵاتان بەمەبەستی هێنانەدی نۆرێنی داگیرکاریی پەنای پێدەبەنو، پراکتیزەکردنی جیاوازیی رەگەزی، یان داگیرکاری بێگانەیان، بۆ لەناوبردنی ویستی گەل، یان بۆ ئەوەی بخرێتە ژێر رکێفی سیاسەتێکی دیاریکراوەوە، یان قۆستنەوەی سەرچاوەو سامانەکانی، بەجۆرێ کە لەگەل بەرژەوەندییە تایبەتەکانیدا یەکنەگرێتەوە، بەڵام تیرۆری ئاراستەکراو دژی دەوڵەتان، تاقمێکی کۆمەڵایەتی پێی هەڵدەستن، کاتێ کە لەمافەکانیان بێ بەری دەبن، یان کاتێ دەبنە قوربانیی سستمە ئابووری، کۆمەڵایەتی یان سیاسییە ناڕەواکان، یان کاتێ کە شێوازە یاساییەکان لەبەدیهێنانی عەدالەتدا نوشست دەهێنن.

پێشنیارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە یەکێك لەو هۆکارانەی دەبنە هۆی توندوتیژی دژی دەوڵەتێك، هێشتنەوەی گەلێکە لەژێر دەسەڵاتی داگیرکارییدا، یان دەرکردنی گەلێکە لەنیشتمانەکەیدا، یان

(358) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل14.

(359) نوێنەری جەزائیر لە لیژنەی تایبەت بەدیاریکردنی هۆکارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی، پێشنیارێکی پێشکەش کرد کە تیایدا هاتووە:

….the motivations of individual terrorism is a Subject for Study in Sociology, Psychlogy, gentics and other Contemporary human Sciences. Its Study is to within the term of reference of the Ad Hoc Committee.

بڕوانە: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل23–24.

www.pertwk.com

پراکتیزەکردنی سیاسەتێکی رەگەز پەرستانەیە یان دەستتێوەردانی بێگانەیە لەسیاسەتی وڵاتێك دا، یان سوود وەرگرتنی لەسامانەکەی، یان دەستدرێژیی بێگانەیە لەدژی، یان بایەخنەدانی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، بەشێوازەکانی ستەمکاری کە دانیشتوان بەدەستییەوە دەناڵێنن‌و، بێ‌توانایی رێکخراوە نێودەوڵەتییەکان، لە گێڕانەوەی مافە رەواکانی دانیشتوان، نیشاندەدات.

هەندێ لەشاندەکان (سوریاو تەنزانیا) پێیان وابوو کە پەیوەندییەکی بەرپا هەیە، لەنێوان تاوتوێکردنی ئەو هۆکارانەی لەپشتی تیرۆرەوەن‌و ئەو رێوشوێنانەی کەدەبێ بگیرێنەبەر دژی تیرۆرو، تاوتوێکردنی هۆکارەکان پێش مەرجێکە بۆ ئەو رێوشوێنانەی کەدەبێ بگیرێنەبەر بۆ بنبڕکردنی.

بەڵام هەندێکی‌تر لەشاندەکان(سویدو یابان) پێیان وابوو کە دەبێ جیاوازی بکرێت، لەنێوان ئەو هۆکارانەی هانی تیرۆر دەدەن‌و. ئەو رێوشوێنانەی کە دەگیرێنەبەر بۆ بنبڕکردنی. هۆکارەکانی تیرۆر ئاڵۆزن‌و بەرفراوانن‌و دەبێ بۆماوەی درێژخایەن رەچاو بکرێن، چونکە ئاسان نییە بەتەواوی‌و یەکسەرە چارەسەر بکرێت. بەڵام کارە تیرۆرییەکان کە گیانی بی‌تاوانان لەناو دەبات، دەبی کار بکرێن بۆ بنبڕکردنیان‌و چاوەڕێی ئەوە نەکرێت تا هۆکارەکانیان بنبڕبکرێن. رێوشوێنی رێگەگرتن لە تیرۆر خۆی دەسەپێنێت بەوەی کە رێوشوێنی خێران دەبێ لە ئەنجامدانیاندا دواخستن نەبێت. ئەو وڵاتانەی رێوشوێنی ناوخۆیی دەگرنەبەر، بۆ پاراستنی هاووڵاتییان دژی تاوانکارییەکان. بەبێ چاوەڕێ کردن، تا ئەو هۆکارانە تاوتوێ بکرێن کە دەبنە هۆی ئەنجامدانی ئەو تاوانانەو. هەندێکی‌تر پێیان وابوو کە دەبێ راسپاردەکان دابڕێژرێن، سەبارەت بەو رێوشوێنانەی کە دەبێ بگیرێنەبەر، بۆ بەرەنگار بوونەوەی کارە تیرۆرییەکان، بەتایبەتی ئەوانەی کە کۆمەڵەی نێودەوڵەتی ناتوانن چاوپۆشی لێبکەن، یان پەسەندی بکەن، وەك دەست درێژی کردنەسەر ئەندامانی باڵیۆزخانەو کەسانی دبلۆماسی‌و، رفاندنی فڕۆکەی مەدەنی‌و گۆڕینی رەوتییان‌و بە بارمتەگرتنی سەرنشینانی.

سێهەم- لیژنەی تایبەت بەتاوتوێکردنی رێوشوێنەکانی رێگەگرتن لە تیرۆری نێودەوڵەتی:

ئەم لیژنەیە لەماوەی 7–18ی ئابی 1973دا کۆبووەوەو، ئەو پێشنیارانەیان تاوتێکرد کە کۆمەڵەی دەوڵەتانی بێ‌لایەنی پێشکەشیان کردو، ئەوانەی کە لەلایەن ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو بەرتانیاو نایجیریاو ئێرلەندای باکوورو ئۆرگوای خرابوونەروو[360].

دوو لایەن لەنێوان ئەندامانی لیژنەکەدا دەرکەوت، یەکەم پێی وایە کە رووداوەکانی تیرۆر کە رووی‌دا، لەکاتی دەرچوونی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە 3034کە گەلێ لەبێ تاوانان دەکات بەقوربانی، وا دەخوازێت رێوشوێنی چالاك بگرێتەبەر، بۆ رێگەگرتن‌و بنبڕکردنی کاری تیرۆری نێودەوڵەتی‌و. ئەم لایەنە (یەکێتی سۆڤیەت) بانگەشەی کرد بۆ پێویستی گرتنەبەری رێوشوێنی بنبڕکردنی، لەڕێگەی رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتییەوە کە بۆ ئەم مەبەستە ئامادە دەکرێت‌و ئەم جۆرە رێوشوێنانە، دەبێ زیان بەمافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسدا نەگەیەنێت، یان زیان بە جاڕنامەی تایبەت بە پێوەندیی دۆستانەی نێوان دەوڵەتان نەگەیەنێت‌و، کار بۆ ئەوە بکات، رێگە نەدرێت بەتەشەنەکردنی توندوتیژی بۆ دەرەوەی سنووری کێشەکە، هەروەها دەبێ لەسەر پرەنسیپی بەدەستەوەدان، یان سزادان بێت‌و. نوێنەری نایجیریا بڕوای خۆی راگەیاند، بەوەی پێویستە لیژنە تایبەتەکە راسپاردەیەك بەرز بکاتەوە، بۆ کۆمەڵەی گشتی‌و تیایدا داوای لێبکات ئیدانەی ئەو کارە توندو تیژانە بکات کە هەڕەشە لەگیانی بێ‌تاوانان دەکات‌و لەناویان دەبات‌و، هەندێ لەشاندەکان پێیان وابوو، پێویستە چەندین رێکەوتنامەی نێودەوڵەتی ببەسترێت‌و هەریەکەیان بەشێك لەو کارە تیرۆرییانە چارەسەر بکات، وەکو رفاندنی دبلۆماسییەکان‌و ناردنی ئەو نامانەی ماددەی تەقینەوەیان تێدایەو. هەندێکیان ئەوەیان وەبیرهێنایەوە کە رێوشوێنی ئیداری‌و یاسایی گرنگن کە تیرۆری نێودەوڵەتی‌و.

[360] بڕوانە: هەمان سەرچاوەی پیشوو، ل18.

تیرۆری نێو دەوڵەتی

هەندێکی‌تر پێشنیاری ئەوەیان کرد کە هاوکاریی دوو قۆڵی‌و ئیقلیمی، بۆ بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی بەهێز بکرێت.

راستییەکی‌تر پێی وابوو کە مەسەلەی گرتنەبەری رێوشوێنی دژ بەتیرۆر، پەیوەندییەکی پتەوی بە بابەتی پێناسەکردنی تیرۆرو دیاریکردنی ئەو هۆکارانەوە هەیە کە لەپشتیەوەن‌و. ئەم تاقمە پێیان وابوو، هیچ رێوشوێنێکی ئەوتۆ نەگیرێتەبەر بۆ رێگەگرتن لەتیرۆری نێودەوڵەتی، بەر لەگەیشتن بەپێناسەیەکی ئەو دیاردەیە کە لەلایەن هەمووانەوە پەسەندبێت‌و، دیاریکردنی ئەو هۆکارانەی دەیخولقێنن. هەر لەم بارەوە، هەندێ لە شاندەکان داوای کۆتایی هێنان بە داگیرکاری‌و دەستتێوەردان لەکاروباری ناوخۆی وڵاتان‌و، بەخشینی مافی سەربەخۆیی سیاسی‌و ئابووری بۆ گەلانی ژێردەستەو، نەهێشتنی جیاوازیی رەگەزی‌و. جەختکردن لەسەر مافی گەلان لەدیاریکردنی چارەنووسیان کرد کە ئەمانە دەبنە هۆی، خۆبەخۆی بنبڕبوونی هەموو شێوازەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

لەو مشتومڕانەی کە لەنێوان سێ‌لیژنەدا روویان دا، روون دەبێتەوە کە چەند دەوڵەتان بیرو بۆچوونی جیاوازیان هەیە، لەسەر پێناسەکردنی تیرۆرو ئەو هۆکارانەی لەپشتییەوەن‌و ئەو رێوشوێنانەی کە دەبێ بگیرێنەبەر، بۆ ،رێگەگرتن لێی‌و. لیژنەی تایبەت بەتیرۆری نێودەوڵەتی لەدانیشتنی 11ی ئابی 1973دا، بڕیاری‌دا کە راپۆرتێك ئامادە بکات تیایدا کۆمەڵەی گشتی ئەو مشتومڕانە بخاتەروو کە لەناو هەرسێ لیژنەکەدا کران‌و لیژنەکە نەیتوانی بگات بەچەند بڕیارێکی دیاریکراو کە لەسەری رێك بکەون، لەنێوان ئەندامانیاندا، سەبارەت بەو ئەرکانەی خراونەتە ئەستۆی‌و، راپۆرتەکەیان تەنیا پێشنیاری رێوشوێنی عەمەلی لەخۆگرتبوو، لەپێناوی بنبڕکردنی خێرایی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتی، لەگەڵ راسپاردەی کۆمەڵەی گشتی، بۆ تاوتوێکردنی وردی ئەو پێشنیارانەو، دەکرێ ئەوەی لە راپۆرتی لیژنەکەدا هاتبوو، سەبارەت بەڕێوشوێنی رێگەگرتن لە تیرۆری نێودەوڵەتی، بەم جۆرە چڕبکەینەوە:

1. ئیدانەکردنی بێ‌یەك‌و دووی هەموو کارە تیرۆرییە نێودەوڵەتییەکان لەلایەن کۆمەڵەی گشتییەوە کە ژیان‌و گیانی مرۆ دەخەنە مەترسییەوە، یان لەناوی دەبەن، یان هەڕەشە لە ئازادییە بنەڕەتییەکانی دەکەن.

2. هاندانی هەموو وڵاتان، بۆ بەشداریکردنی تاك یان لەڕێگەی هاوکاریی لەگەڵ وڵاتانی تردا، یان دام‌و دەزگاکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی پەیوەندیدار، بۆ بنبڕکردنی وردەوردەی ئەو هۆکارانەی، لەپشت تیرۆری نێودەوڵەتییەوەن.

3ـ داوا لە دەوڵەتان بکرێت پابەندبن بەخاڵەکانەوە، بەپێی یاسای نێودەوڵەتی، بۆ رێگەگرتن لە رێکخستنی کاری شەڕی ناوخۆ، یان شەڕی تیرۆر، لەوڵاتێکی تردا، یان هاندان بۆی، یان یارمەتیدان، یان بەشداریکردن تیایدا یان رێگەدان بەڕێکخستنی چالاکییەکان لەناو قەڵەمڕەوەکەیدا کە بۆ ئەنجامدانی ئەم جۆرە کارانە ئاراستە دەکرێن.

4. هاندانی هەموو وڵاتان بۆ هاوکاریی تەواو، بەتایبەتی لەڕێگەی ئاڵوگۆڕکردنی ئەوەی پەیوەندیی بەو بابەتەوە هەبێت لە زانیاری پەیوەندیدار بەڕێگەگرتن‌و بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و، بەستنی پەیماننامەی تایبەت، یان دابین کردنی رێکەوتننامەی دوو قۆڵی پەیوەندیدار بە بڕگەی تایبەت، بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی هەیە بە بەدەستەوەدان، یان دادگایکردنی تیرۆریستییە نێودەوڵەتییەکان.

5ـ بانگەشەی ئەو وڵاتانەی کە ئەو کارەیان ئەنجام نەداوە کە ببن بەلایەن لەڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییە بەرپاکاندا، کە پەیوەندییان، بەلایەنە جۆراوجۆرەکانی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە هەیە.

6. کۆمەڵەی گشتی پێویستە بەستنی رێکەوتننامە، یان رێکەوتننامە سەربارەکان تاوتوێ بکات کە پەیوەندییان بە پرەنسیپی بەدەستەوەدان، یان دادگایکردن، بۆ بنبڕکردنی کارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی هەیە کە هێشتا لەو رێکەوتننامە نێودەوڵەتییە لێکچوەکان نەبێت. لەم بارەوە دەکرێت تاوتوێی ئەوە بکرێت بڕگەی لێکچوو بخرێتە ناو ئەو رێکەوتننامانەوە– بەراست کردنەوەو ئەگەر

www.pertwk.com

تیرۆری نێو دەوڵەتی

پێویستی کرد– وەکو ئەو بڕگەیەی لەڕێکەوتننامەی ساڵی 1979 بنبڕکردنی بە بارمتەکردندا هاتووە، ئاماژە بەو گەلانە دەکات کە دژی دەسەڵاتی داگیرکەران‌و دەسەڵاتە رەگەز پەرستەکانی دەجەنگن.

7. کۆمەڵەی گشتی‌و ئەنجومەنی ئاسایش، لەپێناوی بەشداریکردن لە بنبڕکردنی ئەو هۆکارانەی لەپشتی کێشەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوەن، بایەخێکی تایبەت بدەن بە هەموو ئەو حاڵەتانە، بەداگیرکردن‌و رەگەز پەرستی‌و ئەو حاڵەتانەش بەهۆی داگیرکاری بێگانەوە روو دەدەن‌و، هەر حاڵەتێکی‌تر کە دەبێتە هۆی تیرۆری نێودەوڵەتی.

جێی ئاماژە بۆکردنە کە کۆمەڵەی گشتی تاوتوێکردنی ئەو راپۆرتەی دواخست کە لیژنە تایبەتەکە لەخولی بیست‌و نۆیەمدا خستییەروو، دواتر بۆ خولی سێهەم دوایخست. لە 15ی کانونی یەکەمی 1976دا، کۆمەڵەی گشتی بڕیاری‌دا داوا لە لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بەتیرۆرەوە بکات، بۆ درێژەدان بەکارەکانی بەپێی ئەو دەسەڵاتەی لەبڕیاری کۆمەڵە ژمارە 3034 پێیدرا.

127

بەشی پێنجەم

لایەنە یاساییەکانی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی

لە خستنەڕووی هەوڵەکانی کۆمەڵەی گشتی، لەپێناوی نەهێشتنی دیاردەی توندوتیژی لەژینگەی نێودەوڵەتییدا، دەردەکەوێت کە نەتەوە یەکگرتووەکان، پێشکەوتنی ئەوتۆی بەدەست نەهێناوە، لەمەڕ پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی، یان گەیشتن بەڕێکەوتنێك، سەبارەت بەچۆنیەتی رووبەروو بوونەوە لەگەڵ کردە تیرۆرییەکان‌و نەهێشتنیان. بڕیارە پەیوەندییدارەکانی کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان کە، چەندین پەراگرافی گشتییان تێدایە، و ناکرێ لەڕێگەیانەوە، داڕشتنێکی هاوبەش گەڵاڵە بکرێت، بۆ دیاریکردنی ئەو رێوشوێنانەی کە دەبێ ئەنجام بدرێ، بۆ جیاوازیی توند لەنێوان بۆچوونی دەوڵەتاندا، سەبارەت بەلایەنە یاساییەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و، رێکنەکەوتنیان لەسەر ئەو توخمانەی کە تاوانەکە پێکدەهێنن.

با ئاماژە بەو تەنگژانە بکەین کە رێگە لە داڕشتنی پێناسەیەکی دیاریکراوی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و، هەوڵە زانستییەکان بۆ پێناسەکردنی ئەم دیاردەیە دەگرن، دواتر بیرۆکەی خۆمان، سەبارەت بە تیرۆرو ئەو پێناسەیە دەخەینە روو، کە بۆ تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی پێشنیاری دەکەین.

128

بابەتی یەکەم

دانانی پێناسەیەکی دیاریکراو بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی کارێکی ئاسن نییە

لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییدا، سەبارەت بە پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی بۆچوونی جیاواز هەیە، سەرەڕای ئەوەی کە کردە تیرۆرییەکان، هەڕەشەی بۆ سەر ئاسایش‌و ئارامیی‌و سەقامگیربوونی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی‌و، وەڕسکردنێکی ترسناکە بۆسەر هەست‌و سۆزە مرۆڤایەتییەکان‌و ویژدانی جیهانی‌و، یەکێکە لە فاکتەرەکانی ئاڵۆزیی، لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، کەوا دەکەن، ئەو کردانە بەچاوی تاوانی نێودەوڵەتیی دژی ئاسایش‌و ئاسوودەیی مرۆڤایەتی تەماشا بکرێن، بەڵام هێشتا جیاوازییەکی گەورە لە راو بۆچوونی دوو دەوڵەتە، زلهێزەکە*، سەبارەت بەپێناسەی تیرۆری نێودەوڵەتیدا هەیە.

لەو مشتومڕانەی نێوان ئەو لیژنانە کە نەتەوە یەکگرتووەکان پێکیانی هێنا، بۆ تاوتوێکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی، دەرکەوت کە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا. بەپاڵپشتی وڵاتانی بلۆکی رۆژئاوا، هەوڵدەدات پێناسەی تیرۆری نێودەوڵەتی بکات، بەجۆرێ کە خەباتی چەکدارانەی بزووتنەوە رزگاریخوازە نیشتمانیەکان بگرێتەوە، لەچوارچێوەی پراکتیزەکردنی مافی خۆیان، لە دیاریکردنی چارەنووسدا. بەڵام وڵاتانی بلۆکی رۆژهەڵات، بەسەرۆکایەتی یەکێتی شۆڤیەت پێی وایە کە تیرۆری راستەقینە، تیرۆری دەوڵەتە، واتە ئەو جۆرە لەتیرۆر کە دەوڵەتێك دژی دەوڵەتێکی‌تر، لە رێگەی بەکرێ گیراوەکانیەوە ئەنجامی دەدات(361).

ململانێی نێوان ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو یەکێتی سۆڤیەت، لەبواری پێناسەکردنی تیرۆردا توندوتیژتر دەبێت، دەبینین ویلایەتە یەکگرتووەکان، زاراوەی وا بەکار دەبات، بەوەی ئایدۆلۆژی پەتیەو یەکێتی سۆڤیەت بەوە تاوانبار دەکات کە یارمەتی تیرۆریستەکان دەدات(362) لەولاشەوە یەکێتی سۆڤیەت، وڵاتە یەکگرتووەکان تاوانبار دەکات، بەوەی بەگژی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانیدا دەچێتەوە، لەڕێگەی ئاراستەکردنی گورزی لەباربەر، لەشێوەی کردەی

---

* مەبەست ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو یەکێتی سۆیەتی جارانە کە لەسەردەمی شەڕی سارد دا بەدوو زلهێزەکە ناو دەبران (وەرگێڕ).

(361) بڕوانە:

Blishchenko and Zhdanov, "Terrorism and Intenational Low" op. Cit, p.11.

(362) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل43–44.

www.pertwk.com

تیرۆریزمیدا کە بەکرێ گیراوەکانی لە سەرانسەری وڵاتاندا ئەنجامی دەدەن‌و دژی بزووتنەوەکانی رزگاریخوازیی نیشتمانی، لەچوارچێوەی ئەو دوژمنایەتییەی، بەرامبەر بەهێزە سۆشیالیستە ئازادیخوازو پێشکەوتنخوازەکان ئەنجامی دەدەن، یەکێتی سۆڤیەت ئەو رەفتارانەی ئەمریکا بەتیرۆری(راستڕەو) ناو دەبات، واتە ئەوەی کە هێزە راستڕەوەکان، بەسەرکردایەتی وڵاتە یەکگرتووەکان دژی چەپی رزگاریخوازو شۆڕشگێڕ ئەنجامی دەدات[363].

جیاوازیی لەنێوان راو بۆچوونی ویلایەتە، تەنیا لەمپەر نییە، لە بەرامبەر گەیشتن بەپێناسەیەکی دیاریکراوی تیرۆری نێودەوڵەتی، چەندین تەنگژەی تر هەن کە خۆیان زۆر لە هاندەرەکان دەکەن بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانەو جۆراوجۆری شێوازو وێنەکانی کردە تیرۆرییەکان، جگە لەجیاوازیی بۆچوونی یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری، بۆ دیاردەی تیرۆر، لەتێڕوانینی یاسا تاوانکارییە ناوخۆییەکانی وڵاتە جۆراوجۆرەکانەوە.

یەکەم- هاندەرانی تیرۆری نێودەوڵەتی‌و هۆکارەکانی:

چەندین هۆکارو هاندەری تیرۆری نێودەوڵەتی هەن، کە گەلێ جار ئاسان نییە بەوردی کۆبەند بکرێن، بۆ دیاریکردنی ئەو هۆکارانەی لەپشتی هەڵکشانی کردە تیرۆرییەکانەوەن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، دەکرێت هاندەرەکان‌و هۆکارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی بۆ ئاراستەکارییە سەرەکییەکانی پۆلێن بکرێن، کە گرنگترینیان هاندەری سیاسی‌و ئابووری‌و هاندەری راگەیاندنن.

زۆربەی کردە تیرۆرییەکان‌و کردەکانی توندوتیژی، گەلێ جار چەند هاندەرێکی سیاسی لەپشتییانەوەیە، لەوانە دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلان، یان بەرەنگاریی داگیرکاری، یان رەتکردنەوەی بیرۆکەی رەگەزپەرستی‌و پێشێلکردنی مافی مرۆڤ، یان راکێشانی سەرنجی رای گشتی جیهان، بۆ کێشە یان دۆخێك کە تایبەت بێت بەگروپێکی رەگەزییەوە، یان دەربڕینی ناڕەزامەندی لەسەر سیاسەتی ناعادیلانە کە دەسەڵاتی دەوڵەت دژی هاووڵاتییانی خۆی دەیگرێتەبەر. ئەو کردە تیرۆرییانەی کە هاندەری سیاسی لەپشتەوە بێت، کە سەرەنجام مەبەستی ئەوەبێت دەسەڵاتی دەوڵەت ناچار بکات، بڕیارێکی دیاریکراو بگرێتەبەر کە ئەنجامدەرانی کردەی تیرۆریی بەدەستەبەرکەری بەرژەوەندیی ئەو گروپەلێکیبداتەوە کەسەر بەون، یان لەگەڵ خواستەکان‌و ئامانجە سیاسیەکانییدا یەکدەگرێتەوە، هەروەها رەنگە کردە تیرۆرییەکان، بەمەبەستی زیان گەیاندن بێت بە بەرژەوەندیی وڵاتێکی دیاریکراو، یان هاووڵاتیانی، بەهۆی هەڵوێستی سیاسییان لەبەرامبەر کێشەیەکی دیاریکراودا.

رەنگە هاندەر لەپشتی کردە تیرۆرییەکانەوە، گەیاندنی ژیان بێت لە ئابووریی دەوڵەتێکی دیاریکراو، وەکو رووخاندنی دامەزراوە پیشەسازی یان بازرگانییەکانی، یان پەلاماردانی نووسینگەکانی کۆمپانیاکانی فڕۆکەوانی، یان دامەزراوە گەشت‌و گوزارییەکانی دەوڵەتێك، بەمەبەستی وروژاندنی ترس‌و دڵەڕاوکێ، لەنێوان ئەوانەی مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن.

ئەم کردانە بەو مەبەستە ئەنجام دەدرێن کە زیانی ماددی لەو دامەزراوانە بدەن بەوەی کە سەرچاوەی ئابووری‌و داهاتی دەوڵەتن. رەنگە هاندەری ئابووری لەوەدابێت کە تاقمێکی تیرۆریست نیازیان بە کۆمەکی ماددی هەبێت، بۆ ئەوەی گەیشتن بەو ئەنجامانەی لەپێناوی دەستەبەرکردنیان بەدیهاتوون، درێژە بەکردەوەکانیان بدەن.

---

[363] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل40–43، لەم بارەوە زانایانی سۆڤیەت، ئەم بڕیارەیان داوە:

"Right- wing terrism, in all Cases, directly aimed against democracy and Social progress. It has always been used, and is being used more than at any time befor, by the reactionary forves of forves of imprialist states, both insideand outtside these Countries, against the national liberation morement. Fighting against socialist Countres, the international Communist and Working- Class movement is one of the top priorities of right- wing terrorism.

گەلێجار بۆ دەستەبەرکردنی ئامانجەکانی، تیرۆر پشت بەتوخمێکی گرنگ دەبەستێت، ئەویش بڵاوکردنەوەی ئەو بیرۆکانەیە کە لە پێناویاندا کار دەکات (*Publicity of the Cause*)و خستنە رووی لەبەرامبەر رای گشتی جیهانی‌و رێکخراوە نێودەوڵەتییەکان، بۆ دەستەبەرکردنی پشتگیریکردنی وکۆمەککردنی[364]. رەنگە رێکخراوێکی شۆڕشگێڕ هەست بەوە بکات کەپشت گوێ خستنێك هەبێت، لەلایەن رای گشتییەوە، سەبارەت بەکێشەکەی، بۆیە پەنا دەباتەبەر هەندێ کردەی تیرۆریی بزوێنەر، بەمەبەستی راکێشانی سەرنجی جیهان ئەو کێشەیەی بەرگری لێدەکات‌و، دروستکردنی جۆرێ لەهاوسۆزی، لەگەڵ ئەوانەدا کە بەرگری لێدەکەن‌و، ناچارکردنی حکومەت‌و دەوڵەتان، بۆ داننان بە رەوایی‌و دادپەروەریی ئەوداو بایەخدان پێی، لەسەر ئاستی سیاسی‌و، هەندێ کردەی تیرۆریستی بزوێنەر سەرکەوتنیان بەدەست هێنا، وەکو رفاندنی فڕۆکەو پەلاماردانی کونسوڵگەری، لەدروست کردنی جۆرێ لەهاوسۆزی، لەسەر ئاستی رای گشتی جیهانی، لەگەڵ ئەنجامدەرانی ئەو کردانە، لەڕێگەی ئەو راپۆرتە چڕوپڕانەی کە کەناڵەکانی راگەیاندن بڵاوی دەکەنەوەن سەبارەت بەو ستەمەی رووبەرووی دەبنەوەو ئەو ئەندێشانەی کە گەلەکانیانی پیادا رەت دەبن[365].

دووەم- وێنەو شێوازەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی:

رەنگە گەورەترین لەمپەر لەبەردەم ئەوانەدا. کە دەیانەوێت پێناسەیەکی دیاریکراوو گشتگیری تیرۆری نێودەوڵەتی دابڕێژن، ئەوە بێت کە شێوازەکانی توندوتیژی زۆرن‌و ئەو وێنەو شێوازانە جۆراوجۆربن کە ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان دەیگرنەبەر، بۆ جێبەجێکردنی کردە تاوانکارییەکانیان. تیرۆریستان لێهاتوویی‌و کارامەیی خۆیان، لە بەکارهێنانی ئامرازە نوێکانی زانست‌و تەکنەلۆژیای پێشکەوتوو، لەپێناوی بەدیهێنانی ئامانجەکانیاندا سەلماند.

کردە تیرۆرییەکان دابەشدەکرێن بە چەند کردەیەك کە دژی ئامرازەکانی گواستنەوەی مەدەنیی نێودەوڵەتی، بەهەموو شێوازەکانیەوە ئەنجام دەدرێن، وەکو رفاندنی فڕۆکەو کەشتی‌و گۆڕینی رەوتییان‌و بە بارمتەگرتنی سەرنشینانیان، هەروەها ئەو کردە مەترسیدارانەش دەگرێتەوە کە فڕۆکەکان رووبەرووی دەبنەوە، لەکاتێکدا لەسەر خاکی فڕۆکە خانەکان نیشتوونەتەوە، ئەو پەلاماردانانەی دامەزراوەکان لەفڕۆکەخانەو نووسینگەکانی کۆمپانیای فڕۆکەوانی رووبەرووی دەبنەوە. چەندین کردەی‌تر هەن کە دژی کەسەکان ئەنجام دەدرێن، وەکو کردەی دەستدرێژیی کردنەسەر ئاسایشی جەستەیی، وەکو رووداوی تیرۆرکردنی ئاراستەکراو دژی کەسایەتییەکانی دەسەڵاتی گشتی‌و کاربەدەستانی دەوڵەت‌و سیاسەتمەداران‌و پیاوانی ئایینی‌و دپلۆماتەکان‌و سەرانی وڵات‌و سەرەك وەزیران‌و. دواتر هەندێ کردەی‌تر دژی سامان ئەنجام دەدرێن، وەکو ئاگر خستنەوەو بەکارهێنانی نارنجۆك‌و رووخاندنی سامانە گشتییەکان‌و تایبەتەکان‌و وێرانکردنی ئامرازەکانی هاتوچۆی گشتی‌و تەقاندنەوەی باڵیۆزخانەو کۆمپانیاکانی گەشتوگوزاری‌و... هتد. هەموو ئەم کردە تیرۆرییانە، بەمەبەستی تۆقاندنی خەڵکییەو هەڕەشەکردن لەئاسایش‌و سەقامگیریی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی‌و شێواندنی ئاسوودەیی، لەشوێنە هەستیارەکانداو تێکدانی ئەو پەیوەندییانەی کە دەبێ لە مامەڵە نێودەوڵەتییەکاندا بەرقەرار بێت.

سێهەم- یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری‌و پێناسەکردنی تاوانی نێودەوڵەتی:

---

[364] بڕوانە: ((الارهاب والعنف السیاسي)) احمد جلال عزالدین، ل151و دواتر.

[365] بڕوانە: د.محمد المجذوب، سەرچاوەی ئاماژەپێکراو، ل198–199.

هەروەها بڕوانە:

Bassiouni, M.C., (ed), "International Trrorism and Political Crimes", (Spring filed, Thomas, 1975), p.p 43-46

www.pertwk.com

یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری، ئەو بەشەیە لەیاسای نێودەوڵەتی کە ئەو تاوانانە دەست نیشان دەکات کە دژی ئاسایش‌و ئاسوودەیی مرۆڤایەتییەو. بریتییە لە سزادانەکان‌و مەرجەکانی بەرپرسێتی تاکەکان‌و کەسانی یاسایی دیاری دەکات، بەمەبەستی بەرگرییکردن لەسستمی گشتیی نێودەوڵەتی[366]. یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری، دوابەدوای جەنگی دووەمی جیهانی گەڵاڵە بوو، بەتایبەتی لە دادگایکردنەکانی نۆرمبێرگ‌و تۆکیۆدا، بەهۆی دادگایکردنی تاوانبارانی جەنگ، لە ئەڵمانە نازییەکان‌و ئەو یابانییانەی تاوانی جەنگ‌و تاوانە دژە مرۆڤایەتییەکانیان ئەنجام دا.

بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتیی تاوانکاری، جیاوازە لەبنەماکانی یاسای تاوانکاریی ناوخۆ کە مامەڵە لەگەڵ تاوانە نێودەوڵەتییەکاندا دەکەن‌و، هەندێك بە زاراوەی (یاسای تاوانکاریی نێودەوڵەتی) ناوی دەبەن، بەوەی یەکەمیان مۆرکێکی نێودەوڵەتی هەیەو سەرچاوەکانی لەڕێکەوتننامەو ڕێوڕەسمە نێودەوڵەتییەکاندا دەبینرێت کە وڵاتان لەسەری ڕێکدەکەون، بەڵام دووەمیان تایبەتە بەلایەنی تایبەت لەیاسای سزادانی ناوخۆیی کە بەمەبەستی دیاریکردنی دەسەڵاتی سەرکوتکارانەی دەوڵەتە، بۆ نەهێشتنی ئەو تاوانەی مۆرکێکی نێودەوڵەتی هەیەو، سەرچاوەکانی لەیاساو ڕێسا سزاییە ناوخۆییەکانی هەر دەوڵەتێکدا هەیە.

جیاوازییەك هەیە، لەنێوان زانایانی یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری‌و زانایانی یاسای تاوانی نێودەوڵەتییدا، لەسەر پێناسەکردنی تاوانی نێودەوڵەتی، مامۆستا(گلاسیر) تاوانی نێودەوڵەتی وا پێناسە دەکات کە ئەو کارەیە کە ئەنجام دەدرێت، بەمەبەستی تێکدانی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی‌و، زیان بەو بەرژەوەندییانە دەگەیەنێت کە ئەو یاسایە دەیانپارێزێت، لەگەڵ داننان پیایدا بەشێوەیەکی یاسایی، بەوەی کە تاوانەو دەبێ ئەنجامدەرانی سزا بدرێن. گلاسیر پێی وایە کە کارەکە لەپێناوی خۆی یان بەناوی دەوڵەتەوە، یان لە پێناویدا ئەنجامی دەدات، بۆیە بیرۆکەی بەرپرسێتی تاوانکاریی دەدات، بۆیە بیرۆکەی بەرپرسێتی تاوانکاریی دەوڵەت، یان کەسە مەعنەوییەکان ڕەتدەکاتەوە[367].

بەڵام مامۆستا دکتۆر محەمەد محییەدین عیوزە، تاوانی نێودەوڵەتی وا پێناسە دەکات کە هەر سەرپێچیکارییەکی نێودەوڵەتی دەگرێتەوە– چ ئەو سەرپێچییە یاسای نیشتمانی یاساغی بکات یان بڕیاری لەسەر بدات– کە ڕووبدات بەکردەوە، یان کەسێکی موحافیزکارە دەست لە ئازادیی خۆی هەڵبگرێت، لەسەر پشکبووندا (بەرپرس لەڕووی ڕەوشتەوە) کە زیان بە تاکەکان یان کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بگەیەنێت، لەسەر داوای دەوڵەت یان هاندانی، یان ڕەزامەندی– گەلێجار– دەکرێ بەپێی بڕگەکانی ئەو یاسایە، وەکو تاوانکارێك سزا بدرێت[368].

ڕەنگە گرنگترین تایبەتمەندیی تاوانی نێودەوڵەتی، بوونی توخمی نێودەوڵەتی بێت تیایداو. کاتی سیفەتی نێودەوڵەتی بوونی تاوان بەدیدێت، کە ئەو بەرژەوەندی‌و بەهایانە بگرێتەوە کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی پارێزگارییان لێبکات، یان ئەوەی دام‌و دەزگا گرنگەکانی ڕووبەڕووی مەترسی ببنەوە، یان ئەوەی تاوانباران لەڕووی ڕەگەزنامەوە، سەر بەزیاتر لەدەوڵەتێك بن، یان ئەوەی تاوانباران هەڵبێن بۆ وڵاتێکی‌تر کە تاوانەکەی تیادا ئەنجام درابێت، یان ئەگەر تاوانەکە دژی کەسانێك ئەنجام درابێت کە لەسایەی پارێزگاریی نێودەوڵەتیدابن.

---

(366) سەبارەت بەپێناسەی یاسای نێودەوڵەتی، بڕوانە: د. عبدالعزیز مخیمر عبدالهادی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل24و لاپەڕەکانی‌تر. بەشێوەیەکی گشتی بڕوانە:

Bassiouni, M.C, and Nanda, V.P, (eds), "A Teaties on International Criminal Low: CRIMES AND PUNISHMEN, Vol. I, (spring field, Thomas, 1973).

(367) بڕوانە: د.عبدالعزیز مخیمر، سەرچاوەی پێشوو، ل30.

(368) د.محمد محی الدین عوض، ((دراسات في القانون الدولي الجنائي))گۆڤاری یاساو ئابووری، ژمارەی دووەم، 1969، ل294.

مەرجی نییە بۆ ئەوەی تاوانەکە سیفەتێکی نێودەوڵەتی وەربگرێت، لەدەوڵەتێکەوە دژی دەوڵەتێکی‌تر دەرچووبێت، یان ئەوەی وڵاتێك لەپشتی پلان دانانەوە بێت، یان هاندەری ئەنجامدانی بێت. چونکە ئەو تاوانانەی‌کە لەکاتی شەڕ یان بەهۆیەوە ئەنجام دەدرێن، تاوانی نێودەوڵەتین‌و دەکرێ ئەنجامدەرانیان دادگایی بکرێن، چ ئەو تاوانەی کە ئەنجامی دەدەن، لەسەر داوای وڵاتەکەیانەوە بێت، یان خۆ بەخۆ ئەنجامیان دابێت. هەروەها چەتەگەریش بەتاوانی نێودەوڵەتی ئەژمار دەکرێت، ئەگەر چی ئەنجامدەرانی ئەم کارە، لەسەر داوای دەوڵەت، یان بەهۆی هاندانیەوە ئەنجام نادرێت‌و، هەر بەوەی لە دەریا قووڵەکاندا ئەنجام بدرێت، ئەوا بەتاوانی نێودەوڵەتی ئەژمار دەکرێت.

بابەتی دووەم

هەوڵە زانستییەکان، بۆ پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی

پێناسەکانی تیرۆر دەگۆڕێن، بەپێی بۆچوونی زانایانی یاسای نێودەوڵەتی، لەدیاریکردنی ئەو دیاردەیەو توخمە پێکهێنەرەکانی کردەی تیرۆر. ڕەنگە گرنگترین هەوڵە زانستییەکان بۆ پێناسەکردنی تیرۆر، ئەوانەبن کە کۆنگرەی یەکەم، بۆ یەکخستنی سزادان پێی هەستا، کە لەشاری وارشۆ لەپۆڵەندا، لەساڵی 1930 بەسترا[369].

ویڵکسۆن (*Wilkison*) تیرۆر وا پێناسە دەکات کە ((ئاکامی توندوتیژیی توندرەوەکە ئەنجام دەدرێت، لەپێناوی گەیشتن بەچەند ئامانجێکی سیاسیی دیاریکراو، کە لەپێناویدا قوربانی دەدات، بە هەموو بیرو باوەڕە مرۆڤایەتی‌و ڕەوشتکارییەکان[370])) ویڵکسۆن تاوانەکانی تیرۆر بەم جۆرەی خوارەوە پۆلێن دەکات[371]:

---

(369) بڕوانە: ((الارهاب في القانون الجنائى))، د.محمد مؤنس محى الدين، سەرچاوەی پێشوو، ل73.

(370) بڕوانە:

Wilkinson, Paul, "Three Questions on Terrorism", in Government and Opposition, Vol. 8, No. 3, Summer 1973, London, P.222.

هەروەها بڕوانە:

Wilkinson P., "Political Terrorism", (London: Macmillan 1974).

(371) سەرچاوەی پێشوو، ل293–308. موس تیرۆر بەم شێوەیە پێناسە دەکات:

"An instrument for accomplishing different objectives", James F.Kirkham, Sheldon G. Levy, William J. Crotty,

"Assasiantion and Political Violence", A Report to the Nationale Commission on the Cause and Prevention of Violence, U.S. Government Printion office, (Washington, 1969), P.421.

1. تیرۆری جەنگی(پەنابردنە بەر شێوازی جۆراوجۆر، بۆ بڵاوکردنەوەی ترس لەناوهاووڵاتییاندا، لەڕێگەی بەکارهێنانی چەکی وەکو نارنجۆك‌و چەکی ئاگرین‌و...هتد)

2. تیرۆری سەرکوتکاری (وەرگرتنی هەڵوێستێکی دیاریکراو، لە چوارچێوەی سستمی ڕێوشوێنە سەرکوتکارییەکاندا).

3ـ تیرۆری شۆڕشگێڕانە (بە مەبەستی لەقکردنی سستمی سیاسی دەوڵەت‌و دەسەڵات بەدەستەوەگرتن).

4ـ تیرۆری نیمچە شۆڕشگێڕانە (مەبەست لەو کارانەیە کە بەبێ هیچ هاندەرێکی سیاسی، یان ئایدۆلۆژی ئەنجام بدرێن‌و، مەبەست ئەوە نەبێت دەسەڵاتی دەوڵەتێك زەوت بکرێت).

سۆرنتۆن پێی وایەن تیرۆر بەکارهێنانی تۆقاندنە وەکو کارێکی هێمایی، بە مەبەستی کارکردنە سەر ڕەفتاری سیاسی بەهۆی شێوازی نا ئاسایییەوە، کە دەخوازێت پەنا ببرێتە بەر هەڕەشەو توندوتیژی [372]. و سۆرنتۆن بایەخێکی تایبەت دەدات بەشێوازە نائاسایییەکان، لە پێناسەکردنی تیرۆردا، توندوتیژی کە ئاڵۆزیی سیاسی دەبزوێنێت، لەپلەو پایەیەکی بەرزتر لەتوندوتیژیی سیاسی جیادەکاتەوە. بەڵام سۆرنتۆن مەبەستی خۆی، لەمەڕ سروشتی نائاسایی کاری تیرۆری روون نەکردۆتەوە، هەروەها هیچ ڕێنماییەکی نەخستۆتە بەرچاو، تا لەڕێگەیانەوە، لەنێوان کاری نائاسایی (تیرۆر)و کاری ئاساییدا جیاوازیی بکرێت، کە لەبۆچوونی خۆیدا، کاری تیرۆرییانە پێك ناهێنێت. تیرۆر بەلای سۆرنتۆنەوە بە سروشتە هێماییەکەوە جیادەکرێتەوە. کە کاریگەرییەکی زیاتر بەکردەکە دەبەخشێت[373] بەڵام واردلۆ، تیرۆری سیاسی وا پێناسە دەکات کە بەکارهێنانی توندوتیژی، یان هەر هەڕەشەیەك کە لەلایەن تاك یان کۆوە کە لەپێناوی یان دژی دەسەڵاتێکی بەرپا ئەنجام دەدرێت، کاتی کە مەبەست لەوکارە، راهێنانی حاڵەتێك بێت لەنیگەرانی توند، لەلایەن کۆمەڵێك لەقوربانیانی راستەوخۆی تیرۆرەوەو، ناچارکردنیان لەسەر ڕەزامەندی‌و ملدان بەخواستە سیاسییەکانی ئەنجامدەرانی کردە تیرۆرییەکان[374].

بەپێی گرۆس، پێویستە، لەنێوان ئەو حاڵەتە جیاوازانەی کە توندوتیژییان تیادا بەکار دەبرێت جیاوازیی بکرێت، لەوانە[375]:

1. خەبات‌و توندوتیژیی ئاراستەکراو دژی دەسەڵاتی تاکڕەوی لەناو دەوڵەتدا.

[372] بڕوانە:

Thorntion, T.P., "Terror as a Weapon of Political Agitation",in H.E. Eckstein (ed.), Internal War (London: Collier- Macmillan, 1964), P.73.

[373] سۆرنتۆن لەم بارەیەوە بڕیار دەدات کە:

If the terrorist Comprehends that he is Seeking a demonstration effect, he Will atack targests with a Maximum Symbolic Value. The Symbols of the State are particularly important, but perhaps even more are those referring to the normative Structures and relationships that Constitute the Supporting framework, of Society. By showing the Weakness of this framework, the insurgents bemonstrate, not only their own strength and the Weakness of the incumbents but also the inability of the Society to Provide Support for its members in a time Crisis "

سەرچاوەی پێشوو، ل77.

[374] بەشێوەیەکی گشتی بڕوانە:

Wardlaw,G.,"Political Terrorism: Theory, Tactics and Countermeasures", Cambridye University Press, 1982, P.16.

[375] بڕوانە:

Kirkham, "Assassination and Political Violence…",op. Cit, p.422.

2ـ توندوتیژیی ئاراستەکراو دژی داگیرکەرانی بیانی، کە هەوڵی لەناوبردنی دەوڵەت، یان بەکۆیلەکردنی گەلەکەی دەدەن.

3ـ توندوتیژیی ئاراستەکراو دژی دامەزراوە دیموکراسییەکان، وەکو ئەوەی حزبە فاشیەکان‌و نازییەکان‌و دارو دەستەکانیان ئەنجامیان دا.

لەبەر رۆشنایی پۆلێنکردنی سەرەوەی کردەکانی توندوتیژی، گرۆس توندوتیژیی دەکات بە(5) بەلەشەوە، بەمجۆرەی خوارەوە[376]:

1ـ توندوتیژیی تەکنیکی، بەمەبەستی هێنانەدی مەبەستێکی هەلپەرستانەی دیاریکراو، یان بەدەستهێنانی سوودێکی کاتی (وەکو سزادان، مۆرکردنی سزا، روخاندنی حکومەت).

2. توندوتیژیی هەڕەمەکی، بەبێ ڕەچاوکردنی بەدیهێنانی مەبەستێك‌و بۆ مەبەستێکی دیاریکراو ئاراستە نەکرابێت.

3. توندوتیژیی هەڕەمەکی چڕ، واتە هەڕەمەکی لە سروشتیدا، بەڵام ئاراستەکراوبێت بۆ ئامانجێکی دیاریکراو.

4. توندوتیژیی لەچوارچێوەی بەرین‌و گشتگیرییدا.

5. تیرۆری سیاسی دژی دەسەڵاتداران.

بەڵام واڵتەر پێی وایە کە تیرۆر کردەیەکی تۆقێنەرە، لەسێ توخم پێك دێت: کاری توندوتیژی یان هەڕەشەی ئەنجامدانی، کاردانەوەی سۆزداریی کە لەئەوپەڕی پلەی ترسی قوربانیان‌و قوربانییە شیمانەکراوەکانەوە سەرچاوە دەگرێت‌و، ئەو کاریگەرییانە دەگرێتەوە کە بەهۆی توندوتیژی، یان هەڕەشەی بەکارهێنانی‌و ئەو دڵەڕاوکێیانەی لێی دەکەونەوە[377].

لەهەوڵێکی تری پێناسەکردنی تیرۆر، لە سۆنگەی یاسای نێودەوڵەتییەوە، ئیریك دێڤێد پێی وایە کە تیرۆر هەموو ئەو کردانەی توندوتیژیی چەکدارانە دەگرێتەوە کە لەپێناوی ئامانجی سیاسی، فەلسەفی، ئایدیۆلۆژی یان ئایینی ئەنجام دەدرێن[378].

فریلاند دەڵێت، تیرۆر بەکارهێنانی تاکتیکی توندوتیژییە، سەرەتا بەمەبەستی خولقاندنی دۆخێکی گشتیی لەترس‌و دڵەڕاوکێ، بەلای بەشی زۆری گەلەوە[379].

بەڵام میکۆلۆس تیرۆر وا پێناسە دەکات کە بەکارهێنان، یان هەڕەشەکردنی بەکارهێنانی ئەو نیگەرانییەی لەتوندوتیژیی نا ئاساییەوە سەرچاوە دەگرێت بۆ دەستەبەرکردنی مەبەستی سیاسی. مەبەست لەوە کاریگەرییە لەسەر هەڵوێست‌و ڕەفتاری تاقمێك کە کاری تیرۆر بەرنامەیان لەسەر دادەڕێژێت، زیاتر لە قوربانییە راستەوخۆکە[380].

لەهەولێکدا بۆجەختکردن لەسەر لایەنی ئایدیۆلۆژی، یان ستراتیژیی دیاردەکە، تۆرك بەم جۆرە تیرۆر پێناسە دەکات کە ئایدیۆلۆژییەك یان ستراتیژییەکە پاساو بۆ تیرۆری جەگبڕ یان سووك دەهێنێتەوە، بەمەبەستی بەرپەچدانەوەی ئۆپۆزسیۆنی سیاسی، لەڕێگەی زیاتر ترساندن بەلایەوە، لەڕێگەی لێدانی ئامانجە هەڕەمەکییەکان[381].

[376] سەرچاوەی پێشوو، ل432.

[377] *Walter, E.V., "Terror and Resistance: A Study of Political Violence With Case Studies of Some PRIMITIVE African Communitie (New York: Oxford University Press. 1969), P.5 -*

[378]. *David Eric, " Le terrorism en droit international", In Reflexions sur la defintion et la repression du terrorism, Editions de Bruxelles, (Brussels, 1974).p.125.*

[379] بڕوانە: ((الارهاب والقانون الدولی))، د.اسماعیل الغزالی، سەرچاوەی ئاماژەپێکراوی پێشوو، ل12–13.

[380] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل13.

[381] هەمان سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

www.pertwk.com

بەڵام فیراکوتی پاساو بۆ لایەنی خەباتگێڕی کاری تیرۆر دەهێنێتەوە، وا پێناسەی دەکات کە کارێکە ئەنجام دەدرێت، وەکو ئامرازێك بۆ خەباتی سیاسی، بەمەبەستی کاریگەریی لەسەر دەسەڵاتی دەوڵەت، یان دەستەبەرکردنی ئەو دەسەڵاتە، یان بەرگری کردن لێی، کەخۆی لەبەکارهێنانی توندوتیژی دژی بێتاوانان و بێوەیاندا دەبینێتەوە[382].

سوتیڵ تیرۆر وا پێناسە دەکات کە تاوانکاریی تێکەڵ بە تۆقاندن و ترساندنە، بەمەبەستی بەدیهێنانی مەبەستێکی دیاریکراو[383].

گۆنز بێرگ توخمەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی، بەم شێوەیە چڕ دەکاتەوە[384]:

1ـ دەستدرێژی بۆسەر خزمەتگوزاریی گشتی، وەکو سەرقاڵکردنی هاتوچۆی نێودەوڵەتی، وەکو ڕفاندنی فڕۆکە.

2. دەستدرێژیی بۆسەر سەرۆکی دەوڵەت یان ئەندامێکی حکومەت لە دەرەوە.

ولیمکن پێی وایە کە تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی، کاتێ ڕوو دەدات کە ئەم توخمانەی خوارەوە لە ئارادابن[385]:

1. دووبارە بوونەوەی ڕوودانی کاری تیرۆر، یان جۆراوجۆربوونی کارە تیرۆرییەکان.

2ـ ڕەفتارە تیرۆرییەکان، بەمەبەستی خولقاندنی پشێوی، یان ئاڵۆزی بێت لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا.

3. کە جیاوازیی هەبێت لە نێوان:

ا. ڕەگەزانامەی بکەر.

ب. ڕەگەزنامەی کەسی قوربانی.

ج. ڕەگەزنامەی ئەو شوێنەی کە تاوانەکەی تیادا ئەنجام دراوە.

بەڵام لیژنەی شارەزایان کەسەر بەیەکێتی نێودەوڵەتیی یەکخستنی یاسای تاوانکارییە، پێی وایە کە کاتێ کارێك بە تیرۆری نێودەوڵەتی دادەنرێت کە ئەم مەرجانەی تێدا بێت[386]:

1. ئاڵۆزیی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا بوروژێنێت.

2. کە تاوانەکە ئاراستە بکرێت دژی ئەو وڵاتەی تاوانەکەی تیادا ئەنجام دەدرێت (واتە ئاسەواری تاوانەکە زیاتر لە ناوچەیەك لە دەوڵەتێکدا بگرێتەوە).

3. ئەنجامدەران لە دەرەوە پەنایانهێنابێت.

4. ئامادەکاری بۆ تاوانەکە لەوڵاتێکیتردا کرابێت، نەك ئەو دەوڵەتەی پەیوەندیدارە بەئەنجامدانی تاوانەکەوە، یان تیرۆری نێوەناچڵی لەوڵاتێکیتر، جگە لەوڵاتە پەیوەندیدارەکەدا ڕووبدات.

لەسەر ئاستی ئەکادیمیی عەرەبیدا، د.عەبدولعەزیز سەرحان پێی وایە کە تیرۆری نێودەوڵەتی چەق لەسەر بەکارهێنانی نارەوای هێز دەبەستێت و. تیرۆری نێودەوڵەتی بەم جۆرە پێناسە دەکات. کە هەر دەستدرێژییەك بۆسەر گیان و سامانی گشتی و تایبەتە بە پێچەوانەی بڕگەکانی یاسای نێودەوڵەتیی گشتیی بەسەرچاوە جۆراوجۆرەکانیەوە، بە پرەنسیپە بنەڕەتییەکانی دادگای نێودەوڵەتیی دادوەریش. پێی وایە کە لەڕێگەی ئەم پێناسەیەوە، دەکرێ وا تەماشای کاری تیرۆر بکرێت کە تاوانێکی نێودەوڵەتییە، لەسەر بنەمای سەرپێچیکردن لەیاسای نێودەوڵەتی. بۆیە سزا دەیگرێتەوە، بەپێی یاساکانی سەرجەم وڵاتان.

[382] هەمان سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

[383] بڕوانە:

Sottile, A., "Le Terrorism International", R.C.A.D.I., Vol. 665,1938,p.96.

[384] بڕوانە: ((الارهاب السیاسی والقانون الجنائی))، د.عبدالرحیم صدقی، هەمان سەرچاوەی پێشوو ل97.

[385] هەمان سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

[386] هەمان سەرچاوە، ل98.

کەپێشتریش ئەو بڕگانە جەختیان لەسەر کردووە کە دادگای نۆرمبێرگ و دادگای تۆکیۆ دژی تاوانبارانی جەنگی دووەمی جیهانی دەریان کرد. هەروەها لەوە زیاتر دەڕوات و دەڵێت کە کاری تیرۆر مۆرکێکی نێودەوڵەتی بەخۆوە دەگرێت و دواتر بەتاوانی نێودەوڵەتی هەژمار دەکرێت، ئەوسا گرنگ نییە چ تاك ئەنجامی بدات یان تاقمێك یان دەوڵەتێك، هەروەها ئەو کارانەی جیاوازیی ڕەگەزی دەگرێتەوە کە هەندێ وڵاتان ئەنجامیان دەدەن و. هەرکارێك بەمەبەستی بەرگریی لەمافە تایبەتەکان بەتاك و مافی مرۆڤ یان گەلان، مافی دیاریکردنی چارەنووس و مافی ڕزگارکردنی خاکی داگیرکراو بەرەنگار بوونەوەی داگیرکاری ئەنجام بدرێن، یاسای نێودەوڵەتی سزایان یۆ دیاری ناکات، چونکە ئەم کارانە لەبەرامبەر مافەگەلێکدان کە یاسای نێودەوڵەتی تاکەکان و دەوڵەتان بڕیاری لەسەر دەدەن کە تیرۆر وابەستە دەبێت بە بەکارهێنانی ڕەوای هێزەوە، بەپێی بڕگەکانی ئەو یاسا نێودەوڵەتییانە کە لەسەری ڕێکەوتن هەیە یان بەرپان[387].

د. سەلاحەدین عامیر پێی وایە کە زاراوەی تیرۆری نێودەوڵەتی، لەم سەردەمەدا بۆ ئەوە بە بەکارهێنانی توندوتیژی بەرێکوپێکی بۆ بەدیهێنانی ئامانجێکی سیاسی و بەتایبەتی هەموو کارەکانی توندوتیژی (ڕووداوی دەستدرێژیی تاك یان بەکۆ یان وێرانکاری) ئاماژە دەکات کە ڕێکخراوێکی سیاسی ئەنجامی بدات، بەسەر هاووڵاتییانداو هێنانە کایەی کەسێکی نائارام و. لەم بیرۆکەیەدا دەچێتە سەر کۆمەڵێ کردەی، وەکو بەبارمتەگرتن و ڕفاندنی کەسەکان، بەشێوەی گشتی و بەتایبەتی کەسانی دبلۆماسی و کوشتنیان و دانانی مادەی تەقینەوە لەشوێنی کۆبوونەوەی کەسانی مەدەنی، یان لەناو ئامرازەکانی هاتوچۆی گشتی و وێرانکاری و گۆڕینی ڕەوتی فڕۆکە لەڕێگەی بەکارهێنانی زۆرەوە[388].

د. عەبدولعەزیز موخەیمەر، ئەو توخمانەی کە تیرۆری نێودەوڵەتی جیادەکەنەوە، بەم جۆرە چڕ دەکاتەوە[389]:

1. نەبوونی جیاوازیی لەنێوان تیرۆری نێودەوڵەتی و ناوخۆ، لەڕووی سروشتی خۆیەتی کارەکەوە، هەردووکیان پێویستیان بە بەکارهێنانی شێوازی توندە بۆ خولقاندنی ترس و دڵەڕاوکێ لای کەسێکی دیاریکراو یان تاقمێکی دیاریکراو، یان لای بەشێك لە کۆمەڵ، یان هەموو کۆمەڵ، بەمەبەستی بەدیهێنانی چەند ئامانجێکی دیاریکراوی هەنووکەیی یان لەئایندەدا.

2. تیرۆری نێودەوڵەتی ئەو کارەیە کە ئەنجام دەدرێت، بۆ بەدیهێنانی چەند ئامانجێکی سیاسی، یان کۆمەڵایەتی یان مەزهەبی.

3. هەموو ئەو کارە تیرۆرییانە دەچنە چوارچێوەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە کە فاکتەرێکی دەرەکی یان نێودەوڵەتی تیادا بێت، چ لەلایەن کەسێکەوە یان تاقمێکەوە یان دەسەڵاتدارانی دەوڵەتێکی دیاریکراوەوە ئەنجام درابێت و، چ لەڕێگەی پلاندانراوە بووبێت، یان لەڕێگەی هاندان، یان یارمەتیی وڵاتێکەوە بووبێت یان نەبێت.

4. هەموو ئەو کردە تیرۆرییانە دەکەونە چوارچێوەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە، کە دژی دەوڵەت یان دام و دەزگاکانی، یان دژی دەسەڵاتداران ئەنجام دەدرێن، هەروەها ئەو کردە تیرۆرییانەی ئاراستەی کەسەکان یان تاقمێك، لەناو کۆمەڵ یان هەموو کۆمەل بکرێت.

ئەمانەی خوارەوە ناچنە چوارچێوەی تیرۆری نێودەوڵەتییەوە[390]:

1ـ ڕووداوە تیرۆرییەکان کە بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجی تاوانکاری یان خۆیەتی ئەنجام دەدرێن، وەکو ڕفاندن و بەبارمتەگرتن، چونکە ئەم کردە تاوانکارییانە، هەموو دەقەکانی سزادان

[387] بڕوانە: د.عبدالعزیز سرحان، ((حول تعریف الارهاب الدولی وتحدید مضمونة من واقع قواعد القانون الدولی وقرارات المنظمات الدولیة))، گۆڤاری میسری یاسای نێودەوڵەتی، بەرگی 29،1973، ل173-174.

[388] بڕوانە: د.صلاح الدین عامر، ((المقاومة الشعبیة المسلحة من القانون الدولی العام))، 1977، ل486-487.

[389] بڕوانە: د. عبدالعزیز مخیمر، ((الارهاب الدولي)) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل57-60.

[390] سەرچاوەی پێشوو، ل58-59.

www.pertwk.com

لەسەرانسەری وڵاتانی جیهاندا، سزایان بۆ دیاری کراوەو، کێشەیەك ناوروژێنن سەبارەت بە هاوکاریی نێودەوڵەتی بۆ نەهێشتنیان و لەناوبردنی ئەنجامدەرانیان.

2ـ ئەو کردانەی دەوڵەت دژی هاووڵاتییانی خۆی ئەنجامی دەدات، وەها کارگەلێك بەسەرپێچی کردن لەبڕگەکانی یاسای نێودەوڵەتی، بۆ پارێزگاریی لەمافی مرۆڤ ئەژمار دەکرێن و، رەنگە ببنە تاوانی نێودەوڵەتی دژی مرۆڤایەتی. سەرەڕای ئەوەی ئەم کردەوانە بەکردەی ناوخۆ دادەنرێن و ئەو توخمە نێودەوڵەتییانەیان تیادا نییە، تا بەتیرۆری نێودەوڵەتی دابنرێن.

3. ئەو کردانەی تیرۆر کە لەگەڵ دەست پێکردنی کردەی شەڕدا ئەنجام دەدرێن کە بەپێچەوانەی یاساو رێسای شەڕن، لەبەرئەوەی ئەم کردانە بەو تاوانانە دادەنرێن کە سزایان بۆ رەچاوکراوەو، پێویستییان بەوە نییە سزای نوێیان بۆ دەست نیشان بکرێت.

د. نەبیل حیلمی تیرۆر وا پێناسە دەکات کە بەکارهێنانی ناڕەوای توندوتیژییە، یان هەڕەشەکردنە بە ئەنجامدانی لەڕێگەی تاقمێکەوە یان دەوڵەتێکەوە، دژی تاك یان کۆمەڵێك یان دەوڵەتێك کە دڵەڕاوکێی لێبکەوێتەوەو گیانی مرۆڤ رووبەرووی مەترسی بکاتەوە، یان هەڕەشە لەئازادییە بنەڕەتییەکان بکات، بەمەبەستی گوشارخستنە سەر تاقمێك یان دەوڵەت تا شێوازی خۆی بەرامبەر بە مەسەلەیەك بگۆڕێت[391].

هەندێ لە هەوڵی ئەوەدان کە تیرۆر خەباتی شۆڕشگێڕانە بکەن بە دوو رووی دراوێك و. لەم راستایەدا، د.ئیسماعیل غەزالی بڕیار دەدات کە ((تیرۆر-یان خەباتی شۆڕشگێڕانە- ئایدیۆلۆژییە، پرەنسیپە، بیرە، دامەزراوەیە، بڕوانامەیە، کە رەوابوون بە توندوتیژی دەدات، یان ستراتیژێکە برەو بەو کردانە دەدات[392])).

لەم بارەوە پشت بەبیری سارتەر دەبەستێت کە تیرۆر بەهێزێکی پاڵنەر دەزانێت، بۆ رێکخستنی کۆمەڵایەتی و کلیلی ئازادی و، لەئاستێکی بەرزی کاروبارە مرۆڤایەتییەکاندا دادەنرێت و پێی وایە کە پراکتیزەکردنی یەکێکە لە مەرجەکانی ئازادی[393].

د.ئەدۆنیس عەکرە، تیرۆر بەدیاردەیەکی سیاسی دەزانێت و وا پێناسەی دەکات کە سەرچاوەی کێشەیەکی توندوتیژە، کە ئەنجام دەر، دەیەوێت لەڕێگەیەوەو لەڕێگەی ئەو ترسەی لە توندوتیژییەوە سەرچاوە دەگرێت، دەبێتە هۆی سەپاندنی راو بۆچوونی سیاسی خۆی، یان سەپاندنی دەسەڵاتی خۆی بەسەر کۆمەڵگە یان دەوڵەتدا، لەپێناوی پارێزگاریی لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتیە گشتییەکان، یان لەپێناوی گۆڕینیان، یان نەهێشتنیان[394].

بەڵام د. ئەحمەد جەلال عیزەدین پێی وایە کە هەوڵەکانی پێناسە کردنی ماددی و بابەتی بێکەموکوڕی نەبوونە، یان لەبەرئەوەی کە تەنیا لایەنی ماددی (کردەکان)، یان لایەنی یاسایی (تاوانەکان)، یان لایەنی رەوشتکاری، یان لایەنی سیاسی، یان هەندێ لەو لایەنانەی رەچاو کردووەو لایەنەکانی تری پشت گوێ خستووەو، پێی وایە کە باشترین پێناسەکردن بۆ ئەم دیاردەیە، ئەوەیە کە دوو تایبەتمەندیی تیادا بێت[395].

[391] بڕوانە: ((الارهاب الدولی وفقاً لقواعد الدولی العام)) د.نبیل احمد حلمی، 1988، ل35-36.

[392] بڕوانە: ((الارهاب والقانون الدولی)) د.اسماعیل الغزالی، سەرچاوەی پێشوو ل16.

[393] سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

[394] بڕوانە: ((الارهاب السیاسی- بحث فی اصول الظاهرة وأبعادها الانسانیة)) د.ادونیس العکره، 1983، ل93.

[395] بڕوانە: ((الارهاب والعنف السیاسی))، د.احمد جلال عزالدین، سەرچاوەی پێشوو، ل33-34.

[396] بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ل42-49.

[397] بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ل49.

1. داماڵین و بابەتمەندی، بەجۆرێك تەنیا لەگەڵ تێڕوانینی یەکێك لە لایەنەکاندا نەگونجێت، بەڵکو تێڕوانینە جۆراوجۆرەکان وەلاوە دەنرێن و، دواتر پاڵنەرو هاندەرەکان، بۆ ئەنجامدانی کارێك کە پێناسە نەیگرێتەوە.

2ــ بەئاگابوون لەلایەنە جۆراوجۆرەکانی دیاردەکە، بەبێ خافڵبوون لێیان و. چەند تایبەتمەندییەکمان پێشکەش دەکات کە پێناسەی تیرۆر دەیانگرێتەوەو جیای دەکەنەوەو دیاری دەکەن و- بەپێی بۆچوونی خۆی- رێگە نادات لەگەڵ ئەو دیاردانەدا تێکەڵ بێت کە لەیەکترەوە نزیکن و. تایبەتمەندییەکان ئەمانەن[396]:

1. توندوتیژی، یان هەڕەشەی توندوتیژی.
2. رێکخستنی گرێدراو بەتوندوتیژی.
3. ئامانجی سیاسیی تیرۆر.
4. تیرۆر ئەلتەرناتیڤە، بۆ بەکارهێنانی ئاسایی هێز.

پێناسەی تیرۆر وا چڕدەکاتەوە، کە ((توندوتیژییەکی رێکخراو بەرو دووە، بەمەبەستی هێنانەدی حاڵەتێك لە هەڕەشەی گشتیی ئاراستەکراو، بۆ دەوڵەتێك یان بۆ تاقمێکی سیاسی، کە تاقمێکی رێکخراو بەمەبەستی هێنانەدی ئامانجی سیاسی[397] ئەنجامی دەدات)).

بابەتی سێهەم

بۆچوونی تایبەتیمان، لەسەر تیرۆری نێودەوڵەتی

بۆچوونی تایبەتیمان، لەسەر تیرۆری نێودەوڵەتی پێشتر ئاماژەمان بەو لەمپەرانە کرد کە رێگە لەئەرکی دانانی پێناسەیەکی دیاریکراوی تیرۆری نێودەوڵەتی دەگرن و، بەشبوونی ئاشکرای نێوان شارەزایانی یاسای نێودەوڵەتی، لەسەر بنەماکانی تاوانی تیرۆرو ئەو توخمانەی کاری تیرۆر پێکدەهێنن. و هەر لە سۆنگەی بڕوامان بەوەی کە پێناسەی تیرۆری نێودەوڵەتی و دەرخستنی ئەو کردەو رەفتارانەی، بەکاری تیرۆر دادەنرێن, یان ئەوانەی لە وچوارچێوەیەدا دەردەچن, بە خاڵی سەرەتای هەر هەوڵێکی نێودەوڵەتی دادەنرێن, بۆیە هەوڵدەدەین, چەند چەمکێك پێشکەش بکەین کە دەکرێ لە رێگەیانەوە, تیرۆری نێودەوڵەتی پێناسە بکەین و بنەماکان و لایەنە جۆراوجۆرەکانی دیاری بکەین.

یەکەم: پێناسەی پێشنیازکراو بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی:

تیرۆر بەکارهێنانی شێوازی توندە, وەکو ئامرازێك بۆ گەیشتن بە ئامانج, لەوانە بڵاوکردنەوەی ترس بۆ ناچارکردن, لە هەڵوێست وەرگرتنێکی دیاریکراو, یان هەڵوێست وەرنەگرتن. و لەم پێناسەوە روون دەبێتەوە کە رواڵەتەکانی تاوانی تیرۆر جیاوازییان هەیە لەگەڵ تاوانەکانی تردا, چونکە:

1. تیرۆر ئامرازە, نەك پێناو.

2. شێوازە بەکارهاتووەکان جۆراو جۆرن و مۆرکی توندوتیژی پێوەیەو حاڵەتێك لە ترس و دڵەراوکێ دروست دەکات.

3ـ باسکردن لەسەر تاوانی تیرۆر نابزوێنرێت, تەنیا لە کاتێکدا نەبێت کە ئەگەر کێشەیەکی سیاسی, یان هەڵوێستێکی دیاریکراو, واتە بە مانایەکی تر دوو گرووپی جیاواز, لەئارادا بێت.

گەلێ جار چەند هۆکارێکی سیاسی, لە پشتی ئەم تاوانانەوەن, گرنگترینیان:

–ڕەچاو نەکردنی مافی کەمینەکان.

–داننەنان بە مافی گەلان, لەدیاریکردنی چارەنووسدا.

–ڕێزنەنان لە مافی مرۆڤو ئازادییە بنەڕەتییەکانی.

بۆیە تیرۆر نابێ هەموو کردارەکانی توندوتیژیی سیاسی بگرێتەوە کە دەبنە مایەی خوڵقاندنی ترس, یان دڵەڕاوکێ و ئەو جۆرە شتانە. هەندێ جاری بەبێ مەبەستی بڵاوکردنەوەی ترس و دڵەڕاوکێ, لەنێوان خەڵکیدا بەکاردەبرێت, بەڵکو بەبێ ئەنقەست و یان بەڕێکەوت بەکاردەبرێت– وەکو لەو حاڵەتانەی ترسدا کە ڕووبەڕووی ئەوانە دەبێتەوە کە لە ترسی گیانی خۆیان ئامادەی ڕووداوەکە دەبن, هەروەها پێویستە تیرۆرو کارەکانی تر تێکەڵ نەکرێن کە هێزیان شێوازی توندوتیژییان تیادا بەکاردەبرێت, بۆیە دەبێ لە ڕوانگەی یاساییەوە, هەموو ئەو کردارانە لە بازنەی تیرۆر دەربکەین, کە بە مەبەستی گەیاندنی زیانی گیانی ئەنجام دەدرێن, لە شوێنی ڕووداوەکە, یان بارمتەگیراوان, یان کوشتنیان و یان ئەشکەنجەدانیان.

بۆیە دەتوانین توخمەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی, بەم جۆرە چڕبکەینەوە:

1ـکارێکە لە کارەکانی توندوتیژی کە ئاراستەی قوربانییەکی دیاریکراو دەکرێت(کەسێك, یان کۆمەڵێ کەس, یان بە بارمتە گیراوان.)

2. کە ئەنجامدەری کارەکە بەو مەبەستە ئەنجامی دابێت, تا ترس لە دڵی کۆمەڵێ خەڵکدا دروست بکات کە دووربن لە گۆڕەپانی کاری تیرۆریستییانە, بە بەکارهێنانی قوربانیان, وەکو ئامرازێك بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو حاڵەتە.

3. کە ئەنجام دەری تاوانەکە وابێت ئەو تاکانە, لە داهاتوودا داخوازییەکانی بۆ دەستەبەر دەکەن و, ئەوەیە ئامانجی ئەم کردەیە.

4. کارەکە مۆرکێکی نێودەوڵەتی پێوەبێت, واتە تاوانەکە لە زیاتر لە دەوڵەتێکدا ڕووی دابێت, یان قوربانیانی کارەکە سەر بە چەند وڵاتێك بن.

بۆیە تاوانی تیرۆر, لەناوەڕۆکدا جیاوازیی هەیە لەگەڵ تاوانی دەستدرێژی کردندا, لەوەی کە دووەمیان(دەستدرێژی) دژی ئاسایشی خاك و سەربەخۆیی سیاسیی دەوڵەتێك دەبێت, لەلایەن دەوڵەتەوە, بەڵام تیرۆر تاوانێکە دژی گیانی کەسەکان و ماف و ئازادییە سیاسییەکانیان ئەنجام دەدرێت و ئەوانەی کارەکەیان ڕووبەڕوو دەبێتەوە کەس یان تاقمێکن و هەروەها ئەنجامدەرانیش هەر تاکە کەسن. واتە وڵاتی تیرۆریستی نییەو, شتێك نییە بەناوی تیرۆری دەوڵەت, دەوڵەت بە پێی یاسای نێودەوڵەتی– دەبێ دەوڵەتێکی دەست درێژیکەر بێت و, تاکەکان و تاقمەکان تاوانی دەستدرێژی ئەنجام نادەن, بەڵکو تاوانی تر ئەنجام دەدەن, وەکو تاوانی شەڕ یان تاوانی دژی مرۆڤایەتی, یان تاوانی تیرۆر.

شایانی ئاماژە پێکردنی, کەتێکەڵکردنی ئەوەی بەدەستدرێژی دادەنرێت, لەگەڵ ئەوەی بە تیرۆر دادەنرێت, ئاکامی یاسایی جۆراوجۆری هەیە. دەستدرێژی–وەکو تاوان– لەتیرۆر ترسناکترەو, خۆی لە"بەکارهێنانی هێزی چەکدارییەوە, لەلایەن دەوڵەتێکەوە دەبینێتەوە, دژی سەروەری و یەکێتی خاکی ئیقلیمی, یان سەربەخۆیی سیاسیی دەوڵەتێکی‌تر, یان بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ بڕوانامەی نەتەوەیەکگرتووەکاندا, یەکناگرێتەوە". بەڵام تیرۆر, هەروەکو لە پێناسەکەیدا, پێشتر ئاماژەی پێکرا, بەکارهێنانی ڕێگاکانی توندوتیژییە, لەلایەن کەسێك یان کۆمەڵێکەوە, دژی تاکەکان یان کۆمەڵێك, وەکو ئامرازێك بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی ترس, بۆ ناچارکردن لەسەر وەرگرتنی هەڵوێستێکی دیاریکراو, یان وەرنەتگرتنی.

ئەنجومەنی ئاسایش, لەدەستبەکار بوونی لەدەسەڵاتەکانی وەکو دەسەڵاتێکی سەرکوتکەری سنووردارکراو, ئەگەر هەڕەشە لە ئاشتی کرا, یان شێوێنرا, یان ئەوەی کەڕووی‌دا بەکاری دەستدرێژی دانرا. لەم بوارەدا, ئەنجومەن دەسەڵاتێکی فراوانی دەبێت لەمەزەندە کردندا, بۆی هەیە لەو بارەوە, زانیاری پێشکەش بکات و بڕیار لەسەر گرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو بدات, بۆ پارێزگاریی لە ئاشتی نێودەوڵەتی, یان گێڕانەوەی[398]. و چەند ڕێوشوێنێکی کاتی و ڕێوشوێنی سەربازی و ناسەربازی هەن, کە دەکرێت دژی دەوڵەتی دەستدرێژیکەر, لەلایەن ئەنجومەنەوە بگیرێتەبەر, بەڵام ئەگەر هەڵوێستەکە وا لێکدرایەوە کە تیرۆری دەوڵەت بێت, ئەوا بە ئاسانی ناکرێت بڵێن کە ئەنجومەنی ئاسایش لەو حاڵەتەدا, دەسەڵاتی ڕەسەنی هەیە.

دووەم: ڕێگەچارە پێشنیارکراوەکان, بۆ بنبڕکردنی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی

1–پێناسەکردنی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی و قەدەغەکردنی, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی, لە ڕێگەی ڕێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی بە کۆوە کە ماکێکی یاسادانانی هەبێت.

2–بنبڕکردنی هۆکارەکانی تیرۆر لە جیاوازی و ڕەگەزپەرستی لە نێوان گەلاندان و, دەستدرێژی و دەستێوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵاتانداو داگیرکردنی خاك و دەرکردنی بە کۆی دانیشتوان و پێشێل کردنی مافی مرۆڤو ڕەچاونەکردنی چارەنووسیان و..... هتد.

3–دامەزراندنی دادگای ئیقلیمی تاوان, بۆ سزادانی ئەنجامدەرانی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

4–گەشەدان بە بنەما تایبەتەکانی بەدەستەوەدانی تاوانباران, لەیاساو ڕێساکانی تاوان لە وڵاتە جۆراو جۆرەکاندا, لەگەڵ بەستنی ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتی دوو قۆڵی و بەکۆ, تاوانی بە بەدەستەوەدان و دادگایکردنی تاوانبارانی تاوانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

بەش8شەشەم

بەرپرسێتی لە کردارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیدا

سستەمی یاسای نێودەوڵەتی, لە کۆمەڵێ بنەماو پرەنسیپی یاسایی پێکهاتووە, کە ماف و ئەرکەکانی دەوڵەتان دیاری دەکات و, ڕەفتاریان ڕێکدەخات. و هەر دەوڵەتێك پابەند دەبێت بەڕێزگرتن لەو بنەمایانەو بەپێی ئەو بنەمایانە ڕەفتار دەکات. و هەر پابەندبوونێك بە یەکێك لەو خاڵانە, یان جێبەجێنەکردنیان, لەلایەن یەکێك لەو وڵاتانەوە, بەشێوەیەك کە زیان بە وڵاتێك, یان چەند وڵاتێکی تر بگەیەنێت, ئەوا دەبێت بنەماکانی بەرپرسێتی نێودەوڵەتی بکەوێتە خۆی, بەرامبەر وڵاتی سەرپێچیکەرو, پابەندی بکات بە قەرەبووکردنی ئەو زیانانەی کە لێی‌دەکەوێت.

پێویستە سێ مەرج هەبێت, بۆ هەستان بە بەرپرسێتی نێودەوڵەتی هەر دەوڵەتێك, کە ئەمانەن[399]:

---

[398] ماددەی(39) لە بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان.

[399] بڕوانە: لە بنەماکانی بەرپرسێتی نێودەوڵەتی, د. احمد محمد رفعت, "القانون الدولى العام", دارالنهضة العربية, 1997, ل 596و دواتر.

www.pertwk.com

1–ڕوودانی کارێك کە لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی ڕەوا نەبێت: واتە بە پێچەوانەی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی, یان ڕێکەوتننامە بەرپاکانەوە بێت.

2–ئەو کارە, بە پێی بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی درابێتە پاڵ یەکێك لەوڵاتان.

3–بەهۆی ئەم کارەوە, زیان لە وڵاتێکی تر بگات.

لێکۆڵینەوەی یەکەم

بەرپرسێتی نێودەوڵەتی لە کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیدا

بیرۆکەی بەرپرسێتی, لە کارەکانی توندوتیژیی ناڕەوا, لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی, بەم جۆرەی خوارەوە دەوروژێت:

یەکەم: پابەند نەبوونی دەوڵەت بەو ڕێکەوتنە گرێبە ستیانەوە کە تایبەتن بە بنبڕکردن و ڕێگەگرتن لەکردە تیرۆرییەکان:

پێویستە لەسەر هەردەوڵەتێك کە دەچێتە نێو ڕێکەوتنامەیەکی نێودەڵەتییەوە, پابەندبێت بە بڕگەو بنەماکانی ڕێکەوتنامەکەوەو, بەڕێکوپێکی جێبەجێیان بکات و دەبێ لە بەرامبەر هەر شێواندنێکی ئەم بنەمایانەدا, بەرپرسێتی نێو دەولەتی خۆی بخاتە گەڕو، پابەندنەبوونە نێو دەوڵەتییەکان و ڕێکەوتنامەی بنبڕکردنی تیرۆرو نەهێشتنی لەو چوارچێوەیەدا دەرناچێت, چوونە ریزی هەر دەوڵەتێك, بۆ ڕێکەوتنامەی تایبەت بە نەهێشتنی زەوتکردنی ناڕەوای فڕۆکە کە لە لاهای لە 16ی کانونی یەکەمی

1970دا مۆرکرا, پابەندی دەکات بە تاوانکردنی ئەم کردەوانە, لە یاسای نیشتیمانیداو سزادانی توندو لەسەری و, گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست, بۆ دامەزراندنی لایەنە دەسەلاتدارەکانی, بۆ چاوخشاندن بەم تاوانانەدا. ئەگەر ئەنجامدەر لەناو قەڵەمڕەوەکەیدا بێت, یان کاتێ نەیدا بەدەستی یەکێك لەو وڵاتانەی لە ڕێکەوتنامەکەدا ئاماژەیان پێکراوەو, گرتنەبەری ئەو ڕێوشوێنانەی لە ڕێکەوتنامەکەدا هاتوون, بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ڕفێنەرەکەو دووبارە گێڕانەوەی کۆنترۆڵی فڕۆکەکە بۆ فڕۆکەوانەکەی خۆی و, یارمەتیدانی سەرسەرنشینیان و ستافی فڕۆکەکە, بۆ درێژەدان بە گەشتەکەیان و, گێڕانەوەی فڕۆکەو بارەکەی, بەبێ دواکەوتن بۆ خاوەنەکانیان.

هەروەها دەوڵەتەکە پابەند دەبێت, بەوەی تاوانی زەوتکردنی ناڕەوای فڕۆکە, یەکێکە لەو تاوانانەی کە بەدەستەوەدانی تێدا دەبێت کە لەهەر ڕێکەوتننامەیەکی بەدەستەوەدانی نێوان دەوڵەتانی ڕێکەوتنامەدا هەیە

پابەندنەبوون بە خاڵە پێشووەکانەوە, بەرپرسێتی دەوڵەت دەگرێتەوەو ڕووبەڕووی سزای نێودەوڵەتی دەکاتەوە کە وڵاتانی تری ڕێکەوتنامەکە مۆری دەکەن, بەهۆی کەموکوڕی لە جێبەجێ کردنی ئەو خاڵانەدا. هەروەها دەوڵەتی سەرپێچیکار پابەند دەکات بە قەرەبووکردنەوەی گونجاو بۆ وڵاتانی تر, یان بۆ هاووڵاتییانی, ئەگەر بەهۆی کەمو کوڕی لە جێبەجێ کردنیان, ئەو وڵاتانە یان هاووڵاتییانیان تووشی زیان بوون.

دووەم: بەرپرسێتی نێودەوڵەتی لەسەر کارە تیرۆرییەکان, لەدەرەوەی چوارچێوەی ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان:

ئەگەر بزواندنی بەرپرسێتی نێودەوڵەتی, لە حاڵەتی سەرپێچی لە پابەندبوونە نێودەوڵەتییەکان, سەبارەت بە ڕێگەگرتن و بنبڕکردنی تیرۆر هیچ کێشەیەك نەوروژێنێت, ئەوا مەسەلەکە بە پێچەوانەوە دەبێت, ئەگەر دەقی ڕێکەوتننامەیەك لەم بارەوە نەبێت.

ئەمەش وا دەکات بپرسین: ئایا دەوڵەت دەکەوێتە ژێر پابەندبوونی نێودەوڵەتیی گشتی, بۆ ڕێگەگرتن و تاوانبارکردن و سزادانی کردارە تیرۆرییەکان, لە دەرەوەی چوارچێوەی یاسایی نێودەوڵەتی کە ڕێکەوتنی لەسەر هەبێت؟

چەندین پرەنسیپ و پابەندبوونی گشتی هەیە لەیاسای نێودەوڵەتیدا, کە دەوڵەت ناچار دەکات ڕێز لەسەرەوەی و سەربەخۆیی و یەکێتی خاکی وڵاتانی تر بگرێت, هەروەها ڕێگەی لێدەگیرێت قەڵەمڕەوی خۆی بەکاربهێنێت, یان ڕێگە بدات تا بەکاربهێنرێت, بۆ زیان گەیاندن بە وڵاتانی تر.

بەپێی ئەم پرەنسیپە گشتییە, دەکرێت بڵێین کە هەر دەوڵەتێك بەپێی یاسا پابەندە بە پەنانەبردنە بەر کاری تیرۆری ئاراستەکراو, دژی ئاسایش و سەقامگیربوون و سەربەخۆیی وڵاتانی تر. هەروەها پابەنددەبێت بە یارمەتی نەدان, یان هاندانی تاقمە تیرۆریستەکان, بۆ ئەنجامدانی وەها کار گەلێك, یان ڕێگەدان بە بەکارهێنانی قەڵەمڕەوەکەیان, بۆ ئامادەکاری بۆ کاری تیرۆریستی, یان داڵدەدانی تیرۆریستان, یان پێدانی مافی پەنابەری پێیان لە خاکەکەیاندا.

و ئەم پرەنسیپە دوو ڕووی هەیە:

1ـ ڕوویەکی نێگەتیڤ: کە بریتیە لە پابەندبوونی دەوڵەت بە هاننەدانی کاری تیرۆریستی ئاراستەکراو, دژی وڵاتێکی تر.

2ـ ڕوویەکی پۆزەتیف: کە بریتییە لە پابەندبوونی دەوڵەت بە گرتنەبەری هەموو ڕێوشوێنێکی پێویست بۆ ڕێگەگرتن لە بەکارهێنانی قەڵەمڕەوەکەی, بۆ ئامادەکاری بۆ کاری تیرۆر, لەدژی هەر وڵاتێکی تر.

لە پرۆژەی بە یاساکردنی تاوانە نێودەوڵەتییەکاندا, کە لیژنەی یاسای نێودەوڵەتی لە 28ی ئابی 1954دا, لەسەری ڕێکەوتن, ئەم پابەندبوونە جەختی لەسەرکرا, کە لە ماوەی دووەم لە پرۆژەکەدا هاتووە کە ئەگەر دەسەلاتدارانی دەوڵەت هانی چالاکییی تیرۆرییانەیان دا دژی دەوڵەتێکی تر, یان

www.pertwk.com

چاوپۆشی کرد لە بەرامبەر چالاکییە تیرۆرییەکاندا کە بەمەبەستی ئەنجامدانی کاری تیرۆر لە وڵاتێکی تردا بێت، ئەوا بە تاوانی دژ بە ئاسایش و گیانی مرۆڤ دادەنرێت. هەمان مانا لە جاڕنامەی کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکاندا دەبینین کە لە 24ی تشینی یەکەمی 1970دا دەرچوو، کە تایبەت بوو بە پەرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی کە پەیوەندیی و هاوکاری، لە نێوان دەوڵەتان دەگرێتەوە، بە پێی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەم جاڕنامەیە جەخت دەکات لەسەر ئەوەی"پێویستە لەسەر هەر وڵاتێك زەمینە خۆش نەکات، بۆ کاری شەڕی مەدەنی و کاری تیرۆریستی، لەسەر دەوڵەتێکی ترو هانی نەدات، یان یارمەتی پێشکەش نەکات، یان تیایدا بەشداری نەکات و ڕێگە نەدات لە قەڵەمڕەوەکەیدا، چالاکیی تیرۆر ئەنجام بدرێت کە خزمەت بە ئەنجامدانی ئەم کارانە دەکات"

لەوەی سەرەوە، روون دەبێتەوە کە تەنانەت لە کاتی نەبوونی دەقێکی تایبەت، بە ڕێگەگرتن یان بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی، پابەندبوونێکی نێودەوڵەتی دەکەوێتە ئەستۆی، دەسەپێنێت بەسەریدا، کە هیچ جۆرە چالاکییەکی تیرۆریستانە، ئەنجام نەدات دژی دەوڵەتانی ترو ڕێگەنەدان بە بەکارهێنانی قەڵەمڕەوەکەیان، بۆ ئەنجامدانی وەها کارگەلێك، یان زەمینە خۆشکردن و خۆ ئامادەکرن بۆی و، ڕێگەنەدان و هاننەدان بۆ ئەنجام دانی. هەروەها دەوڵەت پابەند دەکات بە گرتنەبەری هەموو ڕێوشوێنێکی ئەمنی، بۆ ڕێگەنەدان بە کەسەکان یان تاقمەکان لەبەکارهێنانی قەڵمڕەوەکەیان، بۆ ئەنجامدانی تاوانی تیرۆری ئاراستەکراو دژی وڵاتانی تر، یان هاووڵاتییانیان.

لە ڕێگەی ئەو بڕگانەوە کە لە دادگا نێو دەوڵەتییەکانەوە دەرچووەو، ئەو بڕیارانەی کەرێکخراوە نێودەوڵەتییەکان پەسەندیان کردووەو، ڕێکەوتنامە گشتی و تایبەتەکان کە وڵاتان مۆریان کردووەو، یاسا نیشتمانیەکان کە بە تایبەتی بۆ ئەم مەبەستە داڕێژراون، دەکرێت چەند ڕێو شوێنێکی پێویست دەستەبەر بکرێت، لەلایەن وڵاتانەوە بۆ جێبەجێ کردنی پابەندبوونە نێودەوڵەتییەکان، بۆ بنبڕکردنی کاری تیرۆرو، ئەو ڕێوشوێنانەی کە لە ڕێگەیانەوە دەکرێن، لەم خاڵانەی خوارەوەدا چڕدەکرێنەوە:

1–بوونی ڕێسایەکی گونجاوی نیشتمانی، بۆ تاوانبار کردنی ئەو کردە تیرۆرییانەی کە لە ناوەو دەرەوەی قەڵەمڕەوی دەوڵەتدا، ئەنجام دەدرێت.

2–بوونی دام و دەزگای دادوەری و ئاسایشی کە بتوانێت هەموو ڕێساکانی تایبەت بە بنبڕ کردنی تیرۆر، یان گرتن و دادگایی کردنی تیرۆرستان پراکتیزە بکات.

3–چڕکردنەوەی چاودێریی لەسەر ئەو ڕێکخراو و تاقمانەی کە بەپەنا بردنەبەر توندوتیژی و تیرۆر، ناویان دەرکردووە.

4–چڕکردنەوەی چاودێریی، لەسەر بەکارهێنانی چەك یان بەجۆرێ کە نەگاتە بەدەستی تیرۆرستان و ڕێکخراوە تیرۆرستەکانەوە.

5–ئاڵوگۆڕی زانیاری لەگەڵ وڵاتان و ڕێکخراوە نێو دەوڵەتییەکانی پەیوەندیدار، بەبنبڕکردنی تیرۆرەوە.

6–توندکردنی ڕێوشوێنی ئەمنی، لە فڕۆکەخانەو بەندەرو ڕێڕەوە سنوورییەکان، بەجۆرێ کە ڕێگە بگیردرێت لەگواستنەوەی چەك لەوڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر، یان دزە کردنی تاقمە تیرۆریستەکان.

7– ڕێگە گرتن لە بەشداریی یان یارمەتی یان هاندان، بۆ ئەنجامدانی کاری تیرۆری لەوڵاتانی تردا.

8–ڕێگەنەدان بە بەکارهێنانی قەڵەمڕەوی نیشتمانی وڵات، وەکو پەناگەیەك بۆ تیرۆریستان و، شوێنێك بۆ ئامادەکردن، یان ئاراستەکردنی چالاکی تیرۆری دژی وڵاتێکی تر.

9–بە دەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کاری تیرۆر کە لە قەڵەمڕەوی وڵاتدا هەن، بۆ ئەو وڵاتانەی کە داوایان دەکەن، یان ڕەوانەکردنیان بۆ دەسەڵاتە تایبەتمەندەکان بۆ دادگایی کردنیان، لەمەڕ ئەو تاوانە تیرۆرییانەی کە ئەنجامیان داوە.

10–لابردنی ئاکاری سیاسی لەسەر تاوانە تیرۆرییەکان، بەتایبەتی ئەوانی کە بە ئامرازی توندو تیژی، یان بەبێ جیاوازی یان ئەوانەی ئاراستەی دژی بێ تاوانان دەکرێن.

لێکۆڵینەوەی دووەم

بەرپرسێتی تاوانکاری لەسەر کارە تیرۆرییە نێو دەوڵەتییەکان

ئەنجامدانی کاری تیرۆری نێو دەوڵەتی بەرپرسێتی نێو دەوڵەتیی تاوانکاریی دەبزوێنێت، بۆ هەموو کەسە ئاسایی یان کەسە مەعنەوییەکان (دەوڵەت، یان تاقمیتیرۆریستان).

یەکەم–بەرپرسێتی تاوانکاریی نێو دەوڵەتی تاکەکان[400]:

تاکە کەسەکان دەکرێن بە دوو بەشەوە، بە شێکیان تاکە کەسە ئاساییەکانە کە خاوەنی ئامرازی دەسەڵاتی گشتی نین و بە شێوازی تایبەت بە خۆیان ڕەفتار دەکەن، دووەمیان، نوێنەرانی دەوڵەتن کە دەسەڵاتیان بەناو بۆ حیسابی ئەو دەوڵەتەیە، ئەوەش دەسەڵاتگەلێکە کە بەپێی پلەی پۆستەکانیان دەستەبەری دەکەن.

[400] بڕوانە: د. احمد محمد رفعت(لدراسە القانون الدولی لحقوق الانسان) 1985، ل103و دواتر.

www.pertwk.com

بەرپرسێتی تاکە کەسەکان, هیچ جیاوازییەکی لەسەر نییە, تەنیا بۆ سەلماندنی دەتوانین دادگای نۆریمبێرگ بە نموونە بهێنینەوە, کە بە راشکاوی جەختی لەسەر ئەوە کردووە کە تاکەکان, نەك بونەوەرە ئەبستراکتەکان تاوان ئەنجام دەدەن کە پێویستە بەپێی یاسای نێو دەوڵەتی سزا بدرێت. یاسای تاوانکاریی نێودەوڵەتی تەنیا دان بە بەرپرسێتی کەسی بەهۆشدا دەنێتو. لەلای ولآتان, ئەو بڕوایە جێگیرە کە دەوڵەت پابەندە بە دادگایی کردن, یان بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان.

دووەم-بەرپرسێتی تاوانکاریی نێو دەوڵەتیی کەسانی مەعنەوی:

بەرپرسێتی کەسانی مەعنەوی (دەوڵەتو...), لەسەر ئاستی نێو دەوڵەتی و ناوخۆ, لەکارە قورسو ئاڵۆزەکان دادەنرێنو, ئەگەر چی هەندێ یاسا ناوخۆییەکان پێیان وایە کە دەکرێت کۆمپانیا بازرگانییەکان, لەمەڕ تاوانکارییەکانو, بەتایبەتی تاوانە ئابوورییەکان دادگایی بکرێنو هەندێ سزای داراییان بەسەردا بسەپێنرێت.

دەبینین کە راپۆرتی بەرپرسێتی تاوانکاریی دەوڵەت, وای لێدەکات هەست بە ئاستی هەڵەکەی خۆی بکات, لە بەرامبەر کۆمەڵەی نێودەوڵەتییدا, هەروەها بەرپرسێتی دەوڵەت, لەلایەن ویستی بە کۆمەڵی نەتەوە پاساوی بۆ دەهێنێتەوە, لەسەر بنەمای ئەوەی کە هەر کۆمەڵێك خاوەنی هەستو سۆزو ویستی جیاوازە لە ئەندامانیو, دواتر دەبێتە هۆی بڕیاردان, لەسەر بەرپرسێتی نێو دەوڵەتیی تاوانکاریی دەوڵەت, بۆ وەبیر هێنانەوەی هەر تاکێك کە دەکرێت هەندێکی بسەپێنرێت, ئەمەش وا دەکات کە رێگە لە ڕوودانی تاوانە نێو دەوڵەتییەکان بگیرێت.

دەبێت ئاماژە بەوە بکەین کە ئەگەر بەرپرسێتی دەوڵەت, لەرووی تیرۆرییەوە وێنا کرابێت, ئەوا لەرووی عەمەلییەوە بەو شێوەیە نییە, لەبەر ئەوەی هیچ شتێك نییە دەوڵەت ناچاری بکات, لەبەردەم دادوەری تاوانی نێو دەوڵەتیدا ئامادە ببێت.

لەگەڵ ئەوەشدا, دەکرێت بڕیار لەسەر هەندێ سزا بدرێت کە بگونجێت, لەگەڵ سروشتی یاسایی دەوڵەتدا: وەکو سزای ئابووریو, بڕینی پەیوەندیی دبلۆماسیو, سزای داراییو, ئابلۆقەی دەریاییو پچڕاندنی پەیوەندی, ئەگەر هاتوو دانانی سزاکانی تری, وەکو زیندانی کردن نەکرا, بەهۆی خۆیەتیو سروشتی خودی دەوڵەتەکە, کە رێگە دەگرێت, تەنات لە وێناکردنی ئامادەبوونی (وەکو بوونەوەرێکی ئەبستراکت) لەبەردەم دادوەری نێو دەوڵەتیدا.

واتە دەتوانین جەخت لەسەر ئەوە بکەین کە لە چوارچێوەی تیرۆری نێو دەوڵەتیدا, پێویستە سزا لەسەر هەموو ئەوانە دابنرێت کە کاری تیرۆری ئەنجام دەدەن, ئەگەر ویستمان تاوانکارییە گەورەکان بەبێ سزا نەمێننەوە, بەوەی کە کارە تیرۆرییەکان, بەشێوەیەکی گشتی بەپێچەوانەی هەموو بنەما یاساییەکانە کە لە سەرجەم سستمە یاسای (نێو دەوڵەتیو ناوخۆیی) دا هەیە, هەروەها ناگونجێت لەگەڵ ئەگەری گەیشتن, بەرێگە چارەیەکی ئاشتییانە کە یاسای نێودەوڵەتیو ناوخۆیی پەسەندی بکات, هەروەها پێویستە دەوڵەتان پابەندبن بەو پرەنسیپەوە کە دەخوازێت ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان سزا بدرێن, یان بدرێنە بەدەست ئەو شوێنانەی کە داوایان دەکەن.

سێیەم-ئامرازەکانی بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی:

چالاکی بنبڕکردنی هەر دیاردەیەکی ناڕەوا, لەوەدا دەبێت کە چەندە ئامراز لە ئارادایە بۆ بنبڕکردنی, یان لانی کەم سوککردنی. گرنگترین ئامرازەکانی بنبڕکردنی تیرۆری نێو دەوڵەتی کە ئەمانەن:

1-گرتنەبەری رێوشوێنی چالاك دژی ئەو دەوڵەتەی مافی مرۆڤو گەلان پێشێل دەکات.

2-دامەزراندنی دادگایەکی تاوانکاریی نێو دەوڵەتی هەمیشەیی, بۆ دادگایکردنی ئەنجامدەرانی تاوانە تیرۆرییەکان.

3-هاوکاریی لە نێوان دەوڵەتاندا, لەسەر ئاستێکی بەرفراوان لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا.

4-بایەخدانی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن, بەچەقبەستن لەسەر مەترسیی تیرۆری نێو دەوڵەتیو شوێنەوارە رووخێنەرەکانی.

5-گرتنەبەری رێوشوێنی بەکۆ, بۆ دابڕینی ئەو دەوڵەتەی کە لە رێگەی ڕەفتاری جێگیرو ناجێگیریەوە, ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ, هانی تیرۆری نێو دەوڵەتی دەدات.

6-دادگایکردنی ئەنجامدەرانی تاوانی تیرۆری نێو دەوڵەتی, لە بەرامبەر دادی ناوخۆی دەوڵەتداو دیاریکردنی توندترین سزا بۆیان.

7-بە یاساکردنی تاوانەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی.

8-تاوانەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی بە تاوانی سیاسی دانەنرێت.

9-بڕیاردان لەسەر بەرپرسێتی نێودەوڵەتی تاوانکاری, بۆ ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییە نێودەوڵەتییەکان, چ دەوڵەت بن یان تاك.

10-چوونە ڕیزی ئەو رێکەوتنامە نێو دەوڵەتییانەوە کە جۆرە هاوکارییەکی نێودەوڵەتی, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا تێدایە.

بەشی حەوتەم

هاوکاریی نێو دەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی تیرۆر

پراکتیزە کردنە نێو دەوڵتییەکان سەلماندیان کە تاوانە تیرۆرییەکان نابەسترێنەوە بە سنووری دیاریکراوەوە, ئەنجامدەرانی ئەم تاوانانە ڕەنگە خۆیان ئامادە بکەن بۆ تاوانانەکانیان لەولآتێکدا, دواتر تاوانەکەیان لە ولآتی سێهەمدا ئەنجام دەدەن. بۆیە پێویستە ولآتان هاوکاریی یەکتر بکەن, لە پێناوی دەستگیر کردنی ئەنجامدەرانی ئەم تاوانانەو رێگەنەدەن دەربازبن, لە چنگی عەدالەتو دادگایی بکرێنو سزای توندیان بەسەردا بسەپێنرێتو. هاوکاریی نێودەوڵەتی, بۆ بنبڕکردنی تیرۆر

www.pertwk.com

دەخوازێت وڵاتان ڕێ بکەون, لەسەر بەخشینی دەسەڵاتیدادوەری لەم جۆرە تاوانانەدا, بەو دەوڵەتەی کە لەوانی تر توانایی زیاترە, بۆ پراکتیزە کردنی ئەم دەسەڵاتەو, گەشەپێدانی ڕێساکانی تایبەت بە بەدەستەوەدانی ئەنجامدەری تاوانەکە, یان گومان لێکراوەکە, ئەگەر هاتوو وای کرد بۆ قەڵەمڕەویدا وڵاتێکی تر, جگە لەو وڵاتەی کە تاوانەکەی لە قەڵەمڕەویدا ئەنجام داوە, هەروەها بەدەستەوەدانی هاوڕێکانی کە نیشتەجێی قەڵەمڕەوی دەوڵەتێك یان دەوڵەتانی ترن و, ئەمەش دەخوازێت کە بنەماو ڕێوشوێنی ئەوتۆ دابنرێت کە لە ڕێگەیانەوە بتوانرێت ئەنجامدەرانی تاوانە تیرۆرییەکان بەدەستەوە بدرێن, بۆ دادگایکردنیان و بەستنی ڕێکەوتننامەی نێودەوڵەتیی دوو قۆڵی, یان بەکۆ, کە زەمینە بۆ بەدەستەوەدان, لەبەرامبەر ئەو دەوڵەتانەدا بڕەخسێنێت کە داوای بەدەستەوەدانی دەکەن و, لە ڕێگەی یاساوە ڕێگەی پێدراوە, لەلایەن ئەو دەوڵەتانەوە کە داوایان لێدەکرێت. جگە لە گرنگیی هاوکاریی ئاڵوگۆڕکراوی دادوەری کە بە دواچوون و دەستگیرکردنی ئەنجامدەرانی کارە تیرۆرییەکان دابین دەکات.

لێرەوە هەوڵ دەدەین هەندێ لە ئامرازەکانی هاوکاریی نێودەوڵەتی بخەینەڕوو, بۆ ڕێگە گرتن لە کارە تیرۆرییەکان و بنبڕکردنیان, یان سەرکوتکردنیان, لە کاتی ڕوودانیاندا. و ئەم ئامرازانانە جۆراوجۆرن لە نێوان ئەوەی کە ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان بڕیاریان لەسەرداوە, یان ئەوەی ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان رایدەسپێرن, یان ئەو ئامرازە ئەمنی و دادوەری و سیاسییانەی, لە یاسا نیشتیمانیەکاندا هاتوون.

لێکۆڵینەوەی یەکەم

هاوکاریی نێودەوڵەتی, بۆ ڕێگەگرتن و نەهێشتنی کارە تیرۆرییەکان

هاوکاریی نێودەوڵەتی دەیەوێت دەوڵەتان هانبدات بۆ یەکخستنی هەوڵەکانیان و تواناکانیان و, بۆ ڕێگەگرتن لە ڕوودانی کارە تیرۆرییەکان و شکست هێنان بە پیلانە تیرۆرییەکان. و لە حاڵەتانەی کە ئەم تاوانانەیان تیایدا ڕوودەدات, هاوکاریی نێودەوڵەتی شێوازێکی تر بەخۆوە دەگرێت و ڕەهەندێکی جیاواز, بە مەبەستی بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان و بە ڕاونانی ئەنجامدەرانیان و دەستگیرکردنیان و دادگایکردنیان و سزادانیان.

یەکەم- هاوکاری نێودەوڵەتی, بۆ ڕێگەگرتن لە کارە تیرۆرییەکان:

هاوکاریی نێودەوڵەتی, لە چەند ڕێگەیەك و ئامرازێکەوە بەدیدێت کە دەکرێ پەنایان بۆ ببرێت, بۆ ڕێگەگرتن لە کارە تیرۆرییەکان. ئەو شێوازانە دەگۆڕێن, بەپێی جۆری کارە تیرۆرییەکەو ئەو مەبەستانەی لە پێناویاندا ئاراستە دەکرێن.

1–ئەو ڕێوشوێنانەی دەگیرێنەبەر, بۆ ڕێگەگرتن لە دەستبەسەراگرتنی ناڕەوای فڕۆکە:

أ–پشکنینی گەشتیاران و دڵنیابوون, لە جۆری ئەو شتانەی پێیانە, ئەویش لە ڕێگەی پشکنینی بەدەست, یان بەکارهێنانی ئامێری ئەلکترۆنی.

بڕیاری کۆمەڵەی گشتیی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنی ڕێگە, لە هەڵگرتنی چەك دەگرێت, لەلایەن کەسەکانەوە لەناو فڕکەدا یان گەڕان بەدوایدا. هەروەها بە پێویستی دەزانیت ڕێوشوێنی پشکنین و بەکارهێنانی ئامێری دۆزینەوەو کۆنترۆڵکردنی چەك بگیرێتەبەر, کە گەشتیارەکان لەگەڵ خۆیاندا, یان لەناو کەل و پەلەکانیاندا هەڵیدەگرن[401].

ب–پارێزگاری لە فڕۆکەخانەکان, لە ڕێگەی پاسەوانیی چەکدارانەوە, لەگەڵ پێویستی فەراهەمکردنی هێزی بە توانای ئەمنییەوە, بە ئامێری بێ سیم و هەموو کارئاسانییەکی ترەوە, بۆ پاراستنی فڕۆکەکان لەسەر زەویدا.

ج–لێکۆڵینەوە لە گەشتیاران, لە ڕێگەی بەراوردکردنی ناویان لە پاساپۆرتەکانیان, لەگەڵ پێناسەکانیاندا. و بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی ڕێگە دەدات, بەکارمەندانی ئاسایش, هەر کاتێ بیانەوێت تەماشای پاساپۆرتەکان بکەن, بۆ دڵنیابوون لە کەسایەتی گەشتیاران لە ناو فڕۆکەدا.

2–ئەو ڕێوشوێنانەی دەگیرێنەبەر بۆ ڕێگەگرتن, بەشێوەیەکی گشتی لە تاوانە تیرۆرییەکاندا:

أ–هاوکاریی ئاڵوگۆڕکراو, لە نێوان دام و دەزگاکانی پۆلیسی تاوان کە پسپۆڕن لە کردەکانی بنبڕکردنی تیرۆر لە وڵاتاندا.

بەوەی یەکێکە لە شێوازە گرنگەکان, بۆ ڕێگەگرتن لە ڕوودانی تاوانی تیرۆرو دەستگیرکردنی ئەنجامدەرانی ڕووداوە تیرۆرییەکان. و ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریی لە نێوان دامودەزگاکانی پۆلیس, لەزۆربەی وڵاتاندا, بەتایبەتی لە وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژئاوادا, بۆ لەباربردنی زۆربەی پیلانە تیرۆرییەکان و دەستگیرکردنی ئەنجامدەرانی کاری تیرۆر. و یارمەتی ئاڵوگۆڕکراو لە نێوان دامودەزگاکانی پۆلیسدا, لە ڕێگەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی پۆلیسی تاوان(ئەنترۆپۆل)وە ئەنجام دەدرێت. و دەسەڵاتی یۆنان لە ساڵی 1976دا, توانی یەکێك لە تیرۆریستانی ئەڵمانیای ڕۆژئاوا دەستگیر بکات, بەهۆی ئەو وێنانەوە کە ڕێکخراوەکە پێشکەشی ئەم دەسەڵاتەی کرد.[402]

ڕەنگە ئەو هاوکارییە ئاڵوگۆڕکراوانە, لە چوارچێوەی پەیوەندیی دو قۆڵیی نێوان وڵاتانەوە بێت, یان لە ڕێگەی ڕێکخراوە هەرێمییەکانەوە, لەڕێگەی یەکخستنی هەوڵەکانی وڵاتانی ئەندام تێیدا, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆر. هەورەها دەکرێ چەند یەکەیەك, لە هێزی تایبەتی مەشق پێکراو دروست بکرێت, بۆ دەستبەکاربوونی خێرا, بۆ ڕزگارکردنی بارمتە گیراوان, لەسەر داوای ئەو حکومەتانەی ڕووبەڕووی ڕووداوی تیرۆرییانە دەبنەوەو گەلێ لە بڕیارەکان کە لە ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە دەرچوون, داوای هاوکاریی نێودەوڵەتی دەکەن. بۆ ڕێگەگرتن لە تیرۆر بە تایبەتی لەنێوان دام و دەزگاکانی پۆلیس کە تایبەتمەندن, بەم جۆرە تاوانە ترسناکانەوە.

[401] بڕوانە: A17-10,1970

[402] بڕوانە: د. عبدالعزیز مخیمر(الارهاب الدولی) , 1986, ل289.

ڕەنگە هاوکاریی نێودەوڵەتی, لە نێوان دامو دەزگاکانی پۆلیسدا بەشداری بکەن لە بەدیهێنانی هاوکاریی دادوەری ئاڵوگۆڕ, کاتێ کە دامو دەزگاکانی پۆلیس ڕادەسپێردرێن بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانیان لە وڵاتێکی تردا, لەسەر داوای دەسەڵاتی دادوەری دادگا.

ب-ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری, سەبارەت بە کەسەکان و ڕێکخراوە تیرۆرییەکان:

ڕێکەوتنامە نێودەوڵەتییە تایبەتەکان بە ڕێگەگرتن لە تیرۆری نێودەوڵەتی, چەندین دەقیان تێدایە کە وڵاتانی ئەندام پابەند دەکەن, بەگرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو, بۆ ڕێگەگرتن لە ڕوودانی تاوانی تیرۆرو, لەوانە پێویستی ئاڵوگۆڕکردنی زانیاریی, سەبارەت بەو تاوانانەو ئەنجامدەرانیان و ئەو ڕێوشوێنانەی کە دژیان کراوەو هەر زانیارییەکی تر ڕەنگە یارمەتیدەربن, بۆ لەباربردنی پیلانە تیرۆرییەکان و کۆنترۆڵکردنی ڕێکخراوە تیرۆریستەکان. و بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجە, لە مادەی شەشەم لە ڕێکەوتنامەی نیۆیۆرك, سەبارەت بە پاراستنی ئەو کەسانەی لەژێر چاودێریی نێودەوڵەتیدان, هاتووە کە ئەگەر کەسی تاوانبار دەستگیرکرا,بەو تاوانانەی لە ڕێکەوتنامەکەدا ئاماژەیان پێکراوە, دەبێ ئاگاداری وڵاتە پەیوەندیدارەکان بکرێت, بەو تاوانانەو ئەو ڕێوشوێنانەی کە ڕەچاوکراون. و ئەم ڕێوشوێنانەش, لە ڕێگەی ئاگادارکردنەوەی ڕاستەوخۆ, یان لە ڕێگەی سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە دەبێت. هەورەها ڕێکەوتنامەکە داوا لە وڵاتان دەکات هاوکاری بکەن, بۆ ڕێگەگرتن لەو تاوانانەی لە ڕێکەوتنامەکەدا, ئاماژەیان پێکراوە, لەگەڵ گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست, بۆ ئەو مەبەستەو, ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری و یەکخستنی ڕێوشوێنی کارگێڕی, یان هەر ڕێوشوێنێکی تر لەم بارەوە.

شایانی باسەکە ئەو جاڕنامە تایبەتەی لە لیژنەی وەزیرانی ئەنجومەنی ئەوروپا لە ساڵی 1978دا دەرچوو, ئاماژە دەکات بە پێویستی پابەندبوونی وڵاتانی ئەندام, بە ئەولەویەتدان بە چاکسازیی ئامرازەکانی گەیاندنی خێرای زانیارییە تایبەتەکان, بە ڕووداوە تیرۆرییەکان بە وڵاتانی پەیوەندیدارەوەو بارودۆخی ڕووداوەکان و ئەو ڕێوشوێنانەی دەگیرێنەبەر دژی ئەنجامدەرانی.

دووەم- هاوکاریی نێودەوڵەتی, بۆ بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان:

بۆ بنبڕکردنی تیرۆر پێویستە هاوکاریی نێودەوڵەتی هەبێت, لە نێوان وڵاتانی پەیوەندیداردا, بۆ توندکردنی ئابلۆقەی سەر تیرۆریستان و, ئاسانکردنی دەستگیرکردنیان و دادگایکردنیان, یان بەدەستەوەدانیان, بۆ ئەو وڵاتانەی دەیانەوێت دادگاییان بکەن. هەروەها کردەکانی بنبڕکردن پێویستیان بە پێشکەشکردنی یارمەتی دادوەری هەیە, بۆ کۆکردنەوەی بەڵگەکان و ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەو گەڕان بەدوای تاوانباران و دەستگیرکردنیان و, کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر ڕێکخراوو تاقمە تیرۆرییەکان کە دەستیان لەو کردانەدا هەیە. بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی پێویستی بە هاوکاریی دەوڵەتانە, لەو مەسەلانەدا کە پەیوەندییان بە بەدەستەوەدانە, لە تاوانە تیرۆرییەکانداو دامەزراندنی دەسەڵاتی دادوەری بە جۆرێ کە لەمپەڕ لەبەردەم بەدیهێنانی عەدالەتدا دروست نەکات و, ئاڵوگۆڕکردنی هاوکاریی دادوەری. هەروەها هەندێ لە وڵاتان پەنا دەبەنەبەر ئەوەی, هەندێ خاڵ تێهەڵکێشی یاسا تایبەتەکانیان, بەبنبڕکردنی تیرۆر بکەن کە تایبەتن بە خەڵاتکردن و هاندانی تاوانکاریی تاوانەکانی تیرۆر, بۆ هاوکاریی لەگەڵ عەدالەتدا, بۆ دەستگیرکردنی هاوکارەکانیان, یان ئەو ڕێکخراوانەی کاریان بۆ دەکەن, لەبەرامبەر سووککردنی سزاکانیان, یان بەخشینیان.

1-بەدەستەوەدان لە تاوانە تیرۆرییەکاندا:

بەدەستەوەدان ئەو ڕێوشوێنەیە کە دەوڵەتێك دەست لە کەسێك هەڵبگرێت کە لە قەڵەمڕەوەکەیدا بێت, بۆ دەسەڵاتی وڵاتێکی تر کە داوای بە دەستەوەدانی دەکات, بەمەبەستی دادگایی کردنی, یان جێبەجێ کردنی بڕیارێك کە دژی دەچووە بۆ سزادانی[403]. و بەدەستەوەدانی تاوانباران لە تاوانە تیرۆرییەکاندا, بایەخێکی گەورە پەیدا دەکات, ئەگەر تاوانباران توانیان هەڵبێن و پەنا ببنەبەر وڵاتی تر. یان ئەوەی تاوانەکە ئامادەکاری بۆ کرابێت و لەلایەن کەسان و تاقمەکان یان ڕێکخراوەکانەوە جگە لەو وڵاتەی کە تاوانەکەی تیادا ئەنجام درابێت.

ڕێسای بنگرتوو لە زانست و داد دا, ئەوەیە کە بەدەستەوەدان لەتاوانە سیاسیەکاندا ئەنجام نەدرێت, ئەمەش وا لە ئەنجامدەری تاوانی تیرۆر دەکات دەرباز بێت لە سزا دان, بەهەڵهاتن بۆ قەڵەمڕەوی وڵاتانی ترو ڕاگەیاندنی ئەوەی کە ئەنجامی داوە, دەکەوێتە چوارچێوەی تاوانی سیاسیەوە کە ئەمەش وا دەکات ئەو وڵاتەی کە تاوانبارەکەی تێدایە, نە توانێت بیدات بە دەستی وڵاتی پەیوەندیدارەوە بە دادگایکردنی. و هەندێ جار ڕوودەدات کە ئەو وڵاتەی تاوانبارەکەی تێدایە, لە قەڵەمڕەوی خۆیدا, دادگایی بکات, بەهۆی ئەوەی خاڵێکی یاسایی سزادان, ئەو تاوانانە ناگرێتەوە کە لە دەرەوە دا ئەنجام دەدرێت[404].

لە بەرامبەر هەڵشکانی کردەکانی توندوتیژی و تیرۆر, بەو ڕەهەندە کار دەکرێت کە ئاکاری سیاسی لە تاوانەکانی تیرۆر دابماڵرێت و, بکرێن بە تاوانەکانی یاسای گشتی کە دەکرێ تیایاندا بەدەستەوەدان ئەنجام بدرێت. و گەلێ لە یاسانیشتیمانییەکان و ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییە تایبەتەکان, بە بەدەستەوەدانی تاوانکاران و بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی, ئەم ئاراستەکردنە نوێییەیان ڕەچاو کردو, دواتر ئەگەری بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی ئەم تاوانانە بەبێ هیچ لەمپەڕێکی یاسایی هاتە ئاراوە.

لە ڕێکەوتنامەی لاهای ساڵی 1970دا, تاوانی زەوتکردنی ناڕەوای فڕۆکە, بەو تاوانانە دانرا کە دەکرێت کاری بەدەستەوەدانی تیایدا ئەنجام بدرێت و, مادەی هەشتەم لە ڕێکەوتنامەکە, ئەو بڕگانە پوختە دەکات کە تایبەتن بە بەدەستەوەدانی ڕفێنەرانی فڕۆکە, چ ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدان هەبێت یان نەبێت, لەو ڕێکەوتنامانەدا. و لە بڕگەی دووەمی مادەی هەشتەمدا, هاتووە:"ئەگەر دەوڵەتێکی ئەندام, بوونی ڕێکەوتننامەی بەدەستەوەدانی بەمەرج دانا , بۆ بەدەستەوەدان, وەکو داوایەك بۆ بەدەستەوەدان لە وڵاتێکی تری ئەندامدا, ڕێکەوتنامەیەك لە نێوانیاندا نەبێت, ئەوا دەتوانێت ئەو ڕێکەوتنامەیە بکاتە بنەمایەکی یاسایی بۆ بەدەستەوەدان, سەبارەت بە تاوانەکەو بەدەستەوەدان, بە پێی هەلومەرجی تر دەبێت کە لە یاسای ئەو دەوڵەتەدا هاتووە کە داوای بەدەستەوەدانی لێدەکرێت".

ڕێکەوتنامەی, ئەوروپا بۆ بنبڕکردنی تیرۆری ساڵی 1976, لە مادەی یەکەمیدا هاتووە کە ئاکاری سیاسی لەو تاوانانە هەڵبوەشێتەوە کە لە دەقەکانی ئەم مادەیەدا هاتوون, بەمەبەستی ئەوەی ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان بگرێتەوە.

هەروەها مادەی دووەم ڕێگە بە هەر وڵاتێکی ئەندام دەدات, ئاکاری سیاسی لە کردەوە ترسناکەکان و کارەکانی توندوتیژی بسڕێتەوە کە لە مادەی یەکەمدا هاتوون, و دژی ژیان و گیان و ئازادیی کەسەکانەو, هەورەها ئەو کارانەی دژی سامانەکان ئاراستەدەکرێن, کاتێ مەترسییەکی بە کۆی, بۆ کەسان لێبکەوێتەوە.

ڕێکەوتنامەی نیۆیۆرکی ساڵی 1973 تایبەتە بەڕێگەگرتن و سزادانی ئەو تاوانانەی دژی کەسە دبلۆماسییەکان ئەنجام دەدرێن, لەمەسەلەی بەدەستەوەداندا, هەمان ئەو بڕگانە ڕەچاو دەکات کە پێشتر لە ڕێکەوتنامەی لاهای ساڵی 1970دا هاتوون. مادەی 1/8ی ڕێکەوتنامەیە, ئەو تاوانانەی لەم

[403] بڕوانە: د. نجاتی سید احمد سند(نظرية الجريمة السياسية في القوانين الوضعيته المقارنة في الشريعة الاسلامية), 1984, ل44.

[404] بڕوانە: (التشريع السويدى), :کەلە6ی کانونی یەکەمی 1957 دەرچووە, هەروەها(القانون الفرنسى) کەلە23ی مارتی 1927داو, (التشريع السويسرى) کەلە22ی کانونی دووەمی 1892دا دەرچووە.

www.pertwk.com

ماوەیەدا ئاماژەیان پێکراوە, بەو تاوانانە دادەنێت کە دەکرێت کاری بەدەستەوەدانیان تیادا ئەنجام بدرێت کە لە هەر رێکەوتننامەیەکی لەو بابەتەدا هەبێت کە لە نێوان وڵاتانی یەك رێکەوتنامەدا هەیە. هەروەها داوا لەو وڵاتانە دەکات, لە نێوانیاندا مۆر دەکرێت.

2-**دەسەڵاتی دادوەری, لە تاوانەکانی تیرۆردا :**

دەسەڵاتی دادوەری بایەخێکی گەورەپەیدا دەکات, ئەگەر هاتوو مەسەلەی بەدەستەوەدانی ئەنجامدەرانی تاوانی تیرۆر رەتکرایەوە, لەلایەن ئەو وڵاتەی داوای لێدەکرێت کاری بەدەستەوەدان ئەنجام بدات. لەو کاتەدا, دەبێ هەستێت بە دادگایکردنی ئەنجامدەری تاوانەکە.

هەموو رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکان, لەگەڵ پرەنسیپی بەدەستەوەدان یان سزادانداو بەپێی ئەم پرەنسیپە, دەبێ دەسەڵاتی دادگایی دەوڵەت دابمەزرێت, بۆ ئەو تاوانە تیرۆرییانە کاتێ تاوانبار سزای خۆی وەربگرێت.

هاوکاریی نێودەوڵەتی رۆڵێکی گرنگ دەبینێت, لە مەسەلەی دامەزراندنی دادوەری, لە تاوانەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیدا, ئەویش لە رێگەی بەستنی چەند رێکەوتنامەیەکی نێودەوڵەتییەوە کە وڵاتانی ئەندام پابەند دەکات, بەرەوانەکردنی ئەنجامدەرانی تاوانە تیرۆرییەکان, بۆ دادگایکردنیان, ئەگەر هاتوو نەیدا بەدەستی ئەو وڵاتەی کە داوای دەکات, یان ئەگەر لەمپەڕی یاسایی هەبوو, رێگەی نەدا داوای بەدەستەوەدان سەر بگرێت, وەکو ئەوەی تاوانبار هاووڵاتیی ئەو وڵاتە بێت کە داوا بەدەستەوەدانی لێدەکرێت, یان ئەوەی تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا ئەنجام درابێت, یان ئەوەی بەپێی مەزەندەی خۆی, هاندەری سیاسی لە پیشتەوە بێت. ئەمەش وا دەخوازێت کە وڵاتی پەیوەندیدار ئەو تاوانانە, لە یاساکانی سزادانی خۆیدا دابنێت.

هەروەها دەکرێ هاوکاری نێودەوڵەتی, لەرێگەی رێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە, رۆڵی گرنگی هەبێت, بۆ راماڵینی ئەو لەمپەڕانەی رێگە لە مەسەلەی دەسەڵاتی دادوەری دەگرن, ئەویش بەدەرکدرنی بڕیار گەلێ کە وڵاتان پابەند بکات, بە پەنا بردنەبەر یارمەتیی دادوەریی ئاڵوگۆڕکراو, بۆ نەهێشتنی تاوانە تیرۆرییەکان و راسپاردن بە راماڵینی سزای یاسایی کە رەنگە لە یاسا نیشتیمانیەکاندا هەبێت و رێگە لە بەدەستەوەدان, یان دادگایکردنی تاوانبارانی بگرێت.

لە مادەی حەوتەمی رێکەوتنامەی لاهای ساڵی 1970دا هاتووە:

"ئەگەر وڵاتی ئەندامی رێکەوتنامەکە هەڵنەستێت بە بەدەستەوەدانی ئەو تاوانبارەی لە قەڵەمڕەوەکەیدایە, ئەوا دەبێ -بەبێ رەچاوکردنی ئەوەی چ کەسێکەو, بەبێ گوێدان بەوەی ئاخۆ تاوانەکە لە قەڵەمڕەوەکەیدا روویدا بێت یان نەء- کێشەکە رەوانەی دەسەڵاتە تایبەتمەندەکان بکات بۆ دادگایکردنی و, پێویستە لەسەر ئەم دەسەڵاتانە, بەهەمان شێوە بڕیاربدات کە رەچاو دەکرێت, سەبارەت بەهەر تاوانێکی ئاسایی گەورە. ئەویش بەپێی یاسای ئەو وڵاتە". هەروەها لە مادەی حەوتەمی رێکەوتنامەی نیۆیۆرك, سەبارەت بە پارێزگاریی لە کەسایەتییە دبلۆماسییەکان لە ساڵی 1973دا, بەوەی دەوڵەتی رێکەوتنامەکە کە تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەویدایەو, هەڵناستێت بە بەدەستەوەدانی, یان ئەوەی کێشەکە بەبێ دواخستن ناخاتە بەردەم دەسەڵاتە تایبەتمەندەکانەوە, بۆ لێکۆڵینەوە لە کێشەکە, بە پێی ئەو رێوشوێنانەی لە یاسای ئەو دەوڵەتەدا هەیە.

3-**هاوکاریی دادوەریی نێودەوڵەتی :**

یارمەتیی دادوەری ئەو رێوشوێنە دادوەرییەیەکە پراکتیزەکردنی پسپۆڕی و دەسەڵاتی دادوەری ئاسان دەکات لە وڵاتێکی تردا, سەبارەت بە یەکێك لە تاوانەکان[405]. و زۆربەی رێکەوتنامە

[405] بڕوانە: د. عبدالعزیز الرحیم صدقی(التعاون القضائي الدولي في الفکر المعاصر) راپۆرتێکە پێشکەشکراوە بە کۆنگرەی(13)ی یاسای سزاکان, قاهیرە 1-7ی تشرینی یەکەمی 1984.

نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بە بنبڕکردنی تیرۆر, چەند دەقێکیان تێدایە, بۆ پەنابردنە بەر پشتگیریی دادوەریی ئاڵوگۆڕکراو, لەنێوان وڵاتانی رێکەوتنامەکەدا, لە پێناوی بەدیهێنانی چالاکییەکەو خێرایی, لەگرتنەبەری رێوشوێنی ترو سزادانی تاوانەکانی تیرۆر.

پابەندبوونی نێودەوڵەتی, بە پەنابردنە بەر هاوکاریی دادوەریی ئاڵوگۆڕکراو, بۆ بنبڕکردنی کارەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی, پێداویستییەکانی بەرژەوەندیی گشتیی هەموو وڵاتان پاساوی بۆ دەهێنێتەوە, بۆ رووبەڕووبوونەوە, لەگەڵ کارە تیرۆرییەکانداو, بنەما یاساییەکانیان لە پرەنسیپە گشتییەکانی یاساو رێساکانی وڵاتە پێشکەوتووەکاندا دەبیننەوە کە هەموو تەبان, لەسەر ئەوەی تاوان و کاری وێرانکاری و توندوتیژی بنبڕبکرێت, هەروەها پرەنسیپە گشتییەکانی یاسای نێودەوڵەتی و رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکانی, تایبەت بە بنبڕکردنی تیرۆر, جەختی لەسەر دەکەن.

رێکەوتنامەی لاهای و[406], رێکەوتنامەی مۆنتریال و[407], رێکەوتنامەی نیۆیۆرك[408], هاوکاری دادوەریی ئاڵوگۆڕکراو, بۆ بنبڕکردنی تاوانەکانی تیرۆر. ئەگەرچی ئەم رێکەوتنامانە, تەنیا جەخت لەسەر پرەنسیپی هاوکاریی دادوەریی ئاڵوگۆڕکراو دەکەن, بۆ بنبڕکردنی تیرۆر, بەبێ دیاریکردنی مەبەست لێی, بەڵام ئەم هاوکارییە, رەنگە چەند شێوازێك بەخۆوە بگرێت, لەوانە:

أ-بەدەستەوەدانی تاوانبارانی تاوانەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی, بۆ ئەو وڵاتەی داوایان دەکات.

ب-جێگیریی دادوەری لە لێکۆڵینەوەدا, کە هەموو ئەو رێوشوێنانەی لێکۆڵینەوە دەگرێتەوە کە دادوەرێك دەیدات بە دادوەرێکی بێگانە, یان بە ئەفسەرێکی پۆلیسی دادوەری, تا لە جیاتی ئەو کارەکانی لێکۆڵینەوە ئەنجام بدات.

ج-هاوکاریی دادوەری لە مادە تاوانکارییەکاندا, بە ئاسانکردنی رێوشوێنی تاوانکاری, لە رێگەی هاوکاری لە کۆکردنەوەی بەڵگەکانی تاوانبارکردنی و رێوشوێنەکانی لێکۆڵینەوەو پێشکەش کردنی ئەو زانیاری و بەڵگەنامانە کە دەسەڵاتی دادوەریی بێگانە داوای دەکات.

د-گواستنەوەی لاپەڕەکانی حاڵەتی تاوانکاریی, لە رێگەی ئەو بڵاوکراوانەوە کە تاوانبارکردنی تێدایە, لە تاوان و کەتن و سەرپێچییەکاندا, لەگەڵ رێگەدان بە دەسەڵاتی دادوەریی لەهەر دەوڵەتێك, لە کاتی ئەنجامدانی توێژینەوەی تاوانکاری, تا وێنەیەك لەو لاپەڕەیەی دەست بکەوێت کە تایبەتە بە حاڵەتی تاوانکاریی تایبەت بە تاوانبارەوە, لەو دەوڵەتەی کە تاوانبارەکە هاووڵاتییەتی.

ه-گواستنەوە یان پەسەندکردنی رێوشوێنە سەرکوتکارییەکان, بەپێی رێکەوتنێك, یان بەپێی ئەو یاساو رێسایانەی کاری پێدەکرێت, لەوڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر, سەبارەت بە تاوانێك کە لەهەر یەکێکیاندا ئەنجام بدرێت, بۆ وڵاتەکەی تر.

و-گواستنەوە یان پەسەندکردنی جێبەجێکردنی بڕگە دادوەرییەکان. واتە هەموو ئەو رێوشوێنانەی کە دەسەڵاتی جێبەجێکردنی دەردێت بە دەوڵەت بۆ جێبەجێکردنی سزای زیندانی کردن, یان سزادان بە پارە, یان رێوشوێنی رێگەگرتن کە لە وڵاتێکی تردا, بەشێوەی بڕیاری کۆتایی دەردەچێت[409].

4-**رێنمایی هاندان و خەڵاتکردن, لە یاساکانی بنبڕکردنی تیرۆردا :**

هەندێ لە رێساکانی تایبەت بە بنبڕکردنی تیرۆر چاوپۆشییان, لە گرنگیی بنەماکانی خەڵات نەکردووە, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆرو کۆنترۆڵکردنی ئەنجامدەرانی و ئەو رێکخراوو تاقمانەی کە لە پشتییەوە دەوەستن و پلانی بۆ دادەنێن و پارەی بۆ تەرخان دەکەن و یارمەتی ئەنجامدانی دەدەن و ئەم

[406] مادەی(10) لە رێکەوتنامەکە.

[407] مادەی(11) لە رێکەوتننامەکە.

[408] مادەی(10) لە رێکەوتننامەکە.

[409] بڕوانە: (الاتفاقیة الاوروبیة حول القیمة الدولیة للاحکام القمعیة لعام 1970).

www.pertwk.com
تیرۆری نێو دەوڵەتی

ڕێسایانە بە ئەنقەست هانی تیرۆریستان دەدەن, تا دەست لە کاری چەکدارانە هەڵبگرن‌و هاوکاریی لەگەڵ دەسەڵاتدا بکەن لەڕێگەی‌بنەما گەلێکی یاساییەوە, کە یان سزاکانیان سووک دەکات, یان لێیان خۆش دەبێت.

لەو وڵاتانە فەڕەنساو ئیسپانیاو بەریتانیاو ئەڵمانیا کە چەند دەقێك لە ڕێساکانیاندا هەیە, هانی ئەنجامدەرانی تاوانی تیرۆر دەدەن کە هاوکاریی بکەن لەگەڵ داد دا.

مادەی 463 لە یاسای فەڕەنسا, بۆ بنبڕکردنی تیرۆر کە لە ساڵی 1986دا دەرچوو, دوو ڕووی تێدایە, بۆ چاوپۆشی لە سزادان, لەبڕگەی یەکەمدا هاتووە کە هەر کەسێك وەکو ئەنجامدەر یان هاوکار, لە ئەنجامدانی یەکێك لەو تاوانانەی لە بڕگەی 11ی مادەی 44ی یاسای سزاکان(واتە ئەو تاوانانەی لە مادەی 16/706ی یاسای ڕێوشوێنە تاوانکارییەکاندا ئاماژەیان پێکراوە) دا, کە پەیوەندیی هەبێت بە پڕۆژەیەکی تاکە کەسی یان تاقمێکەوە, بەمەبەستی شێواندنی گەورەی ئاسایشی گشتی, لە ڕێگەی ترساندن‌و تۆقاندنەوە, ئەوا سزا دەبەخشرێت لە, ئەگەر هاتوو دەسەڵاتە ئیداری یان دادوەرییەکانی ئاگادار کردەوەو, ئەو ئاگادارکردنەوە بووە هۆی ڕێگەگرتن, لە جێبەجێ کردنی تاوانەکەو دەست نیشانکردنی تاوانبارانی تر[410]

بەڵام بڕگەی دووەم لە مادەی 463 باس لە ڕوویەکی تری چاوپۆشی لە سزادان دەکات, بەوەی کە هەر کەسێك تاوانی ئەنجامدا, وەکو بکەر یان هاوکاریی لەگەڵ یەکێك لەو تاوانانەی لە بڕگەی 11ی مادەی 44ی یاسای سزاداندا هاتووەو, تاوانەکە پەیوەندیی هەبێت بە پڕۆژەیەکی تاکەکەسی یان تاقمێکەوە, بە مەبەستی شێواندنی گەروەی ئاسایشی گشتی, لە ڕێگەی ترساندن یان تۆقاندنەوە, ئەوا لە سزا دەبەخشرێت, ئەگەر هاتوو ئاگاداری دەسەڵاتە ئیداری, یان دادوەرییەکانی کردەوەو, ئەوەش بووە هۆی ڕێگە گرتن لە مردنی کەسێك, یان ڕوودانی کەمئەندامی بەهۆی تاوانەکەوەو, دەست نیشانکردنی تاوانبارانی تر[411].

ئەگەر مەرجەکانی بەخشین نەبوو لەو سزایەی کە لە دووحاڵەتەکەی پێشوودا هاتووە, ئەوا تاوانباری هاوکاریکەر–لەو تاوانانەی پێشتر ئاماژەیان پێکرا– سوود لە سوککردنی سزا وەردەگیرێت, ئەگەر هاتوو بەر لەوەی بەدوایدا بگەڕێن, زانیاریی خستنەڕوو کە زەمینە بۆ ئاسانکاری خۆش بکات, بۆ دەست نیشانکردنی تاوانی تر[412]. ئەگەر هاتوو زانیاری دوای دەست پێکردنی لێکۆڵینەوەی پێشکەشکرد, کە زەمینە بۆ دەستگیر کردنیان خۆش بکات. وسووککردنی‌سزا لە کەمکردنەوەی سزا کە بۆ نیوەی کەمترین ئاستی دیاریکراو دادەبەزێنرێت, بەڵام ئەگەر سزاکە زیندانی کردنی هەمیشەیی بوو, ئەوا مادەکەی بۆ 20ساڵ کەم دەکرێتەوە (م2/364)[413].

بنەماکانی هاندان‌و خەڵاتکردن, لە یاسایی فەڕەنسی بۆ تیرۆردا, کە هەندێ بە "سستمی تۆبەکردنی پۆزەتیڤ" ناوی دەبەن, لە ڕاستیدا کارێ لە کارەکان تۆبەکردن, یان جیابوونەوە لە تیرۆر نییە, هەروەکو ئەوەی هەندێ لەزانایان پێیان وایە, بەڵام تەنیا یەکێکە لەکارەکانی هاوکایی پۆزەتیڤ لەگەڵ دەسەڵاتەکاندا[414].

[410] د. محمد ابو الفتح الغنام(مواجهه الارهاب فى التشريع المصرى), 1996, ل265.

[411] سەرچاوەی پێشوو, ل226

[412] سەرچاوەی پێشوو, ل226

[413] سەرچاوەی پێشوو,ل226–267

[414] سەرچاوەی پێشوو, ل267

لێکۆڵینەوەی دووەم

هاوکاریی عەرەبی, لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا.

هاوکاریی عەرەبی لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا, لە چوارچێوەی هەستکردنی گەلێ لە وڵاتانی عەرەبییەوە هات, بۆ گرنگیی ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەم دیاردەیە, بە شێوەی بە کۆمەڵ‌و, ڕووبەڕوو بوونەوەی تاکەکی کاریگەریی چالاکی نابێت‌و, نیشانەکانی ئەم هاوکارییە لە ساڵی 1993دا دەرکەوت, دواتر ئەم ئاراستەکردنە پشتگیری کرا لە ساڵی 1994و قوڵتربووەو ڕەهەندی نوێی چالاکتری بەخۆوە گرت, لە ساڵانی 1995و 1996دا.

هاوکاریی عەرەبی, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا, زیاتر لە ئاستێك دەگرێتەوە, بەم شێوەیەی خوارەوە:

–ئاستی وەزیرانی ناوخۆ.

–ئاستی وەزیرانی ڕۆشنبیری

–ئاستی وەزیرانی داد.

یەکەم- هاوکاریی لە ڕێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی ناخۆی عەرەبەوە:

ئەنجومەنی وەزیرانی ناوخۆی عەرەب, بە یەکێك لە سەنتەرە بنەڕەتییەکان ئەژمار دەکرێت, بۆ کردەی هاوکاریی عەرەبی– عەرەبی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی تیرۆر. و بیرۆکەی ئەنجومەن لە کۆنگرەی یەکەمی وەزیرانی ناوخۆی عەرەب گەڵاڵە بوو کە لە قاهیرە لە ساڵی 1977دا بەستراو, کۆنگرەی سێهەم کە لە ریاز ساڵی 1982دا بەسترا, بڕیاریدا لەسەر پەیڕەو پڕۆگرامی ئەنجومەن, دوای ئەوەی خرایە بەردەم ئەنجومەنی کۆمەڵەی عەرەب کە لە ئەیلولی هەمان ساڵدا, بڕیاری لەسەردرا. و ئەنجومەنەکە یەکەمین دانیشتنی خۆی لە دارولبەیزا, لە کانونی یەکەمی ساڵی 1982دا بەست.

ئەنجومەن پێکهاتووە لە[415]:

1–ئەمانەی گشتیی ئەنجومەن, بارەگای هەمیشەیی لە تونسە, و چوار نووسینگەی هەیە:

أ–نووسینگەی عەرەبی, بۆ بنبڕکردنی تاوان, بارەگاکەی لە بەغدایە.

ب–نووسینگەی عەرەبی, بۆ پۆلیسی تاوانکاری‌و بارەگاکەی لە دیمەشقە.

ج–نووسینگەی عەرەبی, بۆ کاروباری مادە بێهۆشکەرەکان‌و بارەگاکەی لە عەممانە.

د–نووسینگەی عەرەبی, بۆ پاراستنی مەدەنی‌و بە هاناوە چوون‌و بارەگاکەی لە دارولبەیزایە.

2–سەنتەری عەرەبی بۆ توێژینەوەی مەدەنی‌و بارەگاکەی لە ریازە.

3–یەکێتی عەرەبی, بۆ وەرزشی پۆلیس‌و بارەگاکەی لە قاهیرەیە.

4–چەند بەشێك, بۆ پەیوەندیی بەهەر دەوڵەتێکەوە, بۆ هاوکاریی لەگەڵ ئەمانەتی گشتیدا

ئەنجومەن ستراتیژییەکی ئەمنی‌و عەرەبی یەکگرتوو لە ساڵی 1983دا دابنێت, بۆ پارێزگاری لەبەرە ناوخۆکانی عەرەبی, لە هەموو مەترسییەك کە هەڕەشەی لێبکات‌و, ستراتیژییەکە, بەپێی سێ پلانی پێنج ساڵە جێبەجێ دەکرێت.

لەگەڵ هەڵکشانی شەپۆلی تیرۆر, لەچەند وڵاتێکی عەرەبی, لەسەرەتای نەتەوەکاندا, ئەنجومەن زۆربەی بایەخی خۆی ئاراستەی چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە کردو, کۆبوونەوەی نۆیەمی ئەنجومەن

[415] بڕزانە: عبدالصمد سكر, (التعاون الدولي الامنى في مكافحة الجرائم المعاصرة), 1977, ل132و دواتر.

www.pertwk.com

کە لە تونس لە کانونی دووەمی 1992دا بەسترا, سەرەتایەك بوو بۆ هەوڵی هاوکاریی عەرەبی– عەرەبی لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا. و دەست پێشخەرییەکە, لەلایەن میسرەوە بوو کە وەزیری ناوخۆی میسر, داوای دانانی ستراتیژییەکی پوختەی کرد, بۆ ئاسایشی عەرەبی و, جەختی لەسەر"ئامادەگی میسر کرد بۆ پێشکەشکردنی تواناکانی پەیمانگە زانستییەکانی و توانایی و شارەزایی و زانیاریی ئەمنی خۆی, وەکو مافێکی تەواوی هەر وڵاتێکی عەرەبی, بەبێ ئەوەی نیازی بە رێکەوتنێکی نووسراو, یان پێش مەرج هەبێت"و بانگەشەکەی میسر لەلایەن بەشێك لە وڵاتانی بەشدار, لەم کۆنگرەیەدا پێشوازیی کرا.

سەرەتای هاوکارییە راستەقینەکە, لە کۆبوونەوەی دەیەمی ئەنجونەدا دەستی پێکرد, لە کانونی دووەمی 1993, کە میسر پێشنیاری کرد ستراتیژییەکی ئەمنی عەرەبی تایبەت دابنرێت, بۆ رووبەڕووبوونەوەی تیرۆرو, ئەو بانگەشەیەی میسر, لەلایەن تونس و جەزائیرەوە پەسەندکراو, لە کۆبوونەوەی یانزەیەمی ئەنجومەن, لە کانونی یەکەمی 1994دا, هەوڵەکانی میسرو تونس و جەزائیر سەرکەوتنی بەدەست هێنا, بۆ دانانی تیرۆر– بۆ یەکەمین جار– لە ناو خشتەی کارەکانی ئەنجومەنداو, ئەم گۆڕانکارییە کاتێ بوو کە هەندێ لە وڵاتان هەڵوێستی خۆیان گۆڕی, سەبارەت بەو تاقمە سیاسییانەوە کە لەژێر پەردەی ئاییندا بوون و، لە چوارچێوەی کۆبوونەوەکەدا, میسر ئەم پێشنیارەی کرد[416]:

1–پێکهێنانی کارکردنی حکومی, بۆ دانانی رێوشوێنی بنەماکانی رەوشتی دەوڵەتانی ئەندام, لە ئەنجومەن بۆ بنبڕکردنی تیرۆر.

2–ئیدانەکردنی هەموو کردەو رێگەو کارە تیرۆرییەکان, لە هەر سەرچاوەیەکەوە بێت و هەر هۆیەك و مەبەستێکی لە پشتەوە بێت.

3–پتەوکردنی هاوکار, لە نێوان دەوڵەتە عەرەبییەکاندا, لە بواری ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری, لەسەر چالاکی و تاوانە بە کۆمەڵەکان و رێکخراوە تیرۆریستییەکان و سەرکردەو ئەندامانیان و شوێنی کۆبوونەوەو رێگەکانی تەمویلکردنیان و چەك و تەقەمەنی و ئەو مادانەی کە دەیان تەقێننەوە, ئەویش بە پێی یاساکان و رێوشوێنە ناوخۆییەکانی هەر لایەنێك.

4–گەشەدان بەئاڵوگۆڕکردنی توانای زانستی و تەکنەلۆژی, لەبواری هاوکاریی ئەمنیدا, لەگەڵ تاقم و رێکخراوە تیرۆریستەکان و چۆنیەتی بەرەنگاربوونەوەیان و, لە بورای ئاسایش و پاراستنی ئامێرو کەرەستەکانی هاتووچۆی ئەمنیەکان, لەبەندەرەو فڕۆکەخانەو وێستگەکانی شەمەندەفەرو شوێنی کۆبوونەوەی گشتییەکاندا

5–پشتگیری لە هاوکاری دوو قۆڵی, یان چەند لایەنە لە نێوان وڵاتانی دراوسێدا کە بەدەست گرفتەکانی تاوانی تیرۆرەوەو بەشێوەی لێکچوو یان هاوبەش دەناڵێنن.

6–وڵاتانی ئەندام رێوشوێنی چالاك و یەکلاکەرەوە بگرنەبەر, بۆ رێگەگرتن لە کاری تیرۆرو بە هەموو شێوازەکانیەوە, لە رێگەی گرتنەبەری ئەم رێوشوێنانەی خوارەوە:

أ–پابەندبوون بە هەڵنەستان یان برەودان یان بەشداریی کردن, بە هیچ شێوەیەك لە شێوەکانی کارە تیرۆرییەکان, بە هاندان یان یارمەتیدان, یان تەمویلکردنی ئەم کارانە.

ب–دانانی چەند سستمێك بۆ بڕیاردان لەسەر رێوشوێنی بەرودوو, بۆ گواستنەوەی چەك و کەرەستەو مادەی تەقینەوەو هاوردەرکردن و ناردنە دەرەوەی و, ئەنبارکردنی بەجۆرێ کە بکرێ کردەکانی چاودێریکردنیان رێکبخرێت, لە رێگەی گومرگ و سنوورو بۆ ئەوەی لە وڵاتێکەوە بۆ

[416] راپۆرتی ئەنجومەنی شورای میسر کە لە لیژنەی کاروباری عەرەبی و دەرەکی و ئاسایشی نەتەوەیی دەرچوو, لە خولی ئاسایشی 17دا, سەبارەت بە بابەتی(الابعاد الخارجیة لظاهرة الارهاب), بەشی دووەم لەراپۆرتی(مواجهه الارهاب), 1997, ل92و لاپەڕەکانی دواتر.

وڵاتێکی تر نەگوێزرێنەوە, تەنیا بەمەبەستی رەوا نەبێت و بەشێوەیەکی نەگۆڕ, ئەویش بەپێی یاسای ناوخۆی هەر ولاتێك و رێگە نەدان, بەوەی خاکەکەی ببێت بە گۆڕەپانی پیلانندانان و یان رێکخستن یان جێبەجێ کردنی کارە تیرۆرییەکان, یان دەستپێکردن یان بەشداریکردن تیایداو بە هەر شێوەیەك بەرێگەنەدان بەدزەکردنی تیرۆریستانیشەوە بۆی, یان داڵدەدانیان, یان راهێنانیان و چەکدارکردنیان و تەمویلکردنیان, یان پێشکەشکردنی هەر ئاسانکارییەك کە لە رێگەوە بتوانن ئامانجەکانیان دەستەبەر بکەن.

ج–پتەکردنی هاوکاری, لە نێوان وڵاتانی ئەندام و پێشکەشکردنی هاوکاریی ئاڵوگۆڕکراو, لە بواری رێوشوێنی گەڕان بەدوای کەسانی هەڵهاتوو, یان داواکراوەکان, بۆ ئەوەی بڕگە یاساییەکانیان بەسەردا جێبەجێ بکرێت.

کردەکانی کۆبوونەوە لە کۆتاییدا, پێکهێنانی لیژنەیەکی حکومی لێکەوتەوە, بۆ داڕشتنی پێشنیارێکی میسری.

ئەو گۆڕانکارییە گەروەیە لەمەڕ هاوکاریی عەرەبی رووی‌دا, لە بواری بنبڕکردنی تیرۆر, لە کۆبوونەوەی(13)ی ئەنجومەن لە کانونی دووەمی 1996دا, ئەوە بوو بە شێوەیەکی کۆتایی بڕیار لەسەر پڕۆژە میسرییەکەدرا[417].

دووەم: هاوکاریی لەرێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی رۆشنبیریی عەرەبەوە:

سەرەتای راستەقینەی هاوکاری عەرەبی، لەبواری بنبڕکردنی تیرۆر، لەڕێگەی کەناڵەکانی راگەیاندنەوە لەساڵی 1993وە بوو، لەکانونی یەکەمی ئەو ساڵەدا، لیژنەی هەمیشەیی راگەیاندنی عەرەبی، راپۆرتێکی گرنگی لەژێر ناوی: ((رۆڵی راگەیاندنی عەرەبی لەمەڕ دیاردەی توندڕەوی و تیرۆردا)) تاوتوێکرد.

لەخولی (53)ی لیژنەکە، لەکانوونی دووەمی 1994دا، کارنامەی لیژنەکە بەندێکی تایبەتی لەخۆگرت، لەمەڕ چۆنیەتی هاوکاری عەرەبی لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا.

بەڵام لەسەر ئاستی ئەنجومەنی وەزیرانی عەرەبدا، ئەنجومەن بۆیەکەم جار لەخولی 26ی خۆی‌دا، لەقاهیرە لەتەمووزی 1993دا، کێشەی تیرۆری تاوتوێکردو بڕیاری‌دا، لەسەر دانانی میکانیزمێك، بۆ بەرەنگاربوونەوەی توندڕەوی و پلانێك تاوتوێ کرا، بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر، بەمەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاریی رای گشتیی، لەناونیشتمانی عەرەب و لەدەرەوەیدا، لەمەترسی کێشەی تیرۆر کەدەخوازێت کۆمەڵگە عەرەبییەکان لەجیهان دابڕێت، لەرێگەی هەڵمەتێکی راگەیاندنی فراوانەوەو، بەرچاو روونکردنی رای گشتی عەرەبی، لەرێگەی بابەتی راگەیاند, لەرێگەی خوێندن و بیستنەوە، بەبەرپرسێتی خێزانی بەرەو پاراستنی نەوە نوێکان، لەوەی نەکەونە زەلکاوی تیرۆرەوەو، دابینکردنی پێویستییەکانی لاوان لەهەموو بوارەکانداو، بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی‌یان و دانانی پلانێك بۆ روونکردنەوەی بواری ئایینی، بۆ ئەوەی ئایین بەرووە راست و دروستەکەی خۆی بخرێتەروو، دوور لەدەمارگیری و چڕکردنەوەی بەرنامەکانی راگەیاندن کەمەترسیی تیرۆر بەرجەستە دەکات، لەسەر پێکهاتە سەرەکییەکانی ئابووریی عەرەبی،و پابەندبوونی کەناڵەکانی راگەیاندن، بەبابەتمەندی تا نەبێتە نێچری پروپاگەندەو قسەو قسەلۆك و جیاوازیی لە نێوان تیرۆرو خەباتی رەوای گەلانداو، دانانی دیاردەی تیرۆر لەناو چالاکییەکانی نووسینگەکانی کۆمەڵەی عەرەبی لەدەرەوەدا، لەرێگەی لێکست و چاوپێکەوتنە رۆژنامەییەکاندا[418].

[417] لەستراتیژی عەرەبی بۆ بنبڕکردنی تیرۆر، بڕوانە (مجلس وزارء الداخليه العرب، الرؤی– الطموحات)، تونس، 1997، لاپەڕە 14، و هەروەها بڕوانە سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە 148–149

[418] راپۆرتی ئەنجومەنی شورای میسری، کەپێشتر ئاماژەی پێکرا، ل95

www.pertwk.com

ئەنجومەن لەخولی 27ی ساڵی 1994ی خۆیدا، رایسپارد کە پەلەبکرێت لە دانانی میکانیزمی هاوکاریی عەرەبی، لەپێناوی بنبڕکردنی دیاردەی توند رەویدا.

لەخولی 28ی ئەنجومەن لەساڵی 1995دا، کێشەی تیرۆر لەسەرووی بەرنامەی کارەکاندا بوو. ئەنجومەن لەم خولەوە رەزامەندیی نیشان دا لەسەر پڕۆژەی بڕیارێك کە جەزائیر لەژێر ناوی (بنەماکانی رەفتاری وڵاتانی ئەندام لە ئەنجومەنی وەزیرانی راگەیاندنی عەرەب، بۆ بنبڕکردنی تیرۆرو توندڕەوی) پێشکەشیکرد. پرۆژەکە هانی دەدا، بۆ جەخت کردن لەسەر پابەندبوونی وڵاتانی ئەندام، بۆ بەهێزکردنی چالاکییان، لەبواری راگەیاندندا، بۆ رووبەروو بوونەوەی شاڵاوە دوژمنکارییەکانی دژی جیهانی ئیسلام‌و، ریسواکردنی کارەکانی گروپە تیرۆریستەکان، پرۆژەکە هانی رۆژنامەو گۆڤارە عەرەبییەکانی دەدا، ئەو هەواڵانە بڵاوبکەنەوە کە خزمەت بەیەکێتی نەتەوەیی عەرەب‌و ئیسلام‌و شکۆمەندییان دەکات، دوور لە دیاردەی تیرۆرو توندڕەوی‌و، پابەندبوونی وڵاتانی ئەندام، بە بڵاونەکردنەوەی ئەو هەواڵانەی هانی تیرۆر دەدەن.

لە 4ی ئەیلولی 1995دا، یەکەمین کۆنگرەی راگەیاندنی ئاسایشی عەرەبی لەتونس بەستراو، ئەم کۆنگرەیە هەنگاوێکی گەورەبوو، لەپێناوی پشتگیریی کردنی هاوکاریی عەرەبی، لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا، کە کۆنگرە ستراتیژییەکی راگەیاندنی عەرەبی داڕشت، بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی ئەمنی.

سێهەم– هاوکاریی لەڕێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی دادەوە:

سەرەتای بایەخدانی ئەنجومەن، بەرووبەروو بوونەوەی کێشەی تیرۆر لە ساڵی 1993دا بوو، کاتێ ئەنجومەن لە کۆبوونەوەی نۆیەمی لە 9ی نیسانی ئەو ساڵەدا، داوای داڕشتنی رێکەوتننامەیەکی عەرەبی هاوبەشی کرد، بۆ رێگەگرتن لە توندڕەوی، هەروەها وەزیران پێکهێنانی لیژنەیەکی هونەرییان تاوتوێکرد، بۆ ئامادەکردنی پرۆژەی رێکەوتننامەکە.

لە کۆبوونەوەی دەیەمی ئەنجومەن لە نیسانی 1994دا، پرۆژەی رێکەوتنامە پێشنیارکراوەکەی خستە بەردەم وەزیران، بەڵام رێکەوتن لەسەر دواخستنی تاوتوێکردنی، بۆ کۆبوونەوەی 11، لە تشرینی دووەمی 1995، کە بڕیارێکی دەرکرد، بۆ گشتاندنی پرۆژەی رێکەوتنامەکە، بەسەر وڵاتانی ئەندامدا بۆ تاوتوێکردن‌و دەربڕینی راو پێشنیارەکانی لەسەری، دوا مۆڵەت مایسی 1996بوو، بۆ خستنەرووی تێبینی لەسەری، بۆ خستنەرووی لەبەردەم ئەنجوومەن لە خولی 12 لە تشرینی دووەمی 1996دا.

لەڕاستیدا، ئەو هەوڵانەی دران، بۆ بەدیهێنانی هاوکاریی عەرەبی هاوبەش، لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا، تەنیا لەوسێ خولگەیەی پێشوودا نەبوو، بەڵکو بووە مایەی تاوتوێکردنی، لە هەندێ کۆبوونەوەکانی ئەنجوومەنی وەزیرانی دەرەوەی عەرەبدا میسر پێشنیاری کرد بڕگەی بنبڕکردنی تیرۆر بخرێتە سەر پەیماننامەی شەرەفی عەرەبی کە پێشنیاری کردبوو، بۆ پشتگیریی لە هاوکاریی عەرەبی، لە جەژنی پەنجایەمینی کۆمەڵەی وڵاتانی عەرەب لە مارتی 1995دا.

کۆنگرەی نۆیەمی نەتەوە یەککگرتووەکان، بۆ نەهێشتنی تاوان کە لە قاهیرە لە نیسانی 1995دا بەسترا، لە کۆبوونەوە نێودەوڵەتییە گرنگەکان دادەنرێت کە جموجۆڵێکی میسری‌و عەرەبی لەخۆگرت، بۆ بەرەنگاربوونەوەی کێشەی تیرۆر. میسر لەو کۆنگرەیەدا، سەرکەوتنی بەدەست هێنا، بۆ بایەخ پێدان بەکێشەی تیرۆرو هەروەها هەوڵەکانی بۆ ئەوەی تیرۆر بکرێت، بەیەکێك لە جۆرەکانی تاوانی رێکخراو خستەگەڕ. لەم کۆنگرەیەدا، رەزامەندیی نیشاندرا، لەسەر ئەو پێشنیارەی لەم بارەوە پێشکەشی کرد. پێشنیارەکەش ئەم بڕگانەی لەخۆگرتبوو[419]:

(419) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل99-100.

1ـ ئیدانەکردنی توندی تاوانە رێکخراوەکان‌و تاوانە تیرۆرییەکان، بە هەموو شێوازەکان‌و پراکتیزەکردنیان، لەهەر شوێنێکدا ئەنجام بدرێت‌و سەرچاوەکەی لەهەر شوێنێکەوە بێت، چونکە مەبەستەکەی لەناوبردنی ئازادییە بنەڕەتییەکان‌و مرۆڤ‌و دیموکراسییەو هەڕەشە لە ئاسایشی ئیقلیمیی وڵاتان‌و ئاسایشیان دەکات‌و، سەقامگیربوونی ئەو حکومەتانە دەشێوێنێت کە بەشێوەی یاسایی دامەزراون‌و بنەماکانی کۆمەڵگەی مەدەنی فرەلایەنی تێکدەدات، جگە لەئاکامە زیانبارەکانی، لەسەر فراژوبوونی ئابووری‌و کۆمەڵایەتیی وڵاتان.

2. بانگەشەکردنی وڵاتان بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی نیشتمانی چالاك، هەر کاتێ پێویستی کردو بەوشێوەیەی لەگەڵ پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتیدا بگونجێت، لەبوارەکانی یاسادانان‌و لێکۆڵینەوەو جێبەجێکردنی یاساکاندا، لەپێناوی دابینکردنی بنبڕکردنی تاوانەکانی تیرۆرو تاوانە رێکخراوەکان.

3ـ هاندانی وڵاتان بۆ بەهێزکردنی هاوکاریی نێودەوڵەتی، لەگەڵ رەچاوکردنی هەموو سستەمە یاساییەکان‌و مافی مرۆڤ‌و پێوەرەکانی یاسای نێودەوڵەتی، لەپێناوی بنبڕکردنی تاوانە تیرۆرییەکان‌و تاوانە رێکخراوەکان‌و پەیوەندییەکانیان.

4ـ بانگەشەکردنی وڵاتان بۆ هاوکاری‌و گۆڕینەوەی زانیاری تەکنۆلۆژی‌و توانایی‌و شارەزایی، لەبواری بنبڕکردنی بەکارهێنانی داهاتی تاوان‌و بەتایبەتی تاوانی رێکخراو لەتەمویلکردنی تیرۆرو، هاوکاری لەهەردوو بواری یاسایی‌و دادوەریدا، بەتایبەتی سەبارەت بە بەدەستەوەدانی تاوانباران، لەڕێگەی بەستنی‌رێکەوتنامەی دووقۆڵی یان ئیقلیمی، یان نێودەوڵەتی، یان هەر رێکەوتننامەیەك لەنێوان وڵاتەپەیوەندیدارەکاندا.

5ـ بانگەشەکردنی‌لیژنەی گشتیی کۆنگرە، تا داوا لە دەزگای نەتەوە یەککگرتووەکان بکات، بۆ کۆکردنەوەی زانیاری، لەسەر پەیوەندیی نێوان تاوانی رێکخراو تاوانە تیرۆرییەکانداو، هاوکاریی لەنێوان چالاکییەکانیان‌و ئاسانکاریی، بۆ گەیشتنی ئەو زانیارییانە بەدەستی وڵاتان.

6. بانگەشەی لیژنەکە تا داوا لە پەیمانگەو مەڵبەندەکانی رێگەگرتن لە تاوان‌و عەدالەتی تاوانکاریی بکات، بایەخی تەواو بدەن بە توێژینەوەی پەیوەندییەکانی نێوان تاوانی رێکخراو، تاوانی تیرۆرو ئاسەوارەکانیان‌و رێگەو شوێنی گونجاو بۆ بەرەنگاربوونەوەیان.

7. بانگەشەی لیژنەکە بۆ دروستکردنی تیمێکی کارکردنی نێودەوڵەتیی حکومی کە بە ئەندام بوون تیایدا کراوەبێت، بۆ چوونەوە بەو رێوشوێنە پێویستانەدا، بۆ بنبڕکردنی تاوانە رێکخراوەکان، لەگەڵ بایەخدان بەهەڵکێشانی مەترسیی پەیوەندییان لەگەڵ تاوانە تیرۆرییەکاندا، بۆ داڕشتنی دەقێك یان چەکێکی یاسایی، بەمەرجێ ئەو گروپە راپۆرت بۆ لیژنەکە، لەسەر کارەکانیان بەرزبکاتەوە.

کۆنگرەکە رازیی‌بوو لەسەر پێشنیارێکی تری میسر، کە داوای دروستکردنی مەڵبەندێکی ئیقلیمی کرد، بۆ راهێنان لەسەر توێژینەوەکانی بنبڕکردنی تاوان‌و عەدالەتی تاوانکاری لەوڵاتانی دەریای ناوەڕاستدا.

لەم بارەوە، میسر پرۆژەی بڕیارێکی پێشکەش بە کۆمەڵگەی گشتی نەتەوە یەککگرتووەکان کرد، لەخولی ئاسایی خۆی لە تشرینی یەکەمی 1995دا کە بریتیبی بوو لە[420]:

1. تاوتوێکردنی بڕگەی تیرۆر، هەر ساڵی جارێك لەجیاتی دوو ساڵ جارێك.

2ـ سکرتێری گشتی نەتەوە یەککگرتووەکان راپۆرتێکی ساڵانە، سەبارەت بەرووداوەکانی تیرۆر پێشکەش دەکات کە لەساڵی رابردوودا روویان داوە بۆ تاوتوێکردنیان‌و دەرخستنی چۆنیەتی بەرەنگاربوونەوەیان.

(420) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

3. کارکردن بۆ جێبەجێکردنی چاڕنامەی سەرۆکایەتی کە لەئەنجومەنی ئاسایش لەساڵی 1992دا دەرچوو، کە تایبەت بوو بە بنبڕکردنی دیاردەی تیرۆر.

4. پتەوکردنی هاوکاریی، لە نێوان دەوڵەتان لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا.

5. زیادکردنی هاوکاریی لە نێوان ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانو ئاژانسە تایبەتەکان، لەبواری بنبڕکردنی تیرۆردا.

www.pertwk.com

پاشکۆکان

ڕێکەوتنامەی ئەو تاوان و کردارانەی لەناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدرێن کە لە تۆکیۆ لە 1963/9/14دا مۆرکرا

وڵاتانی بەشدار لەو پەیماننامەیەدا ڕێکەوتن لەسەر:

بابی یەکەم

بواری جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە

مادەی یەکەم:

1. ئەم ڕێکەوتننامەیە جێبەجێدەکرێت، لەسەر:

(أ) ئەو تاوانانەی بڕگەکانی یاسای سزادان دەیانگرێتەوە.

(ب) هەموو ئەو کردارانەی بە تاوان ئەژمار دەکرێن، یان ئەوانەی بە تاوان ئەژمار ناکرێن، بەڵام ئاسایشی فڕۆکە، یان ئەو کەس و سامانانەی لەناویدان دەخەنە مەترسییەوە، یان دەبنە هۆی شێواندنی باری هێمنی ناو فڕۆکە.

2ـ جگە لەوەی لە بڕگەکانی بابی سێهەمدا هاتووە، ئەم ڕێکەوتننامەیە هەموو ئەو تاوانانە دەگرێتەوە کە ئەنجام دەدرێن یان ئەو کردەوانەی هەرکەسێك پێی هەڵدەستێت، لەناو هەر فڕۆکەیەکدا کە تۆمار کرابێت، لەگەڵ ئەو دەوڵەتەی گرێبەستی لەگەڵدا کرابێت، لەکاتی فڕینی فڕۆکەدا، یان لەسەر دەریا، یان هەر شوێنێکیتر کە دەکەوێتە دەرەوەی قەڵەمڕەوی هەر وڵاتێك.

3. سەبارەت بە ئامانجەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیە، فڕۆکە هەر لەکاتی ڕۆشن کردنی پەروانەکانیەوە، بە مەبەستی فڕین وا دادەنرێت کە لەحاڵەتی فڕیندایە، تا ئەو کاتەی بەتەواوی دەنیشێتەوە.

4ـ بڕگەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیە، ئەو فڕۆکانە ناگرێتەوە کە بۆ مەبەستی سەربازی و گومرگی و خزمەتگوزاریی پۆلیسی بەکار دەبرێن.

ماددەی دووەم:

لەگەڵ ڕەچاوکردنی نەشێواندنی بڕگەکانی ماددەی چوارەمداو، جگە لەو حاڵەتانەی کە دەبێ پارێزگاریی لە ئاسایشی فڕۆکە، یان گیانی سەرنشینان و سامانەکانیان بکرێت، نابێ هیچ بڕگەیەك لە بڕگەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیە، بەجۆرێ ڕاڤە بکرێت کە ڕێگە بدات ڕەفتارو ڕێوشوێن، سەبارەتا بەو تاوانانە بگرێتەبەر کە یاسای سزاکان سزایان لەسەر دەدات کە مۆرکێکی سیاسییان هەبێت، یان پشت ببەستێت بە جیاوازیی ڕەگەزی یان ئایینی.

بابی دووەم

پسپۆری

ماددەی سێهەم:

1. ئەو وڵاتەی فڕۆکەکەی بەناوەوە تۆمار کراوە، دەست بەکاری پسپۆری دەبێت لەبواری دادگادا، سەبارەت بەو تاوان و کردەوانەی لەناو ئەو فڕۆکەیەدا ئەنجام دەدرێن.

2ـ پێویستە لەسەر هەر وڵاتێك کە گرێبەستی ئەنجامداوە- بەوەی کە فڕۆکەکە بەناویەوە تۆمارکراوە-هەموو ئەو ڕێوشوێنانە بگرێتەبەر کە پێویستن، بۆ دامەزراندنی پسپۆریی سەبارەت بەوتاوانانەی لەناو ئەو فڕۆکانەی بەناویەوە تۆمار کراو، ئەنجام دەدرێن.

3. ئەم ڕێکەوتننامەیە، هیچ یەکێك لەو پسپۆرییانەی تایبەتن بە تاوان، دوورناخاتەوە کە بەپێی بڕگەکانی یاسای نیشتمانی کاریان پێدەکرێت.

ماددەی چوارەم:

بۆ هیچ وڵاتێك نییە کە گرێبەستی ئەنجام داوە، جگە لەو وڵاتانەی بەناویانەوە تۆمارکراوەن توخنی هەر فڕۆکەیەك بکەوێتەوە لەکاتی فڕیندا، بەمەبەستی دەست بەکاربوونی پسپۆریی لەمەڕ تاوان، سەبارەت بەتاوانێك کە لەسەر فڕۆکەکە ئەنجام درابێت، تەنیا لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا نەبێت:

أ. کە تاوانەکە شوێنەوارێکی لە قەڵەمڕەوی ئەم وڵاتەدا هەبێت.

ب. کە تاوانەکە هاووڵاتییەکی ئەم وڵاتە ئەنجامی دابێت، یان دژی ئەنجام درابێت، یان کەسێك کە نیشتەجێی هەمیشەیی ئەم وڵاتە بێت.

جـ ئەگەر تاوانەکە دژی ئاسایشی وڵات ئەنجام درابێت.

دـ ئەگەر تاوانەکە ڕێساو ڕێورەسمی ئەو وڵاتە پێشێل بکات کە پەیوەندیدارە، بەفڕین یان جموجۆڵی فڕۆکەکانەوە.

5. ئەگەر دەست بەکاربوون لەو پسپۆرییەدا، پێویست بوو دابین کردنی ڕەچاوکردن و پابەندبوونی ئەو وڵاتە بۆ بەڵێنەکانی، بەپێی ڕێکەوتنامەیەکی نێودەوڵەتیی هەمەلایەنە.

بابی سێهەم

دەسەڵاتەکانی کابتنی فڕۆکە

ماددەی پێنجەم:

1. بڕگەکانی ئەم بابە، ئەو تاوان و کردەوانە ناگرێتەوە کە کەسێك لەناو فڕۆکەکەدا لەکاتی فڕین لە قەڵەمڕەوەیی ئاسمانیی ئەو وڵاتەی تیایدا تۆمار کراوە، یان لەسەر ئاسمانی دەریا ئازادەکان، یان لەسەر هەر ناوچەیەك لەدەرەوەی قەڵەمڕەوی هەر وڵاتێکدا ئەنجامی دەدات، مەگەر لەو حاڵەتەدا نەبێت کە دوا خاڵی فڕین بێت، یان دوا خاڵی دابەزین لە شوێنی مەبەستدا بکەوێتە وڵاتێکی تر، جگە لەو وڵاتەی تیایدا تۆمار کراوە، یان ئەگەر فڕۆکەکە، دواتر لەبواری ئاسمانیی وڵاتێکی تردا فڕی، جگە لەو وڵاتەی تیایدا تۆمار کراوە، لەگەڵ بەردەوامیی مانەوەی وەها کەسێك لەناو فڕۆکەکەدا.

2ـ سەرەڕای بەشەکانی بڕگەی سێهەم لە ماددەی یەکەم- فڕۆکە لەهەر کاتێکدا وا دادەنرێت کە لەحاڵەتی فڕیندایە- سەبارەت بە مەبەستەکانی ئەم بابە هەر لەوکاتەوە کە دەرگا دەرەکییەکانی دادەخرێت، دوا بەدوای سەرکەوتنی سەرنشینان و بارەکانیان، تا ئەوساتەی کە دەرگاکان دەکرێنەوە، بەمەبەستی خاڵی کردنی فڕۆکەکەو لەحاڵەتی دابەزینی نائاسایدا، بڕگەکانی ئەم بابە جێبەجێ دەکرێن، سەبارەت بەو تاوان و کردەوانەی لەناویدا ئەنجام دەدرێن، تا ئەوکاتەی دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکانی دەوڵەت دەست بەکارەکانیان دەکەن بە فڕۆکەکەو سەرنشینەکان و ئەو سامانانەی لەناو فڕۆکەکەدان.

ماددەی شەشەم:

1. ئەگەر کابتنی فڕۆکە بەپشت بەستن بەچەند هۆیەکی بەجێ، بڕوای بەوەهێنا کە کەسێك دەستی دایە ئەنجامدانی یەکێك لەو تاوانانەی لەبڕگەی یەکەمی ماددەی یەکەمدا هاتووە، لەناو فڕۆکەکەدا، ئەوا بۆی هەیە ڕێوشوێنی گونجاو تەنانەت ڕێوشوێنی توندیش لەبەرامبەریا بگرێتەبەر ئەگەر پێویستیکرد، لەپێناوی:

أ. پاراستنی ئاسایشی فڕۆکەکە، یان گیانی سەرنشینان یان ئەو سامانانەی لە فڕۆکەکەدایە.
ب . پارێزگاریی لە دیسپلینی ناو فڕۆکە.
جـ بتوانێت وەها کەسێك بدات بەدەستی دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکانەوە، یان داگرتنی لە فڕۆکەکە، بەپێی بڕگەکانی ئەم بابە.

2ـ بۆ کابتنی فڕۆکەکە هەیە، داوا لە ئەندامانی لیژنەکەی بکات، تا یارمەتی بدەن لەگرتنی هەرکەسێك کە مافی ئەوەی هەیە بیگرێت، هەروەها بۆی هەیە داوای ئەو یارمەتییە بکات، لەسەرنشینان بەوەی بۆ ئەندامانی لیژنەکە، یان بۆ هەر یەکێك لەسەرنشینان هەیە کاری پارێزگاریی بەجێ بکەن، ئەگەر بەڵگەی بەجێی بەدەستەوە هەبێت و بڕوا بەوە بهێنێت کە وەها ڕێوشوێنێك پێویست دەبێت، بۆ پارێزگاریی لە فڕۆکەکەو گیانی سەرنشینانی و ئەو کەل‌وپەلانەی لە فڕۆکەکەدان.

ماددەی حەوتەم:

1ـ نابێت بە بەردەوامی ڕێوشوێنی توند پیادە بکرێت کە بەسەر کەسێکدا دەسەپێنرێت، بەپێی بڕگەکانی ماددەی شەشەم، لەدوای هەرخاڵێکەوە کە فڕۆکەکە تیایدا نیشتبێتەوە مەگەر:
أـ ئەو خاڵە کەوتبێتە قەڵەمڕەوی وڵاتێکەوە کە پەیماننامەکەی مۆر نەکردبێت و دەسەڵاتدارانی ڕێگە نەدەن ئەو کەسە دابگیرێت، یان ئەگەر ڕێوشوێنەکە بەپێی بڕگەی یەکەمی (ج) لە ماددەی شەشەم بێت، بەمەبەستی بەدەستەوەدانی کەسی دیاریکراو، بۆ دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکان.
ب . لەکاتێکدا بەناچاری فڕۆکەکە نیشتەوەو فڕۆکەوانەکە نەیتوانی ئەو کەسە بداتە دەست دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکانەوە.
جـ لەکاتێکدا ئەو کەسە ڕازی بوو، لەسەر بەردەوامبوونی فڕینەکە لەکاتێکدا دەستی بەسەردا گیرابێت.

2. پێویستە لەسەر فڕۆکەوانەکە، بەزووترین کات ئاگاداری دەسەڵاتدارانی ئەو,وڵاتە بکاتەوە کە فڕۆکەکە لەقەڵەمڕەویدا دەنیشێتەوەو کەسی دەست بەسەرگیراوی تێدابێت، بەپێی بڕگەکانی ماددەی شەشەم، سەبارەت بەبوونی ئەو کەسە لەناو فڕۆکەکەداو هۆکارەکانی دەستگیرکردنی، بەمەرجێ ئەو ئاگادارکردنەوەیە بەپێی توانا، لەبەر نیشتنەوەی فڕۆکەکە بێت.

ماددەی هەشتەم:

1ـ لەکاتی پێویستدا، فڕۆکەوانەکە بۆی هەیە ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر، بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی.
أـ لەبەندی یەکەم لە ماددەی شەشەمدا، دابەزاندنی هەرکەسێك لە قەڵەمڕەوی هەر وڵاتێکدا کە فڕۆکەکەی تیادا دەنیشێتەوە، ئەگەر بەپێی چەند بنەمایەکی بەجێ دەرکەوت دەستی داوەتە یان دەداتە ئەنجامدانی ، یەکێك لەو تاوانانەی کە لەناو فڕۆکەکەدا لە ماددەی یەکەم، بڕگەی (ا–ب) ئاماژەی پێکراوە.

2ـ پێویستە لەسەر فڕۆکەوانەکە ڕاپۆرت بەرزبکاتەوە، بۆ دەسەڵاتدارانی ئەو وڵاتەی کە کەسێك لەسەر خاکەکەی لەفڕۆکەکەدا دادەبەزێنرێت، بەپێی ئەم مادەیە، لەگەڵ ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی ئەو دابەزاندنە.

ماددەی نۆیەم:

1ـ ئەگەر فڕۆکەوانەکە پشت بەست بەچەند بنەمایەکی بەجێ، گەیشتە ئەو بڕوایەی کە کەسێك کارێکی لەناو فڕۆکەکەدا ئەنجام دا کە بەتاوانی ترسناکی دانا، بەپێی یاسای سزادان لەو دەوڵەتەی کە فڕۆکەکەی تێدا تۆمارکراوە ئەوا بۆی هەیە بیدات بەدەستی دەسەڵاتدارانی پەیوەندیداری هەر وڵاتێکەوە کە ڕێکەوتننامەکەی مۆرکردووەو فڕۆکەکە تیایدا دەنیشێتەوە.

2ـ پێویستە لەسەر فڕۆکەوانەکە، لەنزیکترین کاتدا، ئاگاداری دەسەڵاتدارانی ئەو وڵاتە بکات کە ڕێکەوتنامەکەی مۆرکردووەو فڕۆکە تیایدا دەنیشێتەوەو کەسێکی تیادایەو دەیەوێت بیدات بەدەستەوە، بەپێی بڕگەی ناوبراو، لەگەڵ ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی، بەمەرجێ ئەو ئاگادارکردنەوەیە، بەپێی توانا، بەر لەنیشتنەوەی فڕۆکەکە بێت.

3ـ پێویستە لەسەر فڕۆکەوانەکە بەڵگەو زانیاریی تەواو بداتە دەست ئەو دەسەڵاتدارانەی تاوانبارەکەیان دەداتە دەست، بەپێی بڕگەکانی ئەم مادەیەو، بەپێی یاسای ئەو وڵاتەی فڕۆکەکەی تیادا تۆمارکراوە.

ماددەی دەیەم:

سەبارەت بەو ڕێوشوێنانەی ئەنجام دەدرێت، بەپێی ئەم ڕێکەوتننامەیە، نەفڕۆکەوانەکەو، نەهیچ کەسێك لەستافی فڕۆکەکەو نەهیچ سەرنشینێك یانی خاوەنی فڕۆکەکە، یان ئەو کەسەی گەشتەکە لەسەرحیسابیئەو دەکرێت، بەرپرس نین لەبەرامبەر هەر داوایەك کە بەهۆی ئەو مامەڵەیەوە پەیدا دەبێت کە کەسی تاونبار ڕووبەڕووی دەبێتەوە.

بابی چوارەم

دەستبەسەراگرتنی نایاسایی فڕۆکە

ماددەی یانزەیەم:

1. ئەگەر کەسێك لەناو فڕۆکەکەداو لەکاتی فڕینداو لەڕێگەی هێزەوە، دەستی دایە کارێکی ناڕەوا، یان هەڕەشەی بەکارهێنانی هێزی کرد، بۆ کارێکی ناڕەوا کە بەدەستێوەردان دادەنرێت لە بەکارهێنانی فڕۆکە، یان دەست بەسەراگرتنی،. یان هەر کۆنتڕۆڵکردنێکی هەڵەی فڕۆکەکە، یان هەوڵدان بۆی، ئەوا پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانەی ڕێکەوتنامەکەیان مۆرکردووە، هەموو ڕێوشوێنی گونجاوو پێویست، بۆ دەست گرتنەوە لەلایەن فڕۆکەوانەکەوە بەسەر فڕۆکەکەدا یان بۆ پارێزگاریی لە کۆنتڕۆڵکردنیدا بگرنەبەر.

2ـ لەو حاڵەتەی لەبڕگەی دووەمدا ئاماژەیان پێکرا، پێویستە لەسەر وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە کە فڕۆکەکە تیایدا دەنیشێتەوە ڕێگە بەسەرنشینانی ئەو فڕۆکەیە بدرێت، بۆ درێژەدان بەگەشتەکەیان لە نزیکترین کاتداو پێویستە لەسەری فڕۆکەو کەل‌وپەلەکانی سەری بگێڕێتەوە، بۆ ئەو کەسانەی بەپێی یاسا خاوەنیانن.

ماددەی دوانزەیەم:

پێویستە لەسەر هەریەکێك لە دەوڵەتانی ڕێکەوتنامەکە، ڕێگە بە فڕۆکەوانی فڕۆکەیەك بدەن کە وڵاتێکی تری ڕێکەوتنامەکەدا تۆمار کرابێت، هەرکەسێ بیەوێت لە فڕۆکەکە دایگرێت، بەپێی ناوەڕۆکی بڕگەی یەکەمی ماددەی دووەم.

ماددەی سیانزەیەم:

1. پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێك کە ڕێکەوتنامەکەی مۆرکردووە، ئەو کەسە بەدەستەوە بدات کە فڕۆکەوانەکە بەدەستەوەی دەدا، بەپێی بڕگەی یەکەم لە ماددەی نۆیەم.

2. پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە، ئەگەر بینی کە بارودۆخەکە پێویست دەکات، هەر کەسێکی گومانلێکراو، لە ئەنجامدانی یەکێك لەو کارانەی، لە بڕگەی یەکەمی ماددەی یانزەیەمدا دەستگیر بکات، یان هەرکەسێك کە بەدەستییەوەی دابێت، یان بەرامبەری هەر ڕێوشوێنێك بگرێتەبەر، بۆ گێڕانەوەی بۆ قەڵەمڕەوی یاساکانی ئەو دەوڵەتە، بەمەرجێ ڕێوشوێنەکان تا کاتی گونجاوو پێویست بەردەوام بێت، بۆ تەواوکردنی ڕێوشوێنی تاوانکاریی، یان ڕێوشوێنی بەدەستەوەدانی.

3. پێویستە یارمەتی هەرکەسێك بدرێت کە بەپێی ناوەڕۆکی بڕگەی پێشوو دەستگیر کرابێت، کە بەزووترین کات پەیوەندیی بکرێت، بە نزیکترین نوێنەری ئەو وڵاتەی کە یەکێك لە هاووڵاتییانی بۆ دەگێڕدرێتەوە.

4. پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی کەسێکی دەدرێتەوە دەست، بەپێی ناوەڕۆکی بڕگەی یەکەم لە مادەی نۆیەم، یان ئەوەی کە یەکێك لە فڕۆکەکان لە قەڵەمڕەوەکەیدا دەنیشێتەوە، دوای ئەنجامدانی یەکێك لەو کارانەی، لە بڕگەی یەکەم لە ماددەی یانزەدا هاتوون، یەکسەر هەستێت بە ئەنجامدانی لێپێچینەوەی سەرەتایی لە رووداوەکاندا.

5ـ کاتێ وڵاتێك هەڵدەستێت بە دەستگیرکردنی کەسێك، بەپێی بڕگەکانی ئەم مادەیە، پێویستە لەسەری خێرا ئەو وڵاتە ئاگادار بکاتەوە کە فڕۆکەکەی بەناوەوەیە، یان ئەو دەوڵەتەی کەسەکە هاووڵاتییەتی لەراستی ئەو کارەو ئەو بارودۆخەی تر ئاگادار بکاتەوە، لەو زانیارییانە کە بەرژەوەندیی لەوە دابێت و بەباشی زانی، پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی لێپێچینەوەی سەرەتایی دەکات، بەپێی بڕگەی چوارەم لەم مادەیە کە یەکسەر دەست پێشخەری بکات، لەناردنی راپۆرتێك سەبارەت بەئاکامی ئەو لێپێچینەوەیە، بەو دەوڵەتەی ئاماژەی پێکراوەو، تیایدا ئەوە روون بکاتەوە کە ئایا بەتەمایە دەسەڵاتی خۆی لەو بارەوە ئەنجام بدات.

ماددەی چواردەیەم:

1. ئەگەر کەسێك بەپێی بڕگەی یەکەم لە ماددەی هەشتەم لەفڕۆکە داگیرا یان بەپێی بڕگەی یەکەمی ماددەی نۆیەم دا بەدەستەوە، یان دوای ئەنجامدانی یەکێك لەو کارانەی، لەبڕگەی یەکەمی ماددەی یانزەهەمدا، ئاماژەی پێکراوە لە فڕۆکەکەدا داگیراو، نەیتوانی یان نەیویست درێژە بەگەشتەکەی بدات و ئەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیادا نیشتبۆوە، رازی نەبوو قەبوڵی بکات، ئەوا بۆ ئەو دەوڵەتە هەیە، ئەگەر کەسەکە هاووڵاتی خۆی نەبێت، یان نیشتەجێی هەمیشەیی خۆی نەبێت، بیگێڕێتەوە بۆ قەڵەمڕەوی وڵاتەکەی خۆی، یان بۆ قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتەی تیایدا، بەشێوەی هەمیشەیی نیشتەجێیە، یان بۆ قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتەی کە گەشتە هەواییەکەی لەوێوە ئەنجام داوە.

2. دابەزاندنی کەسێك یان بەدەستەوەدانی، یان دەستگیرکردنی، یان گرتنەبەری رێوشوێنیتر کە لەبڕگەی دووەمی ماددەی سیانزەهەمدا ئاماژەی پێکراوە، هەروەها گێڕانەوەی کەسی ناوبراو، بەوە دانانرێت کە مۆڵەتی چوونە ناو قەڵەمڕەوی دەوڵەتێکی دیاریکراوی رێکەوتنامەکەی پێبدرێت و هەروەها سەبارەت بەیاساکانی ئەو وڵاتە، تایبەتە بە چوونە ناوەوەی کەسان بۆ قەڵەمڕەوەکەی، یان وەرگرتنیان تیایدا، لە بڕگەکانی ئەم رێکەوتنامەیەدا، شتێکی ئەوتۆ نییە کە یەکنەگرێتەوەلەگەڵ یاساکانی ئەو وڵاتەی دەیەوێت، ئەو کەسانە لە خاکەکەی خۆی دووربخاتەوە.

ماددەی پانزەهەم:

1ـ بەرەچاوکردنی بڕگەکانی مادەی چواردەهەم، هەرکەسێك کە بەپێی بڕگەی یەکەمی مادەی هەشتەم دابەزێنرا، یان بەپێی بڕگەی یەکەمی مادەی نۆیەم درابەدەستەوەو بیەوێت درێژە بەگەشتەکەی بدات، پێویستە لەنزیکترین کاتدا بەربدرێت، بۆ ئەوەی روو لەو شوێنە بکات کەخۆی دەیەوێت، ئەگەر هاتوو یاسای ئەو وڵاتەی فڕۆکەکەی تیا نیشتۆتەوە، داوای نەکات، بۆ بەدەستەوەدانی، یان بۆ تەواوکردنی رێوشوێنی تری تاوانکاریی.

2. پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتەی رێکەوتننامەکەی مۆرکردووەو کەسێك لەقەڵەمڕەوەکەیدا، بەپێی بڕگەی یەکەمی مادەی هەشتەم دادەگیرێت، یان بەدەستەوە دەدرێت، بەپێی بڕگەی یەکەم لەمادەی نۆیەمدا، یان ئەوەی کەسێکی گومانلێکراو بە ئەنجامدانی یەکێك لەو کارانە دادەگیرێت کە لەبڕگەی یەکەمی ماددەی پانزەیەمدا ئاماژەی پێکراوە، دەبێ بەو جۆرە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت کە کەمتر نەبێت لە مامەڵەی لەگەڵ هاووڵاتییانی لەکەدار بکرێت کە تایبەتە، بەچوونە ناو قەڵەمڕەوەکەی یان وەرگرتنی کەسانێك تیایدا، یان دووبارە بەدەستەوەدانیان، یان دوورخستنەوەیان لێی.

بابی پێنجەم

چەند بڕگەیەکیتر

ماددەی شانزەهەم:

1ـ سەبارەت بەدووبارە بەدەستەوەدان، ئەو تاوانانەی کە لەناو فڕۆکەکەیدا ئەنجام دەدرێت کە لەیەکێك لەوڵاتانی رێکەوتنامەکەدا تۆمار کرابێت، لەهەر شوێنێکدا ئەنجام درابن، هەروەکو ئەوەی لەناو قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتەشدا ئەنجام درابێت کە فڕۆکەکەی تیا تۆمارکراوە.

2. بەرەچاوکردنی ناوەڕۆکی بڕگەی پێشوو، شتێکی ئەوتۆ لە بڕگەکانی ئەم رێکەتنامەیەدا نییە کە رێوشوێنی دووبارە بەدەستەوە دان بسەپێنێت.

ماددەی حەڤدەهەم:

پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانەی رێکەوتننامەکەیان مۆرکردووە، لەکاتی گرتنەبەری رێوشوێنی لێپێچینەوە، یان کاتێ دەست بەکاربوون، لەجێبەجێکردنی دەسەڵاتەکانی سەبارەت بەو تاوانانەی لەناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدرێن، کە چاودێریی و ئاسایشی گەشتی هەوایی و بەرژەوەندییەکانی دابین بکات و، دەبێ نکۆڵی لە ئەنجامدانی ئەو رێوشوێنانەدا نەکات، بەبێ پاساو سەبارەت بە فڕۆکەکە، یان سەرنشینان، یان ستافی فڕۆکەکەو کەل وپەلەکانی ناوی.

ماددەی هەژدەهەم:

ئەگەر ئەو وڵاتانەی ئەندامی رێکەوتننامەکەی لەنێوان خۆیاندا، دامەزراوەی هاوبەشی گەشتی هەوایی، یان نووسینگەی نێودەوڵەتییان دامەزراند کە تیایدا فڕۆکەی تۆمار نەکراو، لەهیچ یەکێك لەو وڵاتانە بەکار ببرێت، ئەوا پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانە، بەپێی بارودۆخ یەکێك لەو وڵاتانە دەست نیشان بکرێت، لەبواری ئامانجەکانی ئەم رێکەوتنامەیە بەوڵاتی تۆمارکردن بەمەرجی رێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنی ئاگادار بکرێتەوە، تا ئەویش هەموو وڵاتانی ئەندام لەو رێکخراوە ئاگادار بکاتەوە.

بابی شەشەم

دوابڕگەکان

ماددەی نۆزدەیەم:

تا ئەم رێکەوتنامەیە کاری پێدەکرێت، بەپێی مادەی بیست ویەکەم، دەرگا ئاوالآیە بۆ هەر دەوڵەتێك مۆری بکات کە تا ئەو بەروارە ئەندام بێت لەنەتەوە یەکگرتووەکان، یان هەر ئاژانسێکی پەیوەندیداردا.

ماددەی بیستەم:

1. بڕیار لەسەر ئەم رێکەوتنامەیە دەدرێت، لەلایەن ئەو وڵاتانەی مۆریان کردووە، بەپێی رێوشوێنی دەستووری هەریەکەیان.

2. بەڵگەنامەکانی مۆرکردن، بەئەنجوومەنی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنیی دەسپێردرێت.

ماددەی بیست ویەکەم:

1. دوا بەدوای سپاردنی بەڵگەنامەکانی بڕیاردان، لەسەر رێکەوتنامەکە لەلایەن دوانزە وڵاتەوە کە ئیمزایان کرد، لەنێوان خۆیاندا، کار بەبڕگەکانی رێکەوتنامەکە دەکرێت، نەوەد رۆژ دوای مێژووی سپاردنی بەڵگەنامەی وڵاتی دوانزەیەمەوە، بەڵام سەبارەت بەو وڵاتانەی، دواتر بڕیاری لەسەر دەدەن، ئەوا سەبارەت بە هەریەکەیان، لەسەرەتای رۆژی نەوەدەمینەوە، دوای تەواوکردنی سپاردنی بەڵگەکانی بڕیاردانەکە، کاری پێدەکرێت.

2. ڕێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنی هەڵدەستێت، بۆتۆمارکردنی ئەم ڕێکەوتنامەیە، لای سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان، دوابەدوای کارپێکردنی.

ماددەی بیستودووەم:

1. ئەم ڕێکەوتنامەیە دوای کارپێکردنی، کراوە دەبێت بۆ ئەوەی هەر دەوڵەتێکی ئەندام لە نەتەوە یەکگرتووەکان، یان هەر ڕێکخراوو ئاژانسێکی پەیوەندیدار بچنە ریزیەوە.

2. چوونە ریزەوە، لەڕێگەی سپاردنی بەڵگەنامەکانی چوونە ریزەوە لەلای ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی دەبێت و لەڕۆژی نەوەدەمینەوە، دوای سپاردنی ئەو بەڵگەنامانە، کاری پێدەکرێت.

ماددەی بیستوسێهەم:

1ـ دوای ئاگادارکردنەوەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنی بۆ هەر دەوڵەتێك لە دەوڵەتانی ڕێکەوتنامەکە هەیە لەو ڕێکەوتننامەیە بکشێتەوە.

2ـ دوای شەش مانگ لەڕۆژی ئاگادارکردنەوەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنی کار بەکشانەوەکە دەکرێت.

ماددەی بیستوچوارەم:

1. ئەگەر کێشە لەنێوان، دوو یان زیاتر لەوڵاتانی پەیماننامەکە پەیدابوو، سەبارەت بەراڤەکردن، یان جێبەجێکردنی ئەم ڕێکەوتنامەیەو کە تەنیا لەڕێگەی دانوستانەوە چارەسەرکرا، ئەوا دەبی لەڕێگەی داوای یەکێك لەو وڵاتانەوە ڕەوانەی دادوەریی بکرێت، ئەگەر چەند لایەنێکی کێشەکە ڕێك نەکەوتن، لەسەر لیژنەی دادوەران، دوای شەش مانگ لە ڕۆژی داوای ڕەوانەکردن بۆ دادوەری، ئەوا دەکرێ هەر لایەنێکی کێشەکە، لەسەر داوای خۆی، بەپێی سستمی دادگاکە، ڕەوانەی دادگایی نێودەوڵەتی دادی بکات.

2. بۆهەر دەوڵەتێك، هەیە، لەکاتی ئیمزاکردن، یان بڕیاردان، یان چوونە ریزی ڕێکەوتنامەکەوە، پابەندنەبوونی خۆی ڕابگەیەنێت، بەناوەڕۆکی پێشوو وڵاتانی تری پەیماننامەکە پابەند نابن، بە بڕگەی ناوبراوەوە، بەر لەو وڵاتەی پەیماننامەکە کە بۆ یەکەمجار، ئەم پابەند نەبوونەی ڕاگەیاند.

3. بۆهەر دەوڵەتێکی پەیماننامەکە هەیە کە بەپێی بڕگەی پێشوو پابەندنەبوونی خۆی ڕاگەیاند، ئەو داوایەی خۆی بکێشێتەوە، لەهەر کاتێکدا لەڕێگەی ئاگادارکردنەوەی ئەنجومەنی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی.

ماددەی بیستوپێنجەم:

جگە لەو پابەند نەبوونانەی لە مادەی بیستو چوارەمدا ئاماژەیان پێکرا، ناکرێت هیچ پابەند نەبوونێك، بەرامبەر ئەم ڕێکەوتنامەیە ڕابگەیەنرێت.

ماددەی بیستوشەشەم:

ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی ئاگاداری هەموو دەوڵەتانی ئەندام، لە نەتەوە یەکگرتووەکان یان هەر ئاژانسێکی پەیوەندیدار، بەم شتانەی خوارەوە، دەکاتەوە:

أ. بەهەر ئیمزاکردنێك لەسەر ڕێکەوتننامەکەو مێژووەکەی.

ب. بەسپاردنی هەر بەڵگەنامەیەکی بڕیاردان، یان هاتنە ریزیەوەو مێژووەکەی.

ج. بەمێژووی دەست بەکاربوونی ڕێکەوتننامەکە، بەپێی بڕگەی یەکەم لە ماددەی بیستویەکەم.

د. بەوەرگرتنی هەر ئاگادار کردنەوەیەك، سەبارەت بەکشانەوەی مێژووەکەی.

هـ. بەوەرگرتنی هەر ئاگاداری، یان ئاگادارکردنەوەیەك، بەپێی مادەی (4)و مێژووەکەی.

بۆ سەلماندنی ئەمانە، ئەوانەی لە خوارەوە ئیمزایان کردووەو بەپێی ئەو دەسەڵاتەی پێیان دراوە، ئەم ڕێکەوتننامەیەیان ئیمزاکرد.

ئەم ڕێکەوتننامەیە بەڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی دەسپێردرێت بەپێی مادەی 19و کراوە دەبێت بۆ ئیمزاکردن و ڕێکخراوی ناوبراو هەڵدەستێت، بەناردنی وێنەی بڕوادار، بۆ هەموو دەوڵەتانی ئەندام لە نەتەوە یەکگرتووەکان، یان هەر ئاژانسێکی پەیوەندیدار.

ڕێکەوتننامەی بنبڕکردنی زەوتکردنی نایاسایی فڕۆکە

(کە لەلاهای لە ڕۆژی 16ی کانونی یەکەمی 1970دا ئیمزاکرا)

پێشەکی

ئەو دەوڵەتانەی ئەم ڕێکەوتننامەیەیان ئیمزا کردووە، لەو بڕوایەدان لە کاری دەست بەسەراگرتنی ناڕەوا، یان هەوڵی کۆنترۆڵکردنی فڕۆکە لەکاتی فڕیندا، گیانی کەسان و سامانیان دەخاتە مەترسییەوەو کاریگەریی ترسناکی لەسەر وەگەڕخستنی هێڵە ئاسمانییەکان هەیەو متمانەی جیهان بە ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنی کز دەکات و. لەو بڕوایەدان ڕوودانی ئەم جۆرە کارانە، مایەی نیگەرانییەکی زۆرە. لەو بڕوایەدان کەنیازی زۆر هەیە، بۆ دۆزینەوەی ڕێسای گونجاو بۆ سزادانی ئەنجامدەرانی ئەم جۆرە کارانە، بەمەبەستی ڕێگەگرتن لە ڕوودانیان، بۆیە لەسەر ئەوەی خوارەوە ڕێککەوتن:

ماددەی یەکەم:

هەرکەسێ لەناو فڕۆکەدا، کە لەحاڵەتی فڕیندا بێت:

أ. بەبێ مافێکی ڕەوا، هەستێت بەدەست بەسەراگرتنی فڕۆکە، یان هەوڵی دەست بەسەراگرتنی بدات، لەڕێگەی هێزو هەڕەشە، یان هەر شێوازێکی تری توندوتیژیی.

ب . بەشداریی بکات لەگەڵ کەسێکدا کە بیەوێت یەکێك، لەو کارانە ئەنجام بدات، بەتاوانبار ئەژمار دەکرێت.

ماددەی دووەم

هەردەوڵەتێکی ڕێککەوتنامەکە بەڵێن دەدات کە سزای توند بۆ ئەو تاوانانە دابنێت.

ماددەی سێهەم:

1ـ سەبارەت بەمەبەستەکانی ئەم ڕێکەوتننامەیە، فڕۆکە هەر لەکاتی داخستنی دەرگاکانی دەرەوەی، دوای بارکردنی، بەوە دادەنرێت کە لەحاڵەتی فڕیندا بێت، تا ئەو کاتەی دەرگاکانی دەکرێتەوە، بەمەبەستی بار داگرتنی و لەکاتی نیشتنەوەی نائاساییدا، فڕۆکەکە لەحاڵەتی فڕیندا دەبێت، تا ئەوکاتەی دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکان، بەرامبەر فڕۆکەکەو سەرنیشینان و کەل وپەلەکانی ناوی دەست بەکارەکانیان دەکەن.

2. ئەم ڕێکەوتننامەیە ئەو فڕۆکەکانە ناگرێتەوە کە بۆ خزمەتگوزاریی جەنگی و گومرگ و پۆلیس بەکاردەبرێن.

www.pertwk.com

3ـ ئەم ڕێکەوتننامەیە جێبەجێ ناکرێت، تەنیا لەکاتێکدا نەبێت کە شوێنی هەڵسانی ئەو فڕۆکەیەی، تاوانەکە لەناویدا ئەنجامدراوە، یان شوێنی نیشتنەوەی ئێستای بکەوێتە دەرەوەی قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتەی کە فڕۆکەکەی تیادا تۆمارکراوە، بەرەچاو نەکردنی ئەوەی کە ئەگەر فڕۆکە، لەگەشتێکی نێودەوڵەتی، یان ناوخۆییدا بەکارهاتبێت.

4ـ ئەم ڕێکەوتننامەیە لەو حاڵەتەی کە لەمادەی پێنجەمدا هاتوون، جێبەجێ ناکرێت، ئەگەر شوێنی هەڵسانی ئەو فڕۆکەیەی تاوانەکەی تیادا ئەنجام درابێت و شوێنی نیشتنەوەی ئێستای بکەونە ناو قەڵەمڕەوی هەمان وڵاتەوەو، ئەگەر ئەو دەوڵەتە یەکێك بێت، لەو دەوڵەتانەی لەمادەی ناوبراودا، ئاماژەی پێکراوە.

5. وێڕای ئەوەی لەبڕگەی 3و4ی ئەم مادەیەدا هاتووە، مادەکانی 6و7و8و10 جێبەجێ دەکرێن، ئەگەر شوێنی هەڵسانی فڕۆکەکە هەر کوێ بێت، یان شوێنی نیشتنەوەی ئێستای ئەگەر ئەنجامدەرانی تاوانەکە، یان تاوانبارکراوەکە لەناو قەڵەمڕەوی دەوڵەتێکی تری، جگە لەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیادا تۆمارکراوە دابوو.

ماددەی چوارەم:

1. پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێك کە پەیماننامەکەی مۆرکرد، ئەو ڕێوشوێنانە بگرێتەبەر کە ڕەنگە پێویست بن بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتی دادوەریی، سەبارەت بەتاوانەکە، یان هەر کارێکی‌تر لەکارەکانی توندوتیژی کە ڕەنگە دژی سەرنشینان، یان ستافی فڕۆکەکە، لەلایەن تاوانبارەکەوە، بەهۆی ئەنجامدانی تاوانەکە ئەنجام درابێت، لەم حاڵەتەدا:

أ. تاوانەکە ئەنجامدەدرێت، لەناو فڕۆکەیەکی تۆمارکراو لەو دەوڵەتەدا.

بـ کاتی ئەو فڕۆکەیە کە لەناویدا تاوانەکە ئەنجام دراوە، لەقەڵەمڕەوی دەوڵەتەکەو هێشتا تاوانبارەکە لەناویدایە دەنیشێتەوە.

جـ ئەگەر تاوانەکە لەناو فڕۆکەیەکی بەکرێ دراو ئەنجام درابێت کە نووسینگەی سەرەکی کاری کرێگرتەکە لەو دەوڵەتەدا بێت، یان نیشتەجێی هەمیشەیی هەبێت تیایدا، ئەگەر وەها نووسیگەیەکی تیادا نەبێت.

2ـ هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتننامەکە هەڵدەسێت، بەو ڕێوشوێنانەی پێویستن، بۆ دامەزراندنی پسپۆڕیی دادوەریی لەسەر تاوانەکە، ئەگەر هاتوو تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەوەیدا بوو، بەپێی مادەی هەشتەم نایدات بەدەستی هیچ یەکێك لەو وڵاتانەی، لەبڕگەی یەکەمی ئەم مادەیەدا، ئاماژەی پێکراوە.

3ـ ئەم ڕێکەوتنامەیە، هیچ دەسەڵات و پسپۆڕێکی تاوانکاریی بەدوور نازانێت کە بەپێی یاسای نیشتمانی کاری پێبکرێت.

ماددەی پێنجەم:

پێویستە لەسەر وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە کە لەنێوانیاندا، دام و دەزگای وەگەڕخستنی هاوبەشیی گواستنەوەی هەوایی، یان ئاژانسی وەگەڕخستنی نێودەوڵەتی دادەمەزرێنن کە تیایاندا فڕۆکە گەلێ بەکار دەبرێت، دەبنە شوێنی تۆمارکردنی هاوبەش، یان نێودەوڵەتی کە بۆ هەر فڕۆکەیەك بەئامرازی پێویست، وڵاتێك لەنێوانیاندا دیاری بکرێت کە ڕاستەوخۆ دەسەڵاتی دادوەریی خۆی بەسەریدا هەبێت و ئەو وڵاتەی تیایدا تۆمارکراوە هەڵدەستێت بەلێکۆڵینەوە بۆ ئامانجەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیەو ئاگاداری ڕێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنی دەکاتەوەو، ڕێکخراویش ئەم ئاگادارکردنەوەیە بەسەر هەموو دەوڵەتانی ئەندامی ئەم ڕێکەوتنامەیەدا دەگشتێنێت.

ماددەی شەشەم:

1ـ پێویستە لەسەر هەموو وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە کە ئەنجامدەری تاوانەکەیان تاوانبارکراو، بەئەنجامدانی لەسەر خاکەکەیدا بێت، دەستگیری بکات، یان ڕێوشوێنی تر بگرێتەبەر بۆ

دەستگیرکردنی یان هەر ڕێوشوێنێکی‌تر کە بیپارێزێت، ئەگەر گەیشتە ئەو بڕوایەی کە دۆخەکە وا دەخوازێت و دەستگیر دەکرێت، یان ڕێوشوێنی‌تر پیادە دەکرێت، بەپێی بڕگەکانی یاساکانی ئەم دەوڵەتە، بەمەرجێ ڕێوشوێنەکانی‌تر بەردەوام بێت، بەپێی بڕگەکانی یاساکانی ئەم دەوڵەتە، بەمەرجی تەنیا هەر ئەو ڕێوشوێنانە بگرێتەبەر تا ئەوکاتەی بتوانرێت ڕێوشوێنی دادگایی، یان ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان ئەنجام بدرێت.

2. پێویستە لەسەر ئەم دەوڵەتە، یەکسەر لێپێچینەوەی سەرەتایی لەسەر ڕووداوەکان بکات.

3. پێویستە یارمەتی هەرکەسێك بدرێت کە بەپێی بڕگەی یەکەم لەم مادەیە دەستگیر دەکرێت، بە پەیوەندیی کردنی خێرا بە نزیکترین نوێنەری ئەو دەوڵەتەی کە ئەو کەسە هاووڵاتییەتی.

4ـ کاتێ وڵاتێك هەڵدەستێت، بەدەستگیرکردنی کەسێك، بەپێی ئەم مادەیە، پێویستە یەکسەر ئاگاداری ئەو وڵاتە بکاتەوە کە فڕۆکەکەی لەسەر تۆمارکراوەو، ئەو دەوڵەتەیش کە لەبڕگەی (1) لە مادەی چوارەمدا ئاماژەی پێکراوەو، هەروەها ئەو دەوڵەتەی کە کەسی دەستگیرکراو هەڵگری ڕەگەزنامەیەتی، یان هەر وڵاتێکی‌تری بەرژەوەندیدار، ئەگەر زانی کە ئەوە پێویستەو ئەو بارودۆخەی پێویستی‌کرد دەست بداتە ئەو کارەو، پێویستە لەسەر ئەو وڵاتەی لێپێچینەوەی سەرەتایی دەکات، بەپێی بڕگەی(2) لەم مادەیە، خێرا ڕاپۆرتێك سەبارەت بەئاکامی ئەو لێپێچینەوەیە، بەپێی بڕگەی(2) لەم مادەیە، بنێرێت بۆ ئەو ولاتانەی ئاماژەیان پێکراو تیایدا ڕوونی بکاتەوە کە ئایا بەنیازە دەست بەکاری دادگایی بکات؟

ماددەی حەوتەم:

ئەگەر ئەو دەوڵەتەی ڕێکەوتنامەکەی مۆرکرد، هەڵنەستێت بە بەدەستەوەدانی ئەو تاوانبارەی کە لە قەڵەمڕەوەکەیدا بوو، دەبێ بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی چ کەسێکەو بەبێ ڕەچاوکردنی ئەوەی تاوانەکە لە وڵاتەکەیدا ئەنجام درابێت یان نەء – کێشەکە ڕەوانەی دەسەڵاتە دادگاییەکانی بکات، بۆ دادگایی کردنی و پێویستە لەسەر ئەم دەسەڵاتانە، بەهەمان ئەو ڕێگەیەی ڕەچاو دەکرێت، سەبارەت بەهەر تاوانێکی ئاسایی گەورە، بەپێی یاسای ئەو دەوڵەتە بۆ ئەو تاوانەش ئەنجامی بدات.

ماددەی هەشتەم:

1ـ تاوانەکە بەیەکێك لەو تاوانانە دادەنرێت کە قابیلی بەدەستەوەدانەو هەر ڕێکەوتنامەیەکی بەدەستەوەدان، لەنێوان دەوڵەتانی ڕێکەوتننامەکەیدا هەبێت و وڵاتانی ڕێکەوتننامەکە بەڵێن دەدەن ئەو تاوانە دابڕێژن، لەهەر ڕێکەوتنامەیەکی بەدەستەوەدان کە لەداهاتوودا دەبەسترێت، وەکو یەکێك لەو تاوانانەی کەدەبی بەدەستەوەدانی تیادابێت.

2. ئەگەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتننامەکە، بەپێویستی زانی ڕێکەوتنامەیەك هەبێت، بۆ بەدەستەوەدان، وەکو مەرجێك بۆ جێبەجێکردنی بەدەستەوەدان، بەمەبەستی داوای بەدەستەوەدان، لەوڵاتێکی تری ڕێکەوتننامەکە کە هیچ ڕێکەوتنامەیەك بەیەکتریان نابەستێتەوە، ئەوا دەتوانرێت و بەپێی خواستێکی خۆی، ڕێکەوتنامەکە بکاتە بنەمایەکی یاسایی بۆ بەدەستەوەدان، سەبارەت بەتاوانەکەو بەدەستەوەدانەکەیش بەپێی مەرجی‌تر ئەنجام دەدرێت کە یاسای ئەو دەوڵەتە بڕیاری لەسەر دەدات کە داوای بەدەستەوەدانەکەی لێدەکرێت.

3ـ پێویستە لەسەر وڵاتی ڕێکەوتنامەکە، بۆ جێبەجێکردنی بەدەستەوەدانەکە مەرجی بوونی ڕێکەوتنامەیەك بەرپا دانەنێت، دەبێ لەناوخۆیاندا دان بەوەدا بنێن، تاوانەکە یەکێکە لەو تاوانانەی بەدەستەوەدان تێدا دەبێت، لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو مەرجانەی لەیاساکانی ئەو وڵاتەدا هاتوون کە لێی داوا دەکرێت تاوانبارەکە بەدەستەوە بدات.

4ـ سەبارەت بەمەبەستەکانی بەدەستەوەدان، بەجۆرێ مامەڵە لەگەڵ تاوانەکەدا دەکرێت، لەنێوان وڵاتانی پەیماننامەکەدا هەروەکو بڵێی تەنیا ئەنجام نەدرابێت، نەك تەنیا لەو شوێنەی کە تیایدا

www.pertwk.com

ڕوویدا، بەڵکو لە قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتانەش بەپێی بڕگەی (1) لەمادەی چوارەم کە دەسەڵاتی دادگایی، بۆ پیادە دەکرێت.

ماددەی نۆیەم:

1ـ ئەگەر یەکێك لەو کارانە ڕوویدا کە لەمادەی (1)دا هاتووە، یان خەیکبوو ڕووبدات، ئەوا پێویستە لەسەر وڵاتانی پەیماننامەکە هەموو ڕێوشوێنێکی گونجاو بگرنەبەر، بۆ دووبارە کۆنترۆڵکردنی فڕۆکەکە، لەلایەن فڕۆکەوانەکەوە، یان درێژەدانی بە کۆنترۆڵکردنی.

2. پێویستە لەسەر هەر وڵاتێکی ڕێکەوتنامەکە کە فڕۆکەکە، یان سەرنشینانی یان ستافەکە لەسەر خاکەکەی بن، ئاسانکاری بۆ سەرنشینان و ستافەکە بکەن، بۆ درێژەدان بەگەشتەکەیان لە نزیکترین دەرفەتی ڕەخساودان هەروەها دەبێ فڕۆکەکە بە کەلوپەلەکەیەوە بەبێ دواکەوتن بگرێتەوە، بۆ ئەو کەسانەی مافیان تیایدا هەیە بەپێی یاسا، بەپێی ئەو حاڵەتانەی لە مادەی (1)دا هاتوون.

ماددەی دەیەم:

1. پێویستە لەسەر وڵاتانی پەیماننامەکە کە هەریەکەیان بۆ ئەوی‌تر، هەموو یارمەتییەك پێشکەش بکات، سەبارەت بەو ڕێوشوێنە دادگاییانەی ڕەچاو دەکرێن، بەر لەو تاوان و کردەوانەی‌تر کە لەمادەی (4)دا هاتووەو لەهەموو حاڵەتەکاندا، یاسای ئەو وڵاتە جێبەجێ دەکرێت کە داوای یارمەتی لێدەکرێت.

2ـ ناوەڕۆکی بڕگەی (1)ی ئەم مادەیە کاریگەریی نابێت لەسەر ئەو پابەندبوونانەی کە هەر ڕێکەوتنامەیەکی‌تر دەیسەپێنێت چ لەنێوان دوو وڵات، یان بەکۆ کە یارمەتیی ئاڵوگۆڕکراو لەکێشە تاوانبارەییەکاندا ڕێکدەخات.

ماددەی یانزەهەم:

هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەیەو بەپێی یاسای نیشتمانی خۆی بەراپۆرتێك زانیاریی گونجاو دەخاتە بەردەم ئەنجومەنی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فڕۆکەوانیی مەدەنی، بەزوترین کات، سەبارەت بە:

أ. بارودۆخی تایبەت بە تاوانەکە.

ب. بەو ڕێوشوێنانەی بەپێی مادەی(9) ڕەچاوکراوە.

جـ بەو ڕێوشوێنانەی ڕەچاو کراوە، بەر لەئەنجامدانی تاوانەکە، بەتایبەتی ئاکامەکانی هەر ڕێوشوێنێکی بەدەستەوەدان، یان ڕێوشوێنە یاساییەکانی‌تر.

ماددەی دوانزەیەم:

1. ئەگەر کێشەیەك لەنێوان دوو دەوڵەت، یان زیاتر لەو دەوڵەتانەدا بەرپابوو کە پەیماننامەکەیان مۆرکردووە، سەبارەت بەراڤەکردن یان جێبەجێکردنی ئەم ڕێکەوتنامەیەو، لەڕێگەی دانوستانەوە یەکلایی نەکرایەوە، ئەوا ڕەوانەی‌دادوەری دەکرێت، ئەویش لەسەر داوای هەریەکێك لەو دەوڵەتانە. ئەگەر لایەنە پەیوەندیدارەکان بەکێشەکە، لەسەر لیژنەی دادوەران لەماوەی شەش مانگدا ڕێکنەکەوتن، لەرۆژی داوای ڕەوانەکردنەکەوە بۆ دادوەری، ئەوا بۆ هەر یەکێك لەو لایەنانە هەیە، بە داواکارییەك بەپێی سستمی دادگای ناوبراو کێشەکە ڕەوانەی دادگای نێودەوڵەتی داد بکات.

2ـ بۆ هەر دەوڵەتێك هەیە، لەکاتی مۆرکردن یان بڕیاردان لەسەر ئەم ڕێکەوتنامەیە، یان چوونە ریزییەوە، ئەوە رابگەیەنێت کە پابەندی بڕگەی سەرەوە نابێت.

وڵاتانی تری ڕێکەوتنامەکە, بەر لە هەر دەوڵەتێکی تری ڕێکەوتنامەکە پابەندنابن بەبڕگەی سەرەوە, کە ئەم پابەندنە بوونەی ڕاگەیاند بێت.

3–بە پێی بڕگەی سەرەوە, بۆ هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە هەیە کە پابەند بوونی ڕاگەیاند بێت, کە لەو پابەند بوونەی خۆی پەشیمان بێتەوە هەر کاتێ ویستی, لە ڕێگەی ناردنی ئاگادارییەك لەمەڕ ئەوە بۆ ئەو وڵاتانەی, پێشتر لە پابەند نەبوونی خۆی ئاگاداری کردبوون.

مادەی سیانزەیەم:

1–ڕێکەوتنامەکە کراوە دەبێت بۆ ئیمزا کردنی, لەلاهای لەڕۆژی 16ی کانونی یەکەمی 1970وە, سەبارەت بەو وڵاتانەی کە بەشدارییان لە کۆنگرەی نێودەوڵەتیی یاسای ئاسمانیی کرد کە لە لاهای بەسترا لەماوەی 1–16ی کانونی یەکەمی 1970 (کە دواتر لەکۆنگرەی لاهای ئاماژەی پێکرا)و لە دوای 31ی کانونی یەکەمی 1970وە, بۆ هەموو وڵاتان هەیە ئیمزای بکەن لە مۆسکۆو لەندەن و واشنتۆن. وبۆ هەر وڵاتێك هەیە ئیمزای ئەم ڕێکەوتنامەیەی نەکردبێت, چوونە ڕیزیەوەی پەسەند بکرێت, تاکاتی جێبەجێ کردن بەپێی بڕگەی (3) لەم مادەیە کەهەر کاتێ بیەوێت بچێتە ڕیزیەوە.

2–بۆ ئەم ڕێکەوتنامەیە شوێنێك دەبێت, بۆ بڕیاردان لەسەری لەلایەن ئەو وڵاتانەی ئیمزایان کردووە. بەڵگەنامەکانی بڕیاردان و چوونە ڕیزیەوە, لەلای وڵاتانی یەکێتی سۆڤیەت و بەریتانیا و ئیرلەندای باکوورو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دادەنرێن کە لەم ڕێکەوتنامەیەدا, وەکو حکومەتی پێسپاردن دەست نیشان کراون.

3–ئەم ڕێکەوتنامەیە, دوای 30 ڕۆژ لە بەرواری سپاردنی بەڵگەنامەکانی بڕیاردانی (10)وڵات کە مۆریان کردبێت, لەسەر ئەم ڕێکەوتنامەیەو بەشدارییان, لە کۆنگرەی لاهایدا کردبێت, جێبەجێ دەکرێت.

4–ئەم ڕێکەوتنامەیە, سەبارەت بە وڵاتانی تر لە ڕۆژی جێبەجێ کردنیەوە, بەپێی بڕگەی (3)لەم مادەیە, یان دوای (30) ڕۆژی دواتر لە مێژووی سپاردنی بەڵگە نامەکانی بڕیاردان لەسەری, یان چوونە ڕیزییەوە–کامیان دوورتر بوو– کاری پێدەکرێت.

5–وڵاتانی پێسپێردراو لە زۆرترین کاتدا, لە بەرواری سپاردنی هەر بەڵگە نامەیەکی بڕیاردان, یان چوونە ریزەوەو مێژووی جێبەجێ کردنی ڕێکەوتنامەکەو هەر پێسپاردنێکی‌تر, ئاگاداری ئەو وڵاتانە دەکەنەوە کە مۆریان کردووەو چوونەتە ڕیزیەوە.

6–وڵاتانی پێسپێردراو, یەکسەر دوای جێبەجێ کردن, بەپێی مادەی102ی بەڵگە نامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و مادەی (83) لە پەیماننامەی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی (شیکاگو 1944) ئەم پەیماننامەیە تۆمار دەکەن.

ماددەی چواردەیەم:

1–بۆ هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکەهەیە, لەڕێگەی نووسراوێکەوەکە ئاراستەی وڵاتانی پێسپێردراودەکرێت لەو ڕێکەوتنامەیە بکشێتەوە.

2–دوای ڕەتبوونی (6) مانگ لە رۆژی وەرگرتنی ئاگادارییەکە لەلایەن وڵاتانی پێسپێردراوەوە کشانەوەکە دەکەوێتە بواری جێبەجێ کردنەوە.

بۆ سەلماندنی ئەوانە, نوێنەران لە خوارەوەو بەپێی ئەو دەسەڵاتەی پێیان دراوە, لەلایەن وڵاتەکانیانەوە ئیمزایان کرد.

لەڕۆژی 16ی کانونی یەکەمی‌ساڵی 1970, بەسێ وێنە هەریەکەیان بە چوار زمانی ڕەسمیی ئینگلیزی و فەرەنسی و ڕوسی و ئیسپانی دەرکرا.

ڕێکەوتنامەی بنبڕکردنی تاوانەکانی دەستدرێژیی، بۆسەر ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنی

(کەلە شاری مۆنتریال لە ڕۆژی 23ی ئەیلولی 1971دا مۆرکرا)

وڵاتانی بەشدار بوو لەم ڕێکەوتنامەیە، ڕەچاوی ئەم خاڵانەی خوارەوە دەکەن:

تاوانەکانی دەستدرێژیی بۆسەر فڕۆکەوانیی مەدەنی، هەڕەشە لەئاسایشی کە سەکانو سامانەکان دەکاتو، کاریگەریی ترسناکی لەسەر هێڵە ئاسمانییەکان دەبێتو متمانەی گەلانی جیهان بەئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنی کەم دەکاتەوە.

ڕوودانی وەها تاوانگەلێك دەبێتە مایەی نیگەرانیو، بۆ ڕێگە گرتن لەم تاوانانە، پێویست دەکات ڕێوشوێنی گونجاو بۆ سزادانی تاوانباران ئەنجام بدرێت. ولەسەر ئەمانەی خوارەوە ڕێککەوتن:

ماددەی (1):

1–هەر کەسێ بە ئەنقەستو بەبێ مافێکی ڕەوا، کارێ لەم کارانەی خوارەوە ئەنجام بدات، بەتاوانبار دادەنرێت:

(أ) دەست بداتە کاری توندوتیژی، دژی کەسێك لەناو فڕۆکە لەکاتی فڕیندا، ئەگەر هاتوو ئەو کارە بووە هۆی ئەوەی ئاسایشی فڕۆکەکە بکەوێتە مەترسییەوە.

(ب) فڕۆکەیەك لە کار بخاتو نەتوانێت بفڕێت، یان ڕەنگ بێت ئاسایشی فڕۆکەکە لە کاتی فڕیندا، ڕووبەرووی مەترسی بکاتەوە.

(ج) بە هەر شێوازێك، ئامێر یان مادەیەك بخاتە ناو فڕۆکەکەوە، کە شیمانەی لەکار خستنی فڕۆکەکەی لێبکەوێتەوە، یان کەموکوڕی تیادا پەیدا بکات کە ڕەنگ بێت لە کاتی فڕیندا ئاسایشی ڕووبەڕووی مەترسی بکاتەوە.

(د) ئاسانکاریی هاتوچۆی ئاسمانی تێکبدات،یان دەست لەکاری وەربدات، ئەگەر هاتوو بەهۆی ئەو کارانەوە شیمانەی ئەوەکرا ئاسایشی فڕۆکەکە لەکاتی فڕیندا، ڕووبەڕووی مەترسی بکاتەوە.

(هـ) ئەگەر زانیاریی درۆی ڕاگەیاندو، بەوەش ئاسایشی فڕۆکەکانی لەکاتی فڕیندا، بخاتە مەترسیەوە.

2–هەر کەسێك یەکێك لەم دووکارەی خوارەوە ئەنجام بدات، بە تاوانبار دەناسرێت:

(أ) ئەگەر یەکێك ئەنجام بدات کە لە بڕگەی یەکەمی ئەم مادەیەدا هاتوون.

(ب) ئەگەر هاوبەشیی بکات، لەگەڵ کەسێك کە یەکێك لەو تاوانانە ئەنجام بدات.

ماددەی (2)

سەبارەت بەمەستەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیە:

(أ)فڕۆکە لە حاڵەتی فڕیندا دادەنرێت، هەر لەو کاتەوە کە دەرگاکانی دەرەوەی دادەخرێن، دوای سەرکەوتنی سەرنشینان، تائەوکاتەی دەرگاکان دەکرێتەوە، بۆ دابەزینی سەرنشینانو لەکاتی نیشتنەوەی نائاساییدا، هەر فڕۆکەکە بەوە دادەنێت کە لە حاڵەتی فڕیندا بێت، تائەو کاتەی دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکان دەست بەکار دەبن، لە بەرامبەر فڕۆکەکەو سەرنشینانو ئەو شتومەکەی لە فڕۆکەکەدایە.

(ب) وا دادەنرێت کە فڕۆکەکە لەکاتی ئیشکردندا بێت، هەر لە کاتی ئامادەکردنی فڕۆکەکە، بەر لە فڕین لە ڕێگەی ستافی خزمەتگوزاریی زەمینی، یان لە ڕێگەی ستافی فڕۆکەکە بۆ دەست پێکردنی گەشتێکی دیاریکراو، تا دوای ڕەتبوونی(24) سەعات بەسەر هەر نیشتنەوەیەکی فڕۆکەکەداو، ماوەی خزمەتگوزای بە دێژایی هەموو ئەو ماوەیە درێژ دەکرێتەوە کە فڕۆکەکە لە حاڵەتی فڕیندا دەبێت بەو شێوەیەی لە بڕگەی(أ)ی ئەم مادەیەدا دیاریکراوە.

ماددەی(3):

هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە بەڵێن دەدات سزاکانی سەر ئەم تاوانە توندتر بکات کە لە مادەی یەکەمدا هاتوون.

مادەی (4):

1–ئەم ڕێکەوتننامەیە ئەو فڕۆکانە ناگرێتەوە کە بۆ کاری جەنگی، گومرگی یان کاری پۆلیس بەکار دەبرێن.

2–لەو حاڵەتانەی لە(أ)و (ب)و (ج)و (هـ) لەبڕگەی(1) لە مادەی یەکەمدا هاتوون، ئەگەرچی فڕۆکەکە بەکارگیرابێت، بۆ گەشتێکی نێودەوڵەتی یان ناوخۆ، ئەم ڕێکەوتننامەیە تەنیا لە دوو حاڵەتدا، کاری پیدەکرێت:

أ–ئەگەر شوێنی هەستان یان نیشتنەوەی فڕۆکەکە، بکەوێتە دەرەوەی قەڵەمڕەوەی ئەو دەوڵەتەی فڕۆکەکەی تیا تۆمار کراوە.

3–لەو حاڵەتانەی لە(أ)، (ب)، (ج)، (هـ) لە بڕگەی(1) لە مادەی یەکەمدا هاتوونو، بەبێ ڕەچاوکردنی بڕگەی(2) لەم مادەیە، ئەم ڕێکەوتننامەیە کاری پێدەکرێت، ئەگەر تاوانبار لە وڵاتێکی تردا بوو، جگە لەو دەوڵەتەی کە فڕۆکەکەی تیا تۆمار کراوە.

4–سەبارەت بەو وڵاتانەی لە مادەی(9)دا ئاماژەیان پێکراوەو، لەو حاڵەتانەی لە(أ)، (ب)، (ج)و (هـ) لە بڕگەی (1) مادەی یەکەمدا، ئەم ڕێکەوتننامەیە کاری پێ ناکرێت، ئەگەر هاتوو ئەو شوێنانەی لە(أ) لە بڕگەی(2)ی ئەم مادەیەدا ئاماژەی پێکراوە، بکەوێتە ناو قەڵەمڕەوی هەمان دەوڵەت، ئەگەر هاتوو ئەو دەوڵەتە یەکێك لەو وڵاتانە بێت کە لە مادەی(9)دا، ئاماژەیان پێکراوە، مەگەر لە حاڵەتێکدا نەبێت کە تاوانەکە لە قەڵەمڕەوی ولاتێکی تردا ئەنجام درابێتو تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەوی وڵاتێکی تردا بێت.

www.pertwk.com

5–لەو حاڵەتانەی لە(د) لە بڕگەی(1) لە مادەی یەکەمدا هاتووە, ئەم ڕێکەوتنامەیە کاری پێ ناکرێت, مەگەر لەو حاڵەتەی کە یارمەتییەکانی گەشتی ئاسمانی, بۆ مەبەستی گەشتی ئاسمانیی نێودەوڵەتی بەکاربرێت.

6–بڕگەکانی(2)و (3)و (4)و(5)ی ئەم ماددەیە, لەو حاڵەتانەدا کاریان پێدەکرێت کە لە بڕگەی(2)ی مادەی یەکەمدا هاتوون.

مادەی(5):

1–پێویستە لەسەر هەر ولاتێکی ڕێکەوتنامەکە, ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر, بە مەبەستی دەسەڵاتی دادوەریی خۆی, لە مەڕ تاوانەکان, لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا:

أ–کاتێ تاوانەکە لە قەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتەدا ئەنجام دەدرێت.

ب–کاتێ تاوانەکە لە دژی یان لە ناو فڕۆکەکەیدا ئەنجام دەدرێت کە لەو وڵاتەدا تۆمار کرابێت.

ج–کاتێ فڕۆکەکە دەنیشتێتەوە کە لە ناویدا تاوانەکە ئەنجام درابێت, لە قەڵەمڕەوی ئەو دەوڵەتە کە هێشتا تاوانبارەکە لەناو فڕۆکەکەدا بێت.

د–کاتێ تاوانەکە لە دژی یان لەناو فڕۆکەکەیدا ئەنجام دەدرێت کە بەکرێ گیرابێت, بەبێ ستاف لەلایەن شوێنێکی ترەوە کە سەنتەری سەرەکی کارەکانی لەو وڵاتەدابێت, یان نیشتەجێ هەمیشەیی ئەو وڵاتە بێت, ئەگەر وەها شەنتەرێکی لەو وڵاتەدا نەبێت.

2–پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتننامەکە, ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر, بەمەبەستی دەسەڵاتی دادگایی خۆیو لەمەڕ ئەو تاوانانەی لە (أ)و (ب)و (ج) لە بڕگەی (1) لە مادەی یەکەمدا هاتوونو هەروەها بڕگەی(2) لە هەمان ماددە, بەو ئەندازەیەی کە ئەو بڕگەیە پەیوەندیی پێوە هەیە, ئەگەر هاتوو تاوانبارەکە لە قڵەمڕەوەیدا بوو, یان بەپێی مادەی هەشتەم, بەدەستیەوە نەدابێت, بەهەر یەکێك لەو دەوڵەتانەی لە بڕگەی(1)ی ئەم مادەیەدا ئاماژەیان پێکراوە.

3–ئەم ڕێکەوتنامەیە, ڕێگە لە هەر دەسەڵاتێکی دادگایی ناگرێت کە بەپێی یاسای نیشتمانی کاری پێدەکرێت.

مادەی (6):

1–پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە کە تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەویدایە دەستگیری بکات, یان ڕێوشوێنی تر بگرێتەبەر, بۆ ئامادەکردنی, کاتێ بڕوای بەوەکرد کە دۆخەکە ئەوە دەخوازێت. لەمەڕ دەستگیرکردنو ڕێوشوێنەکانی تردا, دەبێ ئەو ڕێگایانە ڕەچاوبکرێن کە لە یاسای ئەو دەوڵەتەدا هاتوون, کە بەردەوام نەبێت, تەنیا بۆ کاتی پێویست نەبێت, بۆ ئەوەی ڕێوشوێنی دادگایی یان ڕێوشوێنی بەدەستەوەدان ئەنجام بدرێت.

2–پێویستە لەسەر ئەو دەوڵەتە, یەکسەر کاری لێپێچینەوەی سەرەتایی لەسەر ڕووداوەکە ئەنجام بدات.

3–پێویستە بەپێی بڕگەی(1) لەم مادەیە یارمەتی هەر کەسێکی دەستگیرکراو بدرێت کە یەکسەر پەیوەندیی بە نزیکترین نوێنەری پەیوەندار لەو دەوڵەتە بکات کە کەسەکە هاووڵاتیی ئەوێ بێت.

4–کاتێ وڵاتێك, بەپێی ئەم مادەیە کەسێك دەستگیر بکات, پێویستە یەکسەر ئاگاداری ئەو وڵاتانە بکات کە لە مادەی(5) بڕگەی(1) دا ئاماژەیان پێکراوەو, ئەو وڵاتەش کە دەستگیرکراوەکە هەڵگری ڕەگەزنامەیەتی. و هەر دەوڵەتێکیتر کە پەیوەندیی بەو کارەوە هەبێتو ئەگەر بە پێویستی زانی, لەمەڕ چۆنیەتی ڕووداوەکەو دەستگیرکردنیو ئەو دۆخەی پاساو بۆ گرتنەکەی دەهێنێتەوە. کە لە بڕگەی (2)ی ئەم مادەیەدا هاتووە, ڕاستەوخۆ بەراپۆرتێك ئاگاداری ئەو وڵاتانە بکات کە ئاماژەیان پێکراوە, لە ئاکامی لێپێچینەوەکەو, پێویستە ئەوەش ڕوون بکاتەوە کە ئایا دەیەوێت دەسەڵاتی دادگایی خۆی بەکاربهێنێت.

مادەی (7):

پێویستە لەسەر وڵاتی ئەندامی ڕێکەوتنامەکە کە تاوانبارەکە لە قەڵەمڕەویدایە, ئەگەر نەیدا بەدەستەوە, کێشەکە ڕەوانەی دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکانی خۆی بکات, بۆ دادگایکردنی, بەبێ هیچ جیاوازییەك چ ئەو تاوانە لە قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتە یان لە وڵاتێکی تردا. ئەنجام درابێت.

پێویستە لەسەر ئەم دەسەڵاتانە, بڕیارەکانی خۆیان بدەن بە هەمان ئەو ڕێگەیەی کە دەیگرنەبەر, لەهەر کێشەیەکی ئاساییدا, لە ڕوانگەی یاسای ئەو دەوڵەتەوە, کە مۆرکێکی ترسناکی هەیە.

مادەی(8):

1–ئەو تاوانانەی دیاریکراون بەو تاوانانە دادەنرێن کە مەسەلەی بەدەستەوەدان دەیانگرێتەوە, لە هەر ڕێکەوتننامەیەکی بەدەستەوەدان, لە نێوان وڵاتانی ڕێکەوتنامەکەدا. وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە بەڵێن دەدەن کە ئەم تاوانانە دابنرێن لەهەر ڕێکەوتنامەیەکی بەدەستەوەداندا کە لە ئایندەدا دەبەسترێت, وەکو تاوانگەلێ کە بەدەستەوەدان دەیانگرێتەوە.

2–ئەگەر وڵاتێکی ڕێکەوتنامەکە, بۆ ئەنجام دانی بەدەستەوەدان, مەرجی بوونی ڕێکەوتنامەی هەبوو, بۆ داوای بەدەستەوەدان لە وڵاتێکی تری ڕێکەوتنامەکە کە پەیماننامەی بەدەستەوەدان لە نێوانیاندا نەبێت. ئەوا بۆی هەیە ئەو ڕێکەوتنامەیە بکات بە بەڵگەیەك, بۆ بەدەستەوەدانی یاسایی, سەبارەت بەو تاوانانەی بڕیاریان لەسەر دراوەو, بە دەستەوەدان ئەو مەرجانەی تر دەیانگرێتەوە کە یاسای ئەو دەوڵەتە بڕیاری لەسەر داوە کە داوای لێدیکرێت پڕۆسەی بەدەستەوەدان ئەنجام بدات.

3–پێویستە لەسەر وڵاتی ڕێکەوتنامەکە, ئەو مەرجانە داننێت کە پەیماننامە هەبێت, بۆ ئەنجامدانی بەدەستەوەدان, کە لە نێوان خۆیان دان بەوەدا بنێن کە ئەو تاوانانەی بڕیاریان لەسەردراوە بەدەستەوەدان دەیانگرێتەوە, لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو مەرجانەی بڕیاریان لەسەردراوە, لە یاسای ئەو وڵاتەی داوای لێدەکرێت پڕۆسەی بەدەستەوەدان ئەنجام بدات.

4–لەگەڵ هەر یەکێك لەو تاوانانەی بڕیاریان لەسەرداوە, بەم جۆرە مامەڵە دەکرێت: سەبارەت بە ئامانجەکانی بەدەستەوەدان, لە نێوان وڵاتانی ڕێکەوتنامەکەدا, هەر وەکو بڵێی ئەنجام درابێت, نەك تەنیا لەو شوێنەی تیایدا ڕووی داوە, بەڵام لە قەڵەمڕەوی ئەو وڵاتانەشدا کە ڕاسپێردراون دەسەڵاتی دادوەریی خۆیان, بەپێی(أ), (ج), (د)ی بڕگەی یەکەم لە مادەی پێنجەم پیادە بکەن.

مادەی (9):

پێویستە لەسەر ڕێکەوتنامەکە کە لە نێوانیاندا دامودەزگای وەگەڕ خستنی هاوبەش دروست دەبێت, بۆ گواستنەوە یان ئاژانسی نێودەوڵەتیی گواستنەوەی ئاسمانی, هەستن بە کارکردن بەو فڕۆکانەی لەژێر تۆمارکردنی هاوبەش, یان نێودەوڵەتیدان, کە لە نێوان خۆیاندا– بەو شێوازانەی بە گونجاوی دەزانن– ئەو دەوڵەتە دیاری بکەن کە دەست بەکاری پیادەکردنی دەسەڵاتی دادوەریی دەبێتو بەهەر فڕۆکەیەك, بۆ مەبەستەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیەو, پێویستە لەسەری ئاگاداری ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی بکاتەوە, کە ئەویش هەموو وڵاتانی ئەندام لە ئەم ڕێکەوتنامەیەدا ئاگادار دەکاتەوە.

مادەی(10):

1–پێویستە لەسەر دەوڵەتانی ڕێکەوتنامەکە هەموو ڕێوشوێنێکی ڕەخساو بگرنەبەر, بۆ ڕێگەگرتن لەڕوودانی ئەو تاوانانەی لە مادەی یەکەمدا هاتوون, بە پێی یاسای نێودەوڵەتیو یاسای نیشتیمانی.

2–کاتێ ڕوودانی یەکێك لەو تاوانانەی کە لە مادەی یەکەمدا هاتوون, دەبێتە هۆی دواکەوتنی یەکێك لە گەشتەکان, پێویستە لەسەر وڵاتی ڕێکەوتنامەکە کە فڕۆکەکە لەناو قەڵەمڕەوەکەیدایە, یان سەرنیشینان یان ستافەکە, دەبێت هەموو ئاسانکارییەك بکات بۆ بەردەوام بوونی گەشتی

تیرۆری نێو دەوڵەتی

سەرنشینان و ستافەکە، بەزووترین کاتی رەخساو، هەروەها دەبێ بەبێ دواکەوتن فڕۆکەکە بەکەلوپەلەکانیەوە بگێڕێتەوە بۆ ئەو کەسانەی بەپێی یاسا مافی خاوەندارێتیان هەیە.

مادەی(11):

1–پێویستە لەسەر ولاتانی رێکەوتنامەکە کە هەر یەکەیان هەموو یارمەتییەك پێشکەش بەوانی تر بکات، سەبارەت بە رێوشوێنی دادوەریی سەبارەت بە تاوانەکان. و لە هەموو حاڵەتەکاندا، یاسایی ئەو وڵاتە جێبەجێ دەکرێت کە داوای یارمەتیی لێدەکرێت.

2–ناوەڕۆکی بڕگەی(1)ی ئەم مادەیە کار ناکاتە سەر ئەو پابەندبوونانەی کە هەر پەیماننامەیەکی تر دەیسەپێنێت، چ لە نێوان دوو وڵاتدا بێت یان زیاتر، کە لە مەسەلە تاوانکاریەکاندا هەندێك یا هەموو ئەو یارمەتییە ئاڵوگۆڕانە رێکدەخات.

مادەی(12):

پێویستە لەسەر هەر وڵاتێکی رێکەوتنامەکە کە پاساوی هەیە، بەوەی کە یەکێك لەو تاوانانە ئەنجام دەدرێت کە لە مادەی یەکەمدا هاتوون، دەتوانێت بەپێی یاسای نیشتیمانی خۆی، هەر زانیارییەك رابگەیەنێت کە هەیەتی بەو وڵاتانەی کە پێی وایە لەو وڵاتانەن کە لە مادەی(5)، بڕگەی(أ) دا ئاماژەیان پێکراوە.

مادەی(13):

هەر ولاتێکی رێکەوتنامەکە، بەپێی یاسای نیشتیمانی خۆی، هەڵدەستێت بە ئاگادارکردنی ئەنجومەنی رێکخراوی نێودەوڵەتی فڕۆکەوانیی مەدەنیی، بەخێرایی لەمەڕ هەموو ئەو زانیارییانەی لەبەر دەستیدایە، دەربارەی:

أ–بارودۆخی تاوانەکە.

ب–ئەو رێوشوێنەی بە پێی بڕگەی(2) لە مادەی(10) رەچاوکراوە.

ج–ئەو رێوشوێنانەی، سەبارەت بە تاوانبارەکەو، بە تایبەتی ئاکامەکانی هەر رێوشوێنێکی بەدەستەوەدان، یان هەر رێوشوێنێکی یاسایی تر کە رەچاوکراون.

مادەی(14):

1–هەر کێشەیەك لە نێوان دوو وڵات، یان زیاتر لە وڵاتانی رێکەوتنامەکە، سەبارەت بەراڤەکردن یان جێبەجێ کردنی ئەم رێکەوتنامەیە، کە لە رێگەی دانوستانەوە چارەسەر نەکرێت، رەوانەی دادگا دەکرێت، لەسەر داوای هەر یەکێك لەو دەوڵەتانە. و ئەگەر لایەنەکانی کێشەکە نەیانتوانی بە پێی بڕیاری دادگا لە ماوەی 6 مانگ لە رۆژی دوای رەوانەکردنە کە بۆ دادگا رێبککەون، ئەوا بۆ هەر لایەنێك هەیە کێشەکە رەوانەی دادگای نێودەوڵەتیی داد بکات، بە پێی داوایەك کە بەپێی سستمی دادگاکە پێشکەش دەکرێت.

2–بۆ هەر دەوڵەتێك هەیە، لە کاتی مۆرکردن یان بڕیاردان لەسەر ئەم رێکەوتنامەیە، یان چوونە ریزیەوە پابەندنەبوونی خۆی بە بڕگەی پێشوو رابگەیەنێت. وڵاتانی تری رێکەوتنامەکە پابەند نابن بەبڕگەی پێشوو، رووبەڕووبوونەوەی هەر ولاتێکی رێکەوتنامەکە کە ئەو پابەند نەبوونەی راگەیاند.

3–بۆ هەر وڵاتێکی رێکەوتنامەکە هەیە کە پابەندنەبوونی خۆی راگەیەنێ، بە پێی بڕگەی پێشوو لەو پابەندنەبوونەی پەشیمان ببێتەوە لەهەر کاتێکدا، لەرێگەی ناردنی ئاگادارکردنەوەیەك بۆ ئەو وڵاتانەی بەڵگەنامەکانیان پێ سپێردراوە.

مادەی(15):

1–دەرگای مۆرکردن لەسەر ئەم رێکەوتنامەیە لە مۆنتریال دەکرێتەوە، لە 24ی ئەیلولی 1971وە، سەبارەت بەو وڵاتانەی بەشداریی لە کۆنگرەی دەوڵەتیی یاسای فڕۆکەوانیدا دەکەن کە لە مۆنتریال بەسترا لە 8–23ی ئەیلولی1971(کە دواتر بە کۆنگرەی مۆنتریال ناوبرا). و لە مۆسکۆو لەندەن و واشنتۆن لە 10ی تشرینی یەکەمی 1971، سەبارەت بە هەموو وڵاتان و هەر وڵاتێك کە ئیمزای ئەم رێکەوتنامەیە ناکات، بەر لەدەست بەجێبەجێکردنی بکرێت بەپێی بڕگەی(3)ی ئەم مادەیە، بۆی هەیە، لەهەر کاتێکدا بچێتە ریزیەوە.

2–ئەم رێکەوتنامەیە لەلایەن ئەو وڵاتانەی ئیمزایان کردووە، بڕیاری لەسەر دەدرێت. و بەڵگەنامەکانی بڕیاردان و بەڵگەنامەکانی چوونەریزەوە لای وڵاتانی یەکێتی سۆڤیەت و بەریتانیاو ئیرلەندەی باکوورو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئەسپەردە دەکرێن کە لەم رێکەوتنامەیە دیاریکراون وەکو وڵاتانی ئەسپەردە.

3–ئەم رێکەوتنامەیە، دوای 30 رۆژ لە مێژووی سپاردنەوە، لەلایەن (10) وڵاتی رێکەوتننامەکە، کە بەشدارییان لە کۆنگرەی مۆنتریالدا کردووە دەکەوێتە بواری جێبەجێ کردنەوە.

4–ئەم رێکەوتنامەیە، دەکەوێتە بواری جێبەجێ کردنەوە، سەبارەت بەو وڵاتانەی تر، لەرۆژی جێبەجێ کردنیەوە، بەپێی بڕگەی(3)ی ئەم مادەیە، یان دوای 30 رۆژ لە مێژووی سپاردنی بەڵگەنامەکانی بڕیاردانی، یان چوونە ریزیەوە، واتە کام بەروار دەبێت بە پاشکۆی ئەوی تریان.

5–پێویستە لەسەر ئەو وڵاتانەی بەڵگەکانیان پێ دەسپێردرێت، یەکسەر ئاگاداری هەموو ئەو وڵاتانەی رێکەوتنامەکەو ئەوانەی چوونەتە ریزییەوە، بکەنەوە لە مێژووی هەر ئیمزایەك و، مێژووی سپاردنی هەر بەڵگەنامەیەکی بڕیاردان یان چوونە ریزەوەو، مێژووی جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکەو هەر زانیارییەکی تر.

6–لەگەڵ دەست بەکاربوون، بەپێی رێکەوتنامەکە، ئەو دەوڵەتانەی ئەرکی سپاردنیان پێ سپێردراوە هەڵدەستن بە تۆمارکردنی بە پێی مادەی(102)ی بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکان و، مادەی 83 لە رێکەوتنامەی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی(شیکاگۆ، 1994)

مادەی(16)

1–بۆ هەر وڵاتێکی رێکەوتننامەکە هەیە، لەم رێکەوتننامەیە بکشێتەوە لە رێگەی نووسراوێکەوە، بۆ ئەو وڵاتانەی ئەرکی راسپاردنیان لە ئەستۆدایە.

2–دوای رەتبوونی(6) مانگ بەسەر مێژووی وەرگرتنی ئاگادارییەکە لەلایەن ئەو وڵاتانەی ئەرکی راسپاردنیان پێسپێردراوە، کار بە کشانەوەکە دەکرێت. بۆ سەلماندنی ئەوە، ئەم رێکەوتننامەیە لەلایەن ئەم نوێنەرانەی خوارەوە ئیمزاکرا، بەپێی ئەو دەسەلاتەی لەلایەن حکومەتەکانیانەوە پێیان دراوە: لە رۆژی 23ی ئەیلولی ساڵی 1971، بەسێ وێنەو، هەر یەکەیان بەچوار دەق بەزمانی ئینگلیزی و فەڕەنسی و روسی و ئیسپانی، لە مۆنتریالدا نووسرا.

پرۆتۆکۆلێك سەبارەت بەراستکردنەوەی رێکەوتنامەی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیی کە لە 10ی مایسی 1984دا لە مۆنتریال مۆرکرا.

کۆمەڵەی گشتی رێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی لە خولی(25) واتە نا ئاسایی، لە مۆنتریال لە 10ی مایسی 1984دا دەبەستێت و تێبینی ئەوەی کرد کە فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیی رەنگە یارمەتی بدات، بۆ هێنانەکایەی راستگۆیی و تەبایی لە نێوان وڵاتان و گەلانی جیهاندا، بەڵام خراپ بەکارهێنانی فڕۆکەوانی رەنگە ببێتە مایەی هەڕەشە لەسەر ئاسایشی گشتی و، تێبینی ئەوە دەکات کە پێویستە ململانێ لە نێوان گەلاندا دروست نەبێت و هاوکاریی نێوانیان بەهێزبێت، کە ئاشتی جیهانی لەسەریان پابەندە. و کە تێبینی کرد پێویستە فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی گەشە بکات و گیانی ئەو کەسانە پارێزراو بێت کە لەناو فڕۆکەدان، بەپێی مافەکانی مرۆڤو

www.pertwk.com

بەوەی کە وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە لە فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا کە لە شیکاگۆ لە ڕۆژی 7ی کانونی یەکەمی 1944دا مۆرکرا, بۆیە دان بەوە دادەنێت کە هەر دەوڵەتە سەرەوەریی تەواو ورەهای خۆی هەیە, بەسەر قەلەمڕەوی ئاسمانی خۆیدا, کاتێ بنەماکانی تایبەت بە فڕۆکەکانی ئەو دەوڵەتە دادەڕێژرێن, دەبێ ئاسایشی گەشتی فڕۆکە مەدەنییەکان ڕەچاو بکاتو ڕەزامەندیی لەسەر ئەوە هەبێت کە بەکار نەهێنانی فڕۆکەوانیی مەدەنیی, بۆ چەندین مەبەست کە نەگونجێن لەگەڵ ئامانجەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیەدا, و بەوەی تێبینی ئەوەی کرد کە سووربوونی وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە, لەسەر گرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو, بۆ ڕێگەنەدان بە بەزاندنی قەڵەمڕەوی ئاسمانی وڵاتانی ترو ڕێگەنەدان بە بەکارهێنانی فڕۆکەوانیی مەدەنی, بۆ مەبەست گەلێ کە نەگونجێت لەگەڵ مەبەستەکانیئەم ڕێکەوتنامەیەو بەرادەیەکی بەرچاو ئاسایشی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیی پتەوبکات, و بەوەی ئارەزووی گشتیی وڵاتەکانی ڕێکەوتننامەکەو جەختکردنیان لەسەر پرەنسیپی بەکارهێنانی چەك دژی فڕۆکەی مەدەنی لە کاتی فڕیندا:

1–بڕیاری ئەوە درا, کە باشتر وایە کار بە ڕێکەوتنامەی فڕۆکەوانیی نێودەوڵەتی بکرێت کە لە شیکاگۆ لە 7ی کانونی یەکەمی ساڵی 1944دا مۆرکرا.

2–ڕەزامەندی, بە پێی دەقی مادەی 94(أ) لە ڕێکەوتنامەی ناوبراو, لەسەر ئەم راستکردنەوە پێشنیارکراوەی خوارەوە لەسەر ڕێکەوتنامەی ناوبراو.

لە دوای مادەی(3)دا, مادەیەکی نوێ(3ی دوبارە)دەنووسرێت.

مادەی(3)ی دووبارە:

أ–هەموو وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە بڕوایان وایە کە پێویستە لەسەر هەر وڵاتێك پەنا نەباتە بەر بەکارهێنانی چەك دژی فڕۆکەی مەدەنی لە کاتی فڕینداو, هەروەها پێویستە لە کاتی ڕوودانی بەرەنگاربوونەوە کە گیانی ئەو کەسانەی لەناو فڕۆکەکەدان نەکەوێتە مەترسییەوەو ئاسایشی فڕۆکەکە لە مەترسی بپارێزرێتو نابێ ئەم دەقە وا راڤە بکرێت کە بەهەر شێوەیەك لە شێوەکانی مافو پابەندبوونی ئەو وڵاتانە ئەوە راستدەکاتەوە کە لە بەڵگەنامەی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە.

ب–هەموو وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە بڕوایان وایە هەر وڵاتێك مافی ئەوەی هەیە سەروەریی خۆی پراکتیزە بکات کە هەر فڕۆکەیەکی مەدەنی ناچار بکات لە فڕۆکەو خانەیەکی دیاریکراودا بنیشێتەوە کە بەبێ بەڵگە بەقەڵەمڕەوی ئاسمانی ئەوەدا ڕەتبێت, یان چەند هۆیەکی لەبار هەبێت وا دەربخات کە ئەو فڕۆکەیەی بەکار دەبرێت, بۆ هەر مەبەستێك کە ڕێك نەکەوێت لەگەڵ ئامانجەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیەداو, بۆ دەوڵەتەکەش هەیە هەر زانیارییەك دەربکات بۆ ئەو فڕۆکەیە, بۆ دانانی ئاستێك بۆ ئەو سنوور بەزاندنانەو, بۆ ئەم مەبەستە, بۆ وڵاتانی ڕێکەوتنامەیەك هەیە پەنا بباتە بەر هەر شێوازێکی گونجاو کە یەك بگرێتەوە, لەگەڵ بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتیی پەیوەندیداردا, بەو بڕگە پەیوەندیدارانەشەوە کە لەم ڕێکەوتنامەیەدا هاتوونو, بە تایبەتی بڕگەی(أ) لەم مادەیە. و هەموو وڵاتێکی پەیماننامەکە, لەسەر بڵاوکردنەوەی یاساو ڕێوشوێنە تایبەتەکانی خۆی, لەمەڕ ڕێگەگرتن لە فڕۆکەی مەدەنی ڕەزامەند بێت.

ج–پێویستە هەر فڕۆکەیەکی مەدەنی ملکەچی هەر فرمانێك بێت کە بەپێی بڕگەی(ب) لەم مادەیە بۆی دەردەچێتو بۆ ئەم مەبەستە پێویستە لەسەر هەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە, هەموو بڕگە پێویستەکان لە یاساکانی خۆیدا دابنێت, تاوەکو هەموو فڕۆکەیەکی مەدەنی تۆمارکراو لەو دەوڵەتەدا پێوەی پابەند بێت, یان یەکێك کاری پێبکات کە بارەگای سەرەکیی کارەکەی, یان بە هەمیشەیی

نیشتەجێی ئەو وڵاتە بێت. ئەو یاسانە, لە ڕێگەی سزای توندەوە سزا بدرێتو حاڵەتەکە بە پێی یاسای ئەو وڵاتە بگەیەنێتە دەسەڵاتە پەیوەندیدارەکان.

د–پێویستە لەسەر هەر وڵاتێکی ڕێکەوتنامەکە, ڕێوشوێنی گونجاو بگرێتەبەر تا ڕێگە بگرێت, لە بەکارهێنانی بە ئەنقەستی هەر کارێك لەگەڵ ئامانجەکانی ئەم ڕێکەوتنامەیەدا یەك نەگرێتەوە هەر فڕۆکەیەکی مەدەنی تۆمارکراو لەو وڵاتەدا. یان کەسێك هەستێت بەکارکردن پێیو بارەگای سەرەکیی کارەکەی, یان هەمیشە نیشتەجێی ئەو وڵاتە بێتو ئەم دەقە کارناکاتە سەر بڕگەی(أ) یان کاری هەردوو بڕگەی(ب)و (ج)ی ئەم مادەیە ناشێوێنێت.

و بە پێی بڕگەکانی مادەی ناوبراو 94(أ) لە ڕێکەوتنامەی ناوبراو ژمارەی ئەو وڵاتانەی ڕێکەوتنامەکە دیاری دەکات کە راستکردنەوەی پێشنیارکراوەکە دوای بڕیاردان لەسەری کە(102)ە.

4–و بڕیاردرا کە سکرتێری گشتیی ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی پرۆتۆکۆڵێك دابنێت بە زمانی ئینگلیزیو فەڕەنسیو روسیو ئیسپانی, بە شێوەیەکی یەکسان کە ئەو راستکردنەوەیە پێشنیارکراوە ئاماژ پێکراوەی تیادا بێت, جگە لەم بابەتانەی خوارەوە:

أ–سەرۆکی کۆمەڵەی گشتیو سکرتێرە گشتییەکە ئیمزای پرۆتۆکۆلەکە بکەن.

ب–دەرگای بڕیاردان لەسەر پرۆتۆکۆڵەکە کراوە بێت, بۆ هەر وڵاتێك بڕیاری لەسەر ڕێکەوتنامەی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتی ناوبراو دابێت, یان چووبێتە ریزییەوە.

ج–بەڵگەنامەکانی بڕیاردان لای ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیی هەڵدەگیرێن.

د–کار بە پرۆتۆکۆڵەکە دەکرێت لەلایەن ئەو وڵاتانەی بڕیاریان لەسەردرا لەو مێژوەوەی کە بەڵگەنامەی بڕوا کردنی(102) تیادا, بە شوێنی خۆی دەسپێردرێن.

ه–سکرتێری گشتی یەکسەرە هەموو وڵاتانی ڕێکەوتنامەکە, لەمەڕ بەرواری سپاردنی هەر بڕیاردانێك لەسەر پرۆتۆکۆڵەکە, ئاگادار دەکاتەوە.

و–سکرتێری گشتی ئاگاداری هەموو وڵاتانی لایەن دەکاتەوە لەو ڕێکەوتنامەیەدا, سەبارەت بەو مێژووەی کە تیایدا پرۆتۆکۆڵەکە دەکەوێتە بواری جێبەجێ کردنەوە.

ز–سەبارەت بەهەر دەوڵەتێکی ڕێکەوتنامەکە کە بڕیار لەسەر پرۆتۆکۆڵەکە دەدات, دوای ئەو مێژوە, پرۆتۆکۆڵەکە کاری پێدەکرێت دوای ئەوەی بەڵگەنامەی بڕیاردان لەسەری دەسپێردێت بەرێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتییو لە ئاکامی ئەنجامدانی بڕیاری ناوبراوی کۆمەڵەی گشتی, سکرتێری گشتیی ڕێکخراوەکە هەستا بە ئامادەکردنی ئەم پرۆتۆکۆڵە.

بۆ سەلماندنی, سەرۆكو سکرتێری گشتیی خولی(25)ی نا یاسایی ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیی, بەپێی ئەو دەسەڵاتەی لە کۆمەڵەی گشتیدا پێی درا, ئیمزای پرۆتۆکۆڵەکەی کرد لە ڕۆژی 10ی مانگی مایسی 1984دا, بە زمانی ئینگلیزیو فەڕەنسیو روسیو ئیسپانی دەرکراو, هەموو دەقەکان وەکو یەکتروان.

ئەم پرۆتۆکۆڵە لە ئەرشیفی ڕێکخراوی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا هەڵدەگیرێتو سکرتێری گشتیی ڕێکخراوەکە وێنەی دەقاودەقی, بەسەر هەموو وڵاتانی ڕێکەوتنامەی فڕۆکەوانیی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا, دابەش دەکات کە لە شیکاگۆ لە ڕۆژی 7ی کانونی یەکەمی 1944دا مۆرکراوە.

(ئیڤی لامبرێت)

سکرتێری گشتی

ئەسعەد قوتەیب

سەرۆکی خولی (25)ی نا ئاسایی کۆمەڵەی گشتی

پێرست

بەشی سەرەتا

توندوتیژیو سیاسەت لەبواری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا
بابەتی یەکەم: فەلسەفەی تاوانی سیاسی
بابەتی دووەم: بڵاوبوونەوەی دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی

www.pertwk.com

بابەتی سێیەم: رەهەندە سیاسییەکانی کێشەی تیرۆر

بەشی یەکەم

تاوانە ئاراستەکراوەکانی دژ بە سیستمی گشتی نێودەوڵەتی
بابەتی یەکەم: تاوانەکانی جەنگ
بابەتی دووەم: تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی
یەکەم: رێکەوتنامەی ساڵی 1948 قەڵاچۆکردنی تاوانی جینۆسایدو سزادان لەسەری
دووەم: رێکەوتنامەی نێودەوڵەتیی ساڵی 1965 بۆ کۆتایی هێنان بە هەموو جۆرەکانی جیاوازیی رەگەزی
سێیەم: رێکەوتننامەی نێودەوڵەتیی ساڵی 1973 بۆ بنبڕکردنی تاوانی جیاکاری رەگەزیو سزادان لەسەری
بابەتی سێیەم: تاوانەکانی دژی ئاشتیو ئاسایشی مرۆڤایەتی
یەکەم: تاوانی جەنگی دوژمنکارانە
دووەم: چەتەگەری دەریاییو ئاسمانی
سێیەم: بەسیج کردنی بە کرێگیراوان

بەشی دووەم

بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکانی تایبەت بەقەڵاچۆکردنی تیرۆری نێودەوڵەوتیی
بابەتی یەکەم: رێکەوتننامەکانی قەدەغەکردنو بنبڕکردنی کارە تیرۆرییە ئاراستەکراوەکانی دژی دەوڵەت
یەکەم: رێکەوتننامەی جنێف بۆ قەدەغەکردنو سزادانی تیرۆر ساڵی 1937
1−چوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکە
2−دەسەڵاتی دادوەری
3−بەدەستەوەدان
دووەم: رێکەوتننامەی ساڵی 1977ی ئەوروپا بۆ بنبڕکردنی تیرۆر
1−چوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکە
2−دەسەڵاتی دادوەریی
3−بەدەستەوەدان
بابەتی دووەم: بەڵگەنامە تایبەتەکان بۆ قەدەغەکردنو سزادانی کردەی تیرۆریی ئاراستەکراو دژی تاکەکانو ئەو کەسانەی لە ژێر پارێزگاریی نێودەوڵەتی
یەکەم: رێکەوتنامەی قەدەغەکردنو سزادانی کاری تیرۆر کە شێوەی تاوانی دژی کەسەکان لەخۆ دەگرێتو کاری وەرس کردن کە بایەخی نێودەوڵەتی هەبێت
1− چوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکە
2− دەسەڵاتی دادوەریی
3− بەدەستەوەدان
دووەم: رێکەوتنامەی رێگەگرتنو سزادانی ئەو تاوانانەی ئاراستەی ئەو کەسانە دەکرێن کە لە ژێر پارێزگاری نێودەوڵەتیدان بە کەسانی دبلۆماسییەوە کە لە نیۆیۆرك لە ساڵی 1973 مۆرکراوە
1− چوارچێوەی جێبەجێکردنی رێکەوتنامەکە

2- دەسەڵاتی دادوەریی
3- بەدەستەوەدان
سێیەم: ڕێکەوتنامەی نێودەوڵەتی بۆ بەگژداچوونەوەی بەبارمتەگرتن کە لە نیوۆیۆرك لە ساڵی 1979دا مۆرکراوە
بابەتی سێیەم: ڕێکەوتنامە پەیوەندیدارەکانی بە بنبڕکردنی دەست تێوەردانی نایاسایی لە خزمەتگوزاری فڕۆکەوانی مەدەنی نێودەوڵەتیدا
یەکەم: ڕێکەوتنامەی تاوانەکان و کردەکانی تر کە لەناو فڕۆکەدا ئەنجام دەدرێن کە ساڵی 1963دا مۆرکراون.
1- چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتنامەکە
2- دەسەڵاتی دادوەریی
3- بەدەستەوەدان
دووەم: ڕێکەوتنامەی بنبڕکردنی دەست بەسەراگرتنی نارەوای فڕۆکەکە لە ساڵی 1970دا مۆرکراوە
1- چوارچێوەی جێبەجێکردنی ڕێکەوتنامەکە
2- دەسەڵاتی دادوەریی
3- بەدەستەوەدان
سێیەم: ڕێکەوتنامەی نەهێشتنی تاوانەکانی دەست درێژی کردنە سەر ئاسایشی فڕۆکەوانی مەدەنی لە ساڵی 1971دا ئیمزاکراوە
1- چوارچێوەی جێبەجێ کردنی ڕێکەوتنامەکە
2- دەسەڵاتی دادوەریی
3- بەدەستەوەدان
چوارەم: چەند تێبینییەك سەبارەت بە ڕێکەوتننامەکانی بنبڕکردنی دەستێوەردانی نایاسای لە خزمەتگوزارییەکانی فڕۆکەوانی مەدەنیی نێودەوڵەتیدا
بابەتی چوارەم: چەند ڕێکەوتنامەیەکی تر هەندێ دیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی
یەکەم: لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی
دووەم: لەسەر ئاستی ئیقلیمی

بەشی سێیەم

خەباتی پەیوەست بە مافی دیاریکردنی چارەنووس و تیرۆری نێودەوڵەتی
بابەتی یەکەم: سروشتی یاسایی مافی دیاریکردنی چارەنووس
یەکەم: نەتەوەیەکگرتووەکان و مافی دیاریکردنی چارەنووس
دووەم: شێوازەکانی مافی بڕیاردانی چارەنووس
بابەتی دووەم: ڕەوابوونی بەکارهێنانی هێز لە چوارچێوەی بڕیاردان لە چارەنووسدا.
یەکەم: جەنگەکانی ڕزگاریخوازی نیشتمانی, جەنگی نێودەوڵەتین.
دووەم: بزوتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتمانی و قەوارەی جەنگاوەرن کە ئاکاری نێودەوڵەتیان هەیە
بابەتی سێیەم: چەمکە بنەڕەتییەکانی مافی دیاریکردنی چارەنووس
بابەتی چوارەم: هەوڵەکانی نەتەوەیەکگرتوەکان بۆ پشتگیریی خەباتی چەکداری بزوتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتمانی و جیاکردنەوەیان لە تیرۆری نێودەوڵەتی
یەکەم: جیاوازی نێوان خەباتی چەکداری بزوتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتمانی و تیرۆری نێودەوڵەتی لە چوارچێوەی کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتوەکاندا

دووەم: جیاوازیی کردن لە نێوان خەباتی چەکداری بزوتنەوەکانی ئازادیخوازی نیشتیمانی و تیرۆری نێودەوڵەتی لە کارەکانی لیژنەی تایبەتی پەیوەندار بە تیرۆرەوە
سێیەم: جیاوازیکردن لە نێوان خەباتی چەکداری بزوتنەوە ئازادیخوازە نیشتمانییەکان و تیرۆری نێودەوڵەتی لە ڕێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکان بە تیرۆرەوە
چوارەم: تێگەیشتنمان لە خەباتی ڕەوای چەکداری

بەشی چوارەم

هەوڵەکانی نەتەوەیەکگرتوەکان بۆ کۆتایی هێنان بەدیاردەی تیرۆری نێودەوڵەتی
بابەتی یەکەم: ئیدانەکردنی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی و هاندانی دەوڵەتان بۆ هاوکاریکردن و بنبڕکردنی
بابەتی دووەم:
بابەتی دووەم: تیرۆری نێودەوڵەتی لە خشتەی کارەکانی کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتوەکاندا
یەکەم: خولی بیست و حەوتەم 1972
دووەم: خولی بیست و هەشتەم 1973
سێیەم: خولی سی و یەکەم 1976
چوارەم: خولی سی و دووەم 1977
پێنجەم: خولی سی چوارەم 1979
شەشەم: خولی سی و شەشەم 1981
حەوتەم: خولی سی و هەشتەم 1983
هەشتەم: خولی سی و نۆیەم 1984
نۆیەم: خولی چل هەم1985
دەیەم: خولی چل و دووەم 1987
یانزەم: خولی چل و چوارەم 1989
دوانزەیەم: خولی چل و شەشەم 1991
بابەتی سێیەم: لیژنەی تایبەتی پەیوەندیدار بە تیرۆری نێودەوڵەتی
یەکەم: لیژنەی تایبەت بە پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی
دووەم: لیژنەی تایبەت بە تاوتوێکردنی ئەو هۆکارانەی لە پشت تیرۆری نێودەوڵەتیەوەن
سێیەم: لیژنەی تایبەت بە تاوتوێکردنی ڕێوشوێنەکانی ڕێگەگرتن لە تیرۆری نێودەوڵەتی

بەشی پێنجەم

لایەنە یاساییەکانی تاوانی تیرۆری دەوڵەتی
بابەتی یەکەم: دانانی پێناسەی دیاریکراو بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی کارێکی ئاسان نییە
یەکەم: هاندەرانی تیرۆری نێودەوڵەتی و هۆکارەکانی
دووەم: وێنەو شێوازەکانی تیرۆری نێودەوڵەتی
سێیەم: یاسای نێودەوڵەتی تاوانکاری و پێناسەکردنی تاوانی نێودەوڵەتی
بابەتی دووەم: هەوڵە زانستیەکانی بۆ پێناسەکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی
بابەتی سێیەم: بۆچوونی تایبەتیمان لەسەر تیرۆری نێودەوڵەتی
یەکەم: پێناسەی پێشنیازکراو بۆ تیرۆری نێودەوڵەتی

دووەم: ڕێگە چارە پێشنیار کراوەکان بۆ بنبڕکردنی دیاردەی تیرری نێودەوڵەتی

بەشی شەشەم

بەرپرسێتی لە کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیدا
بابەتی یەکەم: بەرپرسێتی نێودەوڵەتی لە کردەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیدا
یەکەم: پابەندبوونی دەوڵەت بەو ڕێکەوتنە گرێبەستانەوە کە تایبەتن بە بنبکردن و ڕێگەگرتن لە کردە تیرۆرییەکان
دووەم: بەرپرسێتی نێودەوڵەتی لەسەر کارە تیرۆرییەکان لە دەرەوەی چوارچێوەی ڕێکەوتنامە نێودەوڵەتیەکان
بابەتی دووەم: بەرپرسێتی تاوانکاری لەسەر کارە تیرۆرییە نێودەوڵەتییەکان
یەکەم: بەرپرسێتی تاوانکاری نێودەوڵەتی تاکەکان
دووەم: بەرپرسێتی تاوانکاری نێودەوڵەتی کەسانی مەعنەوی
سێیەم: ئامرازەکانی بنبڕکردنی تیرۆری نێودەوڵەتی

بەشی حەوتەم

هاوکاری نێودەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی تیرۆر
بابەتی یەکەم: هاوکاری نێودەوڵەتیی بۆ ڕێگەگرتن و نەهێشتنی کارە تیرۆرییەکان
یەکەم: هاوکاری نێودەوڵەتی بۆ ڕێگەگرتن لە کارە تیرۆرییەکان
دووەم: هاوکاری نێودەوڵەتی بۆ بنبڕکردنی کارە تیرۆرییەکان
بابەتی دووەم: هاوکاری عەرەبی لە بواری بنبڕکردنی تیرۆردا
یەکەم: هاوکاری لە ڕێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی ناوخۆی عەرەبەوە
دووەم: هاوکاری لە ڕێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی ڕۆشنبیریی عەرەبەوە
سێیەم: هاوکاری لە ڕێگەی ئەنجومەنی وەزیرانی دادەوە.

پاشکۆکان